

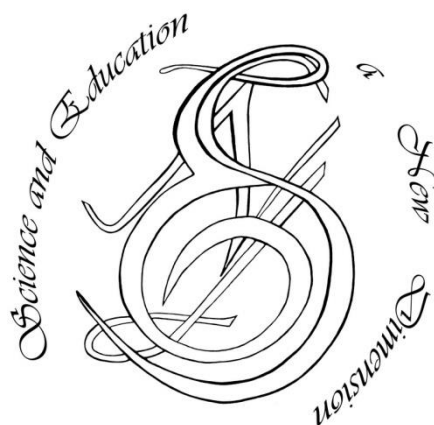

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

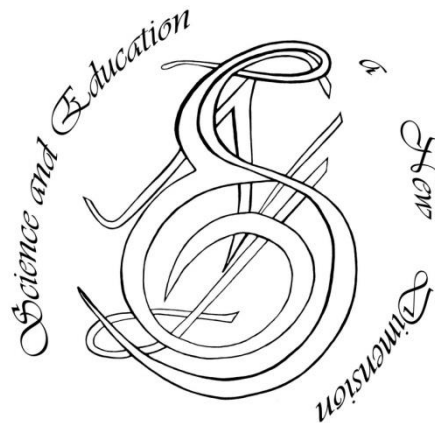
e-ISSN 2308-1996

VII(60), Issue 204, 2019 Sept.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Liberation or predicament: controversy of OLD AGE concept (based on a newspaper opinion article and readers' comments) <i>I. Alyeksyeyeva</i>	7
Когнітивно-семантична матриця фразово-дієслівних комплексів на позначення емоційних станів людини у британському національному корпусі <i>Н. М. Бобер</i>	11
Реалізація категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі фентезі <i>О. О. Бойко</i>	18
Універсали Івани Мазепи крізь призму латинських і грецьких запозичень <i>С. Гриценко, І. Іванцик</i>	22
Принцип толерантності в комунікативному діалозі культур <i>І. М. Гапєєва, О. В. Коваль, З. О. Митяй</i>	25
Образно-дериваційний потенціал етнімів в українській мові <i>Т. Є. Гуцуляк</i>	29
To the prospects of adapting seafarers of different nationalities as non-native speakers to the unified process of learning Maritime English through Unified English Language Communication Platform <i>N. A. Ivasiuk</i>	34
Weaving a narrative of historical continuity in pro-LEAVE British tabloids <i>Murad Jubaili</i>	38
Англомовне середовище – шлях до ефективного опанування мови <i>Г. М. Карпенко</i>	42
Вербалізація думки у думці в постмодерністських художніх текстах <i>І. Б. Кауза</i>	44
Literary motif of pain in the framework of cognitive narratology <i>І. О. Колієсник</i>	48
Стиль як універсальна категорія: міждисциплінарний підхід <i>Л. Короткова</i>	52
Архетипная символика афроамериканского рэпа: лингвистический аспект (на материале рэп-текста Tyler, the Creator «Foreword») <i>Н. К. Кравченко, Е. О. Бречак</i>	56
Реалізація переповідності в публіцистичному тексті <i>О. А. Кравцова</i>	59
Cognitive Procedures in Implicit Speech Acts <i>A. V. Kuznyetsova</i>	64
Назва варунок у староукраїнській мові <i>Р. В. Міняйло</i>	68
Зорі в середньополіських ворожіннях <i>А. А. Плечко</i>	71
Ідіостиль авторів газети «День»: основні тенденції та ознаки мовної організації текстів <i>Н. М. Прокопенко, О. М. Євтушенко, Т. В. Ковальова, К. А. Хачатар'ян</i>	74

Конотативний аспект вторинних номінацій штатів, що відображають господарсько-економічний розвиток США <i>А. В. Шелякіна, О. М. Торосян</i>	78
Лингво-когнитивные аспекты проблемы ничто (лексикографический эксперимент) <i>С. А. Швачко, А. Н. Кобяков, И. К. Кобякова</i>	82
Категорія хронотопу в австралійських художніх текстах для дітей: лінгвокультурний аспект (на матеріалі казки Мей Гіббс Snugglepote and Cuddlepote) <i>О. В. Ставенко</i>	86
Фольклорно-етнографічне підґрунтя модерної художньої прози Гната Хоткевича (за матеріалами першого видання повісті «Камінна душа», 1911 р.) <i>М. М. Васильчук</i>	94
Грані міфосвіту поезії Юрія Федьковича: «гуцульський» аспект <i>М. М. Васильчук</i>	98
Особливості модифікацій фразеологічних біблійних одиниць у сучасному французькому публіцистичному дискурсі <i>І. М. Вигнанська</i>	102
Вокатив як виразник змін у сучасному українському просторі (на матеріалі прози Оксани Забужко) <i>С. І. Єрмоленко, Т. В. Сіроштан</i>	110
Петраркічна любов Володимира Сосюри <i>Г. І. Юзьків</i>	114

Liberation or predicament: controversy of OLD AGE concept (based on a newspaper opinion article and readers' comments)

I. Alyeksyeyeva

National Taras Shevchenko University of Kyiv, Department of English philology and cross-cultural communication, Kyiv
Corresponding author. E-mail: irene.alexeyeva@gmail.com

Paper received 30.08.19; Revised 06.09.19; Accepted for publication 11.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-01>

Abstract. The study examines language means used in a newspaper publication and readers' comments to identify the connotations of the OLD AGE concept as well as attitudes to the elderly and their social status in the UK society. Though the opinion article admits negative connotations of the concept, the author focuses on senior citizens' liberation from social conventions and clear-cut identity that may be considered slots of the concept. In their comments, the audience acknowledges these advantages, yet emphasizes that these may be seriously affected by such phenomena (slots) as health, wealth, loneliness and absence of prospects. The study sheds light on the complexity of this age group as well as on the ideology that, according to the readers, shapes the attitude to the elderly and their social status.

Keywords: *concept, slot, idiom, (contextual) antonym, meaning, connotation.*

Introduction. At present, the industrialized countries face a number of problems. Among the troublesome issues, there are radical demographic changes. While the population growth drew specialists' attention in the late 20th century, the key challenge of the 21st century is shifting to the ageing population. In the United States, for example, the proportion of people aged 65 or older tripled (from 4% to 12%) between 1900 and 2000 and was 15.6% in 2017 [15]. In the UK, in 2017, over 18% of the population were aged 65 years or over, compared with almost 16% in 2007; this is projected to grow to nearly 21% by 2027 [15].

The increased longevity entails a number of social changes, namely the family structure and shifts in the employment and production spheres. The elderly used to be focused on familial relations. Yet, since the family in industrialized countries has transformed from a unit encompassing several generations living in close proximity to self-contained nuclear families of only parents and young children, senior citizens have become isolated from younger people and each other. In addition, the industrialized countries have seen a continual introduction of technology that requires from workforce special training and education as well as modifies dominant mores, expectations and definitions of the quality of life. As a result, formal education, which usually takes place in the early years and forms collective opinions and mores, tends to enhance the difficulties in adapting to old age [13]. It should be noted in passing that the influence of technology is so remarkable that technological innovations have started to define certain generations, which may be observed in the term *iGeneration/iGen* used to refer to people born in the mid-1990s and the early 2000s to be digitally native and surrounded by screens of iPhones and iPads.

'The elderly' group is not monolithic: rather than lumping together all people who have been defined as old, gerontologists have recognized the diversity of old age by defining sub-groups. Forman et al., for example, distinguishes the young old (60 to 69), the middle old (70 to 79), and the very old (80+) [7]. Describing sub-groups in the 65+ population enables a more accurate portrayal of significant life changes [14].

The goal. The research aims at looking into online

British communication on old age and ageing in order to distinguish recurring language means and, consequently, the key concept and their slots as well as attitudes that permeate this discourse. The results of the study will help to comprehend better the structure of the OLD AGE concept, it sheds light on the peculiarities of (inter)generational communication as well as the social structure in the UK.

Materials and Methods. Besides deductive and inductive content analysis, the methods employed in the research included semantic, cognitive, contextual and interpretive content analyses. The study is based on the article *Why does no one ever tell you how brilliant ageing can be?* by Suzanne Moore published in *The Guardian's* Opinion Section August 20, 2019 [18]. The provocative title of the article and its content sparked a discussion among the readers who left as many as 987 comments within the two days after the publication. The article analyses both Suzanne Moore's text and the comments.

A brief review of publications on the subject. As it has already been mentioned, the problems of ageing population have recently been seen as central. The sciences that deal with the phenomenon are from the medical field, such as gerontology, geriatrics, nursing, and psychiatry, to name just a few (see, for example, [5; 8; 10]). Yet, starting from the early 1990s, the list of disciplines has been considerably extended and embraced sociology, psychology, and communication studies (see [6; 9; 12; 17]).

Linguistic studies mainly belong to the sphere of cognitive linguistics, lexicology, comparative linguistics, and Cultural Studies: OLD AGE and the related oppositional concepts OLD and YOUNG have been selected as the pivotal and described in detail and/or compared on the material yielded from various languages [1; 2; 3; 4]. The ambition of the article lies in investigating the meanings, connotations and attitudes that have surfaced in the *Guardian's* feature and the audience's reaction to this provocative mass media text on social and psychological processes associated with ageing.

Results and discussion. For a couple of days, the article *Why does no one ever tell you how brilliant ageing can be?* by Suzanne Moore has been one of the most read features. This may be due to the eye-catching oxymoron

brilliant ageing in the title: the very question implies that ageing typically is not seen as anything brilliant and a number of comments back up this idea. The verbal form varies from the diplomatic and idiomatic *the writer has her head in the clouds* (laerpeek) and argumentative comparison expressed in a rhetorical question *Because on balance it's not, on the whole. Who would rather be 72 than 22?* (Oldscarborian) to straightforward, at times vulgar *Because it's not* (HorseGas)/*Because it's shit* (becosthenite) and ironic coinage that implies almost equal negative nature of the processes *Well, "ageing" is great, but wait until "deathing", that's a blast I hear* (StarOZamolxis).

After the provocative title, the author continues with the subtitle (*In later life, you know what sparks joy: loving new things, discarding old things. It's finally time to live as you want to live, not as you're told you should*), where *later life* becomes a synonym of *old age* and where the reader finds the abundance of contrasting actions and behaviours verbalized by antonyms – paradigmatic or contextual: *loving – discarding, new – old, you want – you're told you should*. The contrast implies a radical change that takes place as one advances to the next stage in life, while the semantics of the lexemes in contrasting pairs conveys the idea of positive changes.

Mocking the content of the popular Edinburgh fringe, Moore assumes a role of a critical observer, who watches others enjoying the poor-quality performances from a distance and whom the age sets free to show her genuine opinion. She writes that, even though *life after 50 is assumed to be awful, as we are all bitter hags or old farts*, even though the Google results for signs of ageing will be about *skincare, diet and exercise*, even though one does not have a chance to get *Carol Vorderman's arse and Lana Del Rey's lips and Kim Kardashian's waist* and least of all to *stay for ever young*, the idea that *life after 50* (another synonym for *old age*) brings liberation from social restraints becomes the key argument in its favour. Moore suggests seeing later years as the stage of full acceptance of one's self in its entirety, from physical body to psychological makeup, life experience and memories. To affirm this, she quotes Ursula K. Le Guin: *"I am not 'in' this body. I am this body. Waist or no waist... Erase my age, you erase my life – me."*

Having embraced oneself, one starts seeing old age as *process of editing*, i.e. dropping people, activities, and social duties that *do not spark joy*. This means adopting the hedonistic approach to life: old age, when one need not get up each weekday morning and go to work, when one can afford to ignore certain social expectations, turns into *time for wasting: Time is what you make of it. You choose. Wasting* in this context does not mean 'spending time uselessly' but rather 'spending time in activities that bring no material gain'. The freedom to do away with constraints coupled with self-awareness makes reasonable the conclusive remark of the article: *The best sign of ageing, though, is that you are still you – only more so* (it is noteworthy that the tautology *you are you* acquires a new meaning due to the particle *still* that implies *at some point, you will cease to be you. Only more so* emphasizes once again liberation from all the restrictions that limit people from birth to middle age).

The readers' comments (and their number, almost a

thousand, proves that the article has hit the target and resonated with the audience) may be divided into friendly and oppositional. Their analysis may reveal attitudes and connotations that spring up when one hears of *old age*.

The supportive commentators confirm the main points made by Moore, i.e. enjoying freedom from troubles, work and social conventions: *I just love it when I get carded and have to prove I'm over 65 to get the senior discount. Not as strong as I used to be, so hired a brilliant handyman who parades around my garden shirtless. Best excuse for getting out of tiresome events, I can't drive at night. No longer have to wear business attire and live in cutoff jeans. Get up at noon and go to bed when I like it. 70 is pretty good.* (Valleyguri) *Yes there are some not so great aspects but life gets better. (...) I know what I like, who I care for and what I want with such clarity now I have passed beyond 50. Everything else falls into the "life is now truly too short" category.* (Lesleyontheleft) *The only real benefit of getting old (amongst plethora of downsides) is that you don't care as much, particularly about what other people think* (SillyRestrictions).

However, the opponents to the article outnumber its supporters. Firstly, many readers point out the vagueness of the term *old age* and intuitively feel the old age subgroups put forward by gerontologists: *its interesting what age people define as "older". So what is "old"?* (san-fairyanne); *When you are looking back at your 50s, 60s and 70s, you know that there can be as great a difference between being 55 and 75 as there is between being 15 and 35* (Ag Tigress); *It depends what age we're talking about. 60, 70? Probably fine. Late 70's, 80's chances are you're running into trouble* (bleacher1). As a result, *old age* appears to be an umbrella word for quite a vast lifespan and, consequently, may be experienced differently at certain points: *Suzanne, you're enjoying yourself because you're not properly old.(...) Come back when you're 80 and tell us what you think. It may be different* (Felicie); *Now can we please have an article by someone in their 70s or 80s, who thinks ageing is s**** (ID4153408).

The factor that makes connotations of *old age* negative is health issues and the lexeme *health* keeps reappearing in many comments: *growing older and living life to the full can very much depend on retaining good health* (WalterBMorgan). Yet, in many comments, health issues are combined with one's financial predicament: *...many older people have had to give up favourite hobbies due to illness, or are in constant pain. Many lose dignity in old age due to what the ageing process does to us all eventually, or cannot afford to heat their homes properly* (RebelJ); *...ageing has many advantages but only if you can afford to be old. Too many elderly people live hand to mouth with constant worries over food, shelter and care which make day to day living extremely challenging* (SAMcG); *If you're happy now you're older, it's probably down to your current wealth/health circumstances and has nothing to do with your actual age. Being skint, 65, having arthritis or cancer and living in a shitty council flat on the 14th floor with a bunch of nutters living next door having constant all night parties is not brilliant. Though I'm sure plenty of early-retiree's living in lovely houses in Hampshire, with big pensions and regular holidays in the South of France would say otherwise* (HorseGas). HorseGas comments is based on contrast verbalized by the follow-

ing (sometimes contextual) antonyms: *skint – with big pensions, 65 – early retiree, shitty council flat on the 14th floor - lovely houses*. Poverty may strip the aged of the privilege to waste time because they have to go on working in the 70s: (Why does no one ever tell you how brilliant ageing can be?) *Presumably because working into your mid 70s whilst not able to afford any assets to enjoy later life brings little to no joy* (FirmAndUnfair).

The correlation between senior citizens' quality of life in old age and their financial situation is summed up in the following comment: *Seriously, ageing is good because, if you have enough money, you can use your time for personal development and doing things you enjoy, without stress. It's bad because there's a lot of prejudice against old folk in the UK, upcoming pensioners who don't own a home will be unable to house themselves because they can't afford to pay the rent, benefits for the elderly are under attack, and lots of folk die because they can't afford their heating bills* (heian555).

Another association evoked by ageing is loneliness: *The not so nice thing about growing old is losing ones friends, I am well into my eighties and I have very fond memories of days gone by. Sometimes it is nice to live in the past, in your memory, when we were all young and everything was rosey and there seemed to be a nice future ahead of us. Dreams are also nice, when you see and talk to all those who have now gone. Old age can also be lonely, I depend now on the television for company* (Tommy8); *The new found freedom is a positive experience for some, but not for others. So many are alone and lonely. So many others are being neglected and bullied in so called 'care' homes* (Synnicc).

Nevertheless, there are several comments of those whose freedom to dispose of their time the way they want has been taken away due to familial duties, which is implied in the following message: *At 66 years of age I find no resonance whatsoever with any of the points in Suzanne's article. Maybe Suzanne isn't the typical modern grandparent. Maybe she doesn't have the grandkids twice a week* (Azibobo). Being a typical modern grandparent who has grandchildren twice a week does not suggest any freedom or enjoyment and appears to be very much just another job.

The following dialogue leads us to yet to another aspect of old age:

excathedra: (Why does no one ever tell you how brilliant old age can be?) *It is if you got money. And reasonably good health. And reasonably good mobility. And aren't lonely. And aren't isolated.*

Dididonews: *You can have all those problems at 30.*

Bill254: *Yes, but at 55 and without money you just know you aren't going to make it.*

The conversation reveals that the liberating feature of old age, i.e. absence of term-long prospects, afflicts the deepest misery: *Living in a residential care home with prescribed getting up times, shower times, meal times. Trouble getting around. Finding the money to pay for everything. Trouble remembering stuff. Living with other old people and realising you've actually regressing to being a child only there's no future to look forward to* (bleacher1). Yet, even this seems to be put down to money or lack of it: *When I was younger I always had hopes, dreams to fulfil. Now at sixty I realise that getting older is*

nothing to look forward to, unless you are financially able to live well. Mortgage paid off, second home in France, and a healthy occupational pension, supplemented by a generous state pension plus free public transport and winter heating allowances help (Lottielou). Yet, some commentators are so sceptical about the humanity's future in general that they see their lack of prospects as blessing in disguise, for example: *Looking at the news last night, my husband (69) said to me "I'm glad I'm old". I (67) replied "me too"* (Linda Ellis).

The readers do not hesitate to point out that, despite ever growing number of the elderly citizens, the society treats them with neglect: *I utterly loathe being treated as if I were invisible when I line up with others for service, and they are acknowledged, and I am not. Does that happen all the time; of course not! But it happens with age and I'm damn sure others here know it* (Sinnicc).

The negative attitude to old age is attributed to the ideology of the modern UK and the world in general, the ideology that values citizens as workforce and is in a hurry to write them off as soon as they stop producing anything and become a strain on the social welfare system: *The free market (neoliberalism) values youth and energy over age and wisdom, willingness to change over experience. The aged are an unproductive drain on the economy which is why they are hated and reviled in the UK. Unless they are rich in which case they are wonderful role models for young people... We live in a cult of youth created by political/ economic ideology. The old are either rich, off to Dignitas, on the checkout at Tesco or homeless* (airmonkey1001). Modern communication technologies facilitate dissemination of this worldview by broadcasting public figures that follow this trend: *I notice Mr Trump uses a considerably younger photo of himself on his twitter profile. And he doesn't seem alone in that...* (BiscuitsBrown). The urge to pursue and prolong one's youth is also hyped by industries that sell 'rejuvenating products' and, therefore, capitalize on the cult: (Why does no one ever tell you how brilliant old age can be?) *...because chasing Youth is the carrot dangling from the stick and in its pursuit we are willing to part with lots of money. It's the same for weight* (Simother). The manipulative nature and futility of the 'forever-young' ambition is expressed with the metaphor *the carrot dangling from the stick*.

Conclusions. The society of western industrialized countries is becoming ever more fragmented. In addition to such categories as ethnicity, religion, race, modern societies consist of more age groups than they used to as a result of ever increasing longevity (in 1980-1982, it was on average 70 years in the UK, in 2015-2017 the data showed the increase up to 78 years). The analysis of the newspaper title targets negative connotations inherent in the concept OLD AGE, yet the newspaper article argues that old age is a positive stage in life marked by one's clear-cut identity and liberation from social restrictions. The audience, however, is critical of this message: though the commentators support the idea of freedom from society's pressure and integrity of one's identity in later years, the downside that may not compensate for the upside is such slots of the concept as physical frailty and illness, financial predicament, loneliness and absence of prospects. The discussion also reveals the intuitive sub-

categorization of old age (namely, one's 50's, 60's, etc.), where each stage is different in terms of possibilities, expectations and perception, which is backed up by the current scientific research. The society's attitude to the

concept OLD AGE and the elderly as social group are shaped by the modern ideology broadcast with the help of mass media and based on the materialistic values.

REFERENCES

1. Блинова И.С. Концепт «старость» в русской и немецкой лингвокультурах: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». – Волгоград, 2009. – 210с.
2. Калько, В. Концепти молодість та старість в українській мові (на матеріалі паремій) // Лінгвістичні студії: збірник наукових праць. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=9265>
3. Пинтова А.А. Концепты OLD/YOUNG и СТАРЫЙ/МОЛОДОЙ в английской и русской языковых картинах мира: дис. на соискание науч.степени кандидата филол.наук.: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». – СПб, 2009. – 215с.
4. Рудакова О.И. Концепты «МОЛОДОСТЬ» и «СТАРОСТЬ» как динамические явления (на материале словообразования) // Вестник Ставропольского государственного университета. Филологические науки. – 2007. – Вып.51. — С.247-252
5. Barnett, M. M., & Adams, C. M. (2018). Ageism and aging anxiety among young adults: relationships with contact, knowledge, fear of death, and optimism // *Educational Gerontology*, Vol.44 (11), p.693-700
6. Coupland, N., Coupland, J., & Giles, H. (1991). Language, society and the elderly. – Oxford. – 220p.
7. Forman, D. E., Berman, A. D., McCabe, C. H., Baim, D. S., & Wei, J. Y. (1992). PTCA in the elderly: The "young-old" versus the "old-old" // *Journal of the American Geriatrics Society*. Vol.40 (1), p.19-22
8. Graciun, Catrinel. The Politics of Positive Aging // *Quartier und Demokratie*. – Springer, 2019. – S.35-52
9. Hummert, M.L., Atkinson, J.L., Garstka, T.A., Henry, C. (1998). Communication with Older Adults. The Influence of Age Stereotypes, Context, and Communicator Age // *Human Communication Research*. Vol.25 (1), p.124-151
10. Kotter-Grün, D. (2015). Changing Negative Views of Aging: Implications for Intervention and Translational Research // *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*. Vol.35 (1)
11. National life tables, UK: 2015 to 2017. Retrieved from <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthdeathsandmarriages/lifeexpectancies/bulletins/nationallifetablesunitedkingdom/2015to2017>
12. Nussbaum, Jon F., & Coupland, Justine. (2004). Handbook of Communication and Ageing Research. Routledge. – 624p.
13. Old age // *Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/science/old-age>
14. Old age // *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Old_age
15. Overview of the UK population. Office for National Statistics. Retrieved from <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/articles/overviewoftheukpopulation/november2018>
16. Share of old age population (65 years and older) in the total US population from 1950 to 2050. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/457822/share-of-old-age-population-in-the-total-us-population/>
17. Williams, Angie, & Nussbaum, Jon F. (2013). Intergenerational Communication Across Life Span. – Routledge. – 360p.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Moore, S. (2019). Why does no one ever tell you how brilliant ageing can be? The Guardian. August 20. Retrieved from <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/aug/20/why-does-no-one-ever-tell-you-how-brilliant-ageing-can-be#comments>

REFERENCES

1. Blinova I.S. Concept 'old age' in Russian and English linguocultures: dissertation... of candidate of Philological Sciences: 10.02.20. – Volgograd, 2009. – 210p.
2. Kalko V. Concepts youth and old age in the Ukrainian language (based on proverbs) // Linguistic studies: collection of scientific works. Retrieved from <http://litmisto.org.ua/?p=9265>
3. Pintova A.A. Concepts OLD/YOUNG and СТАРЫЙ/МОЛОДОЙ in English and Russian pictures of the world: dissertation... of candidate of Philological Sciences: 10.02.20. – Saint Petersburg, 2009. – 215p.
4. Rudakova O.I. Concepts YOUTH and OLD AGE as dynamic phenomena (based on word formation) // Collection of articles of Stavropol state university. Philological sciences. – 2007. - #51. – P.247-252

Когнітивно-семантична матриця фразово-дієслівних комплексів на позначення емоційних станів людини у британському національному корпусі

Н. М. Бобер

ДВНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: natashabober@gmail.com

Paper received 28.06.19; Revised 08.07.19; Accepted for publication 11.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-02>

Анотація. У статті зроблено спробу розкрити когнітивно-семантичну природу фразово-дієслівних комплексів на позначення емоційних станів людини у Британському національному корпусі та продемонстровано матричні відношення між цими утвореннями. Представлено синтез характеристик 8-х груп емоцій людини, які розробляли психологи Б. І. Додонов, К. Ізард, П. Екман і які становлять когнітивну матрицю, де окрім інших засобів концептуально-інтеграційну функцію виконують фразово-дієслівні комплекси англійської мови, що вживаються для їхнього позначення. Виявлено тенденцію до низької продуктивності саме фразових дієслів позначати різні емоційні стани людини, тимчасом як високу частоту демонструють фразово-дієприкметникові утворення разом із дієсловом *to be* та просто базові дієслова емоцій.

Ключові слова: емоційні стани людини, фразові дієслова, Британський національний корпус, когнітивна матриця.

Емоційна сфера вважається однією з найскладніших систем концептуального світу людини. І не випадково, що в гуманітарних науках загалом і в лінгвістиці зокрема вивченню цієї системи стали приділяти більше уваги, у результаті якої з'явився новий науковий напрям – емотологія (емотіологія, емотивна лінгвістика: Л. Г. Бабенко, М. В. Гамзюк, А. В. Довгаль, В. В. Шаховський, Ю. О. Шепелева та ін.). Основною проблемою в емотіології залишається питання визначення принципів і критеріїв для диференціації двох типів засобів, які вживаються: 1) на позначення емоцій і 2) для вираження емоцій, хоча тенденція до розмежування цих питань вже простежуються у роботах багатьох дослідників [3]. І у цьому зв'язку, безумовно, слід наголосити, що ключовим граматичним засобом, навколо якого тривають дискусії лінгвоемотіологів, є дієслово, яке називають найпродуктивнішим класом слов, що надає змогу семантико-граматично розмежувати як власне позначення емоційних станів людини, так і її ставлення до їхнього прояву. Критерії для такого дієслівного розмежування можуть бути обрані як на базі сформованих підходів до класифікації емоцій, так і на основі розкриття когнітивно-граматичної природи дієслова кожної конкретної мови, в даному разі англійської, а особливо таких утворень, як фразово-дієслівні комплекси та їхні можливості позначати емоційні стани людини.

Мета статті – розкрити когнітивно-семантичну природу фразово-дієслівних комплексів на позначення емоційних станів людини та їх матричну організацію у Британському національному корпусі.

Матеріал і методи дослідження. Виходячи з постановки сформульованої вище проблеми, необхідно розглянути питання про класифікацію емоцій і визначити, які з методів є найбільш оптимальними й ефективними для розкриття когнітивно-граматичної природи дієслівних засобів в англійській мові, що позначають емоційні стани, і які онтологічні ознаки емоцій лежать в основі розроблених класифікацій.

Починаючи з античності, емоційну сферу людини намагалися осмислити всі покоління філософів і психологів, зокрема й сучасні, і як наслідок, почали розробляти різні класифікації емоцій, але наразі найбільш вичерпною, на яку спираються майже всі лінг-

вісти, що є представниками емотіології, вважається теорія диференційних емоцій К. Ізарда (І.А. Галуцьких, Н. В. Ханикіна, Н. С. Штефанюк та ін.). Під емоцією американський учений розумів ЩОСЬ – назвемо це стан людини, перебуваючи в якому вона переживає певні почуття (*feeling*), що мотивують і спрямовують її мислення й дії [7, с. 32]. Класифікація К. Ізарда містить такі основні базові емоції, які з окремими уточненнями представляємо в такому ланцюгу: інтерес – здивування, радість – задоволення, подив – зосередження уваги, горе – страждання, гнів – агресію, відраза – зневагу, страх – збудження, провина – сором, тривога – хвилювання [там само, с. 130] і які нижче буде співвіднесено з дієсловами англійської мови, які позначають зазначені емоційні стани людини, насамперед, із тими, що в конфігурації с поткомпонентами стають фразовими утвореннями.

Розкриття можливостей фразово-дієслівних комплексів позначати вказані у класифікації емоційні стани людини, які за допомогою програмного забезпечення Британського національного корпусу відібрано для аналізу, буде здійснюватися шляхом застосування структурного методу, зокрема таких його методик, як компонентний аналіз і дистрибутивний, а також методу концептуальної інтеграції ментальних просторів Ж. Фоконьє.

Результати дослідження. Щодо розуміння поняття емоційного стану, то, покликаючись на спостереження Є. П. Ільїна, зазначимо, що його відправним моментом є поява певної емоції як реакція на безпосередню чи то опосередковану оцінку емоціогенної ситуації, у результаті якої з'являються почуття й афекти [...] [10]. Емоційні реакції, як правило, тісно пов'язані з подіями, що їх зумовили. Тимчасом в екстремальних умовах, коли людина не може опанувати свою реакцію на якусь ситуацію, то почуття трансформуються в афекти – особливий вид емоцій, що супроводжуються надзвичайно сильною реакцією (наприклад, гнів), яка не контролюється свідомістю, а тому не може бути стриманою [там само].

Таке витлумачення онтології емоційного стану цілком узгоджується з поглядом К. Ізарда на трикомпонентну структуру емоцій як психологічного процесу, який включає: 1) пережите або усвідомлене її відчут-

тя; 2) зміни, які відбуваються в різних системах організму: нервовій (збудження, хвилювання тощо), ендокринній (почервоніння шкіри тощо), дихальній (посилення ритму, спазми тощо) та ін.; в) відображення на обличчі (мімічні прояви) [8, с. 120].

Ці компоненти вочевидь К. Ізард урахував при розробці вищенаведеної класифікації емоцій і передовсім їхнє психологічне підґрунтя, називаючи емоцію (фундаментальну/базову/окрему) складним феноменом, що онтологічно ґрунтується на 1) суб'єктивних переживаннях людини, 2) нейрофізіологічних і 3) мімічно-тілесних виявах [там само]. На нашу думку, наведені аргументи вченого є цілком переконливими, щоб уважати емоцію психологічним процесом, який відображає ставлення людини до реальних або можливих ситуацій навколишнього світу, що може як швидко змінюватися, так й інтенсивно тривати.

Інші вчені у процесі розробки класифікацій базових емоцій за основний критерій брали лише якийсь один із компонентів, наприклад, останній компонент. За результатами проведених експериментальних досліджень, наприклад, П. Екман дійшов висновку, що представники різних національностей розпізнають емоції за виразом обличчя, і на цій підставі виділив такі базові емоції, як гнів, відраза, страх, радість, печаль, здивування [21].

Не вдаючись до інших численних класифікацій емоцій, які розробляли переважно психологи і на доробки яких у своїх наукових студіях покликаються сучасні дослідники (М. Арнольд, У. Макдауелл, С. Томкінс, А.Фішер) [цит. за пр.: 17, с. 18, 33, 37, 40], слід зауважити, що всі вони так чи інакше спиралися на розуміння емоції як реакції або комплексу реакцій, зумовлених не лише суто психологічними, а й когнітивними процесами, що було перевірено експериментальним шляхом [див.: 22].

Але, незважаючи на те, що дослідники обирали різні критерії для класифікації емоцій, все ж таки основний базовий їх реєстр/набір є майже однаковим, а головний висновок, який було зроблено у процесі їх вивчення полягав у тому, що кожна з них можна визначити за оцінною шкалою: позитивною або негативною. Окрім того, висловлювалися припущення і наводилися аргументи щодо амбівалентності окремих емоцій.

Натомість тут важливими є припущення К. Ізарда про те, що “замість того, щоб говорити про негативні й позитивні емоції, було б правильніше вважати, що існують такі емоції, які сприяють підвищенню психологічної ентропії, а також ті, що, навпаки, покращують конструктивну поведінку” [8, 9]. Загалом, погоджуємося з такими міркуваннями вченого, адже кожна людина на власному досвіді в той чи інший період часу відчувала позитивний або негативний тон/вплив емоцій у своїх психологічних переживаннях, у тимчасових чи тривалих, та їхню інтенсивність.

Такий підхід свідчить про те, що кожна емоція (позитивна, негативна чи амбівалентна) може бути відчута лише у процесі її пізнання людиною, і це актуалізує когнітивний вектор досліджень в емотіології, і зокрема залежно від того, як та чи інша емоція впливає на внутрішньо-особистісні процеси й процеси взаємодії особистості з найближчим соціальним оточенням і як

дієслівні ресурси англійської мови розкривають її когнітивно-психологічну природу. Відтак, основним із завдань лінгвоемотіології стає конструювання когнітивно-граматичної карти (матриці) емоцій, у даному разі на матеріалі фразових дієслів, що вживаються на позначення емоційних станів людини в Британському національному корпусі (далі – БНК).

Для подальшого дослідження оцінного шкалування емоційних станів людини як когнітивно-психологічного процесу, відображеного у семантико-граматичних комплексах фразових дієслів (дієслово + постпозитивний компонент) англійської мови, синтезуємо характеристики кожного з виділених вище 8-х видів емоцій (Б. І. Додонов, К. Ізард, П. Екман та ін.).

1. Емоція “Інтерес” – це та емоція, яка допомагає людині розвиватися як інтелектуально, так і фізично. Інтерес у людини, як правило, викликає найчастіше *позитивні емоції*, адже людина отримує нові знання, навички та мотивує їх розвиток. Натомість, інтуїтивні спотереження дають підстави говорити і про те, що інтерес не є цілком позитивним явищем, бо залежить від сфери зацікавлення і його ступеня. Так, скажімо, надмірний інтерес навряд чи можна вважати позитивною емоцією, як і ті сфери інтересу, що не сприймаються суспільством, є табуйованими в конкретній культурі й подеколи неприйнятними для зацікавлення. Тому, зважаючи на ці попередні емпіричні припущення, маємо визнати амбівалентну оцінку емоції “Інтерес”, звичайно, з більшим індексом продуктивності все ж таки для позитивного полюсу на оцінній шкалі.

2. Емоція “Радість” приносить людині задоволення, а тому є цілком позитивною емоцією, яка виникає після того, як людина змогла або незабаром зможе задовольнити свої бажання. З суб'єктивного погляду, це найбільш бажана емоція, що може виникати в тому числі й унаслідок послаблення дії негативної емоції.

3. Емоція “Подив” є реакцією на несподівану подію, і хоча вона характеризується підвищенням нервової стимуляції, проте власне емоційно-оцінного знака не має, а тому вважається нейтральною емоцією. Подив може перейти в Інтерес, головна мета якого – підготувати людину до раптової події і зосередити її увагу на об'єкті.

4. Емоція “Горе” є стражданням як реакцією на негативні життєві ситуації, пов'язані з тимчасовою (наприклад, розлука) або постійною (смерть) втратою коханої людини або іншими життєвими втратами. Головна мета цієї емоції – пристосуватися до життя без коханої людини та пережити почуття самотності та жалю до себе. Горе завдає людині біль, а тому належить до негативних емоцій.

5. Емоція “Гнів” – це цілком негативний емоційний стан, як правило, мотивований поразкою на шляху задоволення вкрай важливих потреб людини і викликаній неприпустимою поведінкою іншої людини, що суперечить нормам етики, моралі тощо. Також гнів може бути спровокований особистою образою, обманом або примусом виконати неприйнятну дію. Гнів може перерости в неконтрольовану форму – лють.

6. Емоція “Відраза” – це також негативний емоційний стан, викликаний взаємодією з неприємним для людини об'єктом чи суб'єктом, що може виникати

поряд із гнівом. Відраза мотивує сильне бажання позбутися провокативних чинників. Відраза співвідноситься з таким емоційним станом, як зневага, спровокована неузгодженістю переконань і поведінки одного суб'єкта з переконаннями й поведінкою іншого суб'єкта. Зневага як емоція виникає в міжособистісних стосунках і на полюсі оцінного шкалування є, звичайно, негативним знаком.

7. Емоція “Страх” – це найсильніша негативна емоція, що викликає негативний емоційний стан як реакцію на отримання інформації про реальну чи уявну загрозу для різних сторін життя суб'єкта чи близьких до нього людей. Відчуваючи емоцію страху, людина лише передбачає, що її життя перебуває під загрозою.

8. Емоція “Провина” як сором – це емоція, що пов'язана з засудженням власної поведінки і супроводжуються докорами сумління, невпевненістю, каяттям, коли людина відчуває особисту відповідальність за скоєні вчинки тощо. Ця емоція провокує виникнення почуття безпорадності як реакція на вкрай негативну оцінку власних дій з боку інших людей.

Скориставшись тлумачними словниками та словниками фразових дієслів (<https://www.ldoceonline.com/dictionary/phrasal-verb>) було виконано словникову вибірку дієслів емоційних станів людини в їхньому співвідношенні з вище схарактеризованими вісьмома видами емоцій.

Емоція “Інтерес” позначається базовою пасивною конструкцією *to be interested in*, де дієслово-зв'язка *to be* в поєднанні з дієприкметником *interested in* вказує на емоції суб'єкта, що перебуває у стані зацікавленості, й тлумачиться в Оксфордському багатомовному онлайн-словнику Glosbe як “цікавитися, дивуватися, тобто виявляти інтерес або зацікавленість до чогось”: *This can aid us to be cautious in lending an ear to those who seem to be interested in others but are, in reality, only seeking their personal advantage* (Це може допомогти нам бути обережними, коли слухаємо тих, які начебто цікавляться іншими, але насправді шукають тільки свою особисту користь).

У переліку відповідників для вираження синонімічних значень цієї базової конструкції у цьому ж словнику подане фразове дієслово *to latch* в поєднанні з посткомпонентами *on/onto: to latch on/onto*, яке теж може вживатися у значенні “зацікавитися” (тобто виявляти значний інтерес до чогось: *Don't just latch on to the latest management fads*). Фразова конструкція *to latch on/onto* зафіксована і в Oxford Phrasal Verbs Dictionary for learners of English, де в переліку її тлумачень є значення “to be interested in an idea, fashion, etc.”, наприклад, *Young children latch onto phrases and repeat them over and over* (Маленькі діти виявляють зацікавлення до фраз і повторюють їх знову і знову).

При цьому слід зазначити, що у базовій конструкції *to be interested* актуалізований позитивний регулятор емоційного стану, що передається дієприкметником *interested*, в якому закінчення *-ed* вказує саме на стан емоції інтересу. Семантична і граматична конфігурація вживання базової конструкції *to be interested in* в БНК представлена 111 випадками у 105 різних за функціональним призначенням дискурсах (в академічному (професійному)) та періодичних виданнях із

частотою вживання 1.13 прикладів на мільйон слововживань, наприклад: *Are women not expected to be interested in computing?*

Тимчасом аналіз частоти вживання фразового дієслова *to latch on* надає інші результати: 52 випадки у 46 текстах (відповідно, частота: 0,53 екземплярів на мільйон слововживань різного функціонального призначення (від писемного мовлення до періодичних видань та усно-розмовного мовлення), де показники варіюються від високих до низьких залежно від жанру. Найчастіше вживання цього фразового дієслова простежується в доменах мистецтва, дозвілля та суспільної сфери.

Зіставляючи базову конструкцію та фразове дієслово на позначення емоційного стану інтересу людини у БНК, можна зробити такі попередні висновки, що перша є більш уживаною у контекстному оточенні корпусного менеджера, ніж його фразовий семантичний відповідник. При цьому експліцитна сема ‘інтерес’ в його контекстних значеннях помітно “згасає”, хоча і може розглядатися як її потенційна реалізація, наприклад, у писемних текстах корпусу: *Four exhibitions on pre-Hispanic art latch onto the 1492 bandwagon*. Тут підтекст цілого речення слугує фоном для актуалізації імпліцитної семи ‘інтерес’, бо будь-яка інформація, що стосується сфери мистецтва, так чи інакше викликає зацікавлення як його поціновувачів, так і аматорів.

Окрім виявлення контекстних реалізацій фразової конструкції *to latch on/onto* у писемній частині БНК, було проаналізовано і розмовну його частину, де є можливість прослухати текст з її вживанням. Для цього в корпусному менеджері додано мікрофон.

На позначення другої у нашій класифікації емоції “Радість” серед різноманітних синонімічних дієслівних варіантів базовим обрано дієслово *joy*, яке має значення “радіти, задовільняти, насолоджуватися”: *But I also felt joy because as a result of their courage and zeal, so many people learned the truth and came to know our loving Father* (Colette, Netherlands) (Однак я зраділа, оскільки завдяки їхній мужності та завзятості чимало людей пізнали правду і познайомилися з нашим люблячим Отцем).

Основним критерієм для вибору з синонімічного ряду саме цього дієслова був семантико-морфологосинтаксичний, який дає змогу диференціювати дієслово *joy* від іменника *joy*, що вживається на позначення позитивного відчуття радості, щастя, задоволення і т.ін. і в словникових статтях стоїть на першому місці з найвищою частотою вживання у цих значеннях.

Фразовим його відповідником є дієслівний комплекс із постпозитивом *to perk up*, який без останнього є синонімічним варіантом дієслова *joy*, оскільки має одне зі значень, пов'язане з емоційним станом радості, – “пожвавитися”. Тимчасом лише у фразовому комплексі *to perk up*, яке має значення “підбадьоритися” архісема ‘відчуття задоволення і стану піднесення’ актуалізується в таких диференційних семах, як ‘стати більш веселим’, ‘стати більш активним’, ‘стати більш зацікавленим’, наприклад: *She seemed kind of tired, but she perked up when Helen came over* (Вона виглядала дещо стомленою, але підбадьорилася, коли

підійшла Хелен). У цьому прикладі фразовий комплекс *perked up* актуалізує сему 'стати більш активним'. У наступному прикладі: *Perk somebody up: There's no doubt coffee perks you up* (Немає сумніву, що кава підбадьорює / підносить нам настрій) фразове дієслово є безпосереднім маркером піднесеного стану мовця.

Також варто звернути увагу на когнітивно-семантичні матричні зв'язки фразового комплексу *to perk up*, зокрема його потенційних можливостей вживатися на позначення емоції інтересу, про що свідчить зафіксована диференційна сема 'стати більш зацікавленим'. У такий спосіб спрацьовує механізм концептуальної інтеграції, коли ознаки однієї сфери – у даному разі когнітивної сфери емоційного стану **радість** – переносяться на позначення емоційної сфери **інтересу**. І, звісно, простежити ці концептуально-семантичні зв'язки можливо шляхом побудови такої моделі фразових комплексів із семантикою емоцій, як когнітивна матриця і, передовсім, у просторі БНК.

У контекстному оточенні у БНК базове дієслово *joy* має досить високу продуктивність і частоту вживання безпосередньо у значенні "бути радісним, радіти": 2850 випадків вживання у 1002 художніх текстах та періодичних виданнях з частотою вживання 28.99 екземплярів. Проте, слід сказати, що у цій статистиці й кількісних показниках конкорданс представляє не лише дієслово, а й іменник *joy*, як наприклад, у таких реченнях: *I was not born to joy*. І, окрім того, тут, навпаки, за допомогою цього іменника виражається не стан піднесення, а стан жалю, і можливо, пригнічення. Це ще один ментальний простір для концептуальної інтеграції емоції сфери радості й емоції сфери суму, жалю. Подальша технологія опрацювання поданих у конкордансі результатів буде розроблятися і, зокрема, у плані вилучення і зняття морфологічного ізоморфізму. На даному етапі при пошуку базового дієслова в корпусі попередньо вдалося зафіксувати його у вираженні дієслова, хоча і не на периферії вживання в перших 10-х випадках, проте менеджер частотності вилучив його в аутсайдері. Над цим потрібно ще методологічно працювати.

Що стосується фразового дієслова *to perk up*, то в БНК зафіксовано низьку частоту його комбінаторики: лише 3 випадки вживання у трьох текстах з художнього дискурсу, де його домен представлений частотою 0.03 екземпляри: *Isn't she?' agreed Daisy, who was beginning to perk up* (Хіба це не вона? погодилася Дейзі, яка почала поживляватися).

Як уже йшлося вище, психологія емоцій базується і на мімічно-тілесних її виявах, що найбільшою мірою демонструє емоція Подив, на позначення якої вживається як безпосереднє базове дієслово *wonder*, так і його синонімічна дієприкметникова конструкція *be surprised*: *You may be suprised how simple and pleasant it is* (Ви можете бути здивованим, наскільки це просто і приємно), які однаковою мірою актуалізують значення "дивуватися" та архісему 'перебувати в емоційному стані здивування та враження'.

У словниковій статті з базовим ресстровим дієсловом подано нижче перелік синонімів, де фіксуємо фразове дієслово *be taken aback* "дивуватися": *Taken aback, the teacher wondered, 'What could be wrong with*

glorifying God in a song? (Вчителька здивовано запитала: "Що може бути неправильного у звеличуванні Бога піснею?").

Базове дієслово *wonder* в БНК зустрічається в 6267 випадках та в 1799 різних текстах. Висока частота вживання (63.75 екземплярів на мільйон словоживань) і саме у дієслівних значеннях простежується вже з перших прикладів. Натомість, як і в попередніх ілюстраціях, безпосередньо фразове дієслово *be taken aback* є дуже рідкісним за частотою та дискурсами вживання у Британському національному корпусі: 0.03 екземпляри, але у всіх 3-х випадках та у трьох різних текстах воно вжите у значенні "дивуватися": *A woman wanting to work in construction will find it difficult to enter 'a man's world', and most employers will be taken aback to find a man attending for interview as a secretary or child-minder* (Жінці, яка хоче працювати в будівництві, буде важко збагнути "чоловічий світ", і більшість роботодавців будуть здивовані, щоб знайти чоловіка, який проходить співбесіду як секретар або вихователь).

Мімічно-тілесний вияв супроводжує емоцію "Горе", позначення якої маркується в тому числі за допомогою базового дієслова *grieve* – "сумувати", яке представлено численними прикладами вживання в Оксфордському багатомовному онлайн-словнику Glosbe і яке в тому числі може вживатися в його дієприкметниковій формі: *In a Palermo prison, where I was held pending trial, I grieved at being separated from my young wife and three sons* (У палермській в'язниці, будучи в попередньому ув'язненні, я сумував через розлуку з молодю дружиною та трьома синами).

Здійснюючи операції з цим дієсловом у БНК, було отримано такі показники: дієслово *grieve* та його форми зустрічається в 178 випадках у 112 різних видах текстів із частотою 1.81 екземплярів, переважно в художньому дискурсі та періодичних виданнях. І тут слід звернути увагу на такі попередні спостереження, зроблені на підставі аналізу гендерної диференціації вживання дієслова *grieve*, який демонструє переважання його реалізацій у мовленні чоловічої статі: *My grandfather had been the grieve on the farm* (Мій дід сумував за фермою). Найчастіше фразове дієслово *grieve over/for* зустрічається у нижче наведений його фразо-дієприкметниковій комбінації у словнику сучасної англійської мови (<https://www.ldoceonline.com/dictionary/grieve>): *He died, and every day since then I have grieved for him* (Він помер, і з того дня я сумував за ним).

У корпусному менеджері БНК така дієслівна комбінація, як *grieve over* зустрілася в 13-х випадках та 12-и видах текстів із частотою вживання 0.13, наприклад, *The therapist's main task was to help the patient grieve over her loss and adapt to living without a partner*. Як бачимо, утворений фразовий комплекс у корпусному менеджері актуалізований в його основному позначенні такого емоційного стану, як сум. Наступний дієслівно-фразовий комплекс *grieve for* є більш частотним у вживанні, порівняно з *grieve over*: 29 випадків у 23 різних видах текстів із частотою 0.29.екземплярів: *Why should Ilbrec grieve for poor Fand?*

Емоція "Горе" в її інтенсивному переживанні може

позначатися й іншим дієсловом – *suffer*, наприклад: *I drink because I want to suffer more and more* (Я випиваю, бо хочу ще більше страждати). Але при попередньому аналізі його синонімів у словниках фразових утворень із цим дієсловом, як і в корпусному менеджери, не виявлено.

До найбільш експліцитно позначуваного негативного стану людини належить емоція “Гнів”, яка позначається базовим дієсловом *to be angry* “гніватися” у значеннях “сердитися, виражаючи сильні емоційні почуття, коли хтось поводить себе погано, несправедливо, неприпустимо” тощо: *He tends to get angry when he does not have his own way* (Він починав гніватися, коли не знав, що йому робити).

У корпусі зафіксовано високу частоту цього слова, але не лише у морфологічній ролі дієслова: *God, you are angry,* said Lucy (Боже, ти сердитий, – сказала Люсі); *Parents are angry that their education has been disrupted* (Батьки гніваються, що їхня освіта була зіпсована). У блендерному/змішаному вживанні з усіх 3997 випадків слова *angry* з 1109 різних видів текстів у статусі дієслова кокорданс видає лише 15 прикладів. Звісно, що і частота слова в усіх його морфологічних реалізаціях є досить великою: 40.66 екземплярів.

При цьому слід зауважити, що емоція гніву в дієслівному позначенні надає можливість виявити її інтенсивність. До фразового комплексу, що позначає інтенсивний стан емоції гніву, належить утворення *burn up* “розлютитися/спалахувати у стані розлючення”: *The way he treats her really burns me up* (Те, як він поводить себе з нею, дійсно, дратує мене). У БНК утворення *burn up* представлено в 50-х випадках у 37-и різних видах текстів із частотою 0.51 екземплярів, але не скрізь воно маркує емоційний стан гніву. За типом дискурсу фразовий комплекс зафіксовано лише в письмовій частині (приклади з усної частини не зустрілися). За жанрами – це академічний дискурс, художній дискурс (фантастика) та періодичні газетні видання. І саме в академічному дискурсі фразове дієслово *burn up* семантично нівелює емоційний компонент значення і набуває термінологізації у відповідній сфері, зокрема у фізиці, де воно має значення “спалювати енергію”. Проте, в разі психічного стресу в людини може теж згасати енергія й можуть спалюватися калорії: *Does mental exercise or stress burn up calories*.

Також негативним проявом стану суб’єкта є емоція “Відрази”, яка позначається базовим дієсловом *to abominate*, що має значення “ненавидіти, відчувати огиду”. У БНК фіксуємо 3 випадки його вживання у 3-х різних видах текстів із частотою 0.03 екземпляри: *Poetry is my only defence against a world I detest and celebrate, my only weapon against a life I love and abominate* (Поезія – це мій єдиний захист від світу, який я ненавиджу і святкую, єдина зброя проти життя, яке я люблю і водночасзневажаю).

Його фразовим відповідником є утворення *shudder at* зі значенням “думати про щось дуже погане або неприємне”, і, звісно, відчувати відразу або огиду, але яке переважно в контекстному оточенні трансформується з власне фразової дієслівної форми у фразово-дієприкметникову: *He shuddered at the thought of the conflict ahead* (Він здригнувся від думки про конф-

лікт). Очевидно, що така морфологічна транспозиція надає можливість позначати одразу дві емоції: відрази і гніву, відображаючи когнітивно-семантичну матричну природу цих утворень.

Цей фразовий комплекс представлений у БНК у 16-х випадках та в 15-и різних видах текстів із частотою 0.16 екземплярів переважно в письмовій його частині, зокрема в періодичних виданнях та художньому дискурсі, де окрім позначення основної емоції відрази актуалізуються й інші емоції, наприклад, гніву і страху: *Police shudder at the prospect of facing a population which has anti-aircraft guns and rocket launchers at its disposal* (Поліція здригалася від того, що їй доведеться працювати з людьми, що мають зенітну зброю й ракетні установки).

Емоція “Страх” позначається базовими дієсловами: *fear* у значенні “боятися” і *be uneasy* – у значенні “тривожитися”: *Police fear that there may be further terrorist attacks* (Поліція побоюється, що можуть статися подальші терористичні напади). В окремих контекстах знову ж таки спостерігаємо морфологічну трансформацію власне дієслова в його дієприкметникову форму: *His wife seemed depressed, and he feared for his children* (Його дружина здавалася пригніченою, і він боявся за своїх дітей).

У БНК така одиниця, як *fear* в її різних морфологічних виявах представлена у 8971 випадках у 1933 різних видах текстів із частотою 91.25 екземплярів. Але переважно з цих статистичних показників її морфологічне вживання зафіксоване в ролі іменника в художньому дискурсі та періодичних виданнях. Численними є також власне дієслівні випадки вживання, які фіксує корпусний кокорданс у різних типах дискурсу, як-то: *Even big companies fear that the safety of their equipment and their employees will be at risk if they seek waste-disposal contracts in the city* (Навіть великі компанії побоюються, що безпека їхнього обладнання та їх співробітників буде під загрозою, якщо вони шукатимуть у місті контракти на утилізацію відходів).

Проте фразових дієслів на позначення емоції страху з базовим компонентом *fear* ані в лексикографічних джерелах англійської мови, ані в корпусі поки що зафіксовано не було.

Емоція “Провина як сором” позначається переважно базовою дієприкметниковою конструкцією *be ashamed* “соромитися”, яка характеризує стан людини у ситуації провини, що викликає сором. У БНК ця конструкція представлена 188 випадками слововживання у 152 різних видах текстів з помірною частотою 1.91 екземплярів. Аналізуючи її вживання у корпусі, яке представляє корпусний менеджер, фіксуємо продуктивність цього позначення в альянсі з дієсловом *to be*, а також з посткомпонентом, наприклад, *of*, що може теж свідчити про утворення дієслівно-дієприкметникового фразового комплексу: *Not only is that true, it is also nothing to be ashamed of*.

Тимчасом саме слово *ashamed* у БНК представлено у 1033 випадках слововживання у 530 різних видах текстів із частотою 10.51 екземплярів: *I think they are ashamed* (Думаю, їм соромно); *Is she a black woman or what – you're so ashamed of her?* (Вона чорношкіра – чи чому ти її так соромишся?). *She was ashamed of her false pride* (Вона соромилася своєї зверхності).

Загалом емоція провини як мотиватор сорому в їх когнітивно-семантичних матричних зв'язках потребує більш детального аналізу із залученням синоніміїчних до базової дієслівно-дієприкметникової конструкції прикладів.

Висновки. Підводячи підсумок до вивчення когнітивно-семантичних структур фразових дієслів на позначення емоційних станів людини та їхнього представлення у вигляді матричної моделі, зазначимо:

1. Когнітивно-матричний підхід до аналізу мовних явищ і зокрема семантико-граматичних дає змогу розглядати їх як відображення носіями мови, в даному разі англійської, явищ буття і самої людини в ньому, її емоційних станів у різних життєвих ситуаціях.

2. Емоційні стани людини можуть позначатися різними семантико-граматичними утвореннями в англійській мові, і передовсім, дієсловами та їх формами – дієприкметниковими і фразовими комплексами, основна функція яких розширити реєстр базових діє-

слівних одиниць на позначення емоційних станів людини, продемонструвати механізми концептуальної інтеграції знаків з позначення однієї сфери емоцій зі знаками іншої.

3. Найбільш вичерпну інформацію когнітивно-семантичні сфери реалізації дієслівно-фразових комплексів на позначення емоційних станів людини в англійській мові надає Британській національний корпус. У процесі попередніх спостережень над частотою і сферами вживання цих одиниць у БНК виявлено тенденцію до низької продуктивності саме фразових дієслів позначати різні емоційні стани людини, тимчасом як високу частоту демонструють дієприкметникові утворення разом із дієсловом to be та просто базові дієслова емоцій.

Перспективами подальших досліджень є аналіз нових фразових дієслів на позначення емоційних станів людини, виявлених у БНК і не зафіксованих у словниках як такі утворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке / Людмила Григорьевна Бабенко. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1989. 182 с.
2. Галуцьких І. А. Тілесний код емоцій та почуттів в образному просторі художнього тексту: концептуальний аналіз (на матеріалі оповідань В. Вулф та Д. Г. Лоуренса) / І. А. Галуцьких // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: Філологія. 2012. Т. 15, № 2. С. 30-40.
3. Довгаль А. В., Шепелева Ю. А. Семантические особенности глаголов со значениями "эмоциональное состояние" и "эмоциональное отношение" в английском языке // ACTA GERMANO-SLAVICA. – Могилев: Могилевский государственный университет имени А. А. Кулешова, 2015. Т. 6. С. 48-52.
4. Додонов Б. И. В мире эмоций / Борис Игнатьевич Додонов. – Киев: Политиздат Украины, 1987. 141 с.
5. Додонов Б. И. Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. И. Б. Дерманова / Борис Игнатьевич Додонов. – СПб., 2002. С.132 – 134.
6. Доўгаль А. Сродкі выражэння эмоцый у сучаснай беларускай мове / Алеся Доўгаль. – Мінск: Тэхналогія, 2008. 176 с.
7. Изард К. Э. Эмоции человека: [Пер. с англ.] / Кэррол Эллис Изард; Под ред. Л. Я. Гозмана, М. С. Егоровой. – Москва: Изд-во МГУ, 1980. 439 с.
8. Изард К. Э. Психология эмоций / Перев. с англ. / Кэррол Эллис Изард. – СПб.: Питер, 2000. 464 с.
9. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2006. 544 с.
10. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2001. 752 с.
11. Леонтьев В. О. Классификация эмоций / Валерий Олегович Леонтьев. Одесса: Изд-во инновационно-ипотечного центра, 2001(2002). 240 с.
12. Люгер Джорж, Ф. Искусственный интеллект. Стратегии и методы решения сложных проблем, 4-е изд.: Пер. с англ. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. 864 с.
13. Макдауголл У. Различие эмоции и чувства / Уильям Макдауголл // Психология эмоций: Тексты. – М., 1984. – С. 103– 107.
14. Симонов П. В. Потребностно-информационная теория эмоций / Павел Васильевич Симонов // Вопросы психологии, 1982. № 6. С. 44 – 56.
15. Симонов П. В. Теория эмоций / Павел Васильевич Симонов // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.scorch.ru/neuro/science/emotion/simov.p.htm>
16. Станчик Е. В. Определение и классификация эмоциональных состояний в психологии и лингвистике / Е. В. Станчик // Актуальні проблеми металінгвістики. – Черкаси, 2003. – Ч. 2. С. 153 –161.
17. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажу у жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Степанюк Марія Павлівна. – Херсон, 2016. 257 с.
18. Ханикіна Н. В. Мотиваційна основа дієслів зі значенням зовнішнього й внутрішнього станів суб'єкта / Н. В. Ханикіна // Одеський лінгвістичний вісник, 2015. Вип. 6(1). С. 125 – 129.
19. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1987. 192 с.
20. Штефанюк Н. С. Основні положення теорії диференціальних емоцій К. Изарда / Н. С. Штефанюк // Сучасні дослідження з іноземної філології. – Ужгород, 2014. Вип. 12. С. 262 – 267.
21. Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь / Пол Экман. – СПб.: Питер, 2010. 334 с.
22. Izard C. E., Nagler S., Randall D., Fox J. The effects of affective picture stimuli on learning, perception and the affective values of previously neutral symbols. – In: S. S. Tomkins & C. E. Izard (Eds.). Affect, cognition and personality. – New York, Springer, 1965. 42 – 70.
23. Ekman, P., Friesen, W. V., & Hager, J. C. Facial Action Coding System. Manual and Investigator's Guide. Salt Lake City, UT: Research Nexus, 2002 .
24. Lyons W. Emotion / W. Lyons. – Cambridge: Cambridge University Press, 1980. P. 146.
25. Oxford Wordpower Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 888 p.
26. Shorter Oxford English Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/page/askoxfordredirect>
27. A free online dictionary with pronunciation, synonyms and translation. – Oxford: Oxford University Press, last update

2019. – [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.lexico.com/en>
28. Оксфордський багатомовний онлайн-словник Glosbe – Режим доступу: <https://uk.glosbe.com/en/uk/Oxford>
29. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson UK home, updated 26 June 2018 – Режим доступу: <https://www.ldoceonline.com/dictionary>

REFERENCES

1. Babenko L. G. Leksicheskiye sredstva oboznacheniya emotsiy v russkom yazyke / Ilyudmila Grigor'yevna Babenko. – Sverdlovsk: Izd-vo Ural'skogo un-ta, 1989. 182 s.
2. Haluts'kykh I. A. Tilesnyy kod emotsiy ta pochuttiv v obraznomu prostori khudozhn'oho tekstu: kontseptual'nyy analiz (na materialy opovidan' V. Vulf ta D. H. Lourensa) / I. A. Haluts'kykh // Visnyk Kyivivs'koho natsional'noho linhvistychnoho universytetu. Ser.: Filolohiya. 2012. T. 15, № 2. S. 30-40.
3. Dovgal' A. V., Shepeleva Y. A. Semanticheskiye osobennosti glagolov so znacheniyami "emotsional'noye sostoyaniye" i "emotsional'noye otnosheniye" v angliyskom yazyke // ACTA GERMANO-SLAVICA. – Mogilev: Mogilevskiy gosudarstvennyy universitet imeni A. A. Kuleshova, 2015. T. 6. S. 48-52.
4. Dodonov B. I. V mire emotsiy / Boris Ignat'yevich Dodonov. – Kiyev: Politizdat Ukrainy, 1987. 141 c.
5. Dodonov B. I. Diagnostika emotsional'no-nravstvennogo razvitiya. Red. i sost. I. B. Dermanova / Boris Ignat'yevich Dodonov. – SPb., 2002. S.132 – 134.
6. Douháľ A. Srodki vyražennia emocyj u sučasnej bielaruskaj movie / Aliesia Douháľ. – Minsk: Technalohija, 2008. 176 s.
7. Izard K. E. Emotsii cheloveka: [Per. s angl.] / Kerrol Ellis Izard; Pod red. L. YA. Gozmana, M. S. Yegorovoy. – Moskva: Izd-vo MGU, 1980. 439 s.
8. Izard K. E. Psikhologiya emotsiy / Perv. s angl. / Kerrol Ellis Izard. – SPb.: Piter, 2000. 464 s.
9. Il'in Ye. P. Differentsial'naya psikhofiziologiya muzhchiny i zhenshchiny / Yevgeniy Pavlovich Il'in. – SPb.: Piter, 2006. 544 s.
10. Il'in Ye. P. Emotsii i chuvstva / Yevgeniy Pavlovich Il'in. – SPb.: Piter, 2001. 752 c.
11. Leont'yev V. O. Klassifikatsiya emotsiy / Valeriy Olegovich Leont'yev. – Odessa: Izd-vo innovatsionno-ipotechnogo tsentra, 2001(2002). 240 s.
12. Lyuger Dzhorz, F. Iskusstvennyy intellekt. Strategii i metody resheniya slozhnykh problem, 4-ye izd.: Per. s angl. – Moskva.: Izdatel'sky dom "Vil'yams", 2005. 864 s.
13. Makdaugoll U. Razlicheye emotsii i chuvstva / Uil'yam Makdaugoll // Psikhologiya emotsiy: Teksty. – Moskva, 1984. – S. 103– 107.
14. Simonov P. V. Potrebnostno-informatsionnaya teoriya emotsiy / Pavel Vasil'yevich Simonov // Voprosy psikhologii, 1982. № 6. S. 44 – 56.
15. Simonov P. V. Teoriya yemotsiy / Pavel Vasil'yevich Simonov // [Yelektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.scorcher.ru/neuro/science/emotion/simonov.php>
16. Stanchik Ye. V. Opredeleniye i klassifikatsiya emotsional'nykh sostoyaniy v psikhologii i lingvistike / Ye. V. Stanchik // Aktual'ni problemi metalingvistiky. – Cherkasi, 2003. – CH. 2. S. 153 –161.
17. Stepanyuk M. P. Rerezentatsiya emotsiynoho stanu khudozhn'oho personazhu u zhinochomu romani: linhvokohmityvnyy i hendernyy aspekty (na materialy romaniv SH. Bronte ta E. Bronte): dys. ... kand. filol. Nauk: 10.02.04 / Stepanyuk Mariya Pavlivna. – Kherson, 2016. – 257 s.
18. Khanykina N. V. Motyvatsiyna osnova diyesliv zi znachennyam zovnishn'oho y vnurishn'oho staniv sub"yekta / N. V. Khanykina // Odes'kyy linhvistychnyy visnyk, 2015. Vyp. 6(1). S. 125 – 129.
19. Shakhovskiy V. I. Kategorizatsiya emotsiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka / V. I. Shakhovskiy. – Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta, 1987. 192 s.
20. Shtefanyuk N. S. Osnovni polozhennya teorii dyferentsial'nykh emotsiy K. Izarda / N. S. Shtefanyuk // Suchasni doslidzhennya z inozemnoyi filolohiyi, 2014. Vyp. 12. S. 262 – 267.
21. Ekman P. Psikhologiya emotsiy. Ya znayu, chto ty chuvstvuyesh' / Pol Ekman. – SPb.: Piter, 2010. 334 s.

LEXICOGRAPHIC SOURCES

28. Oxford Multilingual Online Dictionary - Access Mode: <https://en.glosbe.com/en/en/Oxford>

Cognitive and semantic matrix of phrasal verbs complexes on the marking of human emotional states at the British National Corpus

N. Bober

Abstract. The article attempts to reveal the cognitive and semantic nature of phrasal verbs complexes to denote human emotional states in the British National Corpus and the matrix relations between these entities were demonstrated. The synthesis of the characteristics of the 8 groups of human emotions, developed by psychologists B.I. Dodonov, K. Izard, P. Ekman and which form the cognitive matrix, where, among other things, the conceptual-integration function is performed by the phrasal verbs complexes of the English language used for their designation. The tendency towards low productivity is the expression of different phrasal verbs that denote different emotional states of a person, while a high frequency is demonstrated by phrasal-participle formations together with the verb to be and just basic verbs of emotions.

Keywords: human emotional state , phrasal verbs, British national corpus, cognitive matrix.

Реалізація категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі фентезі

О. О. Бойко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Corresponding author. E-mail: boiko.olga.onu@gmail.com

Paper received 27.08.19; Revised 08.09.19; Accepted for publication 12.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-03>

Анотація. Метою дослідження є аналіз інтертекстуальності як системотвірної текстово-дискурсивної категорії в українському сучасному фентезі. Використання інтертекстуальних елементів у фентезійних творах дає змогу авторам творити мультикультурний код тексту, що пов'язаний із усіма важливими напрямками світової культури: музикою, живописом, театром, кіно, літературою – класичною та сучасною. Українські та російські письменники послуговуються різними джерелами інтертекстуальності: в українськомовному фентезі частотними є посилання на українську літературу, фольклор та міфологію, в російськомовному переважають цитати та алюзії зі світової літератури та культури.

Ключові слова: інтертекстуальність, фентезі, цитати, алюзії, текстово-дискурсивна категорія.

Вступ. Поняття інтертекстуальності викликає інтерес науковців ще з 60-тих років ХХ століття, коли Ю. Кристева запровадила його в науковий обіг [5]. Теоретичне дослідження інтертекстуальності почалося з розробки поняття діалогічності, яке запровадив у своїх працях російський літературознавець М. М. Бахтін. Дослідник вважав проблему двоголосого внутрішньо діалогізованого слова центральною проблемою теорії художньої прози [1, с. 85]. Категорійний статус інтертекстуальності є актуальним питанням: чимало вчених не вважають її категорією ані тексту, ані дискурсу, і описують це поняття як «екстралінгвальну ознаку дискурсу» [8], «механізм» [10], «відношення між текстами» [3] тощо. Інші уналежують інтертекстуальність до категорії, але вважають її текстовою, дискурсивною або текстово-дискурсивною категорією (див. праці Н. Кондратенко, Р. Ніча О. Переломової, М. Ріффатера, Г. Сютя, П. Торопа тощо). Ми вважаємо інтертекстуальність текстово-дискурсивною категорією, спираючись на праці Н. Кондратенко та І. Богданової. Текст і дискурс не дорівнюють одне одному, адже в одному тексті водночас можуть співіснувати декілька дискурсів: рекламний, політичний, релігійний тощо.. Дискурс, в свою чергу, є більшим за вербально виражений текст, тому що в поняття дискурсу включено як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні чинники.

Короткий огляд публікацій. Дослідження цитат і алюзій ставало предметом наукової розвідки українських (Н. Кондратенко, О. Левицька, О. Селіванова, Г. Сютя, М. Шаповал та ін.) та закордонних вчених (Н. Кузьміна, Р. Ніч, І. Смірнов, Н. Фатєєва, В. Чернявська та ін.).

Існує декілька напрямів вивчення інтертекстуальності – одну з них започаткував Ж. Женетт, який вважав інтертекстуальність різновидом видового поняття транстекстуальності. Інтертекстуальність в його розумінні стає нарівні з паратекстуальністю, метатекстуальністю, гіпертекстуальністю, архітекстуальністю. Серед досліджень, що базуються на класифікації Ж. Женетта, відзначимо роботи Н. П'єге-Гро, О. Рябіної тощо. І. Смірнов розглядає інтертекстуальність як явище, що використовується одночасно з інтерсеміотичністю (інтермедіальністю), схожим чином потрактовує інтертекстуальність і О. Селіванова, уналежуючи інтертекстуальність до одного з ракурсів інтерсеміотичності. Крім того, існують розходження стосовно термінів «інтертекст», «інтертекстуальність», «інтертекстуалізація» – Н. Фатєєва послуговується ними як синонімами, Н. Кузьміна розрізняє

інтертекст як явище мови та інтертекстуальність як онтологічну властивість будь-якого тексту, Г. Сютя, створюючи тезаурус української поетичної мови, активізує поняття інтертекстеми як одиниці мови і тексту з низкою категорійних ознак.

Проте роль інтертекстуальних елементів у фентезійному дискурсі ще не висвічувалася у ґрунтовних розвідках. В окремих працях розглядають інтертекстуальність у німецькомовному або англомовному фентезі (І. Біла, Є. Комісарова, Я. Королькова, О. Манахов та ін.), але інтертекстуальний прошарок українського фентезі наразі залишається поза увагою вчених. Відзначимо в цьому аспекті дослідження Л. Меркотан, в якому розглядається інтертекстуальність в сучасній українській літературі і, зокрема, в романах Дари Корній, які ми уналежнюємо до фентезійних.

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на визначення категорійного статусу інтертекстуальності. Пропонується власна класифікація інтертекстуальних елементів у фентезійному дискурсі.

Метою статті є аналіз інтертекстуальності як системотвірної текстово-дискурсивної категорії в українському сучасному фентезі, що дає змогу авторам творити багатоплановий інтелектуальний текст. Реалізація мети передбачає виконання наступних завдань: конкретизації поняття інтертекстуальності, розробки типології інтертекстуальних елементів за структурою, джерелами цитування та семантикою, а також охарактеризування специфіки інтертекстем у фентезійному дискурсі.

Джерельною базою дослідження слугували твори письменників В. Арєнєва, М. Горностаєвої, Н. Каллен, Дари Корній, М. Фрая. Мета і завдання дослідження визначили застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних **методів**: дефінітивний (для виокремлення основних ознак інтертекстуальності як текстово-дискурсивної категорії), евристичний (для збору, фіксації й документування матеріалу дослідження; ми послуговувалися офісною програмою Excel та створеним хештег-сетом для метарозмітки фрагментів текстів), метод трансформаційного аналізу (для виявлення формальних і семантичних змін інтертекстем в тексті-реципієнті), синхронно-описовий (для виявлення спільних і відмінних рис у вираженні інтертекстем на основі прийомів спостереження, порівняння й узагальнення).

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у створенні інтертекстуального прошарку в фентезі відіграють цитати як вербальні маркери інтер-

текстуальності. За традицією, що була закладена М. М. Бахтіним, цитата в широкому розумінні виступає номінацією для позначення будь-якої форми «чужого слова». Такої точки зору дотримуються Р. Барт, Л. Гінзбург, З. Мінц тощо. Відсутність чітко визначеної класифікації призводить до того, що цитата може вважатися родовим поняттям стосовно інших інтертекстуальних елементів – алюзії, ремінісценції (Т. Смірнова, І. Фоменко тощо). Існують різні підходи до визначення функцій цитат. Ряд учених (Н. Кузьміна, В. Чернявська тощо) відзначають важливість комунікативної ролі цитати: «Під час цитування може виникнути три комунікативних ситуації: коли цитата для автора чітко розуміється читачем, як «чуже слово»; «не зчитується» читачем як цитата... читач знаходить мовні співпадіння, але автор свідомо не закладав цитування» [6, с. 122]. Н. Кузьміна розрізняє процес цитації як енергетичне явище і цитування – як комунікативну операцію, а цитату вважає результатом наведених процесів. Г. Сютя, в свою чергу, вирізняє ряд функцій цитати: ідентифікаційну, діалогізаційну, прогностично-текстотвірну, змістотвірну, експресивно-оцінну та ігрову [9]. Ми вважаємо цитату відтворенням чужого слова в новому тексті, але не обов'язково точним і дослівним: цитати можуть певним чином трансформуватися, але ядро впізнаваності повинно залишатися незмінним, тому що в іншому її неможливо буде декодувати.

При створенні класифікації цитат дослідники розрізняють їх за ступенем впізнаваності, атрибутованістю і трансформованістю (Н. Кондратенко, О. Рябініна, Н. Фатєєва, М. Шаповал); за першоджерелами цитування (О. Переломова, Г. Сютя) і за семантикою (О. Левицька). Пропонуючи власну класифікацію, ми базуємося на типології Н. Фатєєвої і Н. Кондратенко, проте візьмемо до уваги і джерела цитування, які відіграють важливу роль у розумінні механізмів текстотворення фентезі.

Цитати у фентезі можна поділити на наступні групи:

Нетрансформовані, атрибутовані як «найбільш чиста форма цитації» [10, с. 122]. Переважно виступають у ролі епіграфа, що є факультативним метатекстовим елементом і знаходиться в сильній позиції – одразу після заголовку. Епіграф може виконувати комунікативну та композиційну роль, бути пов'язаний з наративною частиною або з іншими епіграфами у творі. Найбільш наочно підтверджує цю тезу система епіграфів у романі Дари Корній «Гонимарник»; в цьому романі в кожного розділу наявний епіграф, що пов'язаний з наративною частиною; джерелами слугували українська література різних періодів, світова література, Біблія та фольклор.

У фентезійному дискурсі атрибутовані нетрансформовані цитати за походженням з різних джерел: міфології, української літератури, світової літератури, мас-медіа тощо. Такі цитати апелюють до інтертекстуального простору тексту, відкриваючи його межі різноманітним впливам і течіям, у такий спосіб поглиблюючи його власний зміст. Пор.: **Цицерон сказав:** "Історія – це свідок часу, учителька життя. Не знати історії – означає завжди бути дитиною". (Корній. Зворотній бік світів). **У Борхеса** він одного разу вчитав таку фразу: "Як і кожен власник бібліотеки, Авреліан відчував провину, що не знає її всієї; це суперечливе почуття спонукало його користатися багатьма книгами, що наче ховали в собі докір за не увагу". (Аренев. Монетка на щастя).

Один із різновидів – атрибутовані перекладені цитати або наведені іншою мовою. Н. Фатєєва відзначає, що «цитата у перекладі ніколи не може бути буквальним повтором оригінального тексту» [10, с. 122] «Оригінальні» цитати частіш за все є латинськими крилатими висловами, але іноді трапляються цитати з мас-медіа: *...толстяк лучезарно улыбнулся и сказал: – I think this is the beginning of a beautiful friendship. ...Не то чтобы она считала всех, смотревших "Касабланку", братьями по духу. (М. Фрай. Карлсон, который) ...в ней была жизнь; самый её вкус, то самое "карне диа"...* (Н. Каллен. Братство Розы) – в цьому випадку цитата не перекладена, а транслітерована.

Трансформовані, контаміновані, неатрибутовані або атрибутовані цитати є найбільш частотними у фентезійному художньому дискурсі. Як зазначає Н. Кондратенко, «у художньому дискурсі переважає цитування без зазначення автора та передтексту, що змушує реципієнта до певного інтелектуального пошуку» [4, с. 186]. У фентезійному дискурсі відсутність атрибуції та трансформація цитати наявні в тому випадку, коли джерело цитати є загальновідомим.

За класифікацією Н. Кондратенко, часткові формально-семантичні зміни передтексту можуть бути представлені в декількох варіантах. У фентезійному дискурсі трапляються наступні різновиди трансформованих цитат: 1. Фрагментація та заміна окремих лексичних компонентів цитати. Пор.: **И всё-таки она гавкает!** - упрямо сказала Катя, уже после того, как за соседями закрылась дверь. Проворчал про себя: "Ага, и заодно вертится. Тоже мне, Галилей. С бантиком". (М. Фрай. Кекс). **Пытаюсь вспомнить, что случилось. - Верите в сны? - Бывает, что они помогают - увидеть, что вещи не то, чем они кажутся. - Как Дейл Купер...** (Н. Каллен. Careless Memories). – трансформована цитата з серіалу «Твін Пікс» «Совы не то, чем кажутся».

2. Зміна граматичних форм мовних одиниць, що входять до цитати, пор.: *Обычно люди под такие жуткие звуки просыпаются, что хоть с разу, с утра, чаю не попию, вешиайся.* (М. Фрай. Какие сны) – трансформовано цитату з А. П. Чехова «Толи чаю пойти выпить, то ли повеситься».

3. Використання окремих компонентів, частин цитати *...папірець на кабіні водія. Там було надруковано великими ламаними літерами: "Он заблудился в бездне времен".* (М. Горностаєва. Трамвай, що заблукав) – уривок цитати з вірша О. Гумільова. **Земную жизнь пройды до половины, очутился вовсе не в сумрачном лесу, а если продолжат говорить метафорами, на вершине умеренно высокого холма...** (М. Фрай. Кекс).

У фентезійних творах трапляються цитати з **розширеною атрибуцією**; вони можуть наводитися зі збереженням форми та змісту або зі зміною певних частин. Як відзначає Н. Фатєєва, «розширена атрибуція має місце тоді, коли слова відомої особи набувають статус загальнолюдських, а «метатекстовий оператор», що вводить текст, – розширене значення» [10, с. 124] *«Біється данайців, що дари приносять», - кажуть у світі Єдиного Бога.* (Д. Корній. Зворотній бік сутіні) – вислів з «Енеїди» Вергілія.

Таким чином, цитати з атрибуцією дають змогу читачеві розширити свій інтелектуальний та інтертекстуальний багаж, а неатрибутовані стимулюють активізацію пам'яті або змушують до пошуку першоджерела.

Окрім цитат, у фентезійних текстах трапляється велика кількість **алюзій**. Дослідження алюзій поставало предметом наукових розвідок багатьох учених, що займалися вивченням інтертекстуальності. Одним із перших був Ж. Женетт: в його праці «Палімпсести» алюзія описується як така, що складається із запозичення алюзивним дискурсом одного або багатьох елементів безпосередньо з матеріалу тієї ситуації, на яку вона налягає (наприклад, з її словника)» [2, с. 489]. В наукових працях Н. Кондратенко, Н. П'єге-Гро та Н. Фатєєвої імпліцитність алюзії постає однією з важливих ознак, на відміну від експліцитної цитати [4, 7, 10]. Н. Кондратенко визначає алюзії як термінальні слоти, хоч вони не визначають структуру фрейму і можуть бути заповнені частково. Але згорнута форма алюзій дає змогу відтворити фрейм [4, с. 191].

Н. Кузьміна визначає алюзію як референцію безпосередньо до світу з його реаліями, цитату – як референцію, опосередковану іншим текстом [6, с. 98]. На нашу думку, таке визначення алюзії більше відповідає розумінню прецедентного феномена (історичного, рекламного тощо), а також ремінісценції як натяку на події з реального життя; що стосується другої частини визначення, то існує велика кількість алюзій, що відсилають до інших текстів і при цьому вони не є цитатами.

Існує декілька класифікацій алюзій. Н. Фатєєва зазначає, що відновлення предикативного відношення в новому тексті відбувається на основі «пам'яті слова»: референційній, комбінаторній, звуковій та ритміко-синтаксичній [10, с. 129]. Дослідниця розмежовує алюзії за наявністю атрибутів та структурою. Л. Меркотан класифікує алюзії та цитати в аспекті точності відтворення передтексту чи тексту-першоджерела та поділяє алюзії за джерелом походження, Г. Ярема – за структурою, джерелом походження, формою вираження та семантичним наповненням. Н. Кондратенко співвідносить різновиди алюзій з конкретними фреймами, втіленими у художньому дискурсі [4, с. 192].

Ми пропонуємо широкі визначення алюзії як посилення до реалій світу, звичаїв та традицій, до художніх текстів як інформаційний згусток, «точкове посилення», що може бути згорнутим до прецедентного імені або назви твору, а може «розкритися» до перифрази. Будь-який натяк на феномени реальності, який не є цитатою, можна уналежнити до алюзій.

Пропонована нами класифікація алюзій будується за джерелами походження та структурою. З цієї позиції розрізняємо наступні різновиди алюзій: художні, історичні, інтермедіальні (синестетичні), міфологічні (казкові та фольклорні, а також релігійні). За структурою розрізняємо іменні (одно- або двослівні, що означають назву твору або ім'я) та описові алюзії. Відзначимо, що алюзії трапляються в фентезі навіть частіше, ніж цитати: з російськомовного матеріалу було обрано 1387 алюзивних елементів, з українськомовного – 187, в той час як цитат в російськомовному – 95, в українськомовному – 73.

Художні алюзії відсилають до художніх творів. Серед іменних алюзій, напр.: *Аліна сиділа у студентському кафе, попиваючи каву, і читала. Кафку.* (Д. Корній. Гонихмарник). *...перечитував, зняковіло всміхаючись, Гльфа з Петровим і про щось своє, дуже особисте, дуже давнє, вимріяне, розмірковував.* (В. Арєнев. Дзигар б'є); описові можуть бути перифразовими: *Саме таким я його [пекло] собі й уявляв: обтяжливе буття, абсурд-*

не, безглузде, як борсання землеміра з кафкового «Замку». (В. Арєнев. Зобразіть мені рай); *Мантра - це перш за все звукові вібрації. Як ото у Пелевіна, в книжці про рекламика – аби було складно і ритмічно... І подіяло. А перекладалося – «дайте мені солоний огірок»* (М. Горностаєва. Страшний мобільний телефон). Застосування художніх алюзій є прикладом «чистої» інтертекстуальності, налагодження зв'язку з текстами інших авторів, відкриття меж свого тексту до інших текстів.

Історичні алюзії – посилення до історичних імен або подій, які також можуть бути іменними або описовими. Серед іменних трапляються згадки про широковідомих персонажів чи події, які можна уналежнити до прецедентних феноменів: *Всіх спом'янула - і Махна, і Бандеру, і Петлюру...* (М. Горностаєва. Той самий закрут греблі), або до менш відомих осіб чи подій: *И не только фон Рихтхофен. Куча народу. Я их до сих пор помню, как родных. Макс Иммельман, самый первый немецкий ас, на «Фоккере», американец Эдди Рикенбакер и итальянец Франческо Баракка, оба на «Ньюпортах», француз Ролан Гарро на самолёте с удивительным именем «Моран Парасоль»...* (М. Фрай. Воздушний цирк). Перифразові історичні алюзії так чи інакше описують історичні події: *Коньяк "Наполеон"... Що було далі? ... «Наполеон» переміг при Ватерлоо... Це тоді програв, а зараз переміг...* (М. Горностаєва. Трамвай, що заблукав). *Ви ще про Мересьєва згадайте. – Може, і згадаю, – серйозно відгукнувся Михайло Якович. – Але сподіваюся, обійдемося без надзвичайних заходів. Поміркуйте: де я вам ведмедя знайду?* (В. Арєнев. Зобразіть мені рай). Історичні алюзії в фентезі підключають історичну пам'ять читача, показують зв'язок та паралелі з подіями минулого.

Інтермедіальні, або синестетичні алюзії – різнобічний прошарок алюзивного матеріалу, сюди включаємо посилення до музики, кіно, театру, живопису, саме цей тип алюзій допомагає створити інтердискурсивний зв'язок твору з іншими видами мистецтв. Такі алюзії також поділяємо на іменні та описові. Залежно від сюжету і особливості письменника в творі можуть переважати алюзії певного типу: так, в романі Д. Корній «Гонихмарник» йдеться про художницю, отже, згадуються назви творів зображального мистецтва: «Даная» Рембрандта, «Жінки в саду» Моне, «Мона Ліза» Да Вінчі тощо. В оповіданнях Н. Каллен, насичених найрізноманітнішими алюзіями, багато назв кінострічок, а фаворитом є кінострічка «Титанік» режисера Дж. Кемерона: її назва або сюжет згадуються 24 рази. Музикальні алюзії різноманітні в усіх творах, «репертуар» широкий: від класики до сучасної української та зарубіжної поп-музики: «Пори року» Вівальді, «Адажіо» Альбініні, «Місячна соната» Бетховена (Д. Корній. Гонихмарник), твори групи «Плач Єремії» (Д. Корній. Зворотній бік світла, Гонихмарник), пісні групи Queen (М. Фрай. Остативайтеся з нами; Наприклад, позавчера) тощо. В оповіданнях Н. Каллен багато згадок про оперу: «Сільська гідність», «Паяци», «Тоска», «Трістан та Ізольда» тощо. Залучення інтермедіальних цитат дає змогу авторові створити багатовимірний текст, що впливає на всі органи чуття читача, незважаючи на те, що єдине, що сприймається читачем фізично – це літери на папері. Читання фентезійних творів вимагає залучення уяви, отже, таким чином вибудовується детально продуманий та різнобарвний, майже реальний світ твору.

До міфологічних алюзій ми уналежнюємо також релігійні та казково-фольклорні алюзії. Релігійними вважаємо згадки про будь-яку нині наявну або давню релігію, казково-фольклорні – посилання до міфів та казок будь-якого народу світу. Так, в романі Д. Корній «Гонимарник» згадуються такі міфічні істоти, як Перелесник, Шезник, Гонимарник; цикл «Безсмертні» побудований на матеріалі «Велесової книги», основними персонажами виступають герої слов'янського пантеону: Мор, Мара, Леля і Полель, Лада, а також трапляються міфічні птахи Гамаюн, Сірін, Алконост тощо. В циклі оповідань М. Горностаєвої згадуються і ритуали вуду, і стародавні українські міфи. Цикл оповідань Ніккі Каллен «Братство Розь» насичений алюзіями до католицизму і розповідає про католицьку школу за типом Гогвартса. В оповіданнях М. Фрая частотними є посилання до буддизму та Тибетської книги мертвих, а також, подекуди, до литовської міфології (напр., дух Айтварас), трапляються алюзії і до скандинавської міфології, пор. назву оповідання «Трое в лодке, не считая Гери и Фреки» – контамінована алюзія до твору Дж. Кл. Джерома «Трое в човні, не враховуючи собаки» і до імен собак Одіна. Міфологічні алюзії допомагають зробити текст яскравим, насиченим, викликають у читача радість упізнання і надають більшій глибини та об'ємності текстам, задіюючи пам'ять архетипів. Міфологічні алюзії є текстотвірними інтертекстуальними елементами в багатьох фентезійних творах.

Різноманітні алюзії в фентезійних творах виконують роль тригерів інтелектуальної та підсвідомої пам'яті читача, наповнюють текст різнобічними змістами та асоціаціями, даючи змогу створити насправді інтелектуальний продукт.

Висновки та перспективи дослідження. Використання інтертекстуальних елементів у фентезійних творах дає змогу авторові створити мультикультурний код тексту, що відповідно пов'язаний із усіма важливими напрямками світової культури: музикою, живописом, театром, кіно, та в першу чергу з літературою – класичною та сучасною. Залучення атрибутованих цитат і алюзій поширює кругозір читача, відсутність атрибутції підключає його інтертекстуальну пам'ять та примушує до пошуку. Ідентифікація інтертекстуального елементу дарує читачеві радість упізнання, а залучення нової інформації збагачує його читачий та культурний досвід. Українські та російські письменники послуговуються різними джерелами інтертекстуальності: так, в українському фентезі більш частотними є посилання на українську літературу, фольклор та міфологію, в той час як в російському переважають цитати та алюзії зі світової літератури та культури. Вважаємо перспективним подальше дослідження прецедентних та масмедійних феноменів, ретельний інтердискурсивний аналіз створення синестетичного ефекту у творах і дослідження референцій як окремого різновиду алюзій, що є посиланнями до власних творів автора – написаних раніше чи запланованих у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахтин М. М. Теория романа // Собр. соч. М: Языки славянских культур, 2012. Т. 3 (1930-1961 гг.) 880 с.
- Женетт Ж. Фигуры / В 2 т. ТТ. 1-2. М.: Изд-во Сабашниковых, 1998. 944 с.
- Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Изд. 5-е, испр. и доп. Назрань: Пилигрим, 2010. 486 с.
- Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: Монографія. К.: Вид. дім Дмитра Бурого, 2012. 320 с.
- Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / Пер. с фр. М.: РОССПЭН, 2004. 656 с.
- Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка: Монография. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та. 268 с.
- Пьер-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Пер. с фр. Общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. М.: Изд-во ЛКИ, 2008. 240 с.
- Рябініна О. К. Интертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова». Харків, 2008. 22 с.
- Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. К., 2017. 384 с. (Серія «Студії з українського мовознавства»).
- Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. М.: Агар, 2000. 280 с.

REFERENCES

- Bahtin, M. M. Novel theory // Sobr. soch. Moscow: Jazyki slavjanskih kul'tur, 2012. T. 3. 880 p.
- Zhenett, Zh. Figures / In 2 t. TT. 1-2. Moscow: Publishing House of Sabashnikov, 1998. 944 p.
- Zherebilo, T. V. Glossary of linguistic terms. Nazran': Piligrim, 2010. 486 p.
- Kondratenko N. V. Syntax of Ukrainian modernist and postmodern artistic discourse. Kyiv: Publishing House Dmytro Burago, 2012. 328 p.
- Kristeva, J. Selected works: The Destruction of Poetics. Moscow: Publishing House Russian Political Encyclopedia (ROSSPEN), 2004. 656 p.
- Kuz'mina, N. A. Intertext and its role in the evolution of poetic language. Ekaterinburg, Publishing House of Ural. un-ta, 1999. 268 p.
- Pege-Gro, N. Introduction to intertextuality theory. Moscow: Publishing House of LKI, 2008. 240 p.
- Ryabinina, O. K. Intertextuality in discourse of the modern Ukrainian press: linguistic aspect. Manuscript. Thesis for Degree of the Candidate of Sciences in Philology. Speciality 10.02.01 – Ukrainian Language. Kharkiv National University after V. N. Karazin, Kharkiv, 2007.
- Fateeva, N. A. Counterpoint of intertextuality, or Intertext in the world of texts. Moscow: Agar, 2000. 280 p.
- Siuta, G. M. Citation thesaurus of Ukrainian poetic language of the twentieth century. Kyiv, 2017. 384 p.

The implementation of the category of intertextuality in the artistic discourse of fantasy

O. Boiko

Abstract. The purpose of the study is to analyze intertextuality as a systematic textual-discursive category in Ukrainian contemporary fantasy. The use of intertextual elements in fantasy works enables authors to create a multicultural code of text that is related to all important areas of world culture: music, painting, theater, cinema, literature - classical and contemporary. Ukrainian and Russian writers use different sources of intertextuality: in the Ukrainian-language fantasy, references to Ukrainian literature, folklore and mythology are frequent; in Russian-speaking, quotations and allusions from world literature and culture prevail.

Keywords: intertextuality, fantasy, quotations, allusions, text-discursive category.

Універсали Івани Мазепи крізь призму латинських і грецьких запозичень

С. Гриценко, І. Іванчик

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: ap730518@gmail.com

Paper received 17.06.19; Revised 28.06.19; Accepted for publication 02.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-04>

Анотація. Мова як феномен, що демонструє усталеність і стабільність своєї структури, правил використання в різних комунікативних ситуаціях, водночас засвідчує динамізм, змінність у координатах простору й часу. Важливим чинником динаміки мови є запозичення з класичних мов, що засвідчені у багатьох універсалах Івана Мазепи та інших гетьманів України.

Ключові слова: динаміка, статика, розвиток, синхронія, діахронія, запозичення, мова-реципієнт, латинізм, грецизм.

Мова, як і суспільство, яке нею послуговується, постійно перебуває в русі, зазнає змін. Розрізнення статичності і динаміки в мові було чітко сформульоване представниками Казанської лінгвістичної школи М. Крушевським та І. Бодуеном де Куртене. Зокрема, було підкреслено, що в мові не існує незмінності, як і загалом у природі – все живе, все рухається, все змінюється, а спокій, зупинка, застій – явище умовне; це окремий випадок руху за умови мінімальних змін; статика мови є лише окремий випадок її динаміки або, швидше, її кінематики [2, с. 387]. Вчені наголошують, що змінність мови є її природним, іманентним станом. А. Білецький підкреслював, що серед інших знакових систем мова є надзвичайно складною, гнучкою, динамічною, здатною видозмінюватися не лише в часі та в просторі, а навіть в окремому акті мовного спілкування (комунікації), семіотичною системою [1, с. 529]. Зміни будь-якої мовної одиниці відбуваються не як поодинокі акти, що торкаються ізольованих елементів мови, а захоплюють усю її систему. Тому мова окресленого часового проміжку – це такий її стан, що водночас об'єднує минуле з новими елементами, явищами, характерними ознаками [5, с. 442].

Найбільше на зміни в мові, передусім на зміни лексики і семантики, впливають зміни культури суспільства: динаміка матеріальної сфери, оновлення форм виробництва, зміни суспільних відносин, трансформування культурних кодів, – усе це передбачає вербалізацію чи за допомогою вже наявних формальних засобів, чи новими одиницями мови. Важливим чинником динаміки мови, її лексики є запозичення.

Об'єктом нашого зацікавлення стали грецизми та латинізми, засвідчені в 100 універсалах Івана Мазепи [7]. Зауважимо, що Іван Мазепа був освіченим стратегом, засновником українського флоту; здобув хорошу освіту (закінчив Києво-Могилянську академію, навчався в Польщі), був поліглотом (знав російську, італійську, польську, німецьку, французьку, латинську і грецьку мови), піклувався про розвиток науки, освіти, культури та релігії. Іван Мазепа видав власним коштом Євангеліє арабською мовою; підтримував літературну діяльність І. Максимовича, Ф. Прокоповича, Д. Туптала, С. Яворського; направляв навчатися за кордон дітей козацької старшини.

Важливим джерелом вивчення діяльності Івана Мазепи як політика лишаються його численні універсали, які рясніють запозиченнями з різних мов, що було типово для мовного фону досліджуваного періо-

ду [докладніше див.: 3]. Серед іншомовної лексики універсалів гетьмана переважають грецизми та латинізми. Зауважимо, що ці мови відігравали особливу роль у політичному та релігійному житті України XVI–XVII ст. [4, с. 22-39].

Тематично серед зафіксованих в універсалах запозичень переважають:

- юридичні терміни: лат.: *антецесорь* ‘посередник’, *декрет* ‘указ’, *ексактор* ‘охоронець, виконавець’, *індукт* ‘введення, представлення’, *кремінал* ‘злочин’, *оказея* (*оказия*, *оказіаь*, *оказіяь*) ‘випадок’, *оуніверсаль* (*универсал*, *универсаль*, *универсал*) ‘розпорядчий акт адміністративно-політичного характеру польських королів та українських гетьманів (іноді представників генеральної старшини) у XVII–XVIII ст.’, *фундовать* ‘засновувати’ (> *зфундовать*, *офундовать*, *пофундовать*, *фундованиєь*), *фундуиш* (*фундуишь*) ‘основа’, *презентовать* ‘представляти’ (> *презентуючи*), *приватный* ‘особистий’, *респект* ‘повага’ (> *респектуючи*, *респектъуючи* ‘поважуючи’), *регестр* (*регестрь*) ‘список’ та ін.;

- урядово-адміністративна лексика: гр.: *грамота* ‘лист; офіційний письмовий акт правового значення, документ, що свідчить або встановлює щонебудь’, *монарший* (*монаршийь*, *монаршый*) ‘який належить монарху’; лат.: *императорский* ‘те, що належить імператору’, *канцелярія* (*канцелярия*, *канцелярія*, *канцелярія*) ‘підрозділ організації, яка керує діловодством, службовим листуванням, оформленням документації’, *маїстрат* (*маїстратъ*, *маїстрат*) ‘у Литві, Польщі й на Україні (до другої половини XIX ст.), а також у деяких західноєвропейських країнах – орган міського самоврядування; муніципалітет’, *маїстратовый* ‘той, що належить маїстрату’

- релігійні терміни: гр.: *катедра* (*катедральний*) ‘посада єпископа, який керує єпархією’, *катедральний* ‘той, що належить єпископу’, *діяконь* ‘помічник священика у відправі церковної служби; нижчий духовний чин’, *ієродіакон* ‘діякон у сані священника’, *архидіакон* ‘старший діякон, який служить при митрополиті’, *архиепископ* (*архиепископъ*) ‘духовне звання, середнє між єпископом і митрополитом’, *архиепископия* ‘церква’, *архиепископский* ‘належний архієпископу’, *архієрь* ‘загальна назва вищих чинів духовенства (єпископа, архієпископа та ін.) у православних християн; особа, що має це звання’, *архієрейский* (*архієрейский*) ‘належний архієрею’, *архимандрит* (*архимандритъ*, *архиманьдритъ*) ‘найвище

духовне звання в монахів; титул ігумена монастиря; особа, що має цей титул', *архимандричий* (*архимандричий*) 'належний архимандриту', *архимандрия* 'монастир, яким керує архимандрит', *іеромонахъ* 'монах у сані священника', *ігумен* (*ігумень*) 'настоятель монастиря, голова Духовного собору у чоловічих монастирях', *ігуменія* 'місце, де збираються ігумени', *Лавра* 'великий православний чоловічий монастир, підпорядкований у своїй діяльності найвищій церковній владі', *монастир* (*манастыр*, *манастыр*) 'релігійна установа', *манастырскій* (*манастырскій*) 'належний монастирю', *митрополит* (*митрополитъ*, *митрополит*, *митрополит*) 'вище звання православних єпископів, а також особа, що має це звання' (> *митрополитанскій*), християнський 'який належить до християнства', *церковь* (*церковъ*) 'релігійна організація духовництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості; будівля, в якій відбувається християнське богослужіння'; лат.: *пастир* 'священик', *пастирскій* (*пастирскій*) 'те, що належить пастирю';

- темпоральна лексика: лат.: *август* 'серпень', *априль* (*апрель*, *апрель*) 'квітень', *генвар* (*генварь*, *иануарий*, *януарий*, *януарий*, *януарій*) 'січень', *декабрь* (*декаврий*, *декаврий*, *декаврий*) 'грудень', *июль* (*июль*) 'липень', *июнь* (*июнь*) 'червень', *май* (*май*) 'травень', *март* 'березень', *ноеврий* (*ноеврий*) 'листопад', *октябрь* (*октоврий*, *октоврий*) 'жовтень', *сентябрь* (*септевр*, *септеврый*, *септеврый*, *септеврый*, *септеврый*) 'вересень';

- запозичення на позначення *nomina personalia*: лат.: *ректор* 'особа, яка очолює духовний навчальний заклад', *реєментаръ* (*реєментар*, *реєментор*, *реєментаръ*, *реєментаръ*, *реєментар*) 'очільник війська', *канцелярист* 'дрібний службовець канцелярії; писар', *колега* 'товариш по спільній службі', *ротмистор* 'офіце, посесор 'власник, орендатор', *суццесор* 'спадкоємець трону, власник маєтку, поміщик'; гр.: *монарх* (*монархъ*) 'єдиновладний голова держави';

- військова лексика: лат.: *реймент* (*рейментъ*, *рейментъ*, *рейментъ*) 'полк, військо; командування', *рейментарскій* (*рейментарскій*, *рейментарскій*, *рейментарскій*, *рейментарскій*) 'те, що стосується очільника війська', *рейментарско* (*рейментарско*) 'військово', *рейментарство* 'командування військом', *армата* (> *арматный*) 'зброя', *рата* (> *ратный*, *ратный*, *ратный*) 'сплата боргу'.

Окрему групу становлять антропоніми та їх деривати, генеа яких сягає грецької: Агафія, Алексеевич (Алексеевичъ), Алексеевна, Андрей, Андрѣвка, Андрѣвич, Анѣдроникъ, Андрониковскій, Антоній, Варлаам (Варлаамъ), Василій (Василій, *Василійъ*, *Василей*, *Василь*, *Василев*), *Василіевич* (*Василіевичъ*, *Василевичъ*), *Васильковскій*, *Власій* (*Власій*), *Варлаамъ*, *Георгій*, *Григорій* (*Григорій*, *Григорійъ*), *Григоріевич* (*Григоріевичъ*, *Григорьевич*), *Демян*, *Ермолай*, *Захарій*, *Іван* (*Іванъ*, *Іван*, *Іванъ*, *Іоан*, *Іоанъ*, *Іоанн*, *Іоаннъ*, *Іоан*, *Іоанн*, *Іоаннъ*, *Іоанъ*), *Іванович* (*Івановичъ*), *Іванполь*, *Іванковскій*, *Іванов*, *Іваненко*, *Ігнатъ* (*Ігнатій*), *Інноцентій*, *Іраклій*, *Лазар* (*Лазаръ*), *Леонтій* (*Леонтійъ*, *Леонтій*), *Леонтович*, *Леонтьев*, *Марія*, *Матвей*, *Мартин*, *Никифор*, *Николай*, *Паисій*, *Петр*, *Петрович*, *Прокоп*, *Прокопович*, *Софія* (*Софія*, *Со-*

фія), *Софійскій*, *Степан* (*Стефан*, *Стефанъ*), *Степанович* (*Стефанович*, *Стефановичъ*), *Степановъ*, *Тарасовка*, *Тимофей*, *Тимофеевич* (*Тимофеевичъ*, *Тимофеевичъ*), *Трофимій* (*Трофимій*), *Трофимія*, *Федор* (*Феодоръ*), *Федоровича*, *Федоровый*, *Феодосій* (*Феодосій*), *Христофор* (*Криштофор*)

та латинської мов: *Виктор*, *Герман* (*Германъ*), *Константій*, *Константинович*, *Константинович*, *Корнеевич*, *Лаврин*, *Лаврентій*, *Максим* (*Максимъ*), *Максимович*, *Максимовскій*, *Павло*, *Павлиха*, *Павлувка*, *Павловскій*, *Роман*, *Романовичъ*, *Романовскій*, *Сильвестр*.

Неусталеність графічної репрезентації латинських і грецьких запозичень, наявність паралельних форм свідчить про мовні «вагання» тодішніх писарів, про неостаточну унормованість української літературної мови, зокрема ділового стилю. Представлений перелік запозичень засвідчує перевагу латинізмів над грецизмами практично в усіх тематичних групах лексики, що було зумовлено тією виключною роллю, яку відіграла латинська мова у політичному, культурному, зокрема освітньому, житті України окресленого часового зрізу. Виняток становлять грецькі запозичення на позначення релігійних понять, які в універсалах Івана Мазепи значно переважають над латинізмами. Зауважимо, що в Україні існувала багатовікова культова культура, чітка релігійна ієрархія, а відповідно – і розгалужена система номенів, які потрапили у мову-реципієнт у давніший період і мають свою історію переймання, входження, пристосування, адаптації та функціонування в українській мові.

Запозичення (як моно- так і полісемантичні) та їх деривати різняться часом переймання, часом першої фіксації різножанрових писемних пам'яток, зокрема пор.:

цсл. *владыка* 'титул духовних осіб високого чину, владика' 1322 р., *владычество* 'сан' 1556–1561 рр., 'церковно-адміністративний округ, що знаходиться під правлінням владики' 1561 р.;

архиепископъ 'архієпископ' 1148 р., *архиепископия* 'архієпископська влада' 1270 р., 'єпархія' 1383 р., *архиепископскыи* XII ст., *архиепископство* 'сан архієпископа' 1165 р., 'єпархія' 1589 р.;

архирархъ 'архієрарх, архієпископ' 1448 р.;

архирей 'архієрей' 1076 р., *архиреевъ* 'який належить архієрею' XIII–XIV ст., *архирейскыи* 'id.' 1284 р., *архирейство* 'сан архієрея' 1597–1598 рр., 'єпархія' 1650 р., 'сукупність архієреїв' 1605–1606 рр.;

епископъ 'єпископ' XII ст., *епископство* 'сан і посада єпископа' XII ст., 'церковно-адміністративний округ, єпископство, єпархія' 1579 р., *епископствовать* 'займати посаду єпископа, бути єпископом' 1634 р., *епископскій* 'який стосується єпископа, належить або властивий йому' XII ст., *епископий* 'id.' 1594 р., *епископия* 'єпархія єпископа' 1280 р.;

архимандритъ 'титул ігумена монастиря' XII ст., *архимандрита* 'id.' 1540 р., *архимандритий* 'id.' 1591 р., *архимандритовъ* 'належний архимандриту, архимандритів' 1541 р., *архимандритий* 'id.' 1592 р., *архимандритскій* 'id.' 1571 р., *архимандричъ* 'id.' XIV ст., *архимандричий* 'id.' 1545 р., *архимандрический* 'id.' 1631 р., *архимандритство* 'сан архимандрита' 1576 р.,

архимандрития 'id.' 1406 р., *архимандрития* 'id.' 1624 р., *архимандритство* 'монастир, очолюваний архимандритом' 1509–1633 рр., *архимандрия* 'id.' 1540 р., *архимандрития* 'id.' 1546 р.;

архидияконь 'архідиякон, старший диякон' XII ст.; *дияконь* 'духовна особа нижчого рангу, диякон' 1056–1057 р., *дияковъ*, *дияконовъи* XII ст., *дияконьскый* 'дияконський' XII ст., 'id.' 1577 р., *дияконьство* 'посада або звання диякона' XII ст.;

дійакъ – у давньоруських писемних пам'ятках ця лексема засвідчена зі значеннями 'церковний служитель першого ступеня священства; помічник священника при богослужінні та в підтримці встановленого в церкві порядку' (XII ст.), 'дьячок, церковний причетник, який не має ступеня священства' 1280 р.; у писемних пам'ятках XIV ст. – 'посадова особа на Русі' 1339 р., 'діловод у княжій чи королівській канцелярії' 1359 р., у XVI ст. – 'писар' 1503 р., 'нижчий служитель у церкві, помічник священника, дяк' 1558 р.

Наведена семантична та формальна хронологія засвідчила відкритість українського лексикону та мови загалом до новацій та дериваційної розбудови. Кожне запозичення має свою історію, описуючи яку досліднику необхідно відповісти на ключові запитання: з якою метою (чому) було запозичене це слово? чи

існував питомий відповідник цьому запозиченню? яким чином (усним чи писемним, безпосереднім чи опосередкованим) був перейнятий цей іншомовний елемент? як запозичення адаптувалося до системи мови-реципієнта? яка подальша доля цієї лексеми в українській мові? Лише за умови створення історії кожного слова, ми матимемо право говорити про створення оновленої *Історії української мови*.

Таким чином, в історичній ретроспективі мова становить динамічну систему з притаманними їй змінністю під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників; збереженням основних функцій; відносною стабільністю структури.

Ю. Сорокін справедливо зазначав, що історична лексикологія у своїх висновках спирається, з одного боку, на соціальні передумови, що накладають свій відбиток на появу і функціонування слова в мовній практиці, з другого, – на факти власне мовні, насамперед на взаємозв'язки лексики в різноманітних семантичних та ідеографічних об'єднаннях, її формальну будову, межі і характер функціонування в мовленні [6, с. 8]. Тому аналіз мовних змін вимагає комплексного врахування характеру, місця та причин мовної еволюції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий А. А. Язык – динамическая знаковая система // Выбранные работы, Київ, 2012, С. 529–535.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Некоторые из общих положений, к которым довели Бодуэна его наблюдения и исследования явлений языка // Хрестоматия по истории русского языкознания, Москва, 1973, С. 386–388.
3. Гриценко С. Динаміка лексикону української мови XVI–XVII ст. Монографія. Київ, 2017, 934 с.
4. Гриценко С. Лексичні латинізми в українськомовних текстах кінця XVI – XVII століття. Монографія. Київ, 2011, 367 с.
5. Реформатский А. А. Введение в языковедение, Москва, 2001, 536 с.
6. Сорокин Ю. С. Развитие словарного состава русского литературного языка 30–90-е годы XIX века, Москва, Ленинград, 1965, 565 с.
7. Універсали Івана Мазепи (1687–1709). Ч. II. Київ; Львів, 2006, 799 с.

REFERENCES

1. Beletsij, A. A. Language is a dynamic sign system // Selected works, Kyiv, 2012, P. 529–535.
2. Baudouin de Courtenay, I. A. Some of the general sentences, to which Baudouin has come from his observations and investigations of language phenomena // Readings of Russian linguistics, Moscow, 1973, P. 386–388.
3. Grytsenko S. Dynamic of lexicon of the Ukrainian language of XVI – XVII cts. Monography. Kyiv, 2017, 934 p.
4. Grytsenko S. Lexical latinisms in Ukrainian texts of the end of XVI – XVII centuries. Monography. Kyiv, 2011, 367 p.
5. Reformatkij, A. A. Entering into linguistics, Moscow, 2001, 536 p.
6. Sorokin, Ju. S. Development of dictionary composition of Russian literature language in 30–90-th years of XIX century, Moscow, Leningrad, 1965, 565 p.
7. Ivan Mazepa's universals (1687–1709). Part II. Kyiv; Lviv, 2006, 799 p.

Ivan Mazepa's universals through the prism of Latyn and Greek borrowings

S. Grytsenko, I. Ivancyk

Abstract. Language as phenomenon, which demonstrates persistence and stability of its structure, using rules in different communicative situations, at the same time shows its dynamism, mutability in space and time coordinates. Borrowings from classical languages, fixed in numerous Ivan Mazepa's and other Ukrainian hetmans' universals, are the important factor of dynamic of language.

Keywords: dynamic, static, development, synchrony, diachrony, borrowing, language-recipient, latinism, greekism.

Принцип толерантності в комунікативному діалозі культур

I. М. Гапєєва, О. В. Коваль, З. О. Митяй

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна
Corresponding author. E-mail: gapeeva.irina.1979@gmail.com

Paper received 30.08.19; Revised 09.09.19; Accepted for publication 11.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-05>

Анотація. Стаття розкриває проблему взаємодії мов, культур і особистостей в умовах світової інтеграції, бо саме з культури починається духовне спілкування людей, розуміння і співпраця народів, а діалог культур актуалізується саме у спілкуванні особистостей. У той же час проблематика кореляції понять “національний характер” та “мовна особистість” у контексті міжкультурної комунікації наразі є малодослідженою і, на нашу думку, потребує детального висвітлення. Проаналізовано та схарактеризовано поведінковий план мовної особистості. У статті також зазначено роль національного характеру у міжкультурній комунікації, його вплив на різних рівнях розвитку міжкультурної компетенції мовної особистості, а також якісну відмінність та змінність від комунікативного бар’єру до необхідного фактору для розуміння інакшості співрозмовника.

Ключові слова: толерантність, комунікація, мовна особистість, діалог культур, етнос.

Вступ. Поява численних досліджень у галузі національно-культурної свідомості актуалізована сучасною ситуацією глобалізації та взаємовпливу мовних культур. “Етнізація” політичних та економічних процесів, пильна увага до особливостей міжмовних контактів та міжетнічних конфліктів висунули на передній план феномен національно-культурної специфіки мовної особистості. Україна є однією з країн, де за багатонаціонального складу населення вдається уникати міжетнічних конфліктів. Вироблений і перевірений практикою досвід співіснування різних етносів у регіонах країни дозволяє говорити про толерантне ставлення між ними. Підтримання атмосфери толерантності, усунення чинників міжнаціональної напруженості і конфліктів є одним з головних завдань України як демократичної держави.

Європейський вектор є провідним напрямом зовнішньої політики України. На початку XXI століття у різних регіонах країни активізувалися процеси культурного самовизначення етносів, відродження етнокультурних традицій як відповідь на зростаючу глобалізацію світу з її небезпекою уніфікації і стандартизації способу життя. Глобальна взаємозалежність стала складовою світової спільноти, – стверджує М. Хомяков [9, с. 115], впливаючи відповідно на розвиток окремої особистості.

Поняття взаємовпливу культур у поліетнічному середовищі стало особливо актуальним в останні десятиліття у зв’язку з розширенням інформаційного поля, зростанням національно-культурних контактів. Як засіб розуміння і спілкування, мовний аспект забезпечує багатосторонній діалог і співробітництво в контексті реалізації національних інтересів на європейському напрямі. Реалізація мовних стратегій є однією з основних умов ефективної реалізації європейського курсу України. Вивчення цих процесів актуальне не лише для українського, але й для європейського загалу. Мова розширює контакти між людьми, забезпечує спілкування, сприяє взаєморозумінню і налагодженню міжнародних контактів.

Огляд публікацій за темою. Антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства зумовила актуальність лінгвістичних досліджень, присвячених національно-культурній своєрідності мови. Лінгвістика звернулась до людського чинника в мові, до виявлення того,

як суб’єкт мовлення використовує мову залежно від його комунікативного потенціалу, від фону загальних знань про світ. Саме антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць, – стверджує В. Жайворонок, – збуджує зацікавленість до ролі мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу... Адже не лише людина впливає на мову, але й мова великою мірою формує особистість [3, с. 11]. Як вітчизняні, так і зарубіжні когнітологи нашого часу аналізують семантику слів, їхню здатність взаємодіяти один з одним, визначаючи напрям акумуляції знань про навколишній світ у мові (Бабіна 2002, Кубрякова 2002, Філмор 1988). Порівняльне мовознавство достатньо уваги приділяє вивченню семантики лексичних одиниць мови (Аракін 1979, Бондаренко 1997, Воркачев 2005, Гак 1977, Колшанський 1984, Новикова 2000, Телія 2004 та ін.).

Людині як суб’єкту, що усвідомлює й говорить певною мовою, приписують активну роль у формуванні мовних одиниць. Як слушно зауважує В. Чабаненко, будь-яка жива мова функціонує й розвивається не в лінгвальному вакуумі, а в оточенні інших мов, у взаємозв’язках з іншими мовами [10, с. 199]. У контексті сучасних лінгвістичних досліджень антропоцентричність зосереджує увагу на особливості ролі людини, її свідомості, світобаченні в організації й використанні мови як засобу спілкування, зберігання, переробки й передачі знань. З позиції антропоцентричної парадигми людина пізнає світ шляхом усвідомлення себе, своєї теоретичної й предметної діяльності у ньому, визначаючи ієрархію цінностей, що проявляється в мові [7, с. 12].

Мета. Формулювання уявлення про роль національного характеру мовної особистості у процесі комунікації.

Матеріали й методи. Теоретичним підґрунтям дослідження слугують наукові роботи, що стосуються актуальних питань лінгвокультурології, лінгвогендерології, психолінгвістики, соціолінгвістики та ін. Практичні матеріали зібрано авторами шляхом спостереження за мовленнєвою поведінкою, а також анкетування та інтерв’ювання у східному регіоні України [1, с. 12]. Для отримання достовірних даних про вплив ситуативних параметрів на мовлення інформантів скрупульозно контролювалася мовленнєва ситуація, природно неви-

мушене мовлення або свідомо орієнтація на престижний еталон. Метою інтерв'ювання та анкетування було визначення стану функціонування української мови та мови тієї етнічної спільноти, з якою себе ідентифікує мовна особистість у всіх сферах життя студентської молоді: в сім'ї, у вищих навчальних закладах, в системі науки, культури. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, першорядну роль серед яких відіграє описовий та аналітичний методи, а допоміжну – метод лінгвістичного спостереження, семантичного та концептуального аналізу. Під час систематизації фактичного матеріалу вжито структурний метод.

Результати та їх обговорення. Як універсальний засіб міжлюдської комунікації, засіб спілкування, мова виконує освітню, розвивальну, гуманістично-виховну, людинотворчу функції. Завдяки мові здійснюється формування людини як особистості, а через оволодіння розмаїттям мов – сприйняття нею інших як собі рівних особистостей. Мова, таким чином, об'єднує людей, а разом з ними – об'єднує народи, допомагаючи їм розпізнати себе як однакових і одночасно як індивідуальних, особливих. Таїнство людинотворчої й об'єднавчої функції мови полягає в тому, що її лексичний склад містить у собі загальне – своєрідне відлуння “духу людства”, а також особливе – відлуння “духу народу” мовою якого вона є. Єдність двох субстанцій якраз і створює ту унікальну можливість ідентифікації себе з людством і одночасно із своїм власним народом, можливість розуміння іншого народу як рівнозначного представника людства, налагодження діалогу, а слідом за ним – взаємодії, співробітництва. Світовий досвід засвідчує, що в основі духовного єднання людей у певну спільноту лежить насамперед мова. Духовна суть об'єднує всі мови всіх народів, хоча звукова й знакова відмінність між ними очевидна. Якби було інакше, жодних можливостей порозуміння між різними індивідами й народами не було б.

Відтак закономірним стало введення поняття “мовної особистості” з її поведінковими, мовленнєвоповедінковими, когнітивними й ціннісними характеристиками [5, с. 12]. Через те, що увага у лінгвістичних науках фокусується на носіїв мови, а самі когнітивні аспекти функціонування особистості, інтелект проявляються у мові, поняття мовної особистості стає в межах антропоцентричної парадигми одним з центральних. До аналізу мови особистості в лінгвістиці підходять двома шляхами – семасіологічним і ономасіологічним. У науці найбільш представлений семасіологічний підхід: побудова лексико-граматичних полів, виявлення ключових слів, концептів. Аналіз мовної особистості за допомогою концептів запропонував Ю. Караулов, який вважає більш правильним шлях аналізу структури мовної особистості від вищого рівня (мотиваційного) до нижчого (вербально-семантичного).

Проблемі формування мовної особистості присвячена монографія В. Тимофєєва “Особистість і мовне середовище”, де розглянуто фактори, що розвивають особистість, і, як наслідок, мовну особистість у діалозі культур. Якщо різні культури глибоко проникли у свідомість індивіда, в такому випадку діалог культур буде свідчити про високий рівень індивідуальності мовної особистості, явище діалогу культур у структурі

мовної особистості надає їй своєрідності, неповторності [6, с. 62].

Ціннісний план мовної особистості містить етичні та утилітарні норми поведінки, властиві певному етносу в певний період. Пізнавальний (когнітивний) план мовної особистості виявляється шляхом аналізу картини світу, властивої їй. На рівні культурно-етнічного розгляду виділяють предметно-змістовні і категоріально-формальні способи інтерпретації дійсності, властиві носію певних знань про світ і мову. Поведінковий план мовної особистості характеризується специфічним набором мимовільних характеристик мовлення і паралінгвістичних засобів спілкування. Такі характеристики розглядають у соціолінгвістичному і прагмалінгвістичному аспектах: у першому виділяють індекси мови чоловіків і жінок, дітей і дорослих, освічених і менш освічених носіїв мови, людей, які говорять рідною та нерідною мовами, у другому – інтерактивні, дискурсивні ходи в природному спілкуванні людей. Ці ходи будуються за певними моделями, відповідно до обставин спілкування. Відповідно виділяють ситуативні індекси спілкування (відстань між учасниками спілкування, гучність голосу і виразність вимови, вибір слів, типи звертань тощо). До числа таких індексів належать і відносини ситуативної нерівності (наприклад, в мовленнєвих актах прямого і непрямого прохання, вибачення, компліменту). Поведінковий стереотип включає безліч характерних ознак і сприймається цілісно [4, с. 19-20].

Розуміння та сприйняття національного характеру і є необхідною передумовою для усвідомлення і сприйняття інакшості чужого, що робить можливою міжкультурну компетенцію. Зважаючи на роль національного характеру в процесах міжкультурної комунікації та беручи до уваги зв'язок між вербальною та невербальною складовими комунікативних процесів, етноспецифічність та універсальність комунікативних компонентів, можна зробити висновок, що роль національного характеру у міжкультурній комунікації на різних рівнях розвитку міжкультурної компетенції мовної особистості є якісно відмінною та змінюється від комунікативного бар'єру до необхідного фактору для розуміння інакшості співрозмовника.

Однією з основних проблем на сьогодні в українському суспільстві в цілому і в східному регіоні зокрема є проблема соціальної диференціації мови на всіх рівнях її структури, зокрема характер взаємодії між мовними і соціальними структурами. Основним чинником взаємопорозуміння мовних особистостей виступає міжкультурна комунікація, на яку впливає мовна ситуація, що визначається як сукупність форм існування мови, що обслуговує континуум спілкування. Мова входить в епіцентр політичних і громадських інтересів. Це відбувається тому, що мовне питання практично віддзеркалює і концентрує в собі взаємодію, суперництво, а нерідко й боротьбу різних етносоціальних, етнокультурних, етномовних, етноконфесійних груп, прошарків соціуму за власну ідентичність, право на своє бачення світу, власні цінності та власну інтерпретацію явищ навколишнього світу.

Вважають, що ефективність будь-яких комунікативних контактів, в тому числі й міжкультурної комунікації, визначається не тільки тим, наскільки зрозумілі співрозмовнику слова й інші елементи вербальної ко-

мунікації, але й вмінням правильно інтерпретувати візуальну інформацію, тобто погляд партнера, його міміку і жести, рухи тіла, позу, дистанцію, темп й тембр мови [4; 5]. Адже, як встановлено, за допомогою мови передається приблизно 35 % інформації. Однак існує достатньо велика кількість інших засобів спілкування, і ці форми спілкування об'єднують поняття невербальної комунікації, яка охоплює інші 65 % інформації, що передається в процесі комунікації [2]. Невербальне спілкування виступає невід'ємною частиною комунікації й тісно пов'язане з вербальним спілкуванням.

Проблема толерантності стосується як поваги до чужих цінностей, так і позиції, що припускає розширення кола особистих ціннісних орієнтацій за рахунок позитивної взаємодії з іншими культурами. Активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості – основні компоненти поняття толерантності. Метою формування даних соціально-психологічних якостей мовної особистості є позитивна взаємодія з людьми інших культур, поглядів, позицій, орієнтацій.

Консолідації української нації на сучасному етапі сприяє звернення уваги на проблему етнокультурної самовизначеності окремих регіонів, одним з яких виступає Східна Таврія. Це територія з різноманітним поліетнічним складом населення, яскравий представник етнокультурного розмаїття одного зі східних регіонів України, де проживають не лише українці, а й росіяни, болгар, греки, кримські татари, караїми, німці, вірмени та багато інших етнічних спільнот. Однією з важливих соціолінгвістичних проблем є проблема соціальних аспектів білінгвізму (двомовності). В умовах білінгвізму дві мови співіснують у межах одного колективу, який використовує їх у різних комунікативних сферах залежно від соціальної ситуації й інших параметрів комунікативного акту.

Мова як виразник життєдіяльності етнічних спільнот пов'язана з історією кожного окремого народу і його звичаями. Так, безпосередньо в нашому дослідженні було виявлено: на думку 40,5 % респондентів найбільш впливають на збереження національності такі чинники, як збереження народних звичаїв, а також збереження мови (35,3 %). Причому принципової різниці між відповідями представників різних етносів не було виявлено за виключенням караїмів, які віддають перевагу як збереженню мови – 50,0 % так і збереженню віросповідання – 50,0 %.

На питання *“Наскільки добре Ви знаєте свою рідну мову?”* представники різних етносів дали дещо неоднозначну відповідь. Так, добре знають свою рідну мову росіяни (83,3 %), вірмени (80,0 %), українці (78,1 %), караїми (60,0 %), болгар (53,8 %), чехи (50,0 %), кримські татари (41,9 %), греки (40,0 %). Однак, опитування показало, що 40,0 % греків, 40,0 % молдован, 38,5 % євреїв, 28,6 % німців взагалі не знають рідної мови. Все ж вивчати та краще знати власну мову, щоб бути інтегрованим у свою етнокультуру хочуть всі етноси, а саме: чехи (100 %), кримські татари (96,8 %), євреї (91,7 %), вірмени (90 %), болгар (84,6 %), караїми (80 %), німці (76,2 %), греки та молдовани (60 %), росіяни (70,8 %), українці (65,8 %). Неоднозначність етномовної ситуації посилюється нерівномірністю використання мов у процесі сімейного спілкування. Більшість респондентів (68,7 %) віддають перевагу

російській мові, 19,8 % спілкуються українською, 33,0 % і російською і українською залежно від обставин, і лише 0,2 % іншою мовою.

Формування саме такої вибірки зумовлене необхідністю відстеження та порівняння зміни ставлення до мови як української, так і мови тієї етнічної спільноти, з якою вони себе співвідносять. Звісно, на території будь-якої держави, й України зокрема, необхідне знання в першу чергу державної мови, завдяки чому люди різних етнічних спільнот можуть порозумітися. Однак, українською мовою у сімейному колі спілкуються лише 21,9 % українців, 18,8 % болгар, 10,0 % вірмен, 9,1 % чехів, 6,0 % росіян. Позитивним є те, що такі етнічні спільноти, як росіяни (94,0 %), вірмени (90,0 %), кримські татари (26,5 %), українці (21,9 %), болгар (12,5 %) обирають рідну мову в якості родинного спілкування.

На питання *“Якою мовою Ви переважно розмовляєте на роботі, в транспорті, на вулиці?”* відповіді респондентів розподілилися так: віддають перевагу російській мові кримські татари (91,2 %), чехи (90,9 %), росіяни (88,0 %), болгар (78,6 %), українці (78,1 %); українській мові – українці (21,9 %), німці (16,0 %), болгар (14,3 %), росіяни (12,0 %), вірмени (10,0 %), чехи (9,1 %), кримські татари (5,9 %). І все ж, не дивлячись на те, що переважна більшість населення регіону є російськомовним, 10,0 % вірмен, 7,1 % болгар, 2,9 % кримських татар надають перевагу спілкуванню на роботі, в транспорті, на вулиці рідною мовою.

Для кожної культури усталилися певні ключові поняття, виражені словесно, як, наприклад, для українців, росіян, караїмів – гостинність, для німців – порядок, точність. Для визнання тієї чи іншої лексеми концептом, ключовим поняттям певної культури, потрібно, щоб воно стало загальноновживаним, частотним, увійшло до складу фразеологізмів, прислів'їв, приказок та ін.

Серед інститутів, які виховують в душі народних (національних) традицій чільне місце (37,6 %) займає родина, 28,5 % – національні товариства, 13,6 % – засоби масової інформації. Школи та навчальні заклади вихованню приділяють не належну увагу (відповідно 5,4 % та 6,3 %). Але серед респондентів неоднозначна думка щодо ролі соціальних інститутів у вихованні. Так віддають перевагу родинному вихованню та національно-культурним товариствам вірмени (100 %), молдовани (60,0 %), болгар (50,0 %), німці (86,3 %), євреї (83,3 %), караїми (60,0 %). Українці вважають, що в цьому душі виховують, в основному, школи (12,8 %) та навчальні заклади (13,9 %).

На території Запорізької області функціонують 60 національно-культурних товариств, з них 11 обласних, 37 міських та 12 районних. Все ж далеко не всі знають про їхню діяльність. Серед них 41,7 % росіян, 30,0 % вірмен, 25,0 % греків. Це переважно мешканці сільської місцевості. Тут універсальної цінності при спілкуванні набуває толерантне ставлення індивідів, які вступають до діалогу. Термін “толерантність”, використовуючись у різних наукових парадигмах, наповнюється власним специфічним змістом. Так, із точки зору етики становить норму цивілізованого компромісу між різними культурами і готовність до прийняття інших поглядів. Толерантність проявляється у відносинах між особистостями і в поведінці індивідів,

тому вона, безперечно, належить до числа комунікативних категорій. Важливим для неї є поведінка суб'єктів – власне діяльність учасників комунікації. Під час діалогу знаходять вираження загальнокультурні та етнокультурні цінності, що характеризують особистість людини. Актуальність значення слова “толерантність” змушує поставити запитання: що воно містить в своїй концептуальній структурі?

Толерантність – це терпимість до інших поглядів і звичок, здатність переносити неприємності, це відсутність або ослаблення реагування на будь-який несприятливий фактор, що проявляються у витримці, самовладанні. З позицій лінгвістики толерантність є багатоаспектним і недостатньо чітко визначеним у сучасній лінгвістичній науці поняттям. Для формування толерантного мислення і поведінки в суспільстві на всіх його рівнях є важливим дослідження лінгвістичних особливостей концепту “толерантність”, виявлення значення слів, вербалізуються різні боки даного концепту, а також аналіз компонентів лексико-семантичного поля концепту “толерантність” відповідних соціальним і моральним нормам певної лінгвокультурної спільності.

Зокрема, в українському та російському характерах з концептом “толерантність” пов'язані такі доміанти, як фаталізм, любов до моралізаторства, душа, совість. Ментальними зразками є невинний пошук добра, істини, гармонії, широта, простота, сердечність, непохитна воля, твердість, невірноваженість. Сутність

характеру українця, росіянина багато в чому визначається православною релігійністю, що живить людину православним віровченням, а православними доміантами є соборність, прагнення до моральної досконалості, дар покаяння, довготерпіння, жертвовності, визнання цінності страждання. У німецькому ж характері відбиваються національні ідеали, духовні норми, історичні помилки, обставини життя народу, які й визначають його доброзичливість, повагу, порядність, акуратність, практицизм. Відмінними рисами болгар є самовладання, незворушність, стриманість, ввічливість, культ самоконтролю і запропонованої поведінки, схильність обходити гострі кути, терпимість до чужої думки та ін.

Висновки. Отже, в умовах сучасного інформаційно-комунікативного суспільства пошук оптимальної згоди, діапазону толерантності є ключовим завданням державної політики, спрямованої на досягнення соціальної довіри як фактора економічного зростання, соціальної стабільності та особистої безпеки. Саме тому сучасний етап у розвитку лінгвістичної науки характеризується докорінною зміною базисної наукової парадигми, поворотом до розгляду мовних явищ під антропоцентричним кутом зору. Усвідомлення джерел національного світобачення, етнософської природи світосприймання – це кроки до власної етномовної ідентифікації, до національного самоусвідомлення, до віднайдення власного місця в цивілізованому світі загальнолюдської спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєва Л. В. Звіт за результатами анкетного опитування лабораторії соціологічних досліджень. Мелітополь, 2011. 56 с.
2. Бахтин М. М., Библер В. С. Поэтика и культура. Москва: Прогресс, 1991. 176 с.
3. Жайворонок Н. В. Українська етнолінгвістика: нариси: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград, 2002. 477 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 180 с.
6. Тимофеев В. П. Личность и языковая среда: учебное пособие. Шадринск: Наука, 1971. 122 с.
7. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. Київ: Спалах, 2004. 272 с.
8. Формановская Н. И. Ритуалы вежливости и толерантность. Екатеринбург, 2003. 273 с.
9. Хомяков М. Б., Купина Н. А. Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: коллективная монография. Москва: Олма-Пресс, 2005. 292 с.
10. Чабаненко В. А. Вибрані праці з мовознавства. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2007. 505 с.

REFERENCES

1. Afanasyeva L. V. Report on the results of a questionnaire survey of the sociological research laboratory. Melitopol, 2011. 56 p.
2. Bakhtin M. M., Bibler V. S. Poetics and culture. Moscow: Progress, 1991. 176 p.
3. Zhayvoronok N. V. Ukrainian ethnolinguistics: essays: a textbook for students of higher educational institutions. Kyiv: Dovira, 2007. 262 p.
4. Karasik V. I. Language circle: personality, concepts, discourse. Volgograd, 2002. 477 p.
5. Karaulov Yu. N. Russian language and linguistic personality. Moscow: Nauka, 1987. 180 p.
6. Timofeev V. P. Personality and language environment. Шадринск: Science, 1971. 122 p.
7. Tkachenko O. B. Ukrainian language and language life of the world. Kyiv: Spalah, 2004. 272 p.
8. Formanovskaya N. I. Rituals of politeness and tolerance. Yekaterinburg, 2003. 273 p.
9. Khomyakov M. B., Kupina N. A. Philosophical and linguocultural problems of tolerance: a collective monograph. Moscow: Olma-Press, 2005. 292 p.
10. Chabanenko V. A. Selected works on linguistics. Zaporizhzhia: Dniprovskiy metalurg, 2007. 550 p.

The principle of tolerance in the communicative dialogue of cultures

I. M. Hapicieva, O. V. Koval, Z. O. Mytiai

Abstract. The article is devoted to the problem of interaction of languages, cultures and personalities in the conditions of world integration, because spiritual communication of people, understanding and cooperation of people begin from culture, and the dialogue of cultures is actualized precisely in communication of individuals. At the same time, the problem of correlation between the concepts of "national character" and "linguistic personality" in the context of intercultural communication is currently poorly researched and, in our opinion, needs to be covered in details. The behavioral plan of the linguistic personality is analyzed and characterized. The role of national character in intercultural communication, its influence on different levels of development of intercultural competence of linguistic personality, as well as qualitative difference and variability from the communicative barrier to the necessary factor for understanding the interlocutor of the interlocutor are also mentioned in the article.

Keywords: tolerance, communication, linguistic personality, dialogue of cultures, ethnoscience.

Образно-дериваційний потенціал етнонімів в українській мові

Т. Є. Гуцуляк

Чернівецький національний університет імені Юрія Фельдковича, м. Чернівці, Україна
Corresponding author. E-mail: t.gutsuliak@gmail.com

Paper received 10.05.19; Revised 21.05.19; Accepted for publication 26.05.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-06>

Анотація. У сучасному українському мовознавстві дослідження образно-дериваційного потенціалу етнонімів належить до актуальних, проте мало досліджених питань. У пропонованій статті розглянуто формування довкола спільної твірної бази *жид* (*жиди*) образної парадигми, що включає морфологічні (дієслівні, ад'єктивні, субстантивні) та морфолого-синтаксичний (адвербіальний) деривати. Встановлено, що образно-дериваційний потенціал етноніма *жид* (*жиди*) розвинувся на тлі низки етнокультурних чинників – стереотипних уявлень українців про цю етнічну спільноту та більшу культурну опрацьованість самої лексеми.

Ключові слова: *відсубстантивні деривати, етнонім, образно-дериваційний потенціал слова, образна парадигма, стереотипні уявлення.*

Вступ. У номінативних процесах, пов'язаних із формуванням української мовної картини світу, *етноніми* посідають вагоме місце. Етнонімічні компоненти слугують потужною базою становлення й розвитку ономастичного української мови, народнорозмовних чи діалектних зоо- та флорономіацій і є достатньо продуктивними у процесах словотворення й фразеотворення.

У зв'язку з цим в українському мовознавстві вже маємо чимало напрацювань у галузі дослідження відетнонімих номінацій, – це відомі праці з ономастики, у яких визначено роль етнонімів у становленні антропонімів й топонімів української мови, – Д. Г. Бучка, М. Л. Худаша, П. П. Чучки та ін., а також роботи, виконані в інших напрямках (І. В. Гороф'янюк, Г. М. Добролюжи, Ю. А. Марєги, О. О. Рогач, А. М. Шамоти). Словотвірний потенціал основ-етнонімів також був предметом уваги дослідників (З. О. Валюх, О. П. Кушлик) і відображений для окремих твірних одиниць (*німець, поляк, турок*) у „Кореневому гніздовому словнику української мови” Є. А. Карпіловської [9]. З-поміж низки важливих чинників, що загалом впливають на дериваційну спроможність основ певних лексико-граматичних класів слів (особливості формальної й семантичної структури твірної одиниці, її походження та стилістичне забарвлення), у процесах словотворення від назв осіб за етнічною та національною приналежністю, за спостереженнями З. О. Валюх, важливу роль відіграють позамовні чинники, а саме давня історія функціонування іменника в українській мові, його актуальність на певному хронологічному відрізку у зв'язку з соціальною значущістю [2, с. 14].

В українській мові основи-етноніми виступають базою й у таких дериваційних процесах, для яких визначальним є асоціативно-образне зближення понять, пов'язаних з певними елементами дійсності. У сучасному мовознавстві словотвірні процеси названого типу належать до актуальних, проте малодосліджених питань. Мотиваційні відношення, що виникають між мотиватором і похідною одиницею, відображають мисленеві механізми метафоричного й подекуди метонімічного моделювання понять, результати яких отримують мовну реалізацію в структурно-семантичних особливостях дериватів. Вибір мотиватора у процесах образної деривації пов'язаний із впливом національно-культурних стереотипів, історичних, духовно-ціннісних чинників, комунікативних інтенцій номінаторів (у тому числі відображенню емоційно-оцінного чи раціонально-оцінного ставлення до об'єкта називання). Аналіз таких словотворчих процесів дає змогу розкрити *образний потенціал твірних одиниць*, який може бути реалізований, на

думку К. В. Огольцевої, в певному ступені активності слів різних лексико-семантичних груп у семантичній і морфологічній деривації та в кількості реалізованих у мовній системі (а також прогнозованих варіантів) семантичних перетворень дериваційної бази в образно-компаративні та метафоричні лексичні значення [13, с. 461].

Загалом основи етнонімів не засвідчують значної продуктивності в процесах творення образних похідних одиниць української мови на відміну від тих випадків, коли результатом деривації є слова, позбавлені образного змісту. Проте образний потенціал назв осіб за етнічною та національною приналежністю проявляється у здатності таких мотиваторів породжувати низку похідних утворень з образною семантикою, які формують довкола спільної твірної бази образну парадигму. За нашими спостереженнями, найбільшу словотвірну спроможність у процесах образної деривації засвідчують етноніми *роми / цигани* [Див. 5], *євреї / жиди* й *татари*, менш продуктивними є асоціативно-образні зв'язки, пов'язані з назвами *монголи, москалі, серби*. Стійкість асоціативно-образних зв'язків, закріплених у колективній свідомості українців за наведеними етнонімами, підтверджують і результати аналізу народних фразеологічних висловів та діалектних назв рослин. Найширші асоціативні поля в процесі творення флорономів, як вдалося показати І. В. Гороф'янюк, мають назви *татарин, циган, жид* і *румун* [4]. З-поміж етнонімів, що визначають образний зміст фразеологізмів початку ХХ ст., О. О. Рогач називає лексичні одиниці *циган, жид, поляк (лях), москаль, турок, татарин*, рідше – *німець, литвин, грек, волох, швед* [15].

Метою пропонованої розвідки є аналіз особливостей реалізації образно-дериваційного потенціалу етноніма *євреї / жиди* у формуванні образних парадигм та зв'язку цих словотворчих процесів зі стереотипними уявленнями українців про інші народи.

Результати та їх обговорення. В українській мові для позначення єврейської етнічної спільноти, яка, за свідченнями істориків, безперервно проживала на території України щонайменше тисячу років [18, с. 13], здавна функціонувало дві назви – *євреї* та *жиди*. Ці етноніми мали різні шляхи походження та культурно-історичні умови закріплення в лексико-семантичній системі української мови. Слово *жид* запозичене ще в дописемний період з італійської мови *giudeo* „євреї” і походить від латинського *Judaeus* „іудей, євреї”, утвореного від особового гебрійського імені „Іуда” (славлений, хвалений) [ЕСУМ, II, с. 196–197]. Етнонім *євреї* має книжне походження й був запозичений „в давньоруську мову через

церковнослов'янську з середньогрецької і пізніше (у формі *гебрей*) ще раз в українську через західнослов'янські з латинської" [ЕСУМ, II, с. 177]. Саме такою, на думку українського історика й мовознавця С. П. Наконечного, історично точною назвою – *еврей*, *евреї* здавна прагне називати себе українською мовою старозаповітний народ, оскільки вже з кінця XV ст. слово *жид* між усіма слов'янами Сходу через певні соціально-релігійні причини, як це доводить О. Брик, „стало вживатися як принизливе, а єврей як достойне" [Подасмо за: 12]. Попри те в матеріалах, що фіксують усну народну творчість та народнорозмовне мовлення, у текстах української художньої літератури й публіцистики, у лексикографічних працях XIX – початку XX ст. активно вживаними були все-таки лексема *жид* та похідні від неї утворення. На той час, як зазначають укладачі „Російсько-українського словника" (РУС), у якому відповідник *жид* стоїть на першому місці до рос. *еврей*, в українському слові так само як і в польському „*żyd*" зовсім немає ані тіні зневаги, яку містить російське слово „жид" [РУС, с. 354]. Це підтверджує й значна кількість сталих народних висловів, прислів'їв, приповідок із лексемою *жид* та похідними від неї утвореннями, уміщених у відомих виданнях другої половини XIX – початку XX ст., – „Українські приказки, прислів'я і таке інше", укладені М. Номисом (більше 180 висловів), та „Галицько-руські народні приповідки", зібрані та упорядковані І. Я. Франком (1901–1910 рр.) (190 одиниць). Про відсутність „крайнього суб'єктивного ставлення" українців до єврейської етнічної спільноти йдеться й у статті Олени Пчілки „Очерки национальных типов у украинской народной словесности: Черты типа еврейского", у якій авторка на основі різних етнографічних матеріалів (приказок, приповісток, комічних розповідей) робить висновок про властиве для українців у більшості випадків гумористичне зображення євреїв, яке не спотворює, а лише в манері, властивій художнім творам, „рельєфно підкреслює характерні риси" [10, с. 667]. Для того, аби сучасник зумів розкрити причини появи негативного зображення образу єврея (жида) в художніх та публіцистичних творах (Т. Шевченка, Є. Гребінки, І. Франка та ін.), І. М. Дзюба пропонує важливу роль відводити історичному контекстові та зважати на історичну дистанцію. Адже попри нейтральність самого терміна „жид", з лінгвістичного погляду, він під тиском соціальних відносин може набувати негативного забарвлення [7, с. 173]. Саме соціальне становище євреїв в українських селах і містах в кінці XIX – на початку XX ст., а їм належали оптова й роздрібна торгівля, корчми, лихварство, оренда землі, експлуатація бориславської нафти в Галичині й деякі інші сфери діяльності (детально див. праці І. Я. Франка, О. Й. Прицака, Я. Р. Дашкевича, Р. В. Сілецького, Р. Семюелс), та сформовані в контексті цього часто негативні взаємини з українським населенням накладали певний відбиток на сприйняття і самих євреїв, і етноніма, яким називали цю етнічну спільноту. У повсякденному житті український селянин, як зазначає І. М. Дзюба, мав справу не з єврейством взагалі, а з конкретним жидом-шинкарем або довіреним польського поміщика, виконавцем його жорстоких і брудних доручень, – тому в негативному ставленні до євреїв відбився вузький, але гіркий соціальний досвід [7, с. 174]. Водночас дослідники відзначають і доброзичливе, співчутливе ставлення українців до цієї етнічної спільноти. І. Я. Франко у своїх публіцистичних

працях, присвячених єврейському психотипові, попри зроблені акценти на негативних аспектах психології євреїв, як це було подано і для аналізу ментальності українців, росіян, поляків, все-таки висловлює захоплення релігійно-суспільною зорганізованістю, згуртованістю цього народу, культурою його родинного устрою [Детально див. 19].

Наведені вище окремі соціально-історичні умови спільного проживання українців з єврейською спільнотою, а також інші чинники релігійного, побутово-культурного характеру вплинули на чітке усвідомлення своєї „іншості" та породили низку стереотипних уявлень про євреїв. Ю. Р. Сілецький говорить ще й про те, що в українців сформувалося враження про загадковість, таємничість цієї етнічної спільноти через ізольований та замкнутий спосіб життя її представників, відмінності у специфічних традиційних заняттях, зовнішньому вигляді, релігії тощо [16, с. 12].

Усі наведені чинники послужили вагомим етнокультурним тлом для формування в українській мові образно-дериваційного потенціалу саме етноніма *жид*, а не *еврей*. Похідні утворення з прямим та образно-метафоричним змістом для лексеми *жид* фіксують передусім лексикографічні праці початку XX ст., зокрема „Словарь української мови", упорядкований Б. Д. Грінченком (1907–1909), та „Російсько-український словник" за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова (1924–1933), укладачі яких мали чіткі переконання у відсутності будь-яких негативних чи образливих компонентів у вживанні таких слів. В академічному „Словнику української мови" в 11-ти томах (1970–1980) лексичну одиницю *жиди* вже подають як застарілий відповідник до слова *евреї* або ж як образливу назву [СУМ, III, с. 528] і не наводять жодних похідних утворень. У лексикографічних працях початку XXI ст. простежуємо дещо інший стан: ВТССУМ, зберігаючи спільне з СУМом тлумачення семантики цього слова, вміщує низку похідних одиниць (іменників, прикметників і дієслів), що відображають і прямі предметно-поняттєві зв'язки з елементом дійсності, й асоціативно-образні [ВТССУМ, с. 367]. Академічний „Словник української мови", виданий 2012 р., подає слово *жиди* як „стару або регіональну назву євреїв" та похідний прикметник *жидівський* [СУМ-2012, с. 285].

Образні деривати виформовують довкола твірної бази *жид* (*жиди*) образну словотвірну парадигму, у структурі якої виокремлюємо дієслівну, ад'єктивну, субстантивну та адвербіальну зони, похідні одиниці яких реалізують різні аспекти семантики, актуалізовані під впливом низки позамовних та власне мовних чинників у словотвірних процесах.

До **дієслівної зони** включаємо такі відсубстантивні деривати, що в процесі словотворення набули спільного дериваційного значення „ознака об'єкта, схожа (аналогічна) до ознаки денотата, названого твірним словом": **жидовіти** – Ожидовливаются. **Жидовіти** нам... ні, се не по нашій натурі. [СлГр, I, с. 483]; **жидовіти** – характером, вдачею, повадками, менталітетом ставати схожим на жидів [ВТССУМ, с. 367];

жидувати – Быть евреем, жидовствовать. *Покинь, жиде, жидувати, ходім хліба заробляти* [СлГр, I, с. 483]; **жидувати** – вести жидівський спосіб життя, поводитись як жиди [ВТССУМ, с. 367];

зжидовіти – Сделаться алчным. *Всі зжидовіли б і за гроші рідних батьків попродали* [СлГр, II, с. 150];

пожидитися, пождивіти – Ожидовитися, усвоить себе єврейські замашки [СлГр, III, с. 251].

Мотиваційною базою таких відсубстантивних дієслів є внутрішня подібність до євреїв за особливостями характеру та поведінки – це вияв жадібності, хитрості, подекуди боягузтва, небажання працювати фізично. Внутрішня форма наведених дериватів відображає спільні зв'язки з метафоричними образами, покладеними в основу фразеологізмів: *ну ти й жид* – про хитру людину [ЛексЛьвів, с. 213]; *жеби жид був з неба, вірити му не треба* [Г-рНП, с. 141]; *жид ні сіє, ні оре, а обманом жие* [Номис, с. 81]; *не робив жид на хліб, та й Циган не буде* [Г-рНП, с. 149]. Образні деривати, утворені на базі етнонімів, належать до культурно вартісних одиниць української мови, які своєю внутрішньою формою фіксують і зберігають певні фрагменти образного світосприйняття. Поява метафоричних концептуальних моделей є, за словами З. Кевезеша, не тільки когнітивно, але й культурно зумовленою. На думку дослідника, метафори, які ми використовуємо сьогодні, можуть не відображати теперішнього розуміння нашої культури, адже так само як змінюються культурні чинники, змінюються й метафори та їхнє мовне вираження [21, с. 315–319]. Наведені відсубстантивні образні деривати певною мірою відображають саме таку особливість формування та закріплення уявлень про елемент дійсності, пов'язану із впливом і культурних, і часових чинників. До того ж, як засвідчують спостереження Р. В. Сілецького, „етнічні стереотипи українців про інші народи є відносно стійкими, хоч чимало їх рис внаслідок значних політичних, соціальних та демографічних потрясінь у середині ХХ ст. знівельовалися та великою мірою втратили актуальність” [16, с. 15]. Вважаємо, що такий висновок підтверджує й помітно низька активність функціонування наведених похідних утворень у сучасній українській мові.

Умовами появи, закріплення та функціонування образних дериватів ад'єктивної та адвербіальної зон є фразеологічні контексти. При цьому формування образної семантики відбувається під впливом синтагматичних та синтаксичних зв'язків похідних одиниць з іменниками (для ад'єктивів) та дієсловом (для адвербіальної лексеми) чітко визначеної семантики. Від основи етноніма *жид* (*жиди*) фіксуємо творення прикметника **жидівський** з якісно-характеризувальними значеннями, які вважаємо наслідком саме словотворчого процесу, що реалізує мотиваційні зв'язки, сформовані на основі образних уявлень *„такий, як жид* (*жиди*); *такий, як у жидів*”: **жидівська** голова – розумний або хитрий (як жид): *з жидівською головою* – дуже розумний: *О та дитина, то з жидівською головою, все так може розтовкмачити, що найбільший туман зрозуміє* [ЛексЛьвів, с. 214]; *о, то жидівська голова* – чоловік хитрий, спекулянт [Г-рНП, с. 154]; *хтівши жиди ошукати, треба жидівську голову мати* – наш чоловік того не вдасть [Г-рНП, с. 151]. „Фантастичне” пошанування інтелекту та освіти С. П. Наконечний вважає майже спадковою рисою євреїв, у якій би нужді не опинилися батьки, але своїх дітей вони мали обов'язково вивчити. Євреї – єдиний народ у світі, серед якого віками немає жодного неписьменного [12];

жидівська душа – скупий (як жид); жмикрут, жмикрутка, скупердяй, скупердяйка, скнара – відповідники до рос. жидомор, жидоморка [РУС, с. 379];

жидівський рейвах – метушня, біганина, галас, крик; безлад, розгардіяш [ЛексЛьвів, с. 490]; наведені значення передусім розкривають зміст лексеми *рейвах*, а прик-

метник підсилює велику міру вияву певних ознак, тобто ‘такий сильний галас чи безлад, як у жидів’. Закріплення цього змісту відображає й вислів **жидівська школа**: *А тут що жидівська школа?* – говорить чоловік, уходячи до хати, де стоїть крик та галас, особливо від дівчорі [Г-рНП, с. 152]; *То якась жидівська школа, а не хата* – говорять про хату, в якій стоїть гомін і крик [Г-рНП, с. 155];

жидівські діти – про брудних, неохайних, занедбаних дітей [ЛексЛьвів, с. 213]; порівняймо зі сталим висловом *зателінався як жид* – про дуже брудну людину [ССНП, с. 55]. Зв'язок із такими ж уявленнями О. Горбач проводить і для пояснення етимології семантичного деривата *жид*, засвідченого в мовленні львівських школярів, – ‘пляма чорнилом (у зошиті)’: „у школі набрав жид значення плями хіба задля не надто доброї слави, що нею у нас щодо чистоти тішається жиди” [3, с. 356].

Асоціативно-образні зв'язки з етнонімом *жид*, які реалізують подібність за ознакою вияву певних рис характеру, фіксуємо при творенні морфолого-синтаксичного деривата **жидом**: *жидом сі дивит* – дивиться захланно, завидючими очима [Г-рНП, с. 147]. Вважаємо, що образний розмовний прислівник **жидом** перебуває на синтаксичному ступені адвербіалізації, який ще не передбачає виокремлення лексеми з прислівниковим значенням у словниках. Вживання іменника в синтаксичній позиції атрибутивного прислівника способу дії (рідше іншого типу) призводить до появи в його семантичній структурі компаративного дериваційного значення, формальним виразником якого є суфікси -ою (-єю); -ом (-ем).

До **субстантивної зони** образних дериватів включаємо народнорозмовні та діалектні назви птахів, комах та рослин. Появу образного змісту для лексеми **жидик** як ‘глузливої назви до рос. воробей’ [РУС, с. 143]; **жидик, жидок** для позначення горобця в західнополіських [СЗПГ, I, с. 155], східнополіських [11, с. 134] та надністрянських [СНГ, с. 116] говірках пов'язуємо з процесами морфологічної деривації, у яких основа іменника в поєднанні зі словотворчими афіксами **-ик-**, **-ок-**, зазнала переосмислення *„такий хитрий, нахабний і т. ін., як жид”*. При цьому значення дериваційних формантів є контекстно залежними й оформлюють мотиваційні відношення подібності. Суфікси, що первинно мали зменшено-пестливе значення, внаслідок процесу десемантизації, за спостереженнями О. Ф. Тилик, стали поліфункційними [17]. У виборі мотиваційної ознаки надаємо перевагу впливові таких чинників, як спостережливості українців за названими птахами (ім притаманна символіка спритності, моторності, хитрості й злодіяства [8, с. 146]) та гумористично-практичний підхід у їх номінуванні, на противагу асоціативно-міфологічному сприйняттю горобців (порівняймо з християнською легендою про те, як ці птахи цвірінькали „Жив-жив! Жив-жив!”, коли Христос помирав розпі'ятим на хресті). За матеріалами східнополіських говірок, які наводить Я. О. Литвиненко, вважаємо, що виокремлення ознак, пов'язаних із „поведінковими властивостями: нахабність, хитрість”, переважає у процесах називання хатнього горобця. Окрім дериватів з основою *жид*, дослідниця фіксує такі утворення, як *хитрун*, *виляка* (за здатністю ухилитися за допомогою хитроців) та *нахальник* [11, с. 132–134].

Лексема **жидок** „Словарь української мови” за ред. Б. Д. Грінченка подає і для позначення птаха *Lusciola tithys* [СлГр, I, с. 483], якого в народі називають горихвісткою чорною, або чорногрудкою, або чорною

птичкою. Г. В. Фесенко пов'язує появу номінації *жидок* із „натяком на схожість, принаймні самки (яка не має чорного кольору, на відміну від самця), до горобців”, яких теж так називають [20]. Вважаємо, що доречними будуть й інші міркування щодо причин появи цієї народної номінації. Припускаємо, що мотивувальна ознака відображає асоціативно-образні зв'язки, в основу яких покладено подібність за наявністю чорного кольору. Таку особливість простежуємо й для утворення образних дериватів *жидик* – чорний жук [ЕСУМ, II, с. 197] та *жидок* – 5. бот. Чорнобривець [СЗПГ, I, с. 155], структурно-семантична специфіка яких зумовлена впливом стереотипних уявлень про зовнішній вигляд євреїв. Відомо, що релігійна частина єврейської громади одягається по-старому: здебільшого в темні (чорні) костюми й капелюхи, чорні ярмулки, білі сорочки та ін., що загалом засвідчує скромність, охайність і готовність до зустрічі з Творцем. До того ж, за даними антропологів, більшість євреїв має темний колір волосся, хоча все-таки існує значний відсоток білявих і рудоволосих.

Зв'язок із подібністю кольору входить до низки комплексних ознак, що послужили асоціативно-образним підґрунтям творення похідних *жидочок* у значенні ‘тарган’ [6, с. 241], [ДіалОд, с. 33; ЕСУМ, I, с. 197] і *жидок* для називання ‘світлої мурашки маленької породи, що живе в будинках’ [СлГр, I, с. 483]. Відетнонімі моделі творення назв комах відображають, на думку О. Л. Березович, особливості „народної ксенопсихолоїї”, і закріплюють у мовних одиницях різноманітні уявлення про іноземців – як узагалі інший народ; як загарбників; та гостей. Дослідниця вважає, що *укр. жидочок* – тарган, поряд із російськими та польськими відетноніміми назвами (рос. *пошехон*, *цыган*, *киргиз*; пол. *jarones*) відображає узагальнені уявлення про „чужих”, не пов'язані з конкретними властивостями певного етносу, хоча й припускає, що інколи мотиваційну підтримку мають зовнішні ознаки комахи (наприклад, чорний колір для циган, наявність вусів для киргиза та ін.) [1, с. 20].

До образних дериватів, беручи до уваги сучасне (подекуди індивідуальне) сприйняття внутрішньої форми лексичних одиниць, можна зарахувати й похідні утворення, що закріпилися в діалектній сфері та в мовленні

окремих соціальних груп людей: *жидик* – 3. вул. Кишеньковий ніж з дерев'яною ручкою [ЛексЛьвів, с. 213]; малий ніж; вул. ніжик із дерев'яною ручкою, колодачик [3, с. 356]; *жидючок* – те саме, що *жидок* 2 ‘невеликий складний ніж’ [СЗПГ, I, с. 155]. Появу образного змісту пов'язуємо із асоціативними зв'язками, в основі яких лежить концептуальна метонімія, що ґрунтується на „переміщенні фокусу уваги” з одного (певного) об'єкта на інший, суміжний з ним: „*жиди-торгівці* → *предмет, який вони продають*”, при цьому „концептуальна структура, породжена буквальним смислом метонімічно вжитого слова, є аномальною, тобто сприймається як образ, троп” [14, с. 160]. Наведені міркування виводимо із етимологічного аналізу, поданого О. Горбачем до арготизму *жидик*, – слово набуло значення ‘колодачик’, мабуть, тому що „цей товар становив головний предмет збуту ярмаркових будок, утримуваних головно жидами” [3, с. 356].

Висновки. Образно-дериваційний потенціал етноніма *жид* (*жиди*) розвинувся на тлі низки етнокультурних чинників – стереотипних уявлень українців про цю етнічну спільноту, більшу культурну опрацьованість саме лексеми *жид* в XIX – на початку XX ст. на противагу слову *єврей*; її закріплення без образливого змісту в складі прислів'їв, приповідок, комічних розповідей у народнорозмовному мовленні та в лексикографічних працях. В українській мові простежуємо формування довкола спільної твірної бази *жид* (*жиди*) образної парадигми, що включає морфологічні (дієслівні, ад'єктивні, субстантивні) та морфолого-синтаксичний (адвербіальний) деривати. Загалом це лексичні одиниці, властиві народнорозмовному й діалектному мовленню.

Виразними мотивувальними ознаками в названих дериваційних процесах послужили асоціативно-образні зв'язки, що закріпили зближення понять на основі подібності рис характеру та поведінки людини (рідше тварини) (жадібність, хитрість; небажання працювати фізично, схильність створювати безлад, гармидер; неабияка освіченість), рідше зовнішніх ознак (брудний, неохайний вигляд; зв'язок із чорним кольором, притаманним зовнішньому вигляду євреїв). Зміна етнокультурного тла етноніма *жид* (*жиди*) вплинула на послаблення активності його образних дериватів у сучасній українській мові.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь; ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с.
- Г-рНП** – Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. Т. 2. 818 с.
- ДіалОд** – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса, 1958. 78 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. Т. 2: Д–К. Київ: Наукова думка, 1985. 571 с.
- ЛексЛьвів** – Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 672 с.
- Номис** – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
- РУС** – Російсько-український словник. За ред. А. Кримського

- та С. Єфремова. Київ: Держ. вид-во України–УАН, 1924–1933. Т. 1–3. Київ: К.І.С., 2007. URL: Режим доступу: <http://www.r2u.org.ua>.
- СЗПГ** – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. У 2-х т. Т. 1. А-Н. Луцьк: Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 354 с.
- СлГр** – Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: В чотирьох томах. Київ: Наукова думка, 1996–1997.
- СНГ** – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.
- ССНП** – Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь. Харків: Основа, 1993. 176 с.
- СУМ** – Словник української мови: В 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- СУМ-2012** – Словник української мови / Кер. В. В. Німчук / Відп. ред. В. В. Жайворонок. Київ: ВЦ „Просвіта”, 2012. 1320 с.

ЛІТЕРАТУРА

- Березович Е. Л., Кривошапова Ю. А. Этнонимическая модель в славянских названиях насекомых // *Studia Etymologica. Brunensia*. 3. Praga, 2006. S. 17–35.
- Валух З. О. Типологія словотвірних парадигм іменника в українській мові: автореф. ... дис. доктора філол. наук: 10 02 01 „Українська мова”. Київ, 2006. 29 с.
- Горбач О. Арго в Україні. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. 686 с.

4. Гороф'янюк І. В. Етноніми як база творення українських флорономенів // Мовознавчі студії. Випуск 3: Діалект у лінгвокультурологічному просторі (За матеріалами Міжнародної наукової конференції на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила) / [упорядники: Л. Баранська, Н. Грицик, К. Іваночко та ін.]. Дрогобич: Швидкодрук, 2010. С. 42–50.
5. Гуцуляк Т. Є. Вплив етнічних стереотипів та культурно-історичних чинників на образно-дериваційний потенціал етнонімів в українській мові // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2017. Випуск 44. С. 108–116.
6. Дзєндзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови. Київ: Наукова думка, 1984. 308 с.
7. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ: Вид-дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. 718 с.
8. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Вид-во „Довіра”, 2006. 703 с.
9. Карпіловська С. А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами-омографічними коренями. Київ: Укр. енциклопедія, 2002. 912 с.
10. Ковалько П. Очерки национальных типов в украинской народной словесности: Черты типа еврейского // Киевская старина. Київ, 1883. Кн. V: март. С. 667–672.
11. Литвиненко Я. О. Типи мотивації орнітономенів у східно-поліських говірках // Українська мова. 2014. № 4. С. 126–144.
12. Наконечний Є. П. Украдене ім'я: чому русини стали українцями. Львів, 2001. 400 с.
13. Огольцева Е. В. Образный потенциал словообразовательной системы современного русского языка: отсубстантивное словообразование: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 „Русский язык” Москва, 2007. 491 с.
14. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 608 с.
15. Рогач О. О. „Міжнаціональні стосунки” у фразеології. URL: kulturamovy.univ.kiev.ua /KM/pdfs/Magazine52-8.pdf (дата звернення: 16. 05. 2017).
16. Сілецький Ю. Р. Етнічні гетеростереотипи в традиційному світогляді українців: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 7.00.05 „Етнологія”. Львів, 2009. 19 с.
17. Тилик О. Ф. Іменники зі значенням подібності: способи творення та сфери використання: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 „Українська мова”. Запоріжжя, 2006. 20 с.
18. Хонигсман Я. С., Найман А. Я. Евреи Украины (Краткий очерк истории). Киев: Украинско-Финский институт менеджмента и бизнеса, 1992. Часть I. 160 с.
19. Яценко Г. В. Особливості єврейського національного психотипу (за публіцистикою Івана Франка) // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. Львів, 2014. Вип. 39. С. 349–355.
20. Фесенко Г. В. Захоплююча горихвістка чорна. URL: http://pryroda.in.ua (дата звернення: 16. 05. 2017).
21. Kovceses, Z. Language, Figurative Thought, and Cross-Cultural Comparison // Metaphor and symbol. Oxford University Press, 2003. 18(4). P. 311–320. URL: http://www.tandfonline.com (дата звернення: 16. 05. 2017).

REFERENCES

1. Berezovich, E. L., Kryvoshchapova, Yu. A. The ethnonym model in the Slavic names of insects // Studia Etymologica. Brunensia. 3. Praga, 2006. P. 17–35.
2. Valiukh, Z. O. Typology of Word-Building Paradigms of Nouns in the Ukrainian Language: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 29 p.
3. Gorbach, O. Argo in Ukraine. Lviv: Institute of Ukrainian Studies named after. I. Krypiakevich NAS of Ukraine, 2006. 686 p.
4. Horofianiuk, I. V. The ethnonyms as the basis for the creation of Ukrainian flonomens // Linguistic studios. Issue 3: Dialect in linguacultural space (Based on the materials of the International Scientific Conference in honor of the 100th anniversary of the birth of Professor Gavril Shilo) / [compilers: L. Baranska, N. Hrytsyk, K. Ivanochko, etc.]. Drohobych: Shvydkodruk, 2010. P. 42–50.
5. Hutsuliak, T. Je. Influence of ethnic stereotypes and cultural-historical factors on the figurative and derivative potential of ethnonyms in the Ukrainian language // Scientific papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohiyenko National University: Philological Sciences. Kamianets-Podilsky: Axioma, 2017. Is. 44. P. 108–116.
6. Dzєndzelivskyi, Y. O. The program for collecting materials for the lexical atlas of the Ukrainian language. Kyiv: Naukova dumka, 1984. 308 s.
7. Dziuba, I. M. Taras Shevchenko. Life and work. Kyiv: Publ. House „Kyiv-Mohyla Academy”, 2008. 718 p.
8. Zhaivoronok, V. V. Signs of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary-Reference-book. Kyiv: Publish. house „Dovira”, 2006. 703 p.
9. Karpilovska, Ye. A. Root nesting dictionary of the Ukrainian language: Nodes of words with vertices-homogeneous roots. Kyiv: Ukr. encyclopedia, 2002. 912 p.
10. Kovalko, P. Essays of national types in the Ukrainian folk literature: Features of the type of Jewish // Kiev old. Kyiv, 1883. V: March. P. 667–672.
11. Lytyvnyenko, Ya. O. The types of motivation of orthonomens in East Polissya dialects // Ukrainian language. 2014. № 4. P. 126–144.
12. Nakonechny, Ye. P. The stolen name: why the Rusyns became Ukrainians. Lviv, 2001. 400 p.
13. Ogotseva, E. V. The figurative potential of the word-formation system of modern Russian language: substantivized word-formation: diss. ... Dr. philol. sciences: 10.02.01 „Russian Language” Moscow, 2007. 491 p.
14. Paducheva, E. V. Dynamic models in semantics of vocabulary. Moscow: Languages of Slavic Culture, 2004. 608 s.
15. Rohach, O. O. „International relations” in phraseology. URL: kulturamovy.univ.kiev.ua /KM/pdfs/Magazine52-8.pdf (date of visiting: 16. 05. 2017).
16. Siletskyi, Yu. R. Ethnic heterostereotypes in the materials of traditional ideology of Ukrainians. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv, 2009. 19 p.
17. Tylyk, O. F. Nouns with the Meaning of Similarity: Means of Formation and Spheres of Usage. Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhya, 2006. 20 p.
18. Honigsman, Ya. S., Naiman, A. Ya. The Jews of Ukraine (A brief history essay). Kyiv: Ukrainian-Finnish Institute of Management and Business, 1992. Part I. 160 p.
19. Yatsenko, H. V. The features of Jewish national psychotypes (by journalism of Ivan Franko) // Visnyk of the Lviv University. Series Journalism. Lviv, 2014. Is. 39. P. 349–355.
20. Fesenko, G. V. An exciting mountain hawk is black. URL: http://pryroda.in.ua (date of visiting: 16. 05. 2017).

Figurative derivational potential of ethnonyms in Ukrainian language

T. Ye. Hutsuliak

Abstract. In modern Ukrainian linguistics the study of figurative-derivative potential ethnonyms belongs to actual, but insufficiently studied issues. In presented article the formation of a common forming base of *zhyd* (*zhydy*) figurative paradigm, which includes morphological (verbal, adjective, substantive) and morphological-syntactical (adverbial) derivatives, is reviewed. It was established that the figurative-derivative potential of ethnonym of *zhyd* (*zhydy*) is developed on the background of a number of ethnocultural factors – Stereotypical representations of Ukrainians about this ethnic community and the great cultural efficiency of the lexeme itself.

Keywords: *substantivized derivatives, ethnonym, figurative-derivative potential of words, figurative paradigm, stereotypical representations.*

To the prospects of adapting seafarers of different nationalities as non-native speakers to the unified process of learning Maritime English through Unified English Language Communication Platform

N. A. Ivasiuk

National University "Odessa Maritime Academy" Odessa, Ukraine
Corresponding author. E-mail: nadin.ivasyuk@gmail.com

Paper received 01.09.19; Revised 08.09.19; Accepted for publication 12.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-07>

Abstract. The research of the article is aimed at substantiating common methodological aspects of on-line and off-line teaching Maritime English to seafarers all over the world. These aspects concern linguistic, neurolinguistics and psychological characteristics of the trainees – non-native speakers who may study ME through IT ME Unified Communication Platform for seafarers or in the class room with virtual or real present trainer which overlapping. The article contains working hypothesis as for linguistic modelling of ME teaching process to the students, non-native speakers. This hypothesis is based on other scientists' researches and experimental teaching activity of the author in Shanghai University, Marine College. The intermediate results of the investigation demonstrated possible positive efficiency of the applied methodology in quantitative relation, further research will concern qualitative analysis.

Keywords: *Maritime English, non-native speakers, on-line, off-line, linguistic modelling.*

Introduction. Our investigation generally is devoted to creating IT communication platform as Unified communication service for teaching-learning subject-based professional terminology in maritime business: navigation, engineering, management in two modes: synchronous and asynchronous. [1, P.1] as we expect, cloud-based unified technology will provide open-source project with self-supporting and interactive, integrated learning environment [1, P.2].

In order to solve this complicated universal task it is necessary to interlink many aspects: pedagogical, linguistic, psychological, technological, etc. This article is dedicated to the problems of combining linguistic, neurolinguistics, psychological with pedagogical approaches in teaching non-native speakers, seafarers to Maritime English (ME) through IT communication platform, first of all "on-line" mode. Learning foreign/ English language (EL) for general and specific purposes in on line mode is provided by thousands of courses on 10 and more unlimited top platforms. The possibilities in using different devices for computer-mediated communication with real or virtual teacher are enormous. English language platforms for seafarers already exist: Marlins Test Platform, SeaTalk, MARTEL Plus, MARTEL – Maritime Tests of English Language, Captains – Maritime Training. They are based on mainly non-translational methods and cover the professional terminology of all shipboard qualifications and competences. These programmes in our estimate, are aimed mostly at intermediate and advanced levels for acquiring seafarers competence in subject based knowledge in English language. By the results of our questionnaire as for self-estimating their EL knowledge and skills, 70% of seafarers evaluated their level as average, closer to pre-intermediate level.

Our idea is to create universal EL communication platform, based on cloud technologies, for seafarers all over the world targeted at non-native speakers, levels A1/A2, reaching B1/B2. This Unified communication solution coming from the IT Platform (i.e public cloud) will provide:

- comprehensive presence. Users can see "always-on" "contextual presence" information from the unified communication administrator;
- comprehensive connectivity voice, video and conferencing capabilities;
- native support for mobile devices;

- regular update;
- comprehensive functionality;
- cost possible avoidance [2, P.3]

In order to be successful in fulfilling these tasks and achieving positive results of teaching-learning process we should provide high reliability, exposure, access, efficiency in perceiving, encoding, manipulation, storage and retrieval of foreign/ English language information in the link "trainer-trainee" How to achieve this – our scientific assumption – in close interconnection with linguistic modelling systems: informatology, imageability, sensitivity/sensology, communicative networks [3, P.97].

Many scientists devoted their works to the analysis of these systems in applied linguistics [4,5,6,7,8]

At the same time adherents of theory of content-based blended learning analyze its architecture stressing on many overlapping segments with those of the applied linguistics, such as cognitive retention of auditory and virtual material and the related changes of participants activity and their motivation [9, P.1]

The objective of our research is to trace and substantiate some aspects of linguistic modelling in connection neurolinguistics comprehension of foreign language/English language reality as frameworking of one side of blended teaching in on-line decision.

The subject of the research is to elaborate the model of metacognitive skills of future navigators in Maritime terminology on the basis of the operational chart of their professional activity with the perspectives of their life-long professional education development. As for the tools in solving the tasks of pedagogical approach and strategy of "trainer-trainee" interaction on-line (or a classroom) it seems us appropriate to choose scaffolding with various levels of support. Besides levels of support which are reflection of the pedagogical approach we've referred to the forms of support:

- general support ("needs" and "musts");
- content support ("learning strategies");
- linguistic support ("building regarding the foreign language").

Linguistic support assumes prior activity like linguistic modelling of the teaching process of content-based education, in our case for future navigators. Having experience in

teaching ME for students in Maritime Academy and summarizing our practical experience (and practical experience of our colleagues in teaching ME) for navigators in our parent academy we've made the attempt to finalize the linguistic modelling of our teaching process for non-native speakers. As Unified EL Communication Platform is going to be aimed at reaching the gap between levels A 1/A2 and B1/B2 and should be convenient tool for learning ME by low-ability and medium-ability learners, non- native speakers who may have some certain difficulties in perceiving, recognition behavior and response execution the following levels of support are appreciated as necessary for achieving positive results in teaching-learning:

- The teacher in classroom/ Trainer in virtual laboratory gives support to individual learners;
- The learners in classroom support each other through pair or group work;
- The learning activities should be differentiated (in classroom and to some extent in virtual lab) for more or less able learners;
- The content learned in English supports content learned in Mother language;
- The content itself supports the learning through Mother language;
- The format of task supports the learning of content in both Mother and English languages;
- The tasks are supported with visual and auditory effects

The general scheme/model of Unified El Comination platform for seafarers is as follows:

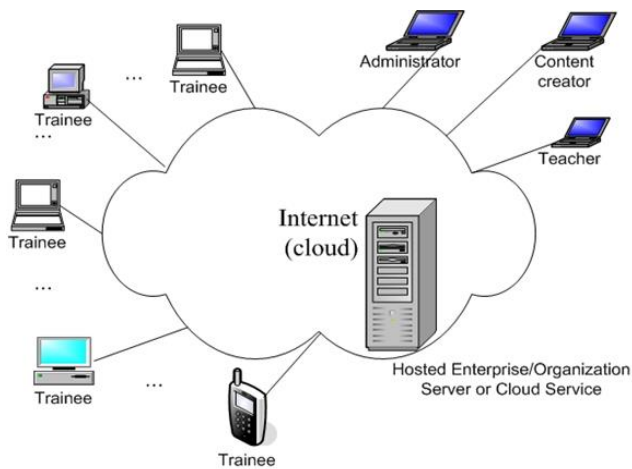

Fig. 1

The instructor/trainer who provides teaching ME on-line may have location in the native country and provide trainees' support in their native language. The approach and strategy of this support may be absolutely different depending on their origin: European, Asian, Midasian, African. There should be taken into account national and individual trainees' differences in word recognition behavior, their stability degree of pronunciation [10, P.5] accuracy of production of phonological (for word naming) or semantic (for lexical decision) which be taken to reflect response times in their behavioural lexical processing [10, P.6]

Every teacher-trainer interacting with his trainee/s decides/during his preparatory activity) how to indicate the greater efficiency of access, more salient representation of the lexical item (or definite portions of the whole thematic corpus) and greater availability of the representation within

the individual learner's vocabulary [6, P.3]. This task can be solved, in our opinion, by creating favourable learning environment with positive impact on psychological factors affecting word presentation. Word frequency effect, word embedding word exposure in the whole teaching thematic model should be supported by auditory accuracy of phonological (for word naming) or semantic (for lexical decision) representation to reflect response times in behavioural lexical processing from the previous model experience to the present [6, P.6]. Local trainers should generalize sub-lexical routes they follow with the trainees. These routes map letters to sounds via a set of grapheme-phoneme correspondence rules and lead to lexical route containing word units. It can directly activate the phonology corresponding to the whole words. So we come to the one of the most important components of linguistic modelling- imageability in close connection with sensology –sensitivity.

Phonological framework of the word image depends on the neutralization/ mitigation of national accent differences to the benefit of ME proficiency on the standardization basis. Local trainer on line or in the classroom should take it into account. The trainee may feel inadequacy because of different number of phonemes in his language and EL, different phonemic oppositions which to be established, each phoneme may have phonological restrictions, a number of vowels may occupy restricted articulatory and perceptual space in comparison [2, P.93-94]. These realizational differences may or may not have direct impact on the phoneme system neutralization of otherwise consistent contrasts [13, P.100]

For example, teaching English to Chinese speakers, the trainer should take into account 4 linguistic differences of English and Chinese:

- speaking rhythm;
- word stress;
- pronunciation;
- grammar [14, P.3]

Distinct pronunciation of all phonemes in English is not necessary if they are in an unstressed syllable. In comparison with Chinese language which is monosyllabic. Tonal shape for them should be changed and we consider it will be useful to train stressed time nature of EL through model words and word collocations. Our teaching material of ME lecture course for Shanghai Maritime College students concerned SOLAS, Survival technique, life-boat and fire-fighting drills. Cognitive tasks were connected with the following:

- I - consonant – vowel –consonant – letters matching, stressing on correct pronunciation, rhythmic training.
- II -lexical decision with frequency effect word recognition, activation patterns with avoiding contextual ambiguities.
- III - semantic categorization with perceptual identification. If high frequency word patterns and facilitatory effect of high neighborhood density of semantic coverage.
- IV - memory scanning with auditory and visual support of the material.

These tasks were interrelated with linguistic modelling tasks and principles. The fist tasks were performed by us by syllabification of the target words introduced, timing stressed syllables and not messing up the word-stress patterns. At the same time we should mind that Asian students have physical difficulties to pronounce the sounds [l] and [r], [v] and [w], [th], consonant clusters [tr],[dr],[st],[pl].

Subjective frequency usage	Verbal-predicate neighbourhood	Objective density
Percentage-80-90%	90%	60%
International maritime treaty	to comply with	standards
First and successive-versions	to come into	force
	to enter into	force
	to pass	
	to improve	ship-to store communication
Contracting state, party	to update	
	to amend	in successive forms
verification	to adapt	
successive obligations	to ensure	in terms of gross tonnage
provisions	to add	new chapters
construction		
equipment		
operation	to submerge	after damage
extinction of fire		in the space of origin
restricted use		of combustible materials
separation of		accommodation spaces
	to minimize	the risk of loss of the ship
proper maintenance		
	to apply or to remove	from the ship
	to return to	original state/up-right state
safety standards		
ship design		
safe operation of ships		
ship types survey		
stability	to meet	the requirements
subdivision of ships		into watertight compartments vertical zones
special measures	to enhance	maritime security
requirements	to replace	for life-boats, rescue boats .life-jackets
damaged stability		
compartment flooding	to conform to	the Code of Safety
		for Merchant nuclear ships
	to be safe	and environmental friendly

Table 1.

Teaching techniques for pronunciation were the following. Auditory and visual presentation of the thematic target words, word mapping in cards with repetitiveness by individual students or in team after the trainer.

Training speaking rhythm in 4-beat sequences: clapping,

clicking, movement, musical accompaniment.

Lexical decision can be implemented by slide presentation of the target words with facilitating contextual explanation of their meaning in EL, translation into native language, isolated demonstration of them on the slide with hiding the whole context, then in the context, distinguishing these target words by “blinking effect”. We hope it switch on memory scanning. The enforcement in memory scanning can be realized by “iconicity effect” – visual photo-images of the target words which will help to avoid contextual ambiguities. From lexical decision it is easier to come to semantic mapping and as a consequence trainees extended exposure to the vocabulary. If we present the teaching material in ME like SOLAS we should provide the accuracy of its model’s semantic production. [15, P.12]

Semantic categorization is based on the thematic corpus which arranged in word clusters, collocations, steady expressions – subject-predicate-object – extending thematic comprehension through better decoding and higher order thinking process.

Introducing the first part of the presentation “SOLAS” we’d like to provide as high-speed of word decoding as possible, broad vocabulary knowledge and to establish fast word-to-text integration through the frequency semantic chart/map of the topic.

This semantic mapping was then contextualized and supported by all the demonstration effects described before, by video scenarios where “kinesthetic effects” were accompanied by trainer’s explanation, working movements, gestures. It is especially vitally important if the 1st language (native) translation is not possible.

Results and discussion. The experiment of construing the framework of linguistic modelling the ME teaching process for nonnative speakers lasted during two academic weeks. During that time we implemented the methodics and measures described in the article. The start-up was as ascertaining experiment accompanied by supervision, interviewing trainees, conducting an initial test like knowledge slice. The developing experiment was pre- finalized by intermediate test and the test score was differentiating/ rising in between initial and intermediate by 15%. As for results of our teaching process efficiency, we are going to continue the scientific research to the topic which by our analysis is not being detailed thoroughly yet.

Conclusion. In this article we’ve tried to investigate one aspect of methodology working in Unified EL Communication Platform for Seafarers. It is very difficult to create linguistic modelling framework of teaching process on-line and off-line taking into account its linguistic, neurolinguistics, psychological aspects, other words generalizing ME teaching process for seafarers all over the world. It will become possible in our opinion, when combining cognitive process of teaching with detailed investigation and implementation of national phonological, lexical, semantic grammar layers of processing and self-processing from the 1st language (native) to the 2nd (in our case ME).

REFERENCES

- Ivasiuk N.A., Shapo V.F. Unified EL Communication as Service for Seafarers II “The New Wave of Excellence in Maritime Education and Training” First Joint IMLA- IMEC- ICERS Conference Manila, Phillipines, 2018, P..1-9
- Online sourc: <https://www.cisco.com/c/en/us/products/collateral/unified-communications/unified-communications-manager-callmanager/write.paper.c/-604516.html>
- Ейгер Г. В. Лингвистика в аспектах хронотропоники./Дискурсологія.Вісник ХНУ № 897,2010, С.97
- Eyher H.V. Lihvistyka v aspektakh khronotropioniki. / Diskurkologiya.Visnik KHNU № 897,2010, C.97

4. Bradlow, A. R. & Pisoni, D.B. (1999). Recognition of spoken words by native and non- native listeners: Talker-, listener-, and item-related factors. *Journal of the Acoustic Society of America*, 106, 2074-2085.
5. Canseco-Gonzales, E., Brick, C., Fischer, K., & Wagner, K. (2005). 'Carpet or Carcel' effects of speaker type, fluency, and language mode on bilingual lexical access [Abstract]. *Proceeding of the International Symposium on Bilingualism*, Spain, 5, 156-157.
6. Chen, H-C., & Leung, Y-S. (1989). Patterns of lexical processing in a nonnative language. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 12, 397-401.
7. Cutler, A., Weber, A., & Otake, T. (2006). Asymmetric mapping from phonetic to lexical representations in second-language listening. *Journal of Phonetics*, 34, 269-284.
8. De Groot, A. M. B. (1992). Determination of word translation. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 18, 1001-1018.
9. Lewellen M.I. Yoldinger I.D., Pisoni D.B., Greene B.Y Lexical Familiarity and Processing Efficiency // *J.Exp Psychol.Yen.Au-* Author Manuscript; available in PMC Dec.5, P.1
10. Monaghan P. Chang Ya-Ning, Welbourne S, Brysbaert M. Exploring the relations between word frequency, language exposure, and bilingualism in a computational model of reading. // <https://doi.org/10.1016/j.jml.2016.08.003> P.3.
11. Monaghan P. Chang Ya-Ning, Welbourne S, Brysbaert M. Exploring the relations between word frequency, language exposure, and bilingualism in a computational model of reading. // <https://doi.org/10.1016/j.jml.2016.08.003> P.6.
12. McMahon A. *An Introduction to English Phonology* Edinburgh University Press, 2012. // staffnew.uny.ac.id P.93-94.
13. McMahon A. *An Introduction to English Phonology* Edinburgh University Press, 2012. // staffnew.uny.ac.id P.100.
14. Ruthwickham. *Teaching English to Chinese Speakers: 9 Major Differences to Be Aware of.* // [https:// www. fluentu. com/blog/educator -english/teaching-english-to-chinese-speakers/](https://www.fluentu.com/blog/educator-english/teaching-english-to-chinese-speakers/) P.4,7.
15. Solomon R.L., Howes D.H. Word Frequency, Personal Values, and Visual Duration Thresholds // *Psychological Review*,58 doi: 10.1037/h 0058228 P.257.

Weaving a narrative of historical continuity in pro-LEAVE British tabloids

Murad Jubaili

Department of English philology and cross-cultural communication, National Taras Shevchenko University of Kyiv, Kyiv

Corresponding author. E-mail: muradjubaili@gmail.com

Paper received 14.08.19; Revised 27.08.19; Accepted for publication 01.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-08>

Abstract. The article deals with the discourse of British pro-Brexit tabloids in the build-up to the 2016 referendum. The research carried out within the framework of Critical Discourse Analysis and Historical Discourse analysis has revealed that the pro-LEAVE newspaper campaign was retrospective by nature and exploited the British nostalgia for the glorious past that involved Britain's global economic, political and cultural domination. By doing so, the media encouraged in the audience the idea of historical continuity and, by doing so, reconceptualized the EU and recontextualized the 2016 referendum.

Keywords: *Brexit, discourse, narrative, (re)conceptualization, (re)contextualization.*

Introduction. In 1975, the European Communities Membership referendum held in the UK retained the country in united Europe for decades to come with 67% of the British convinced that European single market would solidify the increasingly declining economy by unlimited access to the European Common Market. However, the majority of British votes in the 2016 Referendum gave the word to leave the EU, an unexpected decision that dispatched a shuddering dissatisfaction to the European as well as the British political elite.

The relationship with the EU was of secondary importance of the British voters for many years prior to the campaign of the striking referendum but the question of European Community, and then after Union, has been always the most disputable issue in the British politics since WW II and remained pivotal for the British newspapers' nationalistic political agenda. Brexit is seen as "markedly complex to read and comprehensive interpretations are hard to draw" [24, p. 2], but a closer look at the British historical construction of the European question will reveal a nationalistic nostalgia of the glorious past of a 'single nation' and its 'global imperial ideology' that gave a propulsive affect towards Brexit. This ideology inherited by the British was skillfully played on by the most popular national newspapers and secured the LEAVE decision.

The goal. The study analyses the discourse of UK's pro-LEAVE newspapers in promoting the nationalistic ideology throughout the 2016 campaign from February 20 when the British government announced the referendum up to the day of referendum itself June 23. The article attempts to develop a theoretical foundation for further research into contextualization and conceptualization of Brexit in newspaper publications.

Materials and Methods. The material of the research consists of editorials as well as articles (total number 120) published during the period of referendum campaign (February – June 2016) in the four leading daily pro-Brexit newspapers: The Daily Express, The Daily Mail, The Sun, The Telegraph.

Critical Discourse Analysis (CDA) [6; 8; 9], the conceptual history framework [34; 38] and Discourse-Historical Analysis (DHA) [20] have provided the researcher with the inventory to consider how the newspapers honed their discourses in representing and processing the public debate as well as topics and narratives upon which the public discourse revolved. The focus is particularly put on intertextuality, modality, vocabulary, selectivity, representation

and legitimation. The key texts are considered and compared to each other, exploring how the newspapers handled the issues through the language they used, paying attention to the contexts of the dates with the presented content.

A brief review of publications on the subject. The Brexit discourse and its implications have drawn an increasingly growing number of studies ranging from analysing the causes of Brexit and its consequences (see, for example, [10] to encompassing the Brexit phenomenon and its 'hegemonic mode of discourse' in the British public opinion [32]. Some scholars have touched on the role of media and their representation, construction and (re)generation of the public discourse in the national and international context [16; 22]. Others use the Brexit phenomenon to consider the dialectic between cosmopolitanism and transnationalism [14; 28].

However, these studies focus on a short-term perspective and their focus is on electoral and vote analysis. This article aims at filling in the lacuna, namely at showing how the pro-LEAVE nationalistic newspaper discourse is linked to the British past, how it managed to recontextualize historical narratives and to strengthen the current ideology of exceptionalism.

Results and discussion. British discourse on the European project has always been uneasy and uncomfortable [4; 11; 25]. Moreover, it has been for decades sceptical and accumulating a hegemonic antagonism towards Europe, which provides a solid foundation to the claim that Brexit discourse should not be viewed as a temporary process but rather as one of long hegemonic power over the British public sphere and, thus, a (re)contextualization of the ideological Anglosphere within the political discourse of the Brexit referendum itself. This linkage and recontextualization of the traditional historical narratives can be seen as "a process of creating new horizontal discourse orderings and a new hegemony of discursive frames" [20, p. 314].

To understand this historical construction of the European question in the British debate and its 'recontextualization' within the public discourse during the referendum campaign, a critical discourse analysis (CDA) as well as historical discourse analysis (HDA) approaches are to be mapped for this study.

First, a critical discourse analysis is used to deconstruct the discursive construction of language of power and hegemony (in the Gramscian sense); that means "the ways in which a governing power wins consent to its rule from those it subjugates" [7, p.112]. This entails an ideological

redescription of the nation which can only be successful if it manages to win over “the hearts and minds of the majority of ordinary people” and enters their daily lives as a material and ideological force [12, p.6].

The most relevant for this study is the language means used to gain hegemony. Gramsci, for example, emphasises that laypeople’s spontaneous philosophy is constructed in language, common sense which includes certain beliefs of conceptualizing the world (Ives, 2004. cited in [21, p. 193]). The language is defined by the scholar as “a totality of determined notions and concepts and not just of words grammatically devoid of content” (ibid). Within the framework of CDA, discourse in its turn is defined as something “more than just language use: it is language use, whether speech or writing, seen as a type of social practice” [8, p.28] where language is not neutral and “all texts are critical sites for the negotiation of power and ideology” [3, p. 138]. The main concern of CDA is not necessarily the use of language as such but rather with the way language is used to and hence to expose a relationship between the text and its social conditions, ideologies and power relations utilized by these newspapers and thus to study their linguistic and lexical choices used to impose their agenda on reader’s minds. Therefore, CDA is unavoidable for a researcher to understand how British newspapers use language to ‘shape’ the ‘common sense’ and, by doing so, to shape their audience’s conceptualization of Brexit.

Historical Discourse Analysis (HDA), helps “to investigate how the discursive construction of national and transnational “identity politics” draws on collective and individual memories, on hegemonic and common sense narratives” [38, p.57]. For Reisigl & Wodak (2009: 89) texts “are parts of discourses”, whereas discourses have different characteristics: they are (a) “socially constituted and socially constitutive” [39, p. 90] and (b) “related to a macro-topic”, which “allows for many sub-topics: ‘unemployment’ thus covers sub-topics like ‘market’, ‘trade unions’, ‘social welfare’ [...] and many more” [37, p.66]. Consequently, when analysing discourse on Brexit, its linkage to other discourses and topics should be taken into consideration, i.e. ‘migration’, ‘economy’ ‘single market’, ‘single nation’ ‘national identity’ etc.

In addition, the context of speech delivery is of highly importance. Wodak and Reisigl refer to four levels of context considered in discourse historical analyses and specify the third and the fourth levels as “specific context of situation” and “broader socio-political and historical context” respectively [39, p.93]. These contexts embed discursive practices. Therefore, reconceptualizing the historical categories of the UK-EU relations and national tabloids’ enduring skepticism shall help to understand Brexit and its recontextualized discourse of Anglosphere as an already-ideologized ‘common sense’ in the British public opinion.

The increasing conceptualization of contemporary public discourse needs to hybridize the theoretical and analytical apparatus of CDA with a concept-oriented historical method [24, p. 2]. Recontextualization is one of the “salient linguistic processes governing historical change which is concretely manifested in the intertextuality and interdiscursivity of texts” [38] and is often “textually realized in the mixing of “new” recontextualized elements and “old” elements, such as particular words, expressions, arguments, topoi, rhetorical devices and so forth, and discourses and

genres [38, p.61].

As Maccaferri points out, the recontextualization and intertextual and discursive reconstruction of historical narratives is no random process in re/shaping the political public sphere but rather “a selective reproduction” of discourses and a “self-replicating process: it has decontextualized some concepts, rearranged and reshaped other elements in order to craft (new) strategic hierarchies and ideologies” [24, p.4]. Hence, during their ‘recontextualization’, especially during the 2016 referendum campaign, some discourses lost their primary function and became a new signifier for a new hegemonic discourse [20]. Thus, “when analysing narratives about past events, a systematic investigation of context-dependent layers of debate proves valuable” (Heer et.al., 2008 cited in [38, p. 62]).

Moreover, in order to investigate the relationship between the nationalistic discourse of Brexit and British pro-Brexit tabloids, we need to understand some “meanings”, i.e. “floating signifiers which are overflowing with possibility for *meaning*” [33, p.26-27]. It is these meanings that create “an established dominance in society which can persuade, or dissuade, political motivations” [31, p.29]. Broadcasting such discourses and associating their broad interpretations to social “truths” helps to reshape the audience.

While studying newspaper data, it is also important to put articles and events they recount into context, since news narratives do not exist in isolation and are effectively written into the continuum of issues, events and beliefs that surround them [2]. One should also be mindful of its modality, i.e. ways in which language is used to encode meanings such as degrees of certainty and commitment, or alternatively vagueness and lack of commitment, personal beliefs versus generally accepted knowledge or knowledge taken for granted [26, p. 41].

‘Isolationism’ and ‘uniqueness’ of Great Britain has its ideological dimension in the British collective memory; the Victorian sense of “splendid isolation” was extensively reinforced by the experiences of World War II [Harrison, 2009, cited in [24, p. 3]]. Britain and Europe’s common history involved two World Wars in the space of three decades. Brussels’ hegemony would always rankle with the British since the Brits didn’t defeat Germany in World War II only to have Germany control the British economy decades later. The “splendid isolationism” of the “unique island” also has a psychological connection with the concept of Anglosphere. Due to its colonial heritage with a “traditionally global perspective”, its “sporadic antagonism” with France, its “increasing affiliation” with the USA and global relation with the Commonwealth countries, Britain found it rather difficult to narrow down its political interests only to Europe [30, p.192; 18, p. 4].

The UK joined the EU primarily for economic reasons at the time of major difficulties [18, p. 4]. This became one of the key points of the pro-Brexit political and journalistic discourse. According to Boris Johnson, one of the pro-Brexit leaders, the “post-imperial future” was “sold to the people purely as a common market, a way of maximizing trade” but “then came the gradual realization that this was a very different agenda, an attempt not just at economic but political integration of a kind that the British people had never bargained for” [27]. The EU’s demand for a greater political, social and monetary union was met with increasing discontent amongst the political classes as well as the

general public who, as a consequence, did not associate the entry with an improvement of their living standard or overall situation and hence did not develop a positive attitude to the EEC [18, p.4; 30, p. 250]. Reynolds summarized Britain's entry to the EU a couple of decades before Brexit by saying that "late-sixties Britain [...] was pervaded by a sense of 'decline' (...) Rebuffed by the continentals, dependent on America, shorn of empire...with the economy in disarray... With this constrained belated arrival, Britain rather than forming the organization as a founding member, was left to negotiate the terms of accession "from a position of weakness" and "all that was left for Britain seemed to be nostalgia" which "did not prove advantageous" [30, p. 233, 238].

However, the steady rise of Euroscepticism was launched by Thatcher and her cabinet during the 1980s. The implicit scepticism has gradually evolved into an explicit antagonism to Europe in the British debate. The expansion of the EU into Eastern Europe, and growing levels of immigration developed fundamental concerns over shared sovereignty and national identity violated by 'outsiders'. Daddow argues in his analysis of Prime Ministerial speeches on European policy that this 'outsider tradition' has consistently shaped the government's position within the EU, and no "British leader since 1973 has ever...attempted seriously to challenge the strong notion of outsiderliness underpinning Britain's status as a reluctant partner in the organisation" [5, p. 85].

These nostalgic sympathies of Brexiters have shaped their mental picture of world and their vote was certainly underpinned by a melancholic longing for a glorious past [40]. However, nostalgia in such a context, in the hands of ideologues, is not only a state of mind, it is a political weapon. It is not only that the propertied Victorians "considered their country to be the greatest power that the world had ever seen and expected that status to be maintained" [29, p. 387]. What is more important, this narrative started to reconceptualize Europe as "a soft-Nazi superstate" and to develop the narrative of "the imaginary existential struggle between the gallant English Resistance and the 'Euroreich'" [27].

This new perception of the EU as "imaginary invader" has been deepened and solicitously played upon by the British pro-Brexit press as a matter of reality. The EU of 2016 was different from the EEC that Britain had joined in 1975 since it was depicted as "new German invasion, cloaked in the guise of peaceful cooperation" [27]. The political discourse of Boris Johnson, in this sense, was essentially ideological when he told *The Telegraph* on 14 May 2016, a month before the referendum, that "Napoleon, Hitler, various people tried this -unifying Europe -and it ends tragically. The EU is an attempt to do this by different methods". He added that the EU was "pursuing a similar goal to Hitler in trying to create a powerful superstate" but "fundamentally what is lacking is the eternal problem, which is that there is no underlying loyalty to the idea of Europe [17].

What Boris Johnson expressed is actually inherited in the classical nationalistic thought pattern of British anti-Europeans: for them, the EU is a continuation in another, more insidious form, of the continent's previous attempts at domination. The ideological discourse of the "imaginary invader and dominator" and "the vertiginous fall from "the heart of the Empire" to "an occupied colony" was crucial to

Brexit discourse: "The moment of greatest triumph – the defeat of the Nazis – can be reimagined as the moment of greatest humiliation – defeat by the Nazis. The pain of colonization and defeat can, in the context of uneasy membership of the EU, be imaginatively appropriate [27]. This message was explicitly expressed by Boris Johnson who claimed that "we are on the verge of signing up for something even worse than the current constitutional position. These are the terms that might be enforced on a colony" [17]. This discourse explains in a nutshell the Leave press identification of the polling day as the 'Independence Day'.

This reconceptualization of historical categories was thus developed by the Brexit nostalgic discourse of the Leave press starting from the narratives of the "British exceptionalism" in contrast to the other continental European "nationalisms" which are more tied up with each other [13], to the category of "British political tradition" [36] and not ending with the category of pride that plays upon Britain's wartime efforts and achievements in its sole fight against dominating Germany [24, p. 9; 40]. Binding these narratives together, the Leave press developed the long standing discourse about "the legacy of the splendid isolation" of Great Britain [24, p. 9]. Based on the historical empire legacy, this discourse was utilized during the referendum of Brexit and resulted from the ongoing ideological struggle between a Britain which stood for constitutionalism, law, inclusiveness, conscience and humanitarianism, and various continental regimes – usually autocratic, sometimes republican – which were threatening and 'un-English'.

Conclusions. The article showcases that selective reproduction of historical narratives and discourses is a self-replicating process: it decontextualizes some concepts, rearranges and reshapes other elements in order to craft (new) strategic hierarchies and ideologies [24, p.4]. Thus, recontextualizing the Anglosphere into the Brexit discourse during the referendum campaign, hence, is an evoking articulation of the ideological nationalistic sentiment rooted in the past. This constant (re)construction of the 'depend on history' narratives shaped the reason for the British reluctance to accept their "dual identity (i.e. British and European)" to the extent that some considered the Leave campaign was "comparable to Nazi propaganda and just straightforwardly racist" [23]. As Tharoor states, "for the Brits themselves, shaping a national story that centers around the war against the Nazis — rather than the empire — makes psychological sense. It has allowed Britain to nurture a national self-image as champions of freedom and plucky underdogs... rather than imperialist oppressors" [35]. This nostalgic sentiment of the Brexiters was expressed by Boris Johnson, a former UK foreign secretary reincarnated as a *Daily Telegraph* columnist, who wrote that the Brexit dream is "not to build a new empire – heaven forbid - but to use every ounce of Britain's power, hard and soft, to go back out into the world in a way that we had perhaps forgotten over the past 45 years" [1].

The pro-Brexit public discourse therefore evolved in the atmosphere of increased English nationalism combined with a prominence of Eurosceptic thought and resistance to neglect the concept of Anglosphere – the Commonwealth alliance of English speaking peoples. The discourse was based on the antagonism to continental Europe and the glorious victory in WW II that necessitated and justified the

narrative of transplanting Britain's sovereignty back from the EU whose major player was Germany.

REFERENCES

- Barber, T. (2018). Nostalgia and the promise of Brexit. *Financial Times*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/bf70b80e-8b39-11e8-bf9e-8771d5404543>
- Bednarek, M., 2006. *Evaluation in Media Discourse*. London: Continuum.
- Burns, A. & Coffin, C. (eds.) (2001). *Analysing English in a Global Context: A Reader*. London: Routledge.
- Daddow, O. (2004). *Britain and Europe since 1945: Historiographical Perspectives on integration*. Manchester: Manchester University Press.
- Daddow, O. (2015). Interpreting the Outsider Tradition in British European Policy Speeches from Thatcher to Cameron. In *Journal of Common Market Studies*, Vol.53(1), pp.71-88
- Dijk, Van T. (2001). *Critical Discourse Analysis*. In: D. Tannen, D. Schiffrin & H.Hamilton, ed., *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, p. 352-371.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. London: Verso.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (2001). *Language and Power*. Pearson Education Limited. England.
- Freeden, M. (2017). After the Brexit referendum: revisiting populism as an ideology, *Journal of Political Ideologies*, 22:1, pp.1-11
- Grob-Fitzgibbon, B. (2016). Continental drift. *Britain and Europe from the end of empire to the rise of Euroscepticism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, Stuart. (1988) *The Hard Road to Renewal*, London: Verso.
- Hawkins, B. (2012). Nation, separation and threat: An analysis of British media discourses on the European Union treaty reform process. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 50(4), pp.561-577.
- Hopkin, P. (2017). When Polanyi met Farage: Market fundamentalism, economic nationalisation, and Britain's Exit from the European Union. In *The British Journal of Politics and International Relations*, 19 (3), pp.465-478.
- Ives, P. (2004). *Gramsci's Politics of Language: Engaging the Bakhtin Circle and the Frankfurt School*. Toronto: Univ of Toronto Press.
- Jackson, D., Thorsen, E., & Wring, D. (Eds.). (2016). *EU referendum analysis 2016: Media, voters and the campaign*. Poole: The Centre for the Study of Journalism, Culture and Community, Bournemouth University
- Johnson, B. *The Telegraph*, 14 MAY 2016. Interview by Tim Ross. Retrieved from: <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/05/14/boris-johnson-the-eu-wants-a-superstate-just-as-hitler-did/>.
- Khabaz, D. (2018) *Framing Brexit: the role, and the impact, of the national newspapers on the EU Referendum*, *Newspaper Research Journal*
- Krzyzanowski, M. (2013). Discourses and concepts: Interfaces and synergies between Begriffsgeschichte and the discourse-historical approach in CDA. In R. Wodak (Ed.), *Critical discourse analysis (Vol. 4, pp. 201-214)*. London: SAGE
- Krzyzanowski, M. (2016). Recontextualization of neoliberalism and the increasingly conceptual nature of discourse: Challenges for critical discourse studies. *Discourse & Society*, 27(3), pp.308-321.
- Lecercle, J. J. (2006). *A Marxist philosophy of language*. Leiden/Boston, MA: Brill.
- Levy, D. A. L., Aslan, B., & Bironzo, D. (Eds.). (2016). *UK press coverage of the EU referendum*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.
- Lloyd, J. (2019). No, Brexit Britain doesn't want its empire back. *Reuters: Column*, JANUARY 12, 2019. <https://www.reuters.com/article/lloyd-brexit/column-no-brexit-britain-doesnt-want-its-empire-back-idINKCN1P602Y>. Retrieved: 05 JUNE 2019.
- Maccaferri, M. (2019): *Splendid isolation again? Brexit and the role of the press and online media in re-narrating the European discourse*, *Critical Discourse Studies*
- Marquand, D. (2008). *Britain since 1918. The strange career of British democracy*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Mautner, G. (2008). *Analysing newspapers, magazines and other print media*. In Wodak, R. and Krzyzanowski, M. (eds.), *Qualitative discourse analysis in the social sciences*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp.30-53.
- O'Toole, F. (2018). *The paranoid fantasy behind Brexit*. In *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/politics/2018/nov/16/br-exit-paranoid-fantasy-fintan-otoole>
- Outhwaite, W. (2017). *Brexit. Sociological response*. London: Anthem Press.
- Parry, J. (2006). *The politics of patriotism. English liberalism, national identity and Europe, 1830-1886*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reynolds, D. (1993). *Britannia Overruled. British Policy & World Power in the 20th Century*. 3rd print. London.
- Ridge-Newman A. (2018) *Reporting the Road to Brexit: The EU Referendum and the Media*. In: Ridge-Newman A., León-Solís F., O'Donnell H. (eds) *Reporting the Road to Brexit*. Palgrave Macmillan, Cham.
- Schulz-Forberg, H., & Olsen, N. (2014). Actors and network in transnational and national spaces: Towards a new history of liberalism in Europe. In H. Schulz-Forberg & N. Olsen (Eds.), *Re-inventing western civilisation (pp. 1-10)*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Share O. (2018) *Mobilizing Migration: Analysing the Role of the 'Migrant' in the British Press During the EU Referendum 2016 Debate*. In: Ridge-Newman A., León-Solís F., O'Donnell H. (eds) *Reporting the Road to Brexit*. Palgrave Macmillan, Cham.
- Stråth, B. (2006). Ideology and history. *Journal of Political Ideologies*, 11(1), pp.23-42.
- Tharoor, I. (2017, March 31). *Brexit and Britain's delusions of empire*. *The Washington Post*. Retrieved from: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/03/31/brexit-and-britains-delusions-of-empire/?noredirect=on>
- Vines, E. (2014). Reframing English nationalism and Euroscepticism: From populism to the British political tradition. *British Politics*, 9(3), pp.255-274.
- Wodak, R. (2001). The discourse-historical approach. In: Wodak, Ruth/ Meyer, Michael: *Methods of Critical Discourse Analysis*. London. P. 63- 94
- Wodak, R. (2010). *The Discursive Construction of History. Brief Considerations*. *Mots. Les langages du politique*; N° 94 (2010), pp. 57- 65
- Wodak, R. & Reisigl, M. (2010). *The Discourse-Historical Approach (DHA)*. In: Wodak, Ruth/ Meyer, Michael: *Methods of Critical Discourse Analysis*, 2. edition. Los Angeles. P. 87-121.
- Younge, G. (2018, February 3). *Britain's imperial fantasies have given us Brexit*. *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/03/imperial-fantasies-brexit-theresa-may>

Англомовне середовище – шлях до ефективного опанування мови

Г. М. Карпенко

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

м. Івано-Франківськ, Україна

Corresponding author. E-mail: ganna.karpenko@gmail.com

Paper received 20.08.19; Revised 01.09.19; Accepted for publication 05.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-09>

Анотація. У статті досліджено обізнаність та ставлення студентів до вивчення англійської мови під час літніх канікул в англомовних країнах. Виділено недоліки та переваги вивчення іноземної мови за кордоном.

Ключові слова: англомовне середовище, можливість, бар’єр, курси, переваги.

Одним із кращих способів швидко та якісно вивчити англійську мову традиційно вважається навчання за кордоном. Адже даний варіант дозволяє повністю зануритись у мовне середовище і сконцентруватись виключно на вивченні мови.

Вивчення англійської мови за кордоном має безліч переваг, головною з яких є постійне перебування в англомовному середовищі, що значно підвищує ефективність процесу навчання. Адже людина чує навколо себе тільки чисту англійську мову, що призводить до покращення її сприйняття на слух, вироблення правильної вимови й нівелювання до мінімуму акценту.

Вивчення мови при перебуванні за кордоном не обмежується тільки заняттями на курсах, оскільки практика англійської здійснюється постійно - під час прогулянок, занять спортом, екскурсій, покупок, неформального спілкування з викладачами та слухачами, а також простими громадянами. До того ж вивчення англійської за кордоном - це відмінна можливість познайомитися з історико-культурною спадщиною, звичаями і традиціями країни перебування, а також зануритись у стиль і ритм життя її населення.

Мета нашого дослідження дослідити стан обізнаності та ставлення студентів до вивчення англійської мови під час літніх канікул в англомовних країнах.

Нами було проведено соціологічне дослідження серед студентів 1 та 2 курсів (педагогічного та філологічного факультетів) щодо їх обізнаності та ставлення до вивчення англійської мови під час літніх канікул в англомовній країні. На основі анкетування було виділено ряд недоліків та переваг, які вбачають студенти та стикалися з ними.

Мовні курси за кордоном - це відмінна можливість не тільки вивчити англійську, але і розширити свій світогляд, познайомитися з іншою країною, завести корисні знайомства в інтернаціональному середовищі, а й захоплююче та пізнавально провести час.

Незаперечним плюсом такого навчання є й той факт, що весь процес викладання проходить виключно англійською мовою, а самі викладачі є носіями цієї мови

Студенти вважають Велику Британію та Ірландію лідерами за великою кількістю літніх мовних шкіл і курсів, розрахованих на іноземних слухачів. На їхню думку, альтернативою є Мальта, де більшість шкіл працює за британською системою й забезпечує рівень освіти, що відповідає світовим стандартам. Вартість же курсів і проживання на Мальті набагато нижче, ніж у

Великій Британії. США і Канада також мають прекрасну славу щодо проведення літніх курсів, але переліт є дороговартісним.

До мінусів студенти відносять імовірність виникнення труднощів з адаптацією, адже не кожна людина здатна швидко прийняти особливості поведінки та світогляду представників іншої країни, а також невисокі стипендії в Україні, за які не можна оплатити період навчання, окрім просити фінансової підтримки у батьків.

Студенти зазначають ряд організацій, які організують поїздки до тієї чи іншої країни на літні курси, але найбільший акцент роблять на Studentland, яка має велику кількість різних пропозицій для різної вікової категорії. Співробітники Studentland дружньо, доброзичливо дають пораду куди поїхати, яку програму навчання вибрати, яка країна підійде краще, у який період варто їхати, проговорюють усі можливі нюанси, допомагають у підготовці документів і т.д.

Студенти радять тим, хто хоче перебороти мовний та емоційний бар’єр, знайти багато нових друзів зі всього світу, прикласти максимум зусиль, щоб хоч раз скористатися можливістю поїхати на навчання влітку в одну з англомовних країн.

Студенти вважають, що мотивація – найважливіша складова успіху в будь-якій справі. Мотивована людина може звернути гори! Тому, перш ніж приступати до якої-небудь справи (особливо такої як вивчення англійської мови), бажано було би перевірити мотивацію. Недостатньо говорити собі: "Я хочу опанувати англійську мову". Сьогодні хочу, завтра не буду мати бажання...

Вони говорять, що необхідно казати: "Мені потрібно вивчити англійську мову! Якщо я її не вивчу, моє життя не буде повним і щасливим. Моя кар’єра застрягне в глухому куті! Я не буду повноцінною особистістю. Я ніколи не зможу здійснити свою мрію... і так далі. Чим більше аргументів для спонукання, тим краще.

Студенти також бачать вихід з будь-якої ситуації. Якщо нема можливості поїхати на навчання за кордон, є завжди можливість самим створити відповідне мовне середовище навколо себе.

1. Постійно і багато читати англійською мовою, це допоможе збагатити словниковий запас. Крім того, читання є ключем до вдосконалення англійської мови, в тому числі і розмовних навичок, оскільки в процесі читання довільно і мимоволі запам’ятовуються і відпра-

цьовуються стандартні англомовні фрази. Бажано читати вголос, так як це допомагає покращити вимову та вдосконалити навички розмовної англійської мови.

2. Слухати і дивитися теле-та радіопередачі на англійській мові

3. Розмовляти англійською мовою з ... самим собою

4. Розкласти окремі листочки з англійськими словами на меблі та різні предмети в кімнаті, постійне споглядання заставляє повторяти вголос слово і зачувати.

5. Використовувати кожну вільну хвилинку, беручи до рук аркуш з записаними новими словами і відпрацьовувати їх.

6. Відвідувати безкоштовні розмовні клуби, які існують при бібліотеках іноземних мов. У Івано-Франківську при бібліотеці іноземних мов проводять безкоштовні розмовні клуби польської, англійської, німецької, італійської мов.

7. Запрошувати іноземних волонтерів з Корпусу Миру до навчальних закладів.

8. Спілкуватися з іноземцями по скайпу і не тільки.

Отже, вивчення англійської мови в сучасному світі - це один з найважливіших складових моментів сучасних, успішних людей. Студенти розуміють важливість її вивчення. Вони не вважають це прагнення лише даниною моді, а замислюються про ті переваги, які дає знання іноземної мови будь-якій культурній людині. Кожна сучасна молода людина прекрасно розуміє, що без вивчення іноземної мови вона не зможе одержати

належних знань, а в майбутньому і відповідного робочого місця. Кожна молода людина розуміє, що без елементарних знань у плані користування комп'ютером вона не тільки не зможе працювати за будь-якою професією, а й буде виглядати у колі свої друзів людиною із застарілими поглядами на життя.

Вивчення англійської мови розкриває перед ними нові можливості, робить багатшим духовний світ. Володіючи мовою, людина автоматично переходить на вищий соціальний ступінь, оскільки стає конкурентоспроможним, а також може втілити свою заповітну мрію в життя.

Студенти користуються різними можливостями, які існують для ефективного опанування мови. 70% опитаних студентів намагаються опанувати мову на заняттях та самостійно вдома, але мають на меті у майбутньому пройти курси або пожити певний час в англомовному середовищі. 5% студентів не вбачають важливості в опануванні іноземної мови ні вдома ні за кордоном та 25% опитаних студентів користуються послугами організації, які організують поїздку в англомовні країни на літній період для покращення їх іншомовної комунікативної компетентності і, повертаючись після навчання з англомовної країни, маючи на руках сертифікат про рівень досягнень, студенти відчують, відсутність мовного бар'єру, вільно викладають свої думки іноземною мовою і, саме головне, роблять це з величезним задоволенням та легкістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенчук Ю. Іноземна мова – для реального життя. // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2010. – №2.
2. Шишкова Г. Як збудити цікавість? // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2011. – №1.

REFERENCES

1. Semenchuk, J. Foreign language is for real life. // Foreign languages in educational establishments. – 2010. – №2.
2. Shyshkova, H. How to awaken curiosity? // Foreign languages in educational establishments. – 2011. – №1.

English-Speaking Environment is the Way to Effective Language Learning

H. M. Karpenko

Abstract. Students' awareness and attitude towards learning English during summer vacations in English-speaking countries have been explored in the article. The disadvantages and advantages of learning a foreign language have been highlighted.

Keywords: *English-speaking environment, opportunity, barrier, courses, advantages.*

Вербалізація думки у думці в постмодерністських художніх текстах

І. Б. Кауза

Національний університет «Львівська політехніка»
Corresponding author. E-mail: irynakauza1989@gmail.com

Paper received 25.07.19; Revised 08.08.19; Accepted for publication 12.08.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-10>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню методів вербалізації феномену думки у думці у фактурі художнього тексту. Цей феномен є мисленнєво-мовленнєвим художнім прийомом з широким спектром зображувальних можливостей, який все інтенсивніше використовується авторами в процесі написання художніх текстів. Репрезентуючі компоненти думки у думці, в кореляції з іншими формами внутрішнього мовлення, значно розширюють можливості автора вільно маніпулювати індивідуальною мисленнєво-мовленнєвою діяльністю персонажа.

Ключові слова: вербалізація думки у думці, репрезентуючий компонент, мисленнєво-мовленнєва діяльність персонажів, препозиція, інтерпозиція, постпозиція, кільцеві структури.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. У мультипарадигмальному просторі сучасної лінгвістики важливе місце займає антропоцентрична парадигма – суб'єктивний чинник, який визначає процеси людської комунікації, її межі, типологізацію та кондиції перебігу (М. М. Бахтін[1], D.M. Dreeva[2], Ж.В. Крочук[3], В. Лі[4], А.А. Залізник[5], Т.В. Романова[6], С.Ю. Степанов[7], Р.М. Фрумкіна[8], Г. Хойер[9] та ін.). Вивчення мисленнєво-мовленнєвої діяльності персонажів в динамічному аспекті, в контексті активної діяльності персонажа стимулює появу граматичних студій, що мають безпосередній зв'язок з концептуальним аналізом синтаксичних засобів у контексті їх конфігуративних можливостей втілювати комунікативні інтенції та естетичні потреби персонажа та реалізувати авторські задуми (Е. Бенвеніст[10], О. Потебня[11], М. Бахтін[1], О. Каменська[12], О. Кубрякова[13], О. Селіванова[14], Г.М. Чумаков[15], Т. Радзієвська[16], Д. Бікертон[17], М. Флюдернік[18], D. Cohn[19], Р. Екардт[20], В. McHale[21], R. Moore[22], Р. Паскаль[23], Р. Стернберг[24], Л. Шелгунова[25] та ін.).

Грунтовне дослідження феномену мисленнєво-мовленнєвої не вичерпує його сутності, а лише висвітлює нові ракурси і перспективи для подальших досліджень. Спалах наукового інтересу до способів репродукції мисленнєво-мовленнєвої діяльності персонажів у тексті безперечно пов'язаний з перебігом процесів у художній літературі, яка невпинно вдосконалює багатоманітні форми поєднання в тексті різноманіття голосів [26, с. 159].

Аналізуючи англомовну літературу модернізму та постмодернізму І. А. Бехта виокремив таку форму репродукції мовомислення персонажа, як думка у думці [27, с. 207-209]. Думка у думці – це думка одного персонажа, яка включена у думку іншого персонажа. Вона входить в систему різновидностей репродуктивно переданої думки персонажів. Думка у думці, як вид невластиво-прямого мовлення є цікавим, завдяки безпосередньо зв'язуючій ланці між невластиво-прямим мовленням як загальномовним, комунікативним явищем, та невластиво-прямим мовленням як літературним прийомом та способом передавання персонажного дискурсу[26, с. 198-202].

Новизна феномену думки у думці на теренах лінгвістики тексту прокує необхідність вивчення пи-

тань, пов'язаних з типологією категорій думки у думці, релевантних для тексту як найвищої синтаксичної одиниці, з одного боку, а з іншого – як універсального засобу вираження мисленнєво-мовленнєвих потреб, ідей та настанов персонажа.

Мета статті. Метою цієї статті є розгляд репрезентуючих компонентів думки у думці в британській літературі постмодернізму (романи Маргарет Дреббл).

Виклад основного матеріалу. У постмодерністському тексті романів М. Дреббл діалогічність виходить на інший рівень, навіть персонажі в постмодерністському тексті є діалогічними, а риси «діалогічного персонажа доведені до тієї межі, де зникає відмінність між героєм та автором... Образ героя в постмодернізмі створюється за логікою конструювання образу автора-творця... Образ автора в постмодерністському тексті навмисно урівнюється в правах з персонажем» [28, с. 216-217]. Чіткі межі між автором і персонажем, автором та оповідачем нівелюються, М. Дреббл отожднює себе з різними персонажами або оповідачем, характеризує вираження чинника мовця, важливість сприйняття та усвідомлення внутрішнього світу героя в постмодерністському тексті. Для прикладу:

Carelessness might have been forgiven, but not intention. And yet, at the same time, Annuciata might forgive her mother, had she needed to, because the intention was, Clara thought, so innocent, so lacking in harm. And yet, there again, she did not need to, because she would not have minded, however eccentrically christened; she could have worn such a name, as she could have worn Clara's green dress at that dance so many years ago. Clara often found herself wondering what her mother would think[29].

Репрезентуючий компонент думки у думці – це лінгвістичний комплекс, який складається з препозитивних, інтерпозитивних, постпозитивних та кільцевих структур, в яких введено мисленнєво-мовленнєву діяльність персонажів за різними параметрами[30].

Будучи яскравою представницею англійського постмодернізму М. Дреббл вдається до використання різних типів вербалізації думки у думці у своїх романах, опираючись на тривалість, інтенсивність, зв'язність, психічний стану персонажа, теми його роздумів. Найчастіше вона використовує препозитивний лінгвістичний комплекс думки у думці. Наприклад:

She wondered what her mother would have made of Amelia, Magnus, Gabriel, Cleila and Annunciata, let alone Sebastian and Candida. She hardly knew what she thought of them herself, she could not tell whether they were names exotic to the point of absurdity, or whether they were strange to her alone[29].

And she thought, a little aggrieved: I do think Cleila might have told me, how could she assume that I knew her mother's maiden name? Or does everyone know such things but me? Of course they don't, and she should have known that if anyone didn't, it would be me. This is what she said to herself, but at the same time she was alarmed, faintly alarmed by the implication that everyone did know such things. She had a long way, still, to go[29].

Яскравим взірцем використання інтерпозитивного лінгвістичного комплексу для вербалізації думки у думці можуть слугувати наступні приклади:

Her acquaintances in Northam, she thought, would have considered such affection unnatural, and probably perverted, if not wholly insincere, and there was something in herself that could not help but suspect it: and yet at the same time it seemed to absolve the whole area of human relationship, to rescue it, wholesale, from the scruffy ragbag of the tag ends of the family bitterness and domestic conflict[29].

'And she thinks you should go home?'

'She doesn't say so, but at times I think she expects me to although she knows I can't. We never talk about it: we never talk about anything though, so the fact that we don't talk about that doesn't mean much. But I think, all the same, that she wants me at home, though she doesn't like me, and she could never admit that she might need me...' [29].

Випадки використання кільцевого репрезентуючого компонента думки у думці у романах М. Дреббл є досить оказіональними, але здатні розкривати поліфонію переживань та домислів персонажів, їхні імпліцитні бажання та прагнення в повній мірі. До прикладу:

'If I were on my deathbed, it would be all the same to you lot. What do you care? I work my fingers tj the bone, and what do you care? If I were on my deathbed, you wouldn't care. If I dropped dead, you'd walk over my dead body.' [29].

And Clara, telling herself that she had heard these phrases, word for word, a hundred times before, and that hardly a mother in the world had not been driven to them, could nevertheless restrain a kind of thick shivering, for she knew, then, that her mother knew, and was thus obliquely imparting her terror and her information. For she too was not after all lacking in circumspection: she too could multiply implications. And knowledge lay between them, dourly, without comfort, inarticulate[29].

Постпозитивні репрезентуючі компоненти в процесі вербалізації думки у думці у постмодерністській прозі зустрічаються доволі рідко, адже така дистантність і інвертований порядок слів у комплексі репрезентуючих компонентів не дає можливості авторові сповна уніфікуватись з імпліцитними інтенціями персонажа. Наприклад:

The other girls, knowing quite well that she had done it for the benefit of one Geoffrey A. Machin, were shocked and admiring, and she herself realized that, but the con-

vention restrained them from expressing either shock or admiration. On another famous occasion, Clara, stark naked, drying herself in her cubicle, caught sight of her own image in the wet tiled floor: 'Good God,' she cried out, 'just look at me, how weird I look from underneath,' and all the girls had cried out, 'Ssh, ssh, Clara, somebody might be listening.'

'Whoever could be listening?' thought Clara, knowing that Geoffrey A. Machin and Peter Hawtrey had cut Geography in order to do just that, and the other girls clucked and murmured and veiled themselves, thinking such deliberate flouting of conspiracy of shame to be in doubtful taste, and Clara realized that [29].

Феномен думки у думці надзвичайно різноманітний в плані репрезентуючого компонента. Оскільки за допомогою думки у думці відтворюються переважно уявні висловлювання, то і в якості що вводить компонента використовуються дієслова мисленневої діяльності counsel, meditate, speculate, think, wonder, understand, expect, brood, muse, recognize, perceive, ponder, reflect. Наприклад:

And Clara, hearing it, knew that she had from the first expected to hear it, for what did telegrams mean but death? Not, in her family, births or greetings or weddings or events or excitements, but death itself, quite simply so. Nothing else was worth so extravagant a gesture, so expensive an announcement[29].

The thought of walking out on him, as he had walked out on her, occurred to her as though it were the greatest inspiration of her life; indeed, she greeted it with such satisfaction that she was obliged to recognize that she must still be drunk, for it was not the kind of inspiration that came to her often in sobriety. Once it had occurred to her it seemed irresistible. The thought of his missing plane did not dismay her. She wanted to shake his faith as he had shaken hers, or this was what she thought that she wanted, as she searched, quietly and anxiously, through his briefcase to find the plane tickets[29].

У функції мисленневих дієслів часто зустрічаються дієслова чуттєвого сприйняття see, feel в значенні «розуміти». Висловлювання (як озвучені, так і не озвучені) вводяться мовними дієсловами say, ask, repeat, admit etc. Наприклад:

The conversation turned, finally after detours, to Gabriel's career. He seemed dissatisfied, and his parents, despite all their efforts to the contrary, seemed merely to reinforce his dissatisfactions. 'It's no use,' he said, 'I know quite well the way you feel it, you think it's just an easy task, don't you? Go on, admit it, you do, don't you?'

But Danhams seemed gaily unaware of the dreadful risk that they were running, and Clara, looking with Cleila at the strange pages of strange photographs, could see that they had little to lose[29].

Важливою особливістю думки у думці є комунікативна завершеність її висловлювань, що стає результатом інтенційного упушення у висловлюванні деяких структурних елементів (репрезентуючих компонентів), які мають домислюватись за контекстом - повному або частковому (еліпс). При еліпсі дієслова думки або мовомислення функцію формального введення виконує дієслово фізичної діяльності, пов'язане або абсолютно не пов'язане з мовленнєвим актом персонажа. Наприклад:

Then, remembering her total lack of money, she took a ten-franc note as well. And then, on the point of leaving him, she stood on looked down on him and she thought: I am not leaving him because I don't want him, but because I do, and because it will prove that I do, because he will know that I want him so much that for his sake I have made myself able to leave this room, for him I have left him, and what I want, I prepare myself most endlessly to leave. For to renounce is to value. And then, leaving no word, she left. It did not much look as though he would wake in time[29].

Думка, за словами Л. С. Виготського, породжується не іншою думкою, а мотивуючою сферою людини[30, с. 23], тому й зрозуміти слово, думку, думку у думці означає передовсім зрозуміти мотив, те, заради чого думка, а більше того думка у думці, актуалізується в мовленні персонажів. Аналіз репрезентуючих компонентів думки у думці, виявлення їхніх тенден-

цій до уніфікації, дистантності, фіксованого порядку слів та суб'єктивізації дає нам можливість проникнути безпосередньо у внутрішній світ персонажів, зрозуміти їх світогляд та переживання, розкрити їхню перцепцію подій, що описані автором в тексті.

Висновки і пропозиції. Отже, репрезентуючі компоненти думки у думці становлять особливо актуальну проблему в дослідженні форм мово мислення, зокрема феномену думки у думці, в художньому дискурсі, адже процес розуміння і трактування мовлення тісно пов'язаний з ширшою проблемою розуміння людиною не тільки слів, речень, а й того, що стоїть за ними, - думок, намірів, мотивів, ставлень, переживань. Саме вивчення методів вербалізації думки у думці дає можливість розширити можливості безпосереднього розуміння імплікованих автором повідомлень, дозволяє проникнути в глибину завуальованого змісту тексту.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / Михайло Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. [за ред. М.Зубрицької]. — Львів: Літопис, 2001. — С. 406—415.
- Дреєва, Д.М. (2016). Ономастичне цитування як засіб вираження інтертекстуальних зв'язків у поетичному дискурсі. Науковий вектор Державного університету Тольятті, 2 (36), 242-246.3.
- Крочук Ю. В. (2015). Мовна особистість як об'єкт дослідження антропоцентричних лінгвістичних досліджень. Молодіж вчений, 17 (2), 204-214.
- Valentin Lee. About the subject of anthropocentric paradigm in modern linguistics. <http://gisap.eu/ru/node/83000>
- Зализняк А. А. (2006). Неоднозначность в языке и способы ее представления. М.: Языки славянской культуры, 672 с.
- Романова Т. В. (2015). Прослеживание корней когнитивной лингвистики в принципах истории языка Германа Пола. *Respectus Philologicus*, 28 (33). 142-154.
- Степанов С. Ю. (2009). Методы и принципы современной лингвистики. М.: Наука, 313 с.
- Фрумкина, Р. М. (2008). Психолінгвістика: посібник для аспірантів. М.: Издательство «Академия», 320 с.
- Noyer G. *Antropologicheskaya linguistics. Foreign linguistics*. II. — Moscow., Progress, 1999., pp. 37-69.
- Беневист Э. Общая лингвистика / Э. Беневист; [пер. с фр. / общ. ред., вступ. ст. и коммент. Ю.С. Степанова]. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М.: Высш. шк., 1984. — 319 с.
- Потебня О. Думка й мова / Олександр Потебня // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. [за ред. М.Зубрицької]. — Львів: Літопис, 2001. — С.34—52.
- Каменская О. Текст и коммуникация [учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / Ольга Львовна Каменская. — М.: Высшая школа, 1990. — 152 с.
- Кубрякова Е. Модели порождения речи и главные отличительные особенности речепорождающего процесса / Е.С.Кубрякова // Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. — М.: Наука, 1991. — С.21—81.
- Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. — К.: Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. — 336 с.
- Чумаков Г. М. Синтаксис конструкций с чужой речью. — К.: Вища школа. — 1975. — 220 с.
- Радзієвська Т. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство” / Т.В.Радзієвська. — К., 1999. —33 с.
- Bickerton D. Models of Interior Monologue: A Formal Definition // *Modern Language Quarterly*. — 1968. — Vol. 28. - #2. — P. 229-239.
- Fludernik M. The Fictions of language and the languages of fiction: the linguistic representation of speech and consciousness. — L.: Routledge. 1993 — P. 309 — 311.
- Cohn D. *Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. — Princeton: Princeton UP, 1978. — 206 p.
- Eckardt, R. The Semantics of Free Indirect Discourse. How Texts Allow Us to Mind-Read and Eavesdrop. Leiden ; Boston, 2014. 284 p.
- McHale B. Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Account / B. Mc Hale // *A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature*. — 1978. — №3. — P. 249 — 287.
- Moore R. E. Performance Form and the Voices of Characters in Five Versions of the Wasco Coyote Cycle // *Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics* / Ed. By J. A. Lucy. — Cambridge: CUP, 1993. — # 3. — P. 56-73.
- Pascal R. The Dual Voice: Free Indirect Speech and its Functioning in the 19th Century European Novel. — Manchester: Manchester University Press. — 1977. — 290 p.
- Стернберг Р. Практический Интеллект / Р. Стернберг // Спб. — Питер.: РОССПЕН, 2002. — С. 19-177
- Шелгунова Л. М. «Речь в речи» в повествовательном художественном тексте// *Русский язык в школе*. — 1981. — № 6. — С. 71.
- Бехта І. А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ століття / Іван Бехта. — Львів: ПАІС, 2013. — 268 с.
- Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі. — К.: Грамота, 2004. — 304 с.
- Липовецкий М. Н. Русский постмодернизм. (Очерки исторической поэтики): [монография] / М. Н. Липовецкий. — Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 1997. — 317 с.
- Арцишевська А. Л. Лінгвопрагматична типологія репрезентуючого компонента в системі форм репродукції чужої мови [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Арцишевська Анетта Леонідівна; Львів: нац. ун-т ім. І. Франка. - Львів, 2001. - 20 с.
- Drabble M. *Jerusalem the Golden* (electronic book)
- Виготський Л. С. Психологія розвитку людини. Історія розвитку вищих психічних функцій / Лев Виготський. — Москва: Смысл, 1931. — 216 с.

REFERENCES

1. Bakhtin M. Statement as a dumb boyfriend / Mikhail Bakhtin // Anthology of science and critics of the twentieth century. [ed. M. Zubrytskaya]. - Lviv: Litit, 2001. - P. 406-415.
2. Dryeva, D.M. (2016). Means that I populate the expression in text messages on poetic discourse. Scientific vector of the State University of Togliatti, 2 (36), 242-246.
3. Krochuk Yu.V. (2015). Language peculiarity of pre-school preschool education. The Young Scientist, 17 (2), 204-214.
5. Zaliznyak AA (2006). Ambiguity in the language and ways of its presentation. M.: Languages of Slavic Culture, 672 pp.
6. Romanova T.V. (2015). The tracing of the roots of cognitive linguistics in the principles of the history of the language of Hermann Paul. Respectus Philologicus, 28 (33). 142-154.
7. Stepanov S. Yu. (2009). Methods and principles of modern linguistics. M.: Science, 313 pp.
8. Frumkin, RM (2008). Psycholinguistics: a post-graduate manual. M.: Publishing house "Akademiya", 320 p.
10. Benevist E. General linguistics / E. Benevist; [Per. fr fr / commonly. ed., introduction. Art. and a comment. Yu.S. Stephen] - [2 nd ed., Iss. and add]. - M.: Ext. Shk., 1984. - 319 p.
11. Potebnya O. Opinion and Language / Alexander Potebnya // Anthology of Science and Culture of the 20th Century. [ed. M. Zubrytskaya]. - Lviv: Litit, 2001. - P. 34-52.
12. Kamenskaya O. Text and Communication [study. allowance for foreigners and foreign investors. Yaz.] / Olga Lvovna Kamenskaya. - M.: Higher school, 1990. - 152 p.
13. Kubryakova E. E. Koubryakova // Human factor in language: language and speech generation. - M.: Nauka, 1991. - p.21-81.
14. Selivanova EA Fundamentals of the Linguistic Theory of Text and Communication / E.A. A. Selivanov - K.: Brama, Izd. Vovchok O. Yu., 2004. - 336 pp.
15. Chumakov G. M. Syntax of constructions with someone else's speech. - K.: Higher school. - 1975 - 220 pp.
16. Radziyevska T. Communicative-pragmatic aspects of text-making: author's abstract. dis for the sciences. degree doc. filol Sciences: special 10.02.15 "General Linguistics" / T. V. Radziyevska. - K., 1999. -33 p.
24. Sternberg R. Practical Intelligence / R. Sternberg // Pp. - Peter.: ROSSPEN, 2002. - P. 19-177
25. Shelgunova L. M. "Speech in speech" in the narrative artistic text // Russian language at school. - 1981. - No. 6. - P. 71.
26. Bekhta I. A. The author's expedition in the 20th century English prose / Ivan Bekhta. - Lviv: PAIS, 2013. - 268 p.
27. Bekhta IA Discourse of the Speaker in English Prose. - K.: Diploma, 2004. - 304 pp.
28. Lipovetskii M. N. Russian Postmodernism. (Essays on historical poetics): [monograph] / M. N. Lipovetskii. - Ekaterinburg: Urals. state ped Unt., 1997. - 317 pp.
29. Artsyshevskaya AL Linguopragmatic typology of the representative component in molding reproduction systems [Text]: author's abstract. dis ... Candidate filol Sciences: 10.02.04 / Artytsevskaya Anetta Leonidivna; Lviv. nats Un-t them. I. Franko - Lviv, 2001. - 20 p.
30. Drabble M. Jerusalem the Golden (electronic book)
31. Vygotsky L. S. Psychology of human development. The History of the Development of Higher Mental Functions / Lev Vygotsky. - Moscow: Meaning, 1931. - 216 p.

Verbalization of thought in thought in postmodern artistic texts

I. B. Kauza

Abstract. The article is devoted to the study of methods of verbalizing the phenomenon of thought in thought in the sphere of artistic texts. This phenomenon is a mental-verbal artistic technique with a wide variety of figurative features which are intensively used by the authors in the process of writing texts. Representative components of thought in thought, in correlation with other forms of internal speech, greatly extend the author's ability to manipulate the individual mental and speech activity of the character freely.

Keywords: verbalization of thought in thought, representing component, thought-speech activity of characters.

Literary motif of pain in the framework of cognitive narratology

I. O. Koliesnik

Kyiv National Linguistic University

Paper received 25.08.19; Revised 07.09.19; Accepted for publication 11.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-11>

Abstract. This article investigates the literary motif of pain with regards to current findings of cognitive narratology and the philosophy of mind, used to highlight the conceptual nature of this phenomenon. Recurrent identifiable patterns of the said motif are likely, as this research suggests, to reveal not only its complicated internal structure in the narrative realization, but also serve as another compelling proof of the human mind operating in a pattern-recognition mode. The article expounds the above idea by presenting a case-study of E. Hemingway's "For Whom the Bell Tolls" in terms of the motif of pain.

Keywords: *literary motif, cognitive narratology, pattern, narrative, pattern-recognition mode, pain.*

Any perception of fictional or non-fictional textual artefacts is inevitably conditioned and, therefore, enabled by the readers' recognition and interpretation of themes, topics, and structures recurrent in a literary text.

Recent studies in cognitive neuroscience define mind and its primary activity as "pattern extractors/-ing" [3], with Gerald Edelman's claiming 'the "primary mode" of thought to be a "pattern recognition" [4, p.103]. Ray Kurzweil also expressed a similar idea with his vision of a human brain model, imagined as a unified processing paradigm [18, p. 5, 7, 23] consisting of a hierarchy of ongoing self-organizing pattern routines. The mentioned paradigm construes probable future possible outcomes of a particular action that tailors in human ability to recognize a familiar object and situations [18, p. 29, 172, 31– 32]. Such view has been supported in today's critical works on narrative that reveal how quick our mind is to identify a novel pattern [2], thus, shifting our perception of art "as a cognitive play with pattern" [4].

It is important to stress that the view on mind as expressed by Ray Kurzweil in his P.R.T.M., the acronym that stands for Pattern Recognition Theory of Mind, is not ground-breaking [18]. In the 1980s similar ideas of our brain wired to recognise and teach itself new patterns (part of which are strongly believed to be hereditary) emerged due to new theories in computer science and the invention of AI, specifically the one proposed by Jeff Hawkins and known as the Hierarchical Temporary Memory system [8]. The latter (*HTMS*) was also inspired by Kunihiko Fukushima introducing the neocognitron, a hierarchical artificial neural network that operates on multiple layers [6]. Taking every piece of this theoretical patchwork into account the *topicality* of this study of motif within the field of cognitive narratology yields further investigations of the role of patterns in literary text.

Due to the aforementioned reasons, today's research on the mind-narrative nexus is more relevant than ever and calls for diverse, fictional and nonfictional, digital and print, verbal corpora and a substantive body of methods of analysis. The mind-narrative nexus is the term coined by David Herman [9, p. 137–161] as well as its use in the view of "qualia" – the term used to refer to "the sense of "what it is like" for someone or something to have a particular experience" [p. 137]. David Herman differentiates two main lines of inquiry that the field of cognitive narratology investigates [10].

The first one involves an extensive research on narrative as a target of interpretation [10, p. 21–114]. The scholar's

research focuses on the analysis of mental processes that enable a person's understanding of what the narrative is, consequently, letting the readers navigate "storyworlds" [10, p. 103] to the extent that ensures the smooth run of the interpretation process. The way interpreters' employ the author's provided set of characters involved, the temporal and spatial dimensions of the text and a functioning model of the mentioned characters' existential experience is also a part of the research. Conversely, the second approach does not exhibit an acute interest in the narrative itself, but rather sees it as a tool that triggers individual's meaning-making faculties [10, p. 225–311], also known as semiosis [16, p. 28–42].

The question that motivates our research is where a literary motif belongs in the context of current studies. The identification of narrative representations of a literary motif as such, its constituents, a particular case of the motif of pain constitute the *aim* of this article.

Given the shift of attention to literary motifs and their components, one can hardly gauge the whole scope of studies conducted in this domain [11; 5, p. 47–49]. The notion of motif is investigated ubiquitously across linguistics, textual poetics and literary studies. The twofold view on the nature of motif can be summarized as i) "a motif is the concrete realisation of a fixed abstract idea, often spanning a complete narrative unit"; ii) "the motif is a moveable stock device that appears in many periods and genres" [23, p. 445–446].

A motif preserves its identity within the narrative paradigm, as well as across a wide variety of other narrative "stepping-stones", e.g. characters, actions, and settings. The content of a motif consists of participants (agents), action, locality, objects, temporal phases, and dispositions. Usually a motif is anchored to "a nuclear action sequence" [23, p. 445]. The latter "can take different forms and cover more than a single event" [22, p. 445]. Though, one might notice certain similarities between a motif and other moveable stock devices (themes and plot kernels), the initial impression of those being akin is most likely to be mendacious. Motif is a distinguishably different from other devices due to its "level of abstraction" (it is less abstract than a theme) and "preciseness of character and action" (presupposes a particular set of characters and a fixed action sequence unique to a given motif) [23, p. 446].

Verbal narratives often presuppose a narrator who is virtually responsible for the production of the narrative text or narrative discourse. From the literary text an interpreter construes the "storyworld" and action structure, the plot,

which in itself is a manifestation of the fable of network of motifs – put differently, a complex system of interdependent relationships of enmity and friendship among multiple story motifs – of the story [5, p. 7]. Recurring motifs are encoded in a sign sequence, often that of the keywords. Nevertheless, this might not always be the case when it comes to the motif of pain. The uniqueness of pain as an ontological phenomenon dictates the means and specificity of its verbalization.

Language affordances [16], an affected subject's verbal avowals and descriptions of unpleasant experiences ensure the linguistic dimension of pain, which otherwise would be nothing more than internalised highly subjective experience, invisible to others, hence the absence of signs for listeners to decode [26]. Due to this, the relation of language to pain is set through the distinction of private and shared experience. In Jackson's view (that is supportive of Wittgenstein's approach [26]) [12, p. 220], "pain, in a sense, is a language", while one can observe and recreate pain in the act of describing it and explaining it in a way to others.

Contrary to that opinion, Kugelmann claims that pain and the experience of pain are not dependable in the sufferer's rhetoric and exist regardless of their being verbalized or not. "Precisely because it is invisible, does everyone involved seek to reveal it." [17, p. 1668–1669]. This statement unveils a subjective nature of pain and questions it being a part of our socially perceived reality [18]. In support of the above, Scarry [21] stresses that physical pain is virtually inexpressible and "resists language" [19, p. 32].

The view of pain and our possibility to verbalize it are directly translated into the approach of recent studies of emotional concepts [13, 14, 15, 20, 25]. The concept of pain is manifested through a set of verbalized conceptual metaphors and metonymies of pain as well as conceptual prototypes of pain. The latter are often summarised in schemas, which are akin to the emotional reaction of a person experiencing pain and are of universal nature. Alongside conceptual metaphors of pain, three conceptual prototypes of pain have been introduced by Kövecses [13, 15]. These include pain as an immediate response, pain as a long-lasting state, and pain as a routine response. Each prototype of pain has its own biological and psychological characteristics. Interestingly enough, actual senses and words, such as "hurt" or "pain", that signal or elude to understanding that the character is a subject to adverse physical or/and psychological pain, are often absent from the body of a fictional text, leaving out the keyword analysis from the methodological toolkit.

Similarly, the motif of pain unfolds in Ernest Hemingway's novel "For Whom the Bell Tolls" (1940). To observe that, let us consider a fragment below. The scene there is crucial to our research, since one of the main characters (Robert Jordan) is badly hurt and tries to convince his significant other (Maria) to proceed with their journey without him, seeing that his leg is broken and her not willing to abandon him on her own volition, e.g.:

[...] Robert Jordan spread the cloth with his hands and looked at the stretch of his thigh. Ten inches below the hip joint there was a pointed, purple swelling like a sharp-peaked little tent and as he touched it with his fingers he could feel the snapped-off thigh bone tight against the skin. His leg was lying at an odd angle. [...] "Listen. We will not be going to Madrid – Then she started to cry. "No, guapa,

don't," he said. "Listen. **We will not go to Madrid now but I go always with thee wherever thou goest. Understand?**" She said nothing and pushed her head against his cheek with her arms around him. "[...] He knew there was a great hurry and he was sweating very much, but this had to be said and understood. **"Thou wilt go now, rabbit. But I go with thee. As long as there is one of us there is both of us. Do you understand?"** [...] "Nay, rabbit. Listen. **That people cannot do together. Each one must do it alone. But if thou goest then I go with thee. It is in that way that I go too. Thou wilt go now, I know. [...] Thou wilt go now for us both.**" Surely," he said. **"It is harder for thee. But I am thee also now."** She said nothing. He looked at her and he was sweating heavily and he spoke now, trying harder to do something than he had ever tried in all his life. **"Now you will go for us both,"** he said. **"You must not be selfish, rabbit. [...]"** She shook her head. **"You are me now,"** he said. **"Surely thou must feel it, rabbit."** [...] **"Truly thus I go too. I swear it to thee."** She said nothing. **"Now you see it,"** he said. **"Now I see it is clear. [...]"** She had said nothing. **"[...] Now you are going well and fast and far and we both go in thee. Now put thy hand here. Now put thy head down. Nay, put it down. That is right. Now I put my hand there. Good. [...]"** Now thou art obeying. **Not me but us both. The me in thee. Now you go for us both. Truly. We both go in thee now."** [...] **Now stand up and go and we both go. Stand up. See?"** (FWBT, p. 462-463)

The excerpt contains two kinds of pain representations. The former one is a case of explicit depiction of pain – the author describes **Robert's** injury and the way it affects the character's physical (signs of perspiration and heavy breathing) and verbal capability (difficulty in speaking, namely, sentence forming). The other one is implied: along with Robert's broken leg, an internal conflict of two characters and an unfortunate result of the injury – the lovers' separation, are highlighted. Here the nature of pain is shown as ambiguous, e.g. "he spoke now, trying harder to do something than he had ever tried in all his life". Whether the main character finds it difficult to talk, enduring a great amount of pain, or suffers from the inevitable choice of letting go his loved one is open to the reader's interpretation.

The cognitive aspect of the analysis lies not only with the employment of the findings in studies on emotional concepts, but also in understanding of conceptual building of the storyworld [9] with the help of deictic expressions and its specifics when it is concerned with the motif of pain. The storyworld of the novel is set in the fictional Spain. In the scope of this research the motif of pain is defined as a) a sequence of signs and keywords that indicate pain or painful experiences; and b) a complex stock device traced throughout the whole story that marks an act of suffering, both physical and emotional. In view of the given definition the analysis presupposes four stages:

- i) identifying keywords and senses that denote, indicate, or/and describe pain;
- ii) reconstruing conceptual metaphors and metonymies of pain and defining their function in pain depiction;
- iii) segmenting actions in the extract to analyse its proairectic elements; then investigating deictic expressions, type of focalization and the character's profiles;

iv) analysis of the author's usage of Spanish in the extract and effects produced by doing so on the storyworld building of the novel;

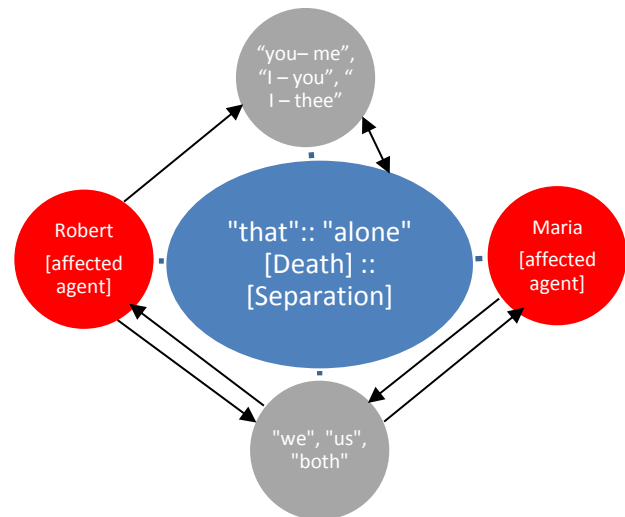
Lacking conventional keywords that indicate pain, e.g. "hurt", the excerpt contains a cluster of words that describe injury, which implies pain experience: "a pointed, purple swelling", "the snapped-off thigh bone", "[leg lying] at an odd angle" (dislocation due to a broken bone). Further indications of Robert being in intensified pain are linked to the word "sweating" which is recurrent in the extract. Interestingly enough, the emotional torment experienced by Maria *upon seeing Rober's injury and underlying promise of a further separation* is conveyed implicitly by the verbs of verbal and bodily action: "[she] started to cry", "said nothing", "pushed her head". These indirect verbal manifestations of pain through the descriptions of injury and its symptoms along with the post-shock of pain give rise to conceptual metonymies of pain: INJURY FOR PAIN, SWEATING FOR PAIN, CRY FOR SUFFERING. This way of indicating pain creates a sense of intimacy due to the readers' living through the main characters' experience of pain, as well as hinting that they may have no affordances to express what they are feeling in the way that would be sufficient and meaningful. The conceptual metaphor for Maria's emotional pain seems to be PAIN IS A SILENCER, as the woman is repeatedly fails to verbalize her pain of losing her partner, e.g. "she said nothing [...], she had said nothing [...] she shook her head" (FWBT, p. 462- 463). Both conceptual metaphors and metonymies here serve as image-generating techniques that lay the ground for the motif of pain to unfold further.

As it has been previously mentioned, a motif is often understood as a narrative stock device that includes a set of agents, action/sequence of actions, locality and temporal phases. Respectively, the motif of pain contains a similar set of components with several alterations to it. So when it comes to the motif of pain, its agents are affected ones, the ones that suffer some sort of physical or emotional discomfort; the action or actions described are motivated by the cause of pain (e.g. a character shooting another one) or/and the actions an affected agent does or does not take to elevate this pain; the aspect of locality might be often given very little attention (unless it is pain-inducing, e.g. a torture chamber) since the solemn focus is placed on the character's pain experience that could be an isolating one; temporal phases might be either very rigid (if some specific physical trauma occurs) or blurred. This is especially important to take into account when speaking of the storyworld building in the novel and the predictable prevalence of the certain type/types of deictic markers. With the affected agent given a special importance in the motif's structure (in the case of the motif of pain) character's emotions and actions, they take to prevent or cope with pain, are vital for our analysis.

An overlap of emotional (the lovers' inevitable loss of each other) and physical pain of Robert's broken leg as well as the resultant tension serve as a functional canvas for the motif of pain unfolding, which is further exacerbated by a matrix of multilevel personal deixis [22, p. 45-49]. In Figure 1 both Robert and Maria are affected agents, experiencing either physical or emotional inflictions. In the fragment under analysis both characters go through the emotional suffering (separation and loss of each other).

The use of the personal pronouns "us", "we" and the conjunction "both" create a particular union between the two characters: "Not me but us both. The me in thee. Now you go for us both". However, only Robert has an injury that will more than likely terminate his life since the group, which he belongs to, is being chased by the enemies. The juxtaposition of personal pronouns "you-me", "I-you", "I-thee" renders perceptual deixis of characters being physically farther apart from each other than ... [22, p. 45-46]. Pain is, after all, a highly subjective experience, and in Robert's circumstances it is understood as the reason that might lead to death, which is portrayed as an alienating experience. This idea is emphasised by the demonstrative "that" in the cross-referential function (as in "**That people cannot do together. Each one must do it alone**"), used as a euphemism for death presented as a separating agent (see Figure 1).

Figure 1. Perceptual deixis in the fragment from "For Whom the Bell Tolls"

The duality provoked by the character's use of pronouns that either detach Maria and Robert ('you - me') from each other or bring them together ("we", "us", "both") implies, on the one hand, the end of Robert's physical existence and his experience of pain as an isolating and separating state that can hardly be expressed or understood by another. Thus, there is no immediate need for the "onlookers", hence Robert encourages Maria to escape without him. On the other hand, it points to a certain repudiation of the physical body and the metaphorical union (e.g.: "**You are me now[...]**") with Maria that transcends the existential borderline, e.g.:

"**You must not be selfish, rabbit. [...]**" She shook her head. "**You are me now,**" he said. "**Surely thou must feel it, rabbit. [...]**" "**Truly thus I go too. I swear it to thee. "** She said nothing. "**Now you see it,**" he said. "**Now I see it is clear. [...]**" (FWBT, p. 463)

External focalization, since no characters' thoughts or feelings are manifested, which is especially true for Maria, further highlights the subjectivity of both characters' painful experience [7]. The author uses simultaneous mode of narration, where the story is unfolding at the moment it occurs with no narrational commentary, flash forwards or

flashbacks, lack of the character's self-reflection. This results in a certain alienation of one action/event from another one: [Robert inspecting his injury] – {no commentary about the pain he is experiencing} – [the injury description] – {no mentioning of its discomfort} – [a comment about Robert's leg lying at an odd angle]. The effect is strengthened by short brisk sentences that create a ragged and abrupt tempo of the narrative unfolding: "*That people cannot do together. Each one must do it alone. But if thou goest then I go with thee. It is in that way that I go too.*". The storyworld in this case is conceptualised as a fragmented closed-in space with the main character's detached from the events around [9]. There is no mention of what other participants of the group, Robert and Maria were part of, are doing, nor there are auditory images that would occur naturally in the forest or gunshots of the characters' followers.

Spatial deictic expressions are almost obsolete in the scene which supports the overall blurred image of the surroundings where the characters actually are. The only expressions that imply some direction are "up" (as in "stand up" – vertical) and the implied horizontal vector of movement in "go" ("go away"). Both underpin the theme of "moving on" and "being set free" from the burden of pain. The heaviness that is conceptually associated with pain is first reinforced by Maria's posture ("put your head **down**") and then lifted ("stand **up**"). Temporal deixis expressed by the repetition of "now" strengthens the bond between two

characters and shifts the attention away from Robert's grim future.

The setting of the storyworld of the novel is in the fictional Spain with Madrid, as a locus. That, along with the author's extensive usage of Spanish throughout the extract, is used to achieve believability of the storyworld, due to the immediate reader's reference to the existing historical background of the country, which in turn gives even stronger degree of realism not just to the scenario, but for the pain depicted in the separate episode as well.

Consequently, we may conclude that the motif of pain might present itself in the narrative through a set of images and actions that revolve around a traumatic experience. In the fragment under analysis the set opens with the image of an injury (a broken leg) and its graphic and quite meticulous depiction which slows the pace of narration. Then the course of action unfolds into a brisk dialogue of the characters, being oblivious to the actions of other participants of the scene. The affected agents (Robert and Maria), their states (them being physical and emotional hurt), and the locality that presupposes a bounded space (the chase narrows the characters' options for escape, very little description of the actual scenery) with blurred temporal phases (there is no mention of how much time is gone) constitute the motif of pain that, as we have determined, operates on very scarce verbal resources that facilitate locality and temporal phasing, which in the end yet again highlight the subjectivity, alienation, and internalization of pain experience.

REFERENCES

1. Bor D. The Ravenous Brain: How the New Science of Consciousness Explains Our Insatiable Search for Meaning / Daniel Bor. – New York: Basic Books, 2012. – 334 p.
2. Boyd B. On the Origin of Stories: Evolution, Cognition, and Fiction / Brian Boyd. – Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2009. – 540 p.
3. Cognitive Literary Science. Dialogues between Literature and Cognition / edited by Michael Burke and Emily T. Troscianko. – New York: Oxford University Press, 2017. – 370 p.
4. Edelman G. Second Nature: Brain Science and Human Knowledge / Gerald Edelman. – New Haven, CT: Yale University Press, 2006. – 204 p.
5. Fludernik M. An Introduction to Narratology / Monika Fludernik. – New York: Routledge, 2009. – 190 p.
6. Fukushima K. Neocognitron: A Self-organizing Neural Network Model for a Mechanism of Pattern Recognition Unaffected by Shift in Position / Kunihiko Fukushima // Biology. Cybernetics. – 1980. – No. 36. – P. 193–202.
7. Genette G. Narrative Discourse. An Essay in Method / Gérard Genette. – Oxford: Blackwell, 1980. – 288 p.
8. Hawkins J. On Intelligence / J. Hawkins, S. Blakeslee. – New York: St. Martin's Press, 2005. – 98 p.
9. Herman D. Basic Elements of Narrative / David Herman. – Oxford: Blackwell, 2009. – 250 p.
10. Herman D. Storytelling and the Sciences of Mind / David Herman. – Cambridge: MIT Press, 2013. – 442 p.
11. Herman L. Handbook of Narrative Analysis / L. Herman, B. Vervaeck. – Lincoln and London: University of Nebraska Press, 1994. – 244 p.
12. Jackson J. The Rashomon approach to dealing with chronic pain / Jean Jackson // Social Science and Medicine. – 1994. – No. 38. – P. 823–833.
13. Kövesces Z. Metaphor and Emotion / Zoltan Kövesces. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 242 p.
14. Kövesces Z. Metaphor. A Practical Introduction / Zoltan Kövesces. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 212 p.
15. Kövesces Z. Metaphors of Anger, Pride, and Love / Zoltan Kövesces. – Amsterdam: John Benjamins, 1986. – 100 p.
16. Kress G. Multimodality. A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication / G. Kress. – London: Routledge, 2010. – P. 28–42.
17. Kugelmann R. Complaining about chronic pain / Robert Kugelmann // Social Science and Medicine. – 1999. – No. 49. – P. 1663–1676.
18. Kurzweil R. How to Create a Mind / Ray Kurzweil. – London: Viking, 2012. – 186 p.
19. Lascaratou C. The Language of Pain. Expression or Description? / Chryssoula Lascaratou. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. – 252p.
20. Rosch E.H. Cognitive representation of semantic categories / E.H. Rosch // Journal of Experimental Psychology: General. – 1975. – No. 104. – P. 192–233.
21. Scarry E. The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World / Elaine Scarry. – New York: Oxford University Press, 1985. – 390 p.
22. Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction / Peter Stockwell. – London: Routledge, 2002. – 204 p.
23. Routledge Encyclopedia of Narrative Theory / edited by David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan. – New York: Routledge, 2005. – 934 p.
24. Varela F. J., Thompson E., Rosch E. The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience / Varela Francisco J., Thompson Edward, & Rosch Eleanor. – Cambridge, MA: MIT, 1991. – 120 p.
25. Wierzbicka A. Defining emotion concepts / Anna Wierzbicka // Cognitive Science. – 1992. – No. 16. – P. 539–581.
26. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / Ludwig Wittgenstein. – Oxford: Basil Blackwell, 1989. – 322 p.

Стиль як універсальна категорія: міждисциплінарний підхід

Л. Короткова

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: valeetmeama@i.ua

Paper received 10.07.19; Revised 18.07.19; Accepted for publication 22.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-12>

Анотація. На основі міждисциплінарного підходу в статті здійснена спроба визначення магістральної ознаки феномену стиль. Для встановлення сутності стилю було розглянуто основні наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до трактування складного поняття стиль із позицій філософії, лінгвістики, літературознавства й мистецтвознавства від античності до сьогодення, а також встановлено унікальність категорії стилю.

Ключові слова: стиль, категорія, культура, мистецтво, образ, ознака.

Вступ. Історія дослідження феномену "стиль" налічує понад дві тисячі років, однак питання "що таке стиль?" до сих пір залишається дискусійним [3, с. 7]. Визначити поняття стилю короткою формулою неможливо. Стиль не обґрунтувати одним афоризмом [26, с. 169].

Поняття стилю є одним з найбільш ранніх понять гуманітарного знання, представленого ще в риториках і поетиках Стародавньої Греції та Риму. Про стиль писали багато мислителів різних епох – Платон, Арістотель, Цицерон, Сенека, Артур Шопенгауер, Й. В. Гете, Й. Й. Вінкельман, Ф. Шиллер, Ф. В. Й. Шеллінг, К. В. Ф. Шлегель, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, Г. Спенсер, Ф. Ніцше, О. Ф. Лосев, Ю. М. Лотман та багато інших.

Розглядаючи різні підходи до наповнення змістовної сторони поняття "стиль", в першу чергу слід відзначити його полісемічність. Слово стиль належить до числа тих наукових термінів, які не є монополією якоїсь однієї науки. Цим терміном з повним правом користуються щонайменше чотири наукові дисципліни: мовознавство, літературознавство, мистецтвознавство, естетика. Природно, що в кожній з цих наук поняття стилю набуло особливого значення – в залежності від предмета науки. Значною мірою цим пояснюється багатозначність поняття, що нас цікавить, на що скажуть всі, хто пишуть про стиль. "В області мистецтвознавства, літературознавства та лінгвістики, – писав академік В. В. Виноградов, – важко знайти термін більш багатозначний і суперечливий – і відповідне йому поняття – більш хитке і суб'єктивно-невизначене, ніж термін стиль і поняття стилю" [21, с. 3].

Аналіз досліджень і публікацій за темою. До сих пір актуальне твердження багатьох авторитетних лінгвістів, літературознавців, естетиків, що немає більш невизначеного поняття, більш хиткого в своїх межах, більш невловимого, ніж поняття "стиль". Останнє значною мірою пояснюється тим, що стиль як предмет дослідження до сих пір залишається якоюсь безтілесною сутністю, хоча як явище він безперечно має субстратну основу – природну мову.

Безуспішні пошуки сутності явища "стиль" протягом такого тривалого часу, величезна кількість дефініцій цього феномену з урахуванням підходів і аспектів розгляду спонукали деяких лінгвістів навіть засумніватися в самому існуванні цього явища (Поняття "стилю" непродуктивне, бо такого явища не існує, – твердить Грей, 193) [3, с. 10].

З виникненням нового стилю мислення в науці і відповідно з появою нових орієнтацій в лінгвістиці (когнітивних, інформаційно-семіотичних, кібернетичних, системно-структурних) кількість дефініцій стилю зростає ще більше [3, с. 8].

Стиль – це категоріальна характеристика, яка розкриває всю повноту художньої творчості і творчості життя і

така ж самостійна, як вихідна філософська категорія буття [26, с. 170]. У своїй книзі "Психологія стилів" А. Морье пише: "Без сталості в способі буття, без єдності, без стійкості немає стилю" [28, р. 22]. Стиль не є те, чим володіє мистецтво, стиль є те, чим мистецтво є [12, с. 197; див. також 26, с. 170].

Стиль визначається як усталена форма художнього самовизначення епохи, регіону, нації, соціальної або творчої групи, особистості. Тісно пов'язане з естетичним самовираженням і складаючи центральний предмет історії мистецтва, поняття це поширюється і на всі інші види діяльності, перетворюючись в одну з найважливіших категорій культури в цілому [13, с. 232]. Стиль є носієм і водночас серцевиною культурного коду, де фіксується формально-змістова якість і ступінь опанування глибинами багаторівневої семантики текстів, символів, знакових систем образотворення [19].

У стилі відображається національне художнє мислення, національна свідомість. Національне виявляється у пейзажах, ритміці, інтонації, в характерах, тропях, художніх деталях, мові [16].

З розглянутого можна зробити висновок, що навіть схематичне перерахування точок зору на стиль показує різнобічність у принциповому трактуванні онтології стилю, тобто його сутності та існування (функціонування). Зараз є всі підстави стверджувати, що наука про стиль вийшла на рівень міждисциплінарного типу [3, с. 16].

Мета. Виявити магістральну ознаку категорії "стиль".

Матеріали і методи. Наукові доробки вітчизняних і закордонних дослідників, які займаються проблематикою стилю з використанням загальнонаукових методів аналізу і синтезу, систематизації з залученням історичного, системного та міждисциплінарного підходів.

Результати дослідження. Стиль (лат. *stilus* – грифель для писання, загострена паличка, якою писали на дощечках, покритих воском) – сукупність особливостей, які характеризують твори певного часу, літературної течії, напрямку, письменника. В епоху античності під стилем розуміли особливості почерку, згодом – своєрідність мови твору. У XVII ст. термін "стиль" набуває мистецтвознавчого характеру [18]. В епоху класицизму термін "стиль" використовували для характеристики зображально-виражальних можливостей того чи іншого виду мовлення [24; див. також 11].

"*Le style c'est l'homme*" ("Стиль – це людина") – це цитата з промови, яку виголосив французький натураліст Жорж Луї Леклерк Бюффон (Georges-Louis Leclerc Buffon, 1707–1788) 25 серпня 1763 року при обранні його в члени Французької академії. Вчений тим самим хотів сказати, що стиль є неповторна індивідуальність людини, яка відображає його природні властивості, тоді як ідеї, що

розвиваються їм, можуть бути надбанням багатьох [2]

У цьому визначенні сформульована суб'єктивна сутність стилю. Стиль – явище не об'єктивного, а суб'єктивного світу, це явище другої, людської природи, і в цій якості він належить до світу культури, тобто світу речей у широкому сенсі, створеному людиною. Стиль – явище не матеріального, а ідеального, оскільки будь-яка суб'єктивність завжди ідеальна [3, с. 17].

Стиль як категорія суб'єктивності пов'язаний з внутрішнім світом людини взагалі, з такими категоріями, як відображення, інтенціональність, цінності, сенс, які виражають соціальну активність особистості, формування її творчих векторів [3, с. 19]. Обов'язкова умова виникнення художнього стилю – особиста свобода митця. "По-справжньому великого поета відрізняє не стільки яскравий стиль, скільки вільне самовираження", – стверджував великий Волт Вітмен, і сам не чужий вичурності поет [10, с. 11].

У статті "Звичайне наслідування природи, манера, стиль" (1785 р.) Й. В. Гете писав про "власний метод" і "власну мову". Він використовував і термін "манера", який, на його думку, є чимось середнім між "звичайним наслідуванням і стилем". Гете вважав, що стиль – найвищий ступінь художньої довершеності, цього рівня можуть досягти лише найталановитіші митці. Для письменників середнього рівня він використовував термін "манера", а для найслабших – "наслідування" [29, р. 192–198; див. також 11, с. 11–13].

Стосунки між стилем і манерою намагався з'ясувати Г. Гегель. Гегель розрізняє "голу манеру" та оригінальність (стиль). Починаючи з розрізнення стилю і манери, Гегель згодом висловлює парадоксальну думку, що "єдино велика манера" є синонімом високого стилю [18].

"Розвиток стилю, – як зауважив класик теорії стилів Генріх Вельфлін, – відбувається таким же шляхом, як у рослини, яка повільно розгортає листок за листком, поки не стане круглою і повною, завершеною з усіх боків" [цит. за 20]. "<...> ми не визнаємо за зовнішньою стороною твору безпосередньої значущості, а приймаємо, що за нею ховається якась внутрішня сторона, якийсь сенс, який одухотворяє зовнішнє явище. Зовнішнє вказує нам на цю душу. Бо явище, яке щось означає, є представник не самого себе, не того, що воно є в якості якогось зовнішнього, а чогось іншого <...>", – зазначав Г. Гегель [6].

Ще Сенека писав, що стиль – це "обличчя душі" [див. 22, с. 46]. За словами Кокто: "Декоративного стилю просто не буває. Стиль – це душа, але у випадку з людьми душа, на жаль, набуває форми тіла". Стиль неможливо виміряти, як не можна його і додати за багатьма [10, с. 12].

Як твердить Сьюзен Сонтаг, <...> майже всі метафори що описують стиль, зводяться до того, що стиль розміщується як би зовні, а зміст – всередині. Здається, доречніше було б звернути метафору: зміст, тема – це якраз зовнішнє, а стиль – внутрішнє. Будь-якого, хто використовує сьогодні поняття стилю, переслідує уявний антагонізм форми і змісту [10, с. 12]. Єдине, що можна сказати з упевненістю, – це те, що в стилі завжди щось проявляється. Тому в найзагальнішому вигляді стиль можна визначити як спосіб прояву будь-якого змісту [15].

Сприйняття людини – це не тільки чуттєвий образ, а й усвідомлення предмета через механізм його створення, тобто через те, як зроблений предмет і навіщо він зроблений. Саме до цієї системи усвідомлення відноситься стиль. На думку М. П. Брандеса він пов'язаний не з зовнішнім образом, а з невидимим, хоча і конкретно вираженим змістом [3, с. 40].

Неприйняття "стилю", зазначає Сьюзен Сонтаг, – це завжди неприйняття певного стилю. *Не буває начисто позбавлених стилю робіт* [виділено мною. – Л.К.], є лише твори мистецтва, що належать до різних, більш-менш складним стилістичним традиціям і умовностям [10, с. 13].

Стиль – одна з проблематичних, дискусійних категорій літературознавства. У своїй книзі "Теорія стилю" О. М. Соколов пише: "Що тільки не називають стилем!" [24]. Категорія "стиль" розглядається дослідниками як "сукупність ознак, які характеризують твори певного часу, напряму, індивідуальну манеру автора" [14, с. 641–642].

За В. Жирмунським, "стиль означає не тільки фактичне співіснування різних прийомів, а й внутрішню взаємну їхню зумовленість, органічний чи систематичний зв'язок, що існує між окремими прийомами. <...> Художній стиль письменника є вираженням його світогляду, втілене в образах мовними засобами" [9, с. 167].

На складність у визначенні категорії "стиль" в літературознавстві вказує А. П. Григорян: "Стиль субстанціонально перебуває в таких естетичних категоріях, як метод, світогляд, манера, образ, сюжет, фабула, аксіологічний ряд (етична ціннісних), структура, традиція, новаторство, творча індивідуальність, національний зміст, школа, мова мистецтва і т.п., але він не зводиться ні до однієї з цих категорій" [7, с. 7]. Без сумніву, це різнобічне визначення вказує й на унікальність цієї категорії.

Виняткову важливість для стилістичних досліджень набуло розуміння стилю, саме визначення стилю, а також обґрунтування поняття "стиль", запропоноване академіком В. В. Виноградовим: "Стиль – це суспільно усвідомлена і функціонально обумовлена, внутрішньо об'єднана сукупність прийомів вживання, відбору і поєднання засобів мовного спілкування в сфері тієї або іншої загальнонародної, загальнонаціональної мови, співвідносна з іншими такими ж способами вираження, які слугують для інших цілей, виконують інші функції в мовній суспільній практиці даного народу" [4, с. 73].

Принципове значення в цьому визначенні набуває розуміння стилю як "комплексу типових ознак". В. В. Виноградов у своїх працях неодноразово підкреслював, що такий комплекс типових ознак "управляється", організовується основною функціональною спрямованістю стилю [4, с. 82; 5, с. 13].

Стиль – явище, що має широке поширення і існує на базі різного матеріалу, в тому числі і мовного, це дисципліна або лінгвістична (Г. Вінокур, 46; Гальперін, 55), або філологічна (Виноградов, 44; Різел, 226) [3, с. 15].

Поняття "мовний стиль" є багатозначним і включає принаймні три значення: 1) функціональний різновид мови, 2) експресивно-стилістичний різновид мови, 3) індивідуальна манера словесного викладу. Найчастіше слово "стиль" вживають у значенні (1), для якого існує спеціальний термін "функціональний стиль". У свою чергу, для значення (2) в лінгвістиці закріпився термін "експресивний стиль", а для значення (3) – "індивідуальний стиль", або "ідіостиль" [1, с. 11].

Художній стиль – це ступінчата (багаточарова) система змістовних, формальних та матеріальних особливостей витвору, у яких окремий автор, мистецька група, народ, епоха виражають себе закономірно й послідовно, тобто так, що результати їхньої діяльності утворюють єдність, обумовлюють один одного [11, с. 57]. Стиль – поняття системне, всі стильові елементи пов'язані один з одним [15].

Концепція стилю в літературознавстві тягнє або ж до

лінгвістичного, або ж до мистецтвознавчого його розуміння. Ці коливання значною мірою пояснюються подвійними зв'язками самої літератури і з мовою, і з мистецтвом. Концепцію стилю в літературі як художньої мови, як системи виразних засобів словесного мистецтва можна признати як головне визначення. Розглянуті грані стилю по суті цілком ймовірно звести до двох ключових: стиль як феномен мови і стиль як феномен мистецтва. Літературно-художній стиль, здебільшого застосовується в художній літературі, впливає на уяву і відчуття читача та передає думки і відчуття автора [17].

Стиль – естетична спільність усіх сторін і елементів твору, що володіє певною оригінальністю [8, с. 1031]. Отже, стиль – це структурна закономірність художньої форми, що створює її своєрідність і цілісність. Вони проявляються з більшою виразністю в системі стильових категорій.

За визначенням О. М. Соколова, стильові категорії – це ті найбільш загальні поняття, за допомогою яких розуміється, осмислюється стиль того чи іншого художнього цілого [21, с. 93]. Науковець пропонує наступну типологію стильових категорій: 1. Співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в мистецтві. 2. Зображення і висловлення (експресія). 3. Співвідношення загального і одиничного. 4. Наявність / відсутність умовності. 5. Тяжіння мистецтва до суворих або вільних форм. 6. Простота / складність. 7. Симетричність / асиметричність. 8. Величина, масштаб. 9. Співвідношення статичності і динаміки.

Поле функціонування стилю є широким. Стиль – чинник творчого процесу, здійснення орієнтації художника по відношенню до реальності, до художньої традиції, до публіки. Стиль диктує художнику вибірковість по відношенню до життєвого матеріалу, культурної (і зокрема до художньої) традиції, до громадських цілей мистецтва. Стиль в мистецтві – це не форма, не зміст, і навіть не їх єдність у творі. Стиль – набір "генів" культури (духовних принципів побудови твору, відбору і сполучення мовних одиниць), який обумовлює тип культурної цілісності. Стиль як єдина програма живе в кожній клітинці художнього організму і визначає структуру кожної клітинки і закон їх сполучення в ціле.

Фактично це більш вільна у формах прояву і своєрідна модифікація канону, точніше – досить гнучка для певного періоду історії мистецтва, конкретного напрямку, течії, школи або одного художника, багаторівнева система принципів художнього мислення, способів образного вираження, зображально-виражальних прийомів, конструктивно – формальних структур і т.п. [23].

Стиль як естетична категорія охоплює всі мистецтва, і словесне мистецтво не є винятком [21, с. 194]. У мові стиль пов'язаний з естетикою мовної творчості [3, с. 37]. Стиль розглядається як сторона мовної (текстової) і мовної формотворчої діяльності людини. Таке вивчення стилю сходиться до праць В. В. Виноградова, М. М. Бахтіна, до результатів досліджень з психолінгвістики, лінгвістики та стилістики тексту і мови у вітчизняній і зарубіжній науці [3, с. 5].

Винятковий наголос на комунікативну / риторичну функцію стилю робить Дж. І. Бота (J. E. Botha): <...> *style is not static – it exists in relation to the communicative process of textual production and reading. Style is therefore stylistic variation, a judicious mixture of repetition, omission, and innovation*" (Стиль не є статичним, він існує у зв'язку з процесом комунікації текстового виробництва і читання. Стиль є, отже, стилістичним варіюванням, розумною сумішшю повторень, пропусків і інновацій) [цит. за 27, с. 332]. Інновації, як відомо, є результатом творчої діяльності людини.

Стильові норми – це норми вживання мовних засобів відповідно до їх стилістичного забарвлення та комунікативної функції. Основу стильових норм складають принципи та прийоми мовленнєвої творчості, спрямовані на досягнення доцільності мовлення, потрібного комунікативного ефекту [1, с. 13].

Як тільки мова, рух, поведінка, предмети демонструють деяке відхилення від самого прямого, раціонального і безпристрасного способу вираження або побутування, ми можемо вважати їх наділеними "стилем" і в цій якості незалежними і зразковими разом [10, с. 11].

Головним об'єктом пильного аналітичного вивчення для літературознавства, лінгвістики, естетики, мистецтвознавства виступає кінцевий результат будь-якої творчої діяльності – естетичний об'єкт, який розглядається як цілісний і завершений [25, с. 16–18] і такий що має свій оригінальний стиль.

Стиль – сукупність головних ідейно-художніх особливостей творчості майстра, які виявляються у типових для нього темах, ідеях, характерах, конфліктах, а також у різноманітних виражальних засобах, художніх прийомах. Таким чином, доцільно виділяти стиль епохи, стиль художньої школи (або напряму), стиль конкретного виду мистецтва, національний стиль, стиль окремого митця.

Висновки. Категорія "стиль" належить до понять, які постійно перебувають у колі зору дослідників в різних галузях науки, отже наука про стиль має міждисциплінарний характер.

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, які займаються проблематикою стилю, виявив, що різні аспекти цієї категорії є предметом гуманітарних досліджень в естетиці, культурології, мистецтвознавстві, психології, філософії та інших. Лінгвістична, функціональна, літературознавча, мистецтвознавча, індивідуальна стилістики побудовані на різних підставах, проте предметом дослідження є стиль.

Стиль – категорія багатозначна. Різні дослідники по-різному окреслюють це поняття і це свідчить, з одного боку, про складність даного поняття і пояснює відсутність його єдиного трактування, а з другого боку, про універсальність цієї категорії. Можна говорити про стиль доби, школи, течії, жанру, музиканта, письменника, художника, архітектора й науковця.

Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що "стиль" є універсальною категорією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешенков Ю. О. Стилістика української мови: Конспект лекцій та плани занять. 3-є вид. Кривий Ріг: КрДПУ, 2007. 46 с.
2. Большой словарь афоризмов, крылатых слов и выражений. Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/17/186.htm>
3. Брандес М. П. Стилістика текста. Теоретический курс (На материале немецкого языка): Учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва «Прогресс-Традиция»; «ИНФРА-М», 2004. 416 с.
4. Виноградов В. В. Итоги обсуждения вопросов стилистики // Вопросы языкознания. 1955. № 1. С. 60–87.
5. Виноградов В. В. Русская речь, ее изучение и вопросы речевой культуры // Вопросы языкознания. 1961. № 4. С. 3–19.
6. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа. СПб.: "Наука", 1992. Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/gegel02/index.htm>
7. Григорян А. П. Проблемы художественного стиля. Ереван: Издательство АН Армянской ССР, 1966. 378 с.
8. Есин А. Б. Стиль // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А. Н. Николюкина. Институт научн. информации по общественным наукам РАН. М., 2001. СПб.

- 1031–1033.
9. Жирмунський В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. М.: Наука. Ленинградское отделение, 1977. 407 с.
  10. Зонтаг Сьюзен. О стиле // Против интерпретации и другие эссе. Режим доступа: <https://klex.ru/odl>
  11. Коннов О. Ф. Исторична динаміка художнього стилю: [Монографія]. Нац. пед ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 187 с.
  12. Кривцун О. А. Эстетика. М.: Аспект Пресс, 1998. 430 с.
  13. Культурология. XX век. Энциклопедия. Т.1. СПб.: Университетская книга; ООО "Алетейя", 1998. 447 с.
  14. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ Академія, 2006. 752 с.
  - Николаев А. И. Основы литературоведения: учебное пособие для студ. филол. специальн. Иваново: ЛИСТОС, 2011. 255 с. Режим доступа: <https://www.listos.biz>
  15. Основи літературознавства. Ференц Н.С. 12.2. Стиль. Режим доступу: <https://westudents.com.ua/glavy/34557-122-stil.html>
  16. Поняття художнього методу, стилю і напрямку в мистецтві. Режим доступу: <http://estetica.etica.in.ua/ponyattya-hudozhnogo-metodu-stilyu-i-napryamu-v-mistetstvi/>
  17. Проблеми типологізації літературних произведень. Режим доступу: https://studbooks.net/17062/literatura/problemy_tipologizatsiyu_literaturnyh_proizvedenyi
  18. Протас М. До історії культурологічного осмислення стилю: модель Мейєра Шапіро // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології / Акад. мистецтв України, Ін-т проблем сучас. мистецтва. К.: ІПСМ АМУ; Софія, 2009. 303–320.
  19. Рубан Е. Курс лекцій. Історія художественних стилей: от простого к сложному. Режим доступа: <https://punktum.ru/archives/14458>
  20. Соколов А. Н. Теория стиля. М.: Искусство, 1968. 223 с.
  21. Соколов А. В. Философия информации: учебное пособие для бакалавриата и магистратуры. 3-е изд. М.: Издательство Юрайт, 2019. 340 с. (Серия авторский учебник).
  22. Стиль в мистецтві. Режим доступу: <https://studopedia.info/9-63242.html>
  23. Теория стиля. Режим доступа: https://studbooks.net/765670/literatura/teoriya_stilya
  24. Хализев В. Е. Теория литературы. Учеб. М.: Высш. шк., 1999. 398 с.
  25. Хаялина Ф. Р. К проблеме понятия стиля. Вестник ОГУ. №7/ИЮЛЬ. 2007. С. 169–174.
  26. Denaux A. Style and Stylistics With Special Reference to Luke. Available from: https://www.academia.edu/5371733/Style_and_Stylistics_With_Special_Reference_to_Luke
  27. Morier H. La psychologie des styles. Genève. 1959.
  28. Theories of style. With especial references to prose composition. Essays, excerpts, and translations. Arranged and adopted by Lane Cooper. – New York, The Macmillan Company. 1930. 459 p.

REFERENCES

1. Areshenkov Yu. O. Stylistics of the Ukrainian language: A summary of lectures and lessons plans. 3rd ed. Kryvyi Rih: KrdpU, 2007. 46 p.
2. Large dictionary of aphorisms, winged words and expressions. Access mode: <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/17/186.htm>
3. Brandes M. P. Text Stylistics. Theoretical course (On the material of the German language): Textbook. 3rd ed., rev. and add. Moscow "Progress-Tradition"; INFRA-M, 2004. 416 p.
4. Vinogradov V. V. Summary of the discussion of stylistics issues // Questions of linguistics. 1955. № 1. P. 60–87.
5. Vinogradov V. V. Russian speech, its study and questions of speech culture // Questions of linguistics. 1961. No. 4. P. 3–19.
6. Hegel, G. V., F. Phenomenology of Spirit. SPb.: "Science", 1992. Access mode: <http://psylib.org.ua/books/gegel02/index.htm>
7. Grigoryan A.P. Problems of artistic style. Yerevan: Publishing House of the Academy of Sciences of the Armenian SSR, 1966. 378 p.
8. Esin A. B. Style // Literary Encyclopedia of terms and concepts / Ed. A. N. Nikolyukina. Institute of Scientific information on social sciences RAS. M., 2001. SPb. 1031–1033.
9. Zhirmunsky V. M. Theory of Literature. Poetics. Stylistics. M.: Science. Leningrad Branch, 1977. 407 pp.
10. Sontag S. About style // Against interpretation and other essays. Access mode: <https://klex.ru/odl>
11. Konnov O. F. Historical dynamics of artistic style: [Monograph]. National pedagogical university named after M. P. Dragomanov. Kyiv: Publishing house of NPU named after M.P. Dragomanov, 2015. 187 pp.
12. Krivtsun O. A. Aesthetics. M.: Aspect Press, 1998. 430 p.
13. Culturology. XX century. Encyclopedia. T.1. SPb.: University Book; ООО Aleteya, 1998. 447 p.
14. Literary dictionary-reference book / Ed. R. T. Gromyaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. K.: VTS Academy, 2006. 752 p.
15. Nikolaev A. I. Fundamentals of Literary Studies: a textbook for students. filol. special. Ivanovo: LISTOS, 2011. 255 p. Access mode: <https://www.listos.biz>
15. Fundamentals of Literary Studies. Ferenc N.S. 12.2. Style. Access mode: <https://westudents.com.ua/glavy/34557-122-stil.html>
16. The concept of artistic method, style, and trends in art. Access mode: <http://estetica.etica.in.ua/ponyattya-hudozhnogo-metodu-stilyu-i-napryamu-v-mistetstvi/>
17. Problems of typology of literary works. Access mode: https://studbooks.net/17062/literatura/problemy_tipologizatsiyu_literaturnyh_proizvedenyi
18. Protas M. To the history of culturological comprehension of style: the model of Meyer Shapiro // Modern problems of research, restoration and preservation of cultural heritage: collection of scientific works on art, architecture and cultural studies / Academy of Arts of Ukraine, Institute of Contemporary Art. K.: IPSM AUM; Sofia, 2009. 303–320.
19. Ruban E. Course of lectures. History of artistic styles: from simple to complex. Access mode: <https://punktum.ru/archives/14458>
20. Sokolov A. N. The Theory of Style. M.: Art, 1968. 223 p.
21. Sokolov A.V. Philosophy of Information: textbook for undergraduate and graduate programs. 3rd ed. M.: Yurayt Publishing House, 2019. 340 p. (Author's textbook series).
22. Style in art. Access mode: <https://studopedia.info/9-63242.html>
23. The Theory of Style. Access mode: https://studbooks.net/765670/literatura/teoriya_stilya
24. Halizev V. Ye. The theory of literature. Textbook. M.: Higher School, 1999. 398 p.
25. Khayalina F. R. To the problem of the concept of style. Bulletin of OGU. №7 / July. 2007. p. 169–174.

Style as the Universal Category: Interdisciplinary Approach

L. Korotkova

Abstract. The article attempts to determine the main feature of the style phenomenon on the basis of an interdisciplinary approach. In order to establish the essence of the style, the main scientific approaches of domestic and foreign researchers to the interpretation of the complex concept of style from the standpoint of philosophy, linguistics, literary criticism and art from antiquity to the present are investigated. The uniqueness of the style as a category is also stated.

Keywords: style, category, culture, art, image, feature.

Архетипная символика афроамериканского рэпа: лингвистический аспект (на материале рэп-текста Tyler, the Creator «Foreword»)

Н. К. Кравченко, Е. О. Бречак

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
Национальная Академия изобразительного искусства и архитектуры
Corresponding author. E-mail: brechak@gmail.com

Paper received 05.09.19; Revised 12.09.19; Accepted for publication 15.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-13>

Аннотация. Символические образы текста «Foreword» американского рэпера Tyler, the Creator служат механизмом обеспечения смысловой когерентности композиции на уровне подтекста. В основе образной символики лежат как окказиональные образы символы автора-исполнителя, так и универсальные архетипные символы дороги, леса, воды (моря / океана), цветов, радуги, которые интерпретируются как локусы перехода в «иной мир», в семиотическом формате которого автор решает трансцендентную проблему смысла жизни и смерти.

Ключевые слова: архетипная символика, окказиональные образы-символы, афроамериканский рэп-текст.

Введение. Современный афроамериканский рэп является наднациональным, надэтническим феноменом, который приобретает статус транскультурной идеологии для определенной возрастной группы молодежи. В связи с этим, изучение интегрирующего потенциала рэп-текстов, глубинных механизмов, объясняющих воздействие рэпа и его популярность, является, без сомнения, одним из актуальных направлений различных сфер научных поисков, в том числе современной лингвистики. В соответствии с гипотезой этого исследования, сложный символический ряд, который ощущается, но не обязательно декодируется рэп-аудиторией, нередко восходит к глубинным, базовым архетипам, протообразам, символам коллективного бессознательного, которые обладают мощным интегрирующим потенциалом.

Символьная составляющая рэп-текста как механизм обеспечения его смысловой когерентности и ценностно-структурной целостности заложена в его символической образности и образной символике. При этом символическая образность ориентирована проспективно – на конструирование современных / актуальных символов рэп-культуры на основе образов, концептуальных метафор, аллегорий рэпа как дискурса – концептуально-семиотического пространства, интегрированного общими ценностями, знаковыми для формирования и трансляции мировоззрения определенной субкультуры.

С другой стороны, образная символика ретроспективна, интертекстуальна, нередко имеет архетипную основу, которая, возможно, не осознается не только слушателями, но и самим автором. Такой аспект символики рэп-текстов до сих пор не «попадал» в фокус научных поисков ни в отечественной, ни в зарубежной литературе, что определяет научную актуальность данной статьи.

Краткий обзор публикаций по теме исследования. В настоящее время анализ рэпа в лингвистическом аспекте осуществлялся преимущественно в трех основных направлениях. Прежде всего, несомненный интерес к рэпу как к дискурсу, посредством которого конструируется реальность, определенная идеология и идентичность [1; 3; 4] Дискурсивный подход представляется перспективным для выявления концептов и си-

мволов, обобщающих ценности рэп-культуры как мультикультурного феномена, то есть в социо-семиотическом плане. Не менее популярным является изучение рэпа в социолингвистической перспективе – в аспекте языковой, классовой, расовой, «городской» аутентичности молодых афроамериканцев [6]. Однако ни методология критического дискурс-анализа, которая обычно используется в когнитивно-дискурсивных и дискурсивно-семиотических исследованиях, ни социолингвистический подход, к сожалению, не приближают к выявлению символично-архетипной архитектоники рэп-текста. Третий вектор исследования – собственно языковой, фокусируется на лингвистических и риторических особенностях рэп-текстов [5].

Определенное значение для осмысления концепции этой статьи имела небольшая заметка музыкального критика и искусствоведа Алфреда Алзефара «Символисты хип-хопа» [2], в которой рэп-тексты сравниваются со стихами поэтов-символистов: подобно поэтам-символистам, рэперы выстраивают нелогичную последовательность символов, однако символы приобретают особую значимость именно в такой неожиданной последовательности.

Символизм широко используется в текстах рэп-автора и исполнителя Tyler, the Creator [7], для которых характерна смысловая амбивалентность образов, контраст между бытовым и экзистенциально-эсхатологическим осмыслением действительности в поисках смысла жизни.

Цель статьи – выявление архетипной основы образной символики современного афроамериканского рэпа как механизма обеспечения смысловой связности рэп-текста посредством конструирования одного из «возможных миров», в семиотическом формате которого решается трансцендентная проблема осознания смысла жизни и смерти.

Материалы и методы. В качестве материала исследования используется текст Tyler, the Creator «Foreword», насыщенный архетипной символикой, обосновывающей ассоциативно-смысловую подтекст композиции. Методика, позволяющая интерпретировать архетипно обусловленный смысловой ряд автора, интегрирует: текстово-интерпретационный анализ, интертекстуальный анализ, лингвостилистический анализ, метод реконструкции архетипов.

Результаты и их обсуждение. Анализ текста «Foreword» позволил выявить основной подтекстовый смысл произведения, а именно: смерть (как кульминация, приводящая к катарсису, очищению) приравнивается к новому рождению, возрождению. Наряду с калейдоскопом очевидных (эксплицированных) топосов (поиск себя, новых возможностей, призыв к борьбе в жизни, антирасистский меседж: «How many riots can it be 'til them Black Lives Matter? When niggas click, clack, splatter, rew, rew that nigga» [7]), выстраивается ассоциативно-метафорический имплицитный подтекст, обеспечивающий когерентность и связность текста на символическом и метафорическом уровнях. Первый и последний куплеты (как наиболее «сильные» места любого текста) посвящены путешествию по дорогам жизни, наполненному образами океана, моря, леса.

“How many cars can I buy till I run out of drive?
How much drive can I have, until I run out of road?
How much road can they pave, until I run out of land?
How much land can it be until I run in the ocean?”

(...) See, I was in the woods with flowers, rainbows and posies” [7].

Все эти образы служат универсальными архетипами. Жизнь – это вечное движение, дорога без конца. Не случайно в волшебных сказках именно путешествие героя в пространстве используется для осознания его трансформации, перехода в новый статус. Лес в мифах и сказках (то есть в текстах, отражающих коллективное бессознательное отдельных этносов и всего человечества) всегда был граничным пространством между мирами (в котором проходил обряд инициации) и, одновременно, символизировал потусторонний мир. В лесу герой проходил через испытания перед тем, как получить награду (изменить свой статус).

Образ леса, описанный Tyler, the Creator, наполнен цветами – символом круговращения: рождения, жизни, смерти и возрождения: «I was in the woods with flowers”. Одновременно, цветок (особенно сорванный) символизирует скоротечность бытия (букетики, собранные из сорванных цветов, выпадают из кармана, символизируя относительность перехода от бытия к небытию): «posies falling out of my pocket». Лес в анализируемом тексте также характеризуется образом радуги, связанным с символикой преображения: “See, I was in the woods with flowers, rainbows and posies”. В то же время, при привлечении вертикального (в том числе биографического контекста автора-исполнителя) радуга может означать символ нетрадиционной ориентации (образ радуги в лесу интерпретируется в таком случае как знак осознания своего статуса, что можно сравнить со своего рода инициацией в проекции на современные реалии). Комбинированный образ радуги и цветов коррелирует с архетипным мотивом земных желаний.

Универсальным является архетипный символ моря (океана) как пространства, за пределами которого находится Другой мир: “How much land can it be until I run in the ocean?” Как один из первоэлементов бытия, вода осмысливается в парадигмах амбивалентных образов: символ рождения и смерти, очищения, перерождения (крещение, сакральные омовения), начала и конца всего на земле (Всемирный потоп), границы между мирами.

Образ воды становится знаком смысловой символической связи между, казалось бы, нелогичным (нерелевантным, парадоксальным) переходом от образа леса к вопросу «плавал ли я, чтобы успокоиться» («but ya'll want to know if I swam to cool down»). Если и лес, и море – архетипы неизведанных миров, пройдя сквозь которые герой трансформируется, становится другим, то вполне логичным будет вывод о том, что для того, чтобы успокоиться, обрести мир в душе, надо прежде погрузиться в эти миры.

Концепт изменений, трансформации поддерживается ключевыми фразами: “«Guess that nothing lasts forever

No, nothing lasts forever”.

Благодаря использованию языковой игры (обыгрываются различные значения слова cool), в архетипный символический ряд вовлекаются и такие бытовые предметы, как, например, кондиционер, который становится основой образования сложного метафорического образа: охладить / успокоить страсти вокруг имени автора-исполнителя. С другой стороны, охлаждение, исчезновение фанатов приравнивается к исчезновению рэппера, к его гибели (в этом смысле ассоциативно связываясь с действиями перехода в иной мир – утонуть, взорваться, разбиться и др.):

«How much cooler can I get until run out of fans?
How many fans can I have till they turn on the AC?
If the AC blow up, then I'm TNT, I'm gone»

Метафорами перехода / трансформации становятся такие действия, как уходить, завершать (“I'm gone and I'm finished”), плавать, тонуть, взрываться, которые осознаются как сакральные действия, эксплицирующие механизмы перехода в иной мир. Локусами этого перехода являются лес, море, океан, возможно, бассейн («And if you walk to the bottom, you'll probably see a pool
You better not drown, keep them ten toes up»), так как в нем можно утонуть, дорга.

Совершенно очевидно, что рэп-текст “Foreword”, в конечном итоге, посвящен поиску смысла жизни: драйва (“How many cars can I buy till I run out of drive?”), материального достатка (“I got a mansion, my mansion got some rooms
And rooms got some windows and my windows got some views
And views get some stairs and my backyard does too
And if you walk to the bottom, you'll probably see a pool”), новых миров (ocean), безмятежного состояния (flowers, rainbows), популярности (fans), ответов на вопросы: “Nothing sticks together
Sick of sitting in doubt
Please let me figure this out”.

Но этот поиск бессмысленен, так как ограничен (исчерпаем) целями, является всего лишь достижением промежуточных целей. Метафора жизни как процесса движения по кругу подчеркивается анафорическими и эпифорическими повторами:

«And if I drown and don't come back?
Who's gonna know? (Baby, then I'll know)
And if I crash and don't come back?
Who's gonna know? (Baby, then I'll know)
And if I fall and don't come back?
Who's gonna know? (Baby, then I'll know)»

I'm wondering if I don't come back Baby, then I'll know".

Возможно, ответ о смысле жизни возможен при выходе за пределы круга? Выход освобождает от страха и зависимостей (метафорически представленные в образе цепей – несвободы от популярности: автор задается вопросом, сколько рэпа он сможет написать, пока не почувствует себя связанным «цепями», что в контексте всего текста означает, скорее всего, страх не угодить аудитории («How many raps can I write 'til I get me a chain?») и потерять популярность; по мере увеличения этих опасений, он превращается в их раба («How many chains can I wear 'til I'm considered a slave?»), что для творческой личности (ассоциации с псевдонимом рэпера Tyler, The Creator) также равносильно смерти.

Весь последний куплет – многоточие в виде предпо-

ложения о существовании некоей трансцендентной истины за пределами круга жизни, которую, возможно, узнает автор, если перейдет границу:

«I'm wondering if I don't come back Baby, then I'll know».

Выводы. Материал статьи позволил прийти к таким основным выводам. Ассоциативно-метафорический имплицитный подтекст рэп-текста «Foreword», обеспечивающий когерентность и связность текста на символическом и метафорическом уровнях, связан с окказиональной символикой автора-исполнителя, образующей сложную метафорическую образность рэп-нарратива в сочетании с универсальной архетипной символикой образов дороги, леса, океана (моря), которые осмысливаются автором как локусы перехода в один из «возможных» миров, в семиотическом формате которого ставится и решается мировоззренческая проблема о смысле жизни и смерти.

REFERENCES

1. Alim, H. S., Awad, I. & Pennycook, A. (2005). Global linguistic flows: Hip hop cultures, youth identities, and the politics of language. New York, NY: Routledge.
2. Alzuphar, Adolf. Hip Hop's Symbolists. ENTROPY. January 29, 2017. Available at: <https://entropymag.org/hip-hops-symbolists/>
3. Emdin, C. (2010). Affiliation and alienation: Hip-hop, rap, and urban science education. *Journal of Curriculum Studies*, 42(1), 1-25.
4. Haaken, J., Wallin-Rushman, J., & Patange, S. (2012). Global hip hop identities: Black youth, psychoanalytic action research, and the moving to the beat project. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 22, 63-74.
5. Imeri, Yllka, Rap Music Language (February 15, 2017). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2970917> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2970917>
6. Richardson, E. (2006) *Hiphop Literacies*. New York: Routledge.
7. Tyler, the Creator - Foreword (Lyrics) <https://www.youtube.com/watch?v=yhkktzrADzQ>

Archetypal Symbolism of African American Rap: A Linguistic Aspect (based on the rap text by Tyler, the Creator “Foreword”) **N. K. Kravchenko, H. O. Brechak**

Abstract. The symbolic images of the text “Foreword” by the American rapper Tyler, the Creator serve as a powerful device of the composition semantic coherence at the subtext level. At the heart of figurative symbolism are both occasional symbols of the author-performer, and universal archetypal symbols of the road, forest, water (sea / ocean), flowers, rainbows, which are interpreted as loci of transition to the “other world”, in which semiotic framework the author solves the transcendental problem of the meaning of life and death.

Keywords: archetypal symbolism, occasional symbolic images, African American rap text.

Реалізація переповідності в публіцистичному тексті

О. А. Кравцова

Кафедра сучасної української мови, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Paper received 12.07.19; Revised 21.07.19; Accepted for publication 28.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-14>

Анотація. У статті розглянуто функційно-семантичні особливості переповідних конструкцій у публіцистичних текстах. Акцентовано на сучасних тенденціях розвитку публіцистики (зокрема на базі інтернет-мережі). Визначено засоби чужої мови, що слугують переповіданню. Схарактеризовано позиції першоджерела інформації, адресанта (переповідача), адресата. Звернено увагу на діалогічність / монологічність публіцистичного тексту.

Ключові слова: публіцистичний стиль, переповідні конструкції, непряма мова, цитата, вставні конструкції, періоджерело інформації, подвійне переповідання.

Вступ. Мова – жива субстанція, яка залежить від соціального середовища. Вона постійно змінюється, оновлюється, а відтак потребує систематичного вивчення. Сьогодні в еру інформаційних технологій, коли спілкування може відбуватися максимально швидко, на глобальному рівні, із залученням великої кількості людей, сферу зацікавлень мовознавців представляє комунікативний синтаксис, зокрема особливості різностильових текстів, можливості їхньої інтерпретації, потенції впливу адресанта на адресата за допомогою використання даних, отриманих різноманітними способами.

У контексті вищесказаного ми вивчаємо переповідні конструкції, що, за нашими спостереженнями, слугують модально-інтенційній репрезентації суб'єктивних авторських смислів, які залежно від мети реалізації здебільшого виражаються через використання чужих висловлювань, отриманих із різних джерел, через переказування власне авторських слів, мовлених раніше, прохань і здогадів, що створюють нову перспективу репродукування інформації.

Сьогодні наявні поодинокі праці, у яких переважно йдеться про лексико-семантичні засоби оприявлення сказаного кимось на основі текстових фрагментів наукового та художнього стилів. Ми ж у цій статті акцентуємо увагу на розгляді особливостей конструкцій переповідності в текстах публіцистичного стилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структурно-семантичні, стилістичні та функційні аспекти публіцистичного стилю вивчали як вітчизняні, так і закордонні вчені: Є. Боднарук, П. Дудик, М. Зяблюк, М. Каранська, А. Коваль, Л. Марчук, Л. Мацько, О. Мацько, Г. Морараш, О. Пономарів, А. Попович, О. Сидоренко, О. Тараненко, С. Шабат-Савка, І. Ющук та ін.

Зокрема увагу дослідників привертають: основні риси газетного стилю (І. Шашкін), який доволі багато вчених розглядає як окремий; особливості використання чужої мови в медіатекстах (І. Єзан, І. Пушкарьова); проблеми стильової специфіки та соціальної маркованості синтаксичних одиниць, що побутують у текстах публіцистики (І. Завальнюк, М. Нетреба), ввідні сполуки в них як засоби вираження евіденційності (Т. Астахова); категорія персональності та її засоби репрезентації в публіцистичному стилі (О. Кितिця) тощо. В умовах інформатизації на часі тема вивчення чужого мовлення в зразках інтернет-публіцистики (Р. Шулик).

Проте досі не було жодної праці, яка би стосувалася дослідження переповідних конструкцій та їхніх особливостей у публіцистичних текстах, що й визначає актуальність нашої роботи.

Мета статті – визначити особливості репрезентації переповідності в публіцистичних текстах.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- визначити засоби чужої мови, якими послуговується автор публіцистичного тексту під час переповідання;
- виокремити найхарактерніші переповідні конструкції, що функціонують у публіцистичних текстах;
- з'ясувати ролі першоджерела інформації, адресанта та адресата в контексті переказування інформації;
- проаналізувати оприявлення переповідних інтенцій у публіцистичних текстах із позицій монологічності та діалогічності.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження послугували есеї зі збірки «Країна над Збручем» Олександра Бойченка (написані свого часу для сайту zbruc.eu та журналу «Країна»), а також статті з таких газет, як: «Буковина», «Версії», «Газета по-українськи», «Голос України», «Експрес», «Літературна Україна», «Молодий буковинець», «Слово Просвіти», «Час». Загалом ми вибрали та опрацювали 483 переповідних контексти.

Для досягнення загальної мети й розв'язання поставлених завдань використано такі методи: аналізу та синтезу – для узагальнення теоретичної бази; описовий із прийомами наскрізного виписування та систематизації – для відбору та впорядкування фактичного матеріалу; структурний – для аналізу переповідних конструкцій; контекстуально-інтерпретаційний – для уявлення функційних параметрів переповідних конструкцій у публіцистичному дискурсі; метод моделювання – для визначення основних груп переповідних структур; дискурсивного аналізу – для з'ясування особливостей ролей першоджерела інформації, адресанта (переповідача) та адресата в публіцистичному тексті.

Результати дослідження. Останнім часом простежується тенденція до збільшення кількості чужої мови в газетах, журналах, на сторінках медійних інтернет-порталів. Вона проникає в ті жанри, для яких раніше не була властивою. Наприклад, в інформаційні замітки.

Відомо, що головне завдання публіцистичного стилю – впливати на адресата. Покликання на чийсь слова може свідчити про прагнення автора повідомлення

бути максимально достовірним у тому, що він подає реципієнту, або ж навпаки – маніпулювати сказаним кимось із метою агітації та пропаганди. Чужі коментарі в час такого інтенсивного зростання інформаційних потоків – важлива частина новини, своєрідний будівельний матеріал для виформовування тексту.

Про переповідність на основі медіатекстів дослідниця М. Каранська говорила, що «в публіцистичній полеміці переповідні речення мають особливе навантаження: переповідається кимось висловлене, й на цьому тлі воно відхиляється як недостовірне» [5, с. 14]. Переважно так і є. Однак інколи правдивість переповідання може викликати сумнів, особливо в тих, випадках, коли переповідач покликається на непевне джерело інформації.

Зауважимо, що в текстах публіцистичного стилю ретрансляція чужих слів відбувається з позиції автора замітки. Важливе завдання для нього – бути правдивим та максимально відстороненим, однак інколи цей принцип порушується під впливом суб'єктивних факторів.

Здебільшого медіатексти мають монологічну форму викладу, проте доволі часто журналісти вдаються до діалогізації, демонструючи різні точки зору на ту чи ту проблему, налагоджуючи контакт із читачем, зосереджуючи його увагу на проблемі та стимулюючи мисленнєвий процес. Наприклад, натрапляємо на зразок переказування діалогу з елементами автопереповідання на основі монологу, причому репліки дійових осіб подано засобами прямої мови: *А так, то я з Євтушенком особисто знайомий не був. Зате був із Семеном Цидельковським. Він мене лагідно називав: «Сашенька, ти ж знаєш, як я тебе поважаю», – а я його шанобливо: «Ісакович, скільки?»* (О. Бойченко). Замість предиката мовлення автор використав двокрапку. Також бувають приклади переповідання всередині іншої конструкції, що слугує ретрансляції чужих слів, тобто тексту в тексті: *І промовив до мене Кишиштоф приблизно такими словами: – Все це ніби логічно: Європа, протоколи, узгодження позицій. Тільки де результати? Посидять, побазікають – і розійдуться, залишаючись кожен при своїх «розбіжностях». А тим часом конфлікти множаться, і світ уже тріщить по всіх швах. Можє, ти б краще придивився не до далекого Заходу, а до своїх рідних Чернівців, які ще за «матінки Австрії» демонстрували чудеса багатонаціонального мирного співіснування. І досягалося воно не завдяки протоколам, а завдяки принципу, який Горацій назвав *concordia discors*...* (О. Бойченко). У цьому контексті переповідач ретранслював сказане співрозмовником за допомогою прямої мови. Зазначимо про особливу роль лапок як розділового знаку. Вони можуть обрамлювати не лише цитати та пряму мову, а й слова з відтінком іронії, презирства, уперше вжиті, незвичайні чи застарілі.

Передаючи сказане кимось у формі діалогу, автор може відтворювати мовлене іншими особами (участі в розмові переповідач не брав, а був пасивним учасником комунікації, слухачем) або транслювати фрагмент бесіди, що відбувалася безпосередньо між ним та його співрозмовником.

Крім презентації розмови двох осіб діалогізовану форму під час переказування мають і питально-відповідні комплекси: *Коли Молотова американський*

журналіст запитав, чи будівництво індустрії в Москві, у центрі, а не там, же сировина, не є економічним абсурдом, той відповів: але не політичним (Література на Україна, 11 січня 2018 року).

Дослідниця І. Єзан, аналізуючи такий інтерперсональний діалог на основі журнальної публіцистики, мовить про його двонаправленість: «З одного боку, такий діалог ретроспективно орієнтований на текст-джерело, з іншого, – проспективно направлений на адресата, що є причиною, ціллію та об'єктом створення тексту» [4, с. 53].

Окрім двоголосся під час переповідання, виявляємо приклади поліфонічного передавання інформації з різними засобами чужої мови, що реалізується різноманітними конструкціями, які слугують переказуванню. Багатоголоссю сприяє й зіштовхнення на основі одного контексту кількох думок чи позицій: *Скептики зауважують, що онлайн-обмін валют буде не дуже популярним через те, що українці віддають перевагу готівці і не схильні зберігати заощадження в банках. Прихильники цифрової економіки більш оптимістичні у своїх прогнозах. Але всі сходяться на думці, що нововведення загалом не збільшать попит на валютні операції серед населення* (Час, 21 лютого 2019 року). Словесна перепалка може стосуватися не лише окремих осіб, а й інституцій: *Але й тут не обійшлося без прикростей. Станіславська газета «Нова зоря» (редактор О. Назарук) виступила проти встановлення на могилі І. Франка пам'ятника і закликала людей не збирати гроші на його спорудження, бо це, нібито, поширюватиме культ І. Франка-атеїста. Газета «Діло» у відповідь на своїх сторінках друкує ряд спогадів і літературознавчих статей, які заперечують атеїзм письменника і говорять про його глибоку віру у Бога* (Літературна Україна, 18 січня 2018 року).

Під час опрацювання фактичного матеріалу ми зауважили й приклади того, як кількаразове відтворення бувальщини переформатує її в переказ, відтак на реальні події можуть нашаровуватися експресивні, оцінні засоби, а іноді й елементи сумнівної достовірності.

Переважно на базі одного речення реалізується одинична переповідність: *Він сказав мені, що не прийде* (з розмови). Однак, за нашими спостереженнями, одна сентенція може слугувати тлом для репрезентації подвійної чи навіть потрійної переповідності: *До речі, Ада Миколаївна зізналася, що дуже сердита на Шекспіра, який сказав: життя – театр, а люди в ньому актори* (О. Бойченко). Власне, цих переповідних ланок може бути й більше. Усе залежить від інтенцій автора повідомлення.

Відтворюючи сказане кимось, адресант переважно мовить про події минулі, однак може переказувати те, про що йдеться в теперішньому та навіть робити здогадки та прогнози на те, що буде мовлено в майбутньому. Знаходимо приклад із доволі цікавою часовою ретроспективою – переповідання в сьогоденні того, що станеться в майбутньому з позиції висвітлення минулих подій: *Згодом мистецтвознавець Микола Голубець у статті «Надгробник Франкові» напише, що «коли брати до уваги низку без вартісних надгробників, розкинутих по цвинтарях усієї української території, і таких же пам'ятників-примітивів, поставлених захід-*

ноукраїнською провінцією, переважно Шевченкові і Героям визвольної боротьби, то матимемо перед собою наш наближаючий «пам'ятниковий успіх» (Літературна Україна, 18 січня 2018 року).

У публіцистичних текстах переповідач застосовує різні засоби передавання чужого мовлення: пряму мову, цитати, непряму мову, тематичну мову, здогадну мову тощо. Причому доволі часто в одному тематично пов'язаному фрагменті тексту наявні кілька зразків таких засобів, надаючи творам публіцистики більшої переконливості, насиченості фактами, посилюючи емоційне враження від ретрансльованої інформації. Учений М. Бахтін зазначає: «Чужа мова – це мова в мові, висловлення у висловлення, але водночас це мова про мову, висловлення про висловлення... Авторське висловлення, що прийняло у свій склад інше висловлення, виробляє синтаксичні, стилістичні та композиційні норми для його часткової асиміляції, для його залучення до синтаксичної, композиційної та стилістичної єдності авторського висловлення, зберігаючи водночас, хоча б у рудиментарній формі, первинну самостійність (синтаксичну, композиційну, стилістичну) чужого висловлення, без чого повнота його не вимагає» [3, с. 408–409].

Одним із найпопулярніших засобів відтворення чужого мовлення у публіцистиці є пряма мова. Вона дослівно передає думки, викладені першоджерелом: *З історично обумовлених причин наша літературна мариністика віддавна була не елегійно-споглядалною, а вже у геніальних творах Шевченка і Лесі Українки набула рис і змісту трагічного романтизму. Літературознавець шестидесятник Василь Фащенко сформулював цю думку в афористичному абзаці: «У тріаді міфологем степ-козак-море посередині стала людина минулого і ХХ століття: безталанна і з талантом, хвижа і добра, вільна й невільна, з надією і без надії водночас»* (Літературна Україна, 11 січня 2018 року). Пряма мова доволі часто охоплює кілька речень, зазвичай розміщується на початку речення й має авторський коментар та вказівку на першоджерело інформації (інколи зазначаючи місце та обставини, що супроводжували перебіг подій): *зазначає політик, інформує прес-служба, наголошує президент, говорить доповідач, застерігає опонент, повідомляє їхній представник* тощо. Такі повідомлення переважно мають вказівку на час через потребу актуальності як ознаку публіцистичного стилю: *днями, зрештою, минулого року, регулярно, сьогодні, у той же час* тощо. У руках умілого маніпулятора, залежно від його намірів, і пряма мова може викликати сумнів у її правдивості.

Наступним засобом слугують цитати, які на відміну від прямої мови «не передають завершеної думки мовця, а лише доповнюють авторський текст» [9, с. 134]: – ... *Верлібр, названий Бродським – «вино без пляшки» – просто пляма на скатертині, верлібр, названий Фростом «грою в теніс без сітки», заповнивши світ, нівелиовавши особливості національної версифікації. Проте «верлібристи» не спокушаються такою поетичною нарацією, вважає Михайло Слабошпицький* (Літературна Україна, 11 січня 2018 року). Учені виокремлюють такі прагматичні типи цитат: фактуалізувальну, персуазивно-аргументативну, оцінно-експресивну та сугестивну [1] й відповідно до їхніх

функцій такі семантичні: цитату-думку, цитату-приклад, цитату-замінник [4, с. 52]. Інколи авторський переказ може бути «пересипаним» цитатними вкрапленнями.

Одним із головних репрезентантів переповідності є непряма мова, яка реалізується складнопідрядним реченням зі з'ясувальною підрядною частиною й використовується тоді, коли потрібно передати загальний зміст повідомлення, а не деталізувати його: *Десь в інтерв'ю Володимир Рафеєнко зізнався, що пише свій новий роман українською* (О. Бойченко). Доволі поширеним засобом переказування є й тематична мова, завдяки якій здійснюється компресування інформації: *Пані Галина трепетно розповідала про рідний Хрестів, про шкільні роки в селі Калюс, котре пішло під воду під час будівництва Дністровської ГЕС, про студентські роки в Кам'янці-Подільському, і, звичайно ж, про дорогий серцю Новодністровськ. Йшлося, звичайно, й про творчі здобутки письменниці – вісім збірок поезії, віршованого перекладу з італійської та казок у прозі* (Буковина, 22 лютого 2019 року).

Мовознавиця І. Пушкарьова пише, що репрезентація «авторського контексту та чужої мови у випадках її дослівного передавання та переказу дозволяє журналісту створити образ іншого мовного суб'єкта, що посилює прагматичну програму публіцистичного тексту та виражає авторську концепцію за допомогою стилістичного ефекту стереоскопічного викладу», додаючи, що «створені соціально мовні портрети та ліричний метатекст, відображаючи взаємодію соціальної та індивідуальної іпостасей автора-журналіста, створюють специфіку «людинознавства» сучасної публіцистики» [7, с. 194].

Саме переповідач є тим ліричним камертоном, своєрідним селектором інформації, створює тло, на якому розгортаються події. Усе залежить і від його власних переконань та прагнень. Він, за словами О. Китиці, «як правило, особа авторитетна, соціально типізована та громадянськи орієнтована» [6, с. 8]. Виформовуючи текст, додаючи до нього чуже слово, переповідач презентує інформацію так, щоб вона була максимально доступною для декодувальних можливостей адресата, який прочитує це переплетення авторського та запозиченого. Недарма сьогодні в умовах подібних шифрувань та дешифрувань тексту називають «культурою інтерпретації готового слова» [2, с. 108].

Серед завдань адресанта: доносити важливу та спростовувати неправдиву інформацію, пояснювати те чи те явище, розставляти акценти, виформовувати оцінне ставлення до певних подій, спонукати діяти, активізувати мисленнєві процеси, викривати соціальні несправедливості, поширювати ідеї тощо.

Адресат у такій мовленнєвій ситуації «є сукупністю соціокультурних та психологічних характеристик, він може бути невідомий нікому, крім мовця, може бути імпліцитним, не названим із певних причин, підказаним мовленнєвою ситуацією» [8, с. 299]. Йому властиво залежно від власних думок та переконань бути солідарним із автором прочитаної інформаційної замітки або ні.

Не менш важливими для створення стандартної трикомпонентної переповідної ситуації є першоджерела інформації, які ми поділяємо на: **особові, що вказують**

на: конкретних осіб (із зазначенням їхніх імен; по батькові; прізвищ; імен та по батькові; імен та прізвищ; імен, по батькові та прізвищ, прізвиस्क тощо); джерело інформації, виражене особовим займенником (я, ти, він, вона, воно, ми, ви, Ви, вони); групу осіб / спільність; певний статус; професії / фаховість / заняття; національність / місце проживання тощо; **предметні, подієві та інституційні:** приватна кореспонденція та щоденники; важливі документи / заяви владних структур; зміни дійсності у процесі життя; поширення на певні відомості, факти, новини та узагальнену інформацію з різних джерел; організації / установи (та їхні підрозділи); інші ЗМІ (преса, телебачення, радіо, соціальні мережі) тощо.

Причому під час переповідання автор статті може посилатися не на одне джерело, а одразу на кілька: **Як зазначали учасники імпрези, новелістика** Анатолія Томківа збагачена ексклюзивами буковинської гуцульщини, колоритним світобаченням горян. **Про це говорили** професор Борис Бунчук, письменники Василь Васкан і Мирослав Лазарук, педагоги Ярослав Кулянда, Тамара Мінченко, журналіст, керівник чернівецького новинного інтернет-порталу «Букінфо» Сергій Зарайський (Буковина, 22 лютого 2019 року). Це трапляється, коли переповідач хоче наголосити на висвітленні однієї тематики різними людьми, показати схожість мислення певних осіб або ж навпаки – зіштовхнути в одному контексті думки, які суперечать одна одній.

Трапляються випадки, коли автор повідомлення виконує функції не лише адресанта (переповідача), а й першоджерела інформації, переказуючи свої слова, сказані раніше. Мовимо про явище автопереповідності: **Я не раз наголошував:** не такі страшні королі, як їхні блазні (Літературна Україна, 25 січня 2018 року). Знаходимо в журналістських матеріалах і переповідання колективної думки, яку поділяє автор: **Ми багато дискутували про те, коли і як постане з донбаських окопів новий письменник, а ось же він і є, цей новий Артем Чех, дуже людяний і справжній, з живим письмом** (Літературна Україна, 25 січня 2018 року).

У публіцистичних текстах переповідність реалізується:

– простими реченнями: **Філософ Френсіс Бекон називав** книжки «кораблями думки» (Літературна Україна, 1 лютого 2018 року);

– складнопідрядними реченнями з підрядними з'ясувальними частинами: **Недарма Селінджер говорив, що успіх деморалізує молодих письменників** (О. Бойченко);

– безсполучниковими реченнями: **Психологи три-можливо заявляють:** українські батьки, а особливо матері, після народження дитини повністю присвячують себе їй (Експрес, 25 жовтня – 01 листопада 2018 року);

– тематично пов'язаними фрагментами текстів: **У заключному слові я як ведучий подякував високому гостю й дуже стисло розповів присутнім історію про переховування моїх односельчан родиною Кравчуків з величезним ризиком для власного життя. Отже, ті безглузді чутки про якесь інонаціональне походження президента України Леоніда Кравчука є плодом або хворої чистіс уяви, або навмисне запущеною мулькою (а це радше всього!), що будь-що-будь українського оби-**

вателя збити з пантелику (Літературна Україна, 11 січня 2018 року).

Найчастіше її репрезентують вставні (інколи й вставлені) конструкції, зокрема: односкладні реченнєві структури: **Бо головне – що в Україні, подєйкують, нарешті формується політична нація, яка охоплює різних людей, незалежно від їхньої етнічної приналежності, місця народження чи тієї-таки мови домашнього спілкування. І я з цим категорично погоджуюсь** (О. Бойченко); двоскладні реченнєві структури: **Сила, кажуть люди, у правді (з розмови); Як казала мудра пані в одній з популярних радянських кінострічок, «поживемо – побачимо»** (Версії, 21 лютого – 27 лютого 2019 року); прийменниково-іменникові структури, які ми поділяємо на такі найтипівіші моделі:

– **НА + Р. в. / З. в** (на думку / переконання / погляд + ім'я; по батькові; прізвище; ім'я та по батькові; ім'я, по батькові та прізвище; прізвисько; на твою (його, її, нашу, вашу, їхню) думку; на твої (його, її, наш, ваш, їхній) погляд; на твоє (його, її, наше, ваше, їхнє) переконання тощо): **Хоча, на думку експертів, кандидатів за період до 8 березня може ще поменшати** (Версії, 21 лютого 2019 року – 27 лютого 2019 року);

– **ЗА + О. в.** (за визначенням..., за висловом..., за даними..., за законом, за + ім'я / по батькові / прізвище / ім'я та по батькові / ім'я та прізвище / ППП, за інформацією..., за оцінками..., за повідомленням... тощо): **За словами працівників лікарні, біля юнака перебувають його батьки** (Буковина, 22 лютого 2019 року)

– **ЗГІДНО З / ЗІ / ІЗ + О. в.** (згідно з вироком / даними / документами / повідомленнями тощо): **Згідно з даними Управління інфраструктури Варшави, в 2014 році норма споживання електроенергії в будинках становила 169 кВт-годин на квадратний метр на рік** (Газета по-українськи, 21 грудня 2018 року).

Ці вставні переповідні конструкції (б'ють на сполох, висловлюють острах, як зазначають, як повідомляє наш кореспондент, як стало відомо, за повідомленням, як передають тощо) в публіцистичному стилі стали клішованими.

Варто сказати, що публіцистика розвивається, зокрема завдяки інтернет-мережі, і створює для людини нові виклики. Вона стає дієвим інструментом агітації та пропаганди, станом на сьогодні сприяє розпалюванню конфліктів та веденню нового виду війни – інформаційної.

Також у соціальних мережах (зокрема Facebook, Instagram, Twitter тощо) користувачі отримали можливість під час створення власної публікації позначати особу, на яку вони посилаються. Відтак та бачитиме покликання й може вступати у відкритий діалог, а згодом і публічну дискусію.

Раніше першоджерело інформації виконувало переважно пасивну роль. У вищенаведеному прикладі воно стає активним учасником обговорення, може спростовувати чи підтверджувати сказане тим, хто використав його слова, переймає роль адресата, а в процесі обговорення і переповідача.

Окрім цього, як друковані видання, так і інтернет-ресурси все частіше практикують створення новин на основі інформаційних розміщень користувачів на персональних сторінках у соціальних мережах. Тому стаття, яка базується на вищесказаному, зазвичай містить

покликання на ретрансляцію написаного першоджерелом інформації (або вказівку на тему, про яку йшлося). Ось типовий приклад подібного продукування новин, реалізованих за допомогою тематичної мови: *Відома українська модель і ведуча, Міс Україна-Всесвіт-2006 Інна Цимбалюк нещодавно відвідала рідні Чернівці. Красуня розповіла у своєму Instagram про враження від малої батьківщини* (Молодий буковинець, 22–23 лютого 2019 року). Інтернет-мережа дозволяє публікувати найсвіжіші новини швидше. Вона мобільніша та менш затратна, ніж випуск друкованої продукції.

Висновки. Отже, у процесі опрацювання фактичного матеріалу з'ясовано, що на основі публіцистичних текстів може репрезентуватися одинична, подвійна, потрійна переповідність (кількість ланок може бути більшою). Для її реалізації адресант використовує пря-

му мову, цитати, непряму мову, тематичну мову, здогадну мову тощо, які оприявлюються на основі простих, складних (складнопідрядних зі з'ясувальною підрядною частиною та безсполучникових) речень, фрагментів тексту. Важливу роль у переказуванні інформації відіграють парантетичні конструкції (односкладні / двоскладні реченнєві структури та приєднаниково-іменникові сполуки). Незважаючи на важливість адресантно-адресатного континууму, процес переповідання був би неможливим без першоджерела / першоджерел інформації, які ми поділили та такі дві групи (кожна з яких має свої підгрупи): особові, а також предметні, подієві та інституційні. Публіцистичний стиль характеризується використанням великої кількості клішованих конструкцій, а всі зусилля переповідача спрямовані на те, щоб реалізувати функцію впливу на адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешанова И. Цитация в газетном тексте (на материале современной английской и российской прессы): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2000. 18 с.
2. Анненкова И. Язык современных СМИ как система интерпретации в контексте русской культуры (попытка риторического осмысления). *Язык современной публицистики*: сб. статей. Москва: Флинта: Наука, 2005. С. 99–114.
3. Бахтин М. Тетралогия. Москва, 1998. 608 с.
4. Езан И. Цитированный способ передачи информации в немецкой журнальной публицистике. *Гуманитарные исследования*. 2014. Выпуск 3 (4). С. 51–53.
5. Каранська М. Синтаксис сучасної української літературної мови: навч. посібник. Київ: Либідь, 1995. 312 с.
6. Кितिця О. Категорія персональності та засоби її вираження в публіцистичному стилі: автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний ун-т. Дніпро, 2001. 19 с.
7. Пушкарева И. О взаимодействии чужой речи с авторским контекстом в газетной публицистике (на материале городской газеты «Кузнецкий рабочий»). *Вестник ТПУ (TSPU Bulletin)*. 2012. Выпуск 10 (125). С. 189–195.
8. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.
9. Шулик Р. Структури передачі чужого мовлення як прагматичні засоби в інформаційних жанрах інтернет-публіцистики. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. Выпуск № 1: Філологічні науки. Мовознавство. С. 133–137.

REFERENCES

1. Aleshchanova, I. (2000). *Tsitatsiya v gazetnom tekste (na materiale sovremennoy angliyskoy i rossiyskoy pressy)* [Citation in Newspaper Texts (based on the materials of the modern English and Russian press)] (Author's abstract), Volgograd.
2. Annenkova, I. (2005). *Yazyk sovremennykh SMI kak sistema interpretatsii v kontekste russkoj kultury (popytka ritoricheskogo osmysleniya)* [The Language of Modern Media as an Interpretation System in the Context of Russian Culture (an attempt at rhetorical understanding)]. *The Language of Modern Publicism: collected works*. Moscow: Flint: Nauka, 99–114.
3. Bakhtin, M. (1998). *Tetralogy*. Moscow.
4. Ezan, I. (2014). *Citirovannyj sposob peredachi informacii v nemeckoj zhurnalnoj publicistike* [The Cited Method of Transmitting Information in German Publicism]. *Humanities Research*, 3 (4), 51–53.
5. Karanska, M. (1995). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [Syntax of the Modern Ukrainian Literary Language: Study Guide], Kyiv: Lybid.
6. Kytysia, O. (2001). *Katehoriia personalnosti ta zasoby yii vyrazhennia v publisytychnomu styli* [Category of Personality and Means of Its Expression in the Publicistic Style] (Author's Abstract). Dnipropetrovsk National University, Dnipro.
7. Pushkareva, I. (2012). *O vzaimodejstvii chuzhoj rechi s avtorskim kontekstom v gazetnoj publicistike (na materiale gorodskoj gazety «Kuzneckij rabochij»)* [On the Interaction of Indirect Speech with the Author's Context in Newspaper Publicism (based on materials from the Kuznetsk Worker city newspaper)]. *TSPU Bulletin*, 10 (125), 189–195.
8. Shabat-Savka, S. (2014). *Katehoriia komunikativnoi intentsii v ukrainskii movi* [Category of Communicative Intension in the Ukrainian Language] (Monograph), Chernivtsi: «Bukrek».
9. Shulyk, R. (2011). *Struktury peredachi chuzhoho movlennia yak prahmatychni zasoby v informatsiinykh zhanrakh internet-publisytyky* [Structures for Interpreting Indirect Speech as Pragmatic Means in the Information Genres of Internet Publicism]. *Scientific Bulletin of Lesia Ukrainka Volyn National University*, Lutsk: VNU, 1, 133–137.

Realization of renarration in publicistic texts

O. Kravtsova

Abstract. The article deals with the functional and semantic features of renarration structures in publicistic texts. It focuses on modern trends in the development of publicism (in particular, on the basis of the Internet). The means of a foreign language that are used for renarration are determined. The positions of the primary sources of information, the speaker (reporter), and the receiver are characterized. The attention is drawn to the dialogical / monological character of publicistic texts.

Keywords: publicistic style, renarration structures, indirect speech, citation, embedded structures, primary source of information, double renarration.

Cognitive Procedures in Implicit Speech Acts

A. V. Kuznyetsova

Zhytomyr Ivan Franko State University
Corresponding author. E-mail: maleadummin@gmail.com

Paper received 01.09.19; Revised 08.09.19; Accepted for publication 12.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-15>

Abstract. The study is aimed at the analysis of cognitive procedures (as understood in contemporary discourse and cognitive linguistics) which function in belle-lettres discourse with the use of some kinds of implicit speech acts, at proving that there exist certain similarities of these procedures and their combinations, and this fact enables authors to use and foresee text effects created by them. The author also suggests the application of the given analysis method for all types of implicit speech acts.

Keywords: *implicit speech acts, cognitive procedure, belle-lettres discourse, text effect.*

In cognitive linguistics a great role belongs to studying of cognitive triggers which functionate in human communication and in a discourse. An important research on the issue was made by R.W. Langacker who focused on cognitive operations that are relevant in a discourse [22], and namely: trajectory/landmark alignment; specification vs. schematization; reference point; relationship: focusing; perspectivization. This R.W. Langacker's work created the grounds for many studies in linguistics, thus we believe it important to apply the stated approach to implicit speech acts which is the research material of the given study.

There also exist more detailed classifications of cognitive operations in comprehension process than that suggested by R.W. Langacker, which include the following operations: analysis; synthesis (based on the generalization of analysis data); comparison (based on the data of the previous two operations);

abstraction (the process of mental simplification of the object by means of neglecting of some of the object's qualities which are irrelevant for its functioning in the given situation (the operation is essential for generalizing and theoretical modelling)); focusing (the operation is opposite to abstraction and inevitably connected to it); generalization (mostly based on the data of the previous two operations); classification (grouping of the object's qualities of separate groups of objects on the basis of generalization); systematization (differentiation of the received data according to some previously determined principle) [5]. The given approach is mostly applied in logics; however its usage for studying linguistic material appears quite interesting.

On the basis of the given operations the researchers point out a set of definite procedures [9] which are specified in rather a detailed way:

- a) procedures with qualities: combination (grouping) with the help of logical connections, exclusion of a part of a complex quality;
- b) procedures with sets: specifying, combination;
- c) procedures with notions: generalization, limiting, notion search as to the notion which is logically given or derived;
- d) procedures with single objects generalized in notions: qualities search, comparison, defining object-quality relationship;
- e) procedures with judgements: formation of a complex judgement.

The application of the suggested cognitive operations

for the analysis of implicit speech acts is suggested in this paper below. It seems appropriate to specify the material of the research.

Implicit communication and implicit speech acts have repeatedly been in the focus of linguists' attention, mostly in the aspect of their ability to convey some intended meaning [21; 22-24; 26], or as the cause of communication failures [3; 10; 19; 23; 26]. It is understandable that linguistic means which actualize implicit speech acts are hardly fit for any structuring as they do not fall into any system; but the question of definite kinds of such speech acts is far from being investigated enough.

Though the idea of various kinds of implicit speech is well-known and some particular kinds of implicit speech acts became a subject of detailed study in pragmatics and discourse linguistics [2; 3; 6; 10; 11], it is important to mention, though, that no attempt has been made yet to classify implicit speech acts, and the list of different kinds of speech acts remains open. Besides, there hasn't been an attempt made to study them in a view of cognitive processes, operations or procedures.

In the article an attempt is being undertaken to study pragmatic and cognitive features of the following kinds of implicit speech types: utterances with transformed idioms and contextual (text) symbols. These speech acts are studied on the material of complete British and American belles-lettres texts, written in late XX – XXI centuries. The main research methods applied are semantic, cognitive and contextual analyses as concerns the terms of cognitive procedures mentioned above.

Utterances with transformed idioms are understood as utterances with deliberate change of the form and semantics of an idiom, caused by the author's intention to express a certain additional (or changed) sense. The study of such utterances was undertaken in the author's PhD dissertation and monograph [7]. It is shown in these research papers that the transformation of idioms has numerous variations and forms, though the inner form of the idiom always remains intact. Such idioms serve as the author's means to create an informational signal and to convey an additional implicit sense [7, p.197], as in the example:

*As he passed by her window, he stooped a little, lifting several of his gloved fingers to his hat brim. **Idiot is as idiot does.** She thought him idiotic? Somebody should [14, p.79].*

Here the usage of the transformed idiom *handsome is as handsome does* (i.e., a person is judged by his actions) is observed, in which the major lexical components are

changed by the words with contrasting semantics and axiology. The implication of the passage is as follows: the personage is a dean of a prestigious US university, who is by no means a silly person. He found himself in a foreign country where he knows neither the language, nor the traditions, that's why it is very difficult for him to understand what is what. Moreover, his departure from work happens to be a tactical mistake which is used by his opponents and can ruin his career. Here the author expresses his sympathy with his personage.

Contextual (text) symbols are understood as objects or references which add deeper meaning to the plot of the story and enhance a theme, idea or a character. Symbols are perceived on a cultural interpretation level as a result of culturally marked senses of the word or phrase which actualizes this symbol.

Contemporary linguistics understands a symbol as a sign with a motivated link with its referent [1, p. 404], and this sign represents metonymic relations between a certain notion and one of its language/speech manifestations [8, p.45]. It is pointed out that such symbols usually allow rather a varied interpretation, broadening in such a way the possibilities of the interpretative process and enriching the plot of a belles-lettres text. Symbols of a belles-lettres text attract a special reader's interest and thus turn him into an active participant of a text as a discourse component [13]. It is evident that the interpretation and study of symbols in a belles-lettres text as the manifestations of the text's concept is an important stage in its cognitive anticipation.

Our analysis is intended to show that the usage in the texts of the above mentioned kinds of implicit speech works as a cognitive signal for verbal associations which can be rather varied, depending on the volume of the reader's background knowledge. Since these verbal associations spring up by means of consciously oriented recognitions which rest upon axiological, logical and/ or emotive orientators expressed with the help of notions [25], it is considered worthy to analyse the cases of associations which cannot be directly intended and created by the writers or recognized as intended by the readers. The features of the given types of implicit speech are studied in the angle of the development of R.W. Langacker's cognitive operations that are relevant in a discourse [22], and namely: trajectory/landmark alignment; specification vs. schematization; reference point; relationship: focusing; perspectivization.

This approach is based on the well-grounded opinion that the study of implicit speech phenomena is impossible without the understanding of the main mechanisms of cognitive activity in perception and understanding of information, where 5 meta-procedures of information comprehension are specified: control, analogy, recurrence, variability and reference [4]. It is assumed in the project that the stated cognitive operations refer to the creation and perception of the kinds of implicit speech named above, though the comparative involvement may be different for each kind of these implicit speech kinds.

We intend to show in the given article that the particular and comparative involvement of the stated cognitive procedures enables to study the cognitive peculiarity of each kind of implicit speech, as well as their common cognitive fundamentals. Here is an example with a trans-

formed idiom:

*"Why, we haven't seen each other since our college days – ten years, is it? **A bit of water has flowed under my bridge since then, I can tell you, and yours too, I'll bet**" [12, p.392].*

Here we can observe the transformation of the idiom ***much water has flowed under the bridge*** which leads to the stylistic effect of a litotes. In this case the transformed idiom serves as an implicit or even concealed characterization of the personage who is speaking, thus pointing out his easy-go-round attitude to life and to the people he happened to communicate with. The cognitive operations which are involved in the process of interpretation of this implicit characterization are reference point (which allows the recipient to grasp the notion involved), specification (which enables the understanding the semantic and notional changes caused by the transformation of the idiom) and focusing (which puts the notion/concept expressed by the transformed idiom into the centre of the recipient's cognitive activity and attention. The cognitive procedures most actively involved in this process are as follows:

- procedures with qualities: combination with the help of logical connections which is needed to single out the transformed idiom and understand it as such;
- procedures with sets, which presuppose the combination and comparison of the basic idiom and a transformed one, thus leading to the next procedure;
- procedures with single objects, which lead to a comparison and assumption as concerns the particular implicit characterization of the personage in the analysed text fragment.

As for symbols in a belles-lettres text, it was repeatedly mentioned that they allow broad and varied interpretation, as they acquire an additional implied sense by creating contextually determined associations [21]. The analysis of the text material proved that symbols may possess various importance in text development and text interpretation. Some of them are relevant within a comparatively small text fragment, in this paper they are called local symbols, while the other symbols interpenetrate the whole body of the text, being repeated much more than once, they are called discourse-relevant symbols.

In the novel "Black & Blue" (I. Rankin) the following local symbol can be found:

*They moved on to another bar. One of his new friends was carrying **an old-style Adidas bag**, red plastic with a side pocket and a broken strap. He'd had one just like it at school, back when he was fourteen, fifteen.*

'What have you got in there,' he joked, 'your games kit?' They laughed and slapped him on the back.

At the new place, they moved to shorts. The pub was heaving, wall-to-wall minge.[24, p.212]

On the face of it, an implied meaning of the given symbol is difficult to trace, though the young people were quite modern and not at all poor, so their use of that old thing in the following context (*He'd had one just like it at school, back when he was fourteen, fifteen*) symbolizes the unusual intentions of the personage's friends. Slightly further on the symbolic meaning becomes clear enough:

The Adidas bag was on the floor in front of him, unzipped. 'Now,' one of them said, 'I'll just get out my games kit.' Pliers, claw-hammer, staple-gun, electric screwdriver, and a saw.

Night sweat, salt stinging his eyes, trickling in, trickling out again. He knew what was happening, but still didn't believe it. The two men weren't saying anything. They were laying a sheet of heavy-duty polythene out on the floor. Then they carried him and the chair on to the sheet [24, p. 214].

The repetition of the analyzed symbol shows its relevance in the extract and the development of events: *the Adidas bag* functions as the symbol of wicked sinister intentions of the personage's acquaintances. The anticipation of the given symbol is based on such cognitive procedures as:

a) procedures with qualities which enable the singling out of certain features of the old bag to specify its oddity in the situation described

b) procedures with single objects generalized in notions which serve a necessary basis for the formation of the implied meaning in the given context.

Let's consider a discourse-relevant symbol from the story "The Tenant" by Helen Hudson [20], in which the main characters are a married couple, the husband (from a good family, well-read, neat and art-loving) being absolutely incapable of keeping any job for at least several months and, consequently, of earning his living.

*Every night she washed his shirt and her blouse and their underwear, while he polished his shoes, turning the left one over to examine **the hole**. She lived in dread of that **hole** but could do nothing about it. He had only one pair of shoes. And she knew that slowly **the hole would grow and grow** until one day there would be nothing but her knitted sock to shield his step (20, p.34).*

*She saw **the hole** in his left shoe. It was **getting bigger**. ... (20, p.36).*

*But she had made it up for him ... She < > urged him to stay at home < > Or to walk in the park in his starched shirt and narrow tie with **the hole** still **only a pinprick** in his left shoe (20, p.38).*

*He was paler than even now and his features even blunter, as though they were being rubbed away. And **the hole** in his left shoe was **big as a quarter** (20, p.41).*

*He hung like a crucifix on the wall, so far above her that she could see the soles of his feet. She saw **the hole** in his left shoe. It was **enormous** (20, p. 41).*

In the text of this story we can observe the actualization of a cognitive metaphor HOLE IN THE SHOE IS HOPELESS POVERTY, and the repeated use of **the hole [in the shoe]** triggers readers' associations based on their every-day knowledge which can be shaped as the chain of

the following assumptions: The man had a hole in his shoe → He didn't have enough money to buy new shoes → He was very poor → He had no hope for his future. Thus **the hole (in the shoe)** actualizes a symbol of hopeless poverty which penetrates through the whole body of the text. As for cognitive operations which are necessary in the anticipation and interpretation of this symbol, alongside with obvious specification, schematization and reference, the special role belongs to focusing (and it is typical of all belles-lettres symbols) and perspectivization, as the situation in the story is viewed from the standpoint of the male character's wife, and for her the fact of the growing hole in that shoe is the implicit index of the inevitable disaster. And the disaster comes: her husband hangs himself. The cognitive procedures operating in symbol interpretation are as follows (according to Sirotkina-Primak):

- procedures with single objects – qualities search and comparison: in the logical placement of *the hole* and *poverty/hopelessness* and defining object-quality relationship between the given object and notions;

- procedures with notions: limiting the possible cognitive field of the notions *poverty* and *hopelessness* which are actualized in the given context;

- procedures with judgements, i.e. the formation of the complex judgement which embraces the previous procedures and results in the interpretation and comprehension of the actualized symbol as a linguistic code in implicit speech.

The suggested analysis demonstrates that there can be observed certain specific features of actualization of definite cognitive operations and cognitive procedures typical of the particular kinds of implicit speech. Thus the material of the research above makes it possible to state that:

1. The most frequently observed cognitive procedures in the anticipation of the implied sense in utterances with transformed idioms are the procedures with qualities, sets and single objects.

2. Belles-lettres symbols demonstrate active procedures with qualities and single objects, discourse-relevant symbols presupposing also the cognitive procedures with judgements.

One of the directions of further research is exercising the suggested analysis methods for other kinds of implicit speech acts; it will enable substantiating common cognitive procedures for all kinds of implicit speech. The results may appear interesting for the study of the cognitive nature of implication as such

ЛИТЕРАТУРА

- Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – 608 с.
- Белозорова О.М. Дискурсивні властивості мовленнєвого акту натякання (на матеріалі сучасної німецької мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / О.М. Белозорова / ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 20 с.
- Белозорова О. Когнітивні операції у реалізації мовленнєвого акту натякання // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. Тези доповідей XIII наукової конференції. – Харків, 2014. – С. 33-34.
- Величковский Б.М. Когнитивная наука. – М.: Наука, 2006. – 448 с.
- Гилев А. А. Систематизация когнитивных операций // Вестник Самарского государственного технического университета. Психолого-педагогические науки. – 2010. – № 3 (13). – С. 27–31.
- Киосе М. И. Лингво-когнитивные аспекты аллюзии: На материале заголовков английских и русских журнальных статей: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / М. И. Киосе. – М., 2002. – 281 с.
- Кузнцова Г.В. Фразеологізми з семантичними зрушеннями у сучасному англійському художньому дискурсі: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 242 с.
- Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – Л.: Просвещение, 1979. – 314 с.
- Сироткина-Примак Л.С. Логико-когнитивные структуры операций с понятиями: Автореф. канд. дис. ... философских наук: 09.00.07. – Калининград, 2012. – 21 с.

10. Тухарели М.Д. Аллюзия в системе художественного произведения: Дис. ... канд. филологических наук: 10.01.08. – Москва, 2006. – 186 с.
11. Хвощевский Р.В. Натяж як мовленнєва стратегія (на матеріалі сучасної французької мови): дис. ...канд. філол. наук:10.02.05. – К., 2002. – 172 с.
12. Adler E. The Rich Shall Inherit. – L.: Hodder & Stoughton Ltd. – 1989. – 552 p.
13. All American: Glossary of Literary Terms. – E. ресурс. – Код доступу [www2.uncp.edu/home/Canada/work/allam/general/glossary.htm].
14. Bellow S. The Dean's December. – N.Y.: Pocket Books. – 1982. – 346 p.
15. Bull P. Communication under the Microscope. – N.Y.: Taylor & Francis e-Library, 2003. – 185 p.
16. Carson R. Linguistic Meaning. Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics // Mind and Language/ – 2002. – V.17, No.1-2. – P.127-148.
17. Carson R. Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication. – Oxford: Blackwell, 2002. – 418 p.
18. Carson R. The Explicit/Implicit Distinction in Pragmatics & the Limits of Explicit Communication [www.langs/ci.ucl.ac.uk/.../Lodz-IRP-Expl-Impl]
19. Grewendorf G. & G. Meggle (eds.) Speech Acts, Mind & Social Reality. Discussions with John Searle (Studies in Linguistics & Philosophy). – Dordrecht: Kluwer, 2002. – 384 p.
20. Hudson H. The Tenant//Eleven American Stories – М.: Международные отношения, 1988. – С. 31-46.
21. Kirzner L.G., Mandell S.R. Fiction: Reading, Reaction, Writing. – E. ресурс. – Код доступа [http://booksgoogle.com.ua/books?id]
22. Langacker, R.W. Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar / R.W. Langacker. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1990. – 395 p.
23. Pinker S. The Evolutionary Social Psychology of Off-Record Indirect Speech Acts. – Harvard: Harvard Univ. Press, 2006. – 461 p.
24. Rankin I. Black & Blue. – L.: Orion Publishing Co, 2009. – 409 p.
25. Santos A., Chaigneau S. E., Simmons W. K., Barsalou L.W. Property generation reflects word association and situated stimulation, 2010. – [www.port.ac.uk/departments/academic/psychology/staff/filet_downloads, 6831, en.pdf]
26. Stillings, Neil, A., Steven E. Weisler, Christopher H. Feinstein, Jay C. Garfield and Edwina L. Rissland. Cognitive Science: An Introduction. – Massachusetts: The MIT Press, 1995.

REFERENCES

1. Ahmanova, O.S. Dictionary of linguistic terms. – М.: Сов. Энциклопедия. [М.: Sov. Encyclopedia], 1966. – 608 p.
2. Belozorova, O.M. Discourse peculiarities of a speech act of hint (on the material of the modern German language): Theses for the Candidate Degree in Philology, speciality – 10.02.04. – Germanic languages / O. M. Belozorova / Kharkiv National Vasyl Karazin University. – Kharkiv, 2007. – 20 p.
3. Belozorova, O.M. Cognitive operations in realization of the speech act of hint // Karazin's Readings: Man. Language. Communication. Abstracts of XIII Scientific Research Conference. – Kharkiv, 2014. – P. 33-34.
4. Velichkovskiy, B.M. *Cognitive science: Foundations of epistemic psychology*: in 2 volumes. – М.: Science, 2006: Publishing Centre "Academia". – 448 p.
5. Gilev, A.A. Systematization of cognitive operations // Newsletter of Samara State Technological University. Psychological - Pedagogical Sciences. – 2010. – № 3 (13), 27–31.
6. Kiiose, M.I. Lingual-cognitive aspects of allusion: on the material of titles of the English and Russian magazine articles: Theses for the Candidate Degree in Philology, speciality – 10. 02. 20. – Comparative-historical, typological and contrastive linguistics. / Moscow State Regional University. – Moscow, 2001. – 281 p.
7. Kuznyetsova, G.V. *Phraseological units with semantic shifts in the modern English belles-lettres discourse*: Monograph. – Zhytomyr: ZhSU Press, – 2011. – 242 p.
8. Kuharenko, V.A. Интерпретация текста. – Л.: Просвещение. [Interpretation of text. – L.: Prosveshcheniye], 1979. – 314 p.
9. Sirotkina-Primak, L.S. Logical-cognitive structures of operations with notions: Theses for the Candidate Degree in Philosophy, Speciality – 09.00.07. – Logics / Kaliningrad, 2012. – 21 p.
10. Tuharelli, M. D. Allusion in the system of the belles-lettres work: Theses for the Candidate Degree in Philology, speciality – 10.01.08 – Theory of literature. – Moscow State Regional University, 2006. – 186 p.
11. Hvoshchevsky, R.V. 2002. Insinuating as a speech strategy (on the material of the modern French language): Theses for the Candidate Degree in Philology, speciality – 10. 02. 05. – Romance languages / R. V. Hvoshchevsky / Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv, 2002. – 172 p.
12. Adler E. The Rich Shall Inherit. – L.: Hodder & Stoughton Ltd. – 1989. – 552 p.
13. All American: Glossary of Literary Terms. – [E. source]. – [www2.uncp.edu/home/Canada/work/allam/general/glossary.htm].
14. Bellow S. The Dean's December. – N.Y.: Pocket Books. – 1982. – 346 p.
15. Bull P. Communication under the Microscope. – N.Y.: Taylor & Francis e-Library, 2003. – 185 p.
16. Carson R. Linguistic Meaning. Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics // Mind and Language/ – 2002. – V.17, No.1-2. – P.127-148.
17. Carson R. Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication. – Oxford: Blackwell, 2002. – 418 p.
18. Carson R. The Explicit/Implicit Distinction in Pragmatics & the Limits of Explicit Communication [www.langs/ci.ucl.ac.uk/.../Lodz-IRP-Expl-Impl]
19. Grewendorf G. & G. Meggle (eds.) Speech Acts, Mind & Social Reality. Discussions with John Searle (Studies in Linguistics & Philosophy). – Dordrecht: Kluwer, 2002. – 384 p.
20. Hudson H. The Tenant//Eleven American Stories – М.: Международные отношения [International Relations], 1988. – P. 31-46.
21. Kirzner L.G., Mandell S.R. Fiction: Reading, Reaction, Writing. – Eлектронний ресурс [E. source]. – [http://booksgoogle.com.ua/books?id]
22. Langacker, R.W. Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar / R.W. Langacker. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1990. – 395 p.
23. Pinker S. The Evolutionary Social Psychology of Off-Record Indirect Speech Acts. – Harvard: Harvard Univ. Press, 2006. – 461 p.
24. Rankin I. Black & Blue. – L.: Orion Publishing Co, 2009. – 409 p.
25. Santos A., Chaigneau S. E., Simmons W. K., Barsalou L.W. Property generation reflects word association and situated stimulation, 2010. – [www.port.ac.uk/departments/academic/psychology/staff/filet_downloads, 6831, en.pdf]
26. Stillings, Neil, A., Steven E. Weisler, Christopher H. Feinstein, Jay C. Garfield and Edwina L. Rissland. Cognitive Science: An Introduction. – Massachusetts: The MIT Press, 1995.

Назва *варунок* у староукраїнській мові

Р. В. Міняйло

Харківська гуманітарно-педагогічна академія
Corresponding author. E-mail: roman298@gmail.com

Paper received 30.06.19; Revised 12.07.19; Accepted for publication 17.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-16>

Анотація. У статті проаналізовано засвідчену актовими книгами першої половини XVII ст. назву *варунок* та її зміст в українській мові. Зближення етимологічно різних назв *варунок* (← *варовати* ‘захищати’) і *варунок* (← *варіти*) відбулося, очевидно, у період становлення й розвитку української лексики часів феодального права, оскільки обидві назви функціювали в межах тематичної групи «плати – податки – повинності».

Ключові слова: *рибальська лексика, назви заборонених для вилову риб, староукраїнська мова, етимон, етимологічне гніздо.*

Вступ. Із прийняттям християнства рибалення набуло значної ваги у зв’язку з потребою рибної їжі під час постів. Ставкове рибогосподарство активно розвивалося при Києво-Печерській лаврі та інших монастирях. Цю зміну суспільного життя і важливість рибалства як складника матеріально-духовної культури відобразили пам’ятки староукраїнської мови. Тому староукраїнська рибальська лексика постає важливим об’єктом дослідження, оскільки зберігає в семантичній структурі назв залишки язичницьких вірувань і символи християнської доби. Як відзначають історики мови, давньоукраїнська лексика рибалства містить чимало архаїчних рис, в основному праслов’янського походження, що засвідчила розвинена писемність києворуської доби [8, с. 149, с. 120]. Отже, на основі праслов’янської лексики в давньоукраїнській (а далі в староукраїнській) мові постало багато назв зі сфери рибалства. З огляду на специфіку староукраїнських актових книг більшість цих назв належить до лексико-семантичних груп «Назви податків за вилов риби», «Назви рибальських угідь», а також «Назви залишеної на розплід риби».

Короткий огляд публікацій за темою. Найповніше рибальські назви як складник староукраїнської лексики були об’єктом аналізу в колективній монографії «Історія української мови: лексика і фразеологія» (1983). Так, у розділі «Лексика і фразеологія XIV–XV ст.» в параграфі «Назви тварин» В. Л. Карпова на основі писемних пам’яток проаналізувала зокрема й лексику, пов’язану з правом ловити рибу внаслідок поділу чи продажу земельних володінь, після визначення феодальних повинностей і привілеїв, а І. П. Чепіга в параграфі «Виробнича лексика» серед іншого дослідила в староукраїнських актових книгах назви на позначення водних угідь, у тому числі й штучно створених для рибалення [там само, с. 212–213, с. 223].

Мета дослідження – проаналізувати засвідчену староукраїнськими актовими книгами першої половини XVII ст. назву *варунок*, яку етимологи вважають похідником від запозиченого з давньоверхньонімецької мови спільнослов’янського дієслова *varovati* < (bi)warōn ‘зберігати, берегти’ [5, I, с. 334], у її зв’язку з паронімною назвою *варунок* від праслов’янського дієслова **variti* < іє. **uer-* ‘палити’ [там само, с. 332].

Матеріали та методи. За матеріал дослідження правила контекстуальні випадки вживання слова *варунок* та спільнокореневих з ним слів у староукраїнських текстах і художній літературі, дані діалектних і

етимологічних словників. Метод дослідження – етимологічний аналіз.

Результати та їхнє обговорення. Специфікою відображених у староукраїнських актових книгах юридично-правових понять позначена лексико-семантична мікрогрупа «назва заборонених для виловлювання риб», зокрема часто вживана назва *варунок* на позначення риб’ячого потомства, яке рибалка зобов’язувався залишити у ставку феодала (тут і далі курсив у цитуваннях *Р. М.*): «ставы, частью презъ выловене *варунковъ*, интерцизою охороненьх...» (1633) [17, V, с. 204–205], «ставъ полонський зловил, навет самые *варуньки* повывольяль» (1649) [7, с. 189] тощо. Є. Тимченко потрактував це значення як одне з вивідних із первинного ‘забезпечення, охорона, оборона, гарантія’, згадавши і польський відповідник *warunek* (з німецького *Wahrung*); пор. також з *варунковый* ‘що відповідає *варункам*, вимогам, приписам’ [7, с. 189]. Етимологи багатозначне слово *варунок* (ше ‘попередження, умова’, ‘захисна берегова споруда’, ‘дерево-насічник’) пов’язують зі спільнослов’янським дієсловом *varovati*, пор.: давньоукраїнське *varovati* ‘зберегти, захистити’, польське *warować* ‘стерегти, застерігати’, чеське *varovati* ‘попереджати, застерігати’, сербське *varovati* ‘оберігати’, словенське *varovati* ‘т.ч.’ [5, I, с. 334]. Прадавність спільнокореневих назв *варунок* і *varovati* бачимо й у їхньому можливому зв’язку з праукраїнською назвою сонцепоклонницького походження *Ворота́р* (змій-асур *Vritra*), які С. Губерначук пов’язує зі санскритськими словами *варута* ‘щит, охорона’, *варутар*, *вартар* ‘той, хто дає відсіч’. Дослідник висновок: у лексиці українських обрядових пісень з мотивом змія-ящера – витоки-аналогі трипільської доби, коли в курганних зміястих комплексах-святилищах відзначали початок аграрного циклу [2, с. 209–210].

Сукупність даних про бога стародавніх слов’ян *Сварога* (який мав безпосереднє відношення до поняття земельної межі й *сварок* за неї) дозволило дослідникам віднести зародження міфу до часів індоєвропейської спільності. Ім’я утвореного від кореня *свар-/вар-* персонажа зазвичай співвідносили зі світом, небесним світилом у вигляді зірок, а також вогнем і приготованою на ньому їжею, злагодою людей, які сидять навколо багаття, царською владою, спорудженнями для захисту майна й, нарешті, із протидією його викрадачам [14, с. 59–63].

Саму ж назву *варунок* мовознавці досі традиційно відносять до ряду слів, утворених за допомогою *-унок*

на вірець *дарунок, керунок, малюнок*, кваліфікуючи можливий словотворчий засіб як освоєне за посередництва західнослов'янських мов німецьке запозичення *-ung* [13, с. 286]. У той же час не можна відкинути висновку істориків мови про те, що значна частина дієслівних похідників від іменних основ сягає ще індоєвропейської епохи, а словотвірну послідовність «ім'я → дієслово» можна простежити на багатьох прикладах із давньоукраїнської мови: *ночь* → *ночевати*, *зима* → *зимувати* тощо [6, с. 197]. Наприклад, у сербській мові іменник *вар* спільнокореневий з дієсловом *варовати*: «на *вар* имати неч» 'бути до чогось уважним, остерігатися чогось' [12, с. 215].

Н. Гуїванюк, проаналізувавши специфіку вигуків у буковинських говірках (зокрема й суб'єктивно-модальної вигукової форми *варе*), наголосила на тому, що сучасна лінгвістика піддає сумніву твердження про відсутність у вигуків номінативної функції, бо насправді вони її виконують, відтворюючи дійсність, особливо сферу емоцій, волевиявлення й почуттів [4, с. 100]. Мовознавці серед імперативних вигуків окремо виділяють такі, що мають найвищий ступінь інтенсивності спонукальної ознаки, виражають категоричне спонукування до виконання. Семантика таких вигуків вужча й конкретніша (розрядка *Р. М.*), що зумовлює їхнє зближення з формами наказового способу дієслова [18, с. 429], як у народній пісні: «Як стане темненько, як стане темненько, Ворота скрипливі, сусіди брехливі, – *Варуйся*, серденько (тобто *Остерігайся*, бережися!)» [16]. Імперативний український вигук *варе* 'Чи можливо це!' разом зі словацьким *vari* походить від *варувати*, так само, як і польське *wara* 'Геть, стережись!' [5, I, с. 333]. Очевидно, має рацію С. Губерначук, коли співвідносить цей вигук зі санскритським словом *вар/вара* 'стримувати, зупиняти, давати відсіч' і відносить його до одного словотвірного гнізда з дієсловом *варуватиси* 'уникати, остерігатися' в говірках південно-західного наріччя української мови [3, с. 127, с. 46].

В академічному тлумачному «Словникові української мови» (1970–1980) подано такі значення лексеми *варунок*: 'вариво, приварок' і 'біль у животі' [15, I, с. 295]. Тим самим науковці засвідчили, що в сучасній українській мові слово *варунок* зі загальним значенням 'те, що потребує захисту' перейшло до категорії історизмів.

Уживання назви *варунок* у значенні 'вариво, приварок', що належить до одного етимологічного гнізда з дієсловом *варіти* (псл. *variti < іє. **uer-* 'палити') [5, I, с. 332], укладачі одинадцятитомового «Словника української мови» (1970–1980) проілюстрували прикладом з нової української літератури, а саме з роману Панаса Мирного (П. Рудченка) «Повія». Цей художній твір засвідчив функціонування слова *варунок* у мові селян Полтавщини: «За що [набавляти таксу]? За ту гнилу рибу, що, *не маючи ніякого варунку*, покористувався бідний чоловік піймати з його ставу?...» [15, I, с. 295]. Проте подальше поглиблене вивчення семантики слова підтвердило його вкоріненість саме у значенні недозволеної для вилову риби. Саме таке значення розкриває фрагмент роману, у якому показано брутальне ставлення землевласника Колісника до селян Веселого Кута (колись «княжеського гнізда»):

– Ага! Це рибалки? – моргнув на їх Колісник. – Це ті, що *самоправно рибу з ставка тягали, мов вона їх*.

– Добродію! – обізвався старий дід з білою, як лунь, бородою, що стояв найближче до ганку. – *Так здавна було. За князів це було. Ніхто ніколи не боронив рибу ту ловити*. Звісно, вода... набігла собі... ставок став... Риба завелася... Ніхто не заводив її – сама, а може, птиця занесла ікрою. Ми ж думали – на всякого долю господь плодить.

– О-о, ви думаете!! Сірі вовчики, наділи овечу шкуру та такі тихі стали... А тоді, як казали вам не ловити риби, то ви якої співали?

– Паночку! – почувся жіночий голос. – *Невже ж та риба стоїть того, що з нас присуджено?* [10, с. 478].

На користь уживаності апелювати *варунок* свідчить і староукраїнський антропонімікон Полтавщини, зокрема становленням прізвищевої назви *Меланія Вару"чиха* 'дружина *Варунка*' [11, с. 135].

Проте між значеннями 'заборонена для вилову риба' і 'вариво, приварок' можна простежити певний мотиваційний зв'язок: *варунок* у можливому метафоричному значенні '*приварок*' (тобто *прибуток*, у тому числі й у вигляді виловленої риби) перекликається зі староукраїнською (XVI ст.) назвою мита на виловлену зі ставка рибу: *варовий* (від *варь*) [7, с. 188]. А в українських писемних пам'ятках XV–XVIII ст. субстантиватові *варовое* відповідають стійкі словосполучення *грош варовий*, *куниця варная*, а також описова конструкція *мыто от вару пива* [9, с. 179].

Цілком можливо, що в староукраїнській мові були й субстантивно-ад'єктивні назви на вірець *варована риба*, *варований став*, *варований ліс* зі загальним значенням 'об'єкт, який належить охороняти'. Адже *варунок* – слово багатозначне. Це ще й «дерево-насічник, яке лишають у лісі рубаючи зруб. Зрубати варунка в молодім лісі вважає ся великою лісовою шкодою: *А якого ти му там варунка зрубав?* (курсив *І. Ф.*) Значить: яку ти там зробив йому таку велику шкоду, що так кричить і сварить ся?» – записав у Нагуєвичих *І. Франко* [1, с. 140].

Історики мови справедливо стверджують, що фразеологізми актової староукраїнської мови «відображають якоюсь мірою тенденцію розвитку фразеологічної системи мови і дають змогу простежити зміни співвідношень усередині їх системи зокрема», а «структурно-типологічна модель «дієслово + іменник» дуже стійка і зберігається в мові протягом багатьох віків» [8, с. 270, с. 273]. Очевидно, що усталені вислови зі сфери рибальства та лісівництва *варульки повыволовлять* і *варунка зрубав* належать до структурно-семантичної моделі «назва забороненого природного об'єкта (об'єктів) + дієслово на позначення його знищення = вчинити велику шкоду комусь».

Висновки. Отже, хоча назви *варунок* (← *варовати* 'захистити') і *варунок*, *варове*, *варовий* (← *варіти*) належать до різних етимологічних гнізд і в словотвірному аспекті співвідносні з різними дієсловними спільнослов'янської доби, можна відзначити частковий збіг генетично різних значень у період становлення й розвитку української лексики часів феодального права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко // Етнографічний збірник. Т. X. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1901. Вип. I (А – Відати). VIII + 202 с.
2. Губерначук С. С. Трипільля і українська мова. Київ: Фенікс, 2005. 232 с.
3. Губерначук С. С. Українсько-санскритські спорідненості (вибіркове представлення). Київ: Фенікс, 2014. 140 с.
4. Гуйванюк Н. Вигуки у буковинських говірках // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 24. С. 100–106.
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
6. Історична граматика української мови: навч. посібник / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинько. Київ: Вища школа, 1980. 319 с.
7. Історичний словник українського язика / Під ред. проф. С. Тимченка. Харків; Київ, 1930–1932. Т. I. XXIV + 948 с.
8. Історія української мови. Лексика і фразеологія: монографія / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова та ін. Київ: Наукова думка, 1983. 743 с.
9. Крехно Т. І. Номенклатура плат, податків та повинностей в українській мові XV–XVIII століть. Харків: Скорпіон, 2007. 204 с.
10. Мирний Панас Твори: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1989. Т. 2: Повесть та оповідання. Роман (1897–1918). 640 с.
11. Москаленко Л. Ідентифікаційні формули на позначення осіб в Актових книгах Полтавського полкового суду (1683–1740 рр.) // У силовому полі мови. Пам'яті Інни Петрівни Чепіги. Київ: КММ, 2011. С. 134–140.
12. Прейсь П. О Глагольской письменности // Журнал министерства народного просвещения 1843 мартъ. СанктПетербург: въ типографіи Императорской Академіи Наукъ. Часть XXXVII. С. 184–238.
13. Селігей П. О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові. Київ: Академперіодика, 2014. 324 с.
14. Сержаков М. Л. Сварог. Победитель зла. Москва: Алгоритм, 2013. 432 с.
15. Словник української мови: в 11 т. / За ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
16. Словник української мови online: Томи 1–8 (А – Мішурний). Режим доступу: <http://test.ulif.org.ua:8000/expl/?wordid=6702&page=245>
17. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Львів, 1998–2006. Вип. 1–13.
18. Сучасна українська літературна мова: підручник / За ред. А. П. Грищенко. 3-тє вид., доп. Київ: Вища школа, 2002. 439 с.

REFERENCES

1. Tales of the Galician-Russian people / Collected, arranged and explained by dr. Ivan Franko // Ethnographic collection. T. Kh. Lviv: From the printing house of the Scientific Society named after Shevchenko edited by K. Bednarsky, 1901. Issue I (A – Відати). VIII + 202 p.
2. Gubernachuk S. S. Trypillya and the Ukrainian language. Kyiv: Phoenix, 2005. 232 p.
3. Gubernachuk S. S. Ukrainian-Sanskrit kinship (selective representation). Kyiv: Phoenix, 2014. 140 p.
4. Guywanyuk N. Exclamations in Bukovinian dialects // Scientific Bulletin of Uzhgorod University: Series: Philology. Social communication Uzhhorod: View at UzhNU «Hoverla», 2011. Exit. 24. P. 100–106.
5. The etymological dictionary of the Ukrainian language: 7 Volumes. / Editorial board: O. S. Melnichuk (ed.), etc. Kiev: Scientific opinion, 1982–2012. V. 1–6.
6. Historical grammar of the Ukrainian language: textbook / M. A. Zhovtotryukh, O. T. Volokh, S. P. Samijlenko, I. I. Slinko. Kyiv: Higher school, 1980. 319 p.
7. Historical Dictionary of the Ukrainian Language, edited by prof. E. Tymchenko. Kharkiv; Kyiv, 1930–1932. V.I. XXIV + 948 p.
8. History of the Ukrainian language. Lexics and phraseology: monograph / V. O. Vynnyk, V. Y. Gorobets, V. L. Karpova, and others. Kyiv: Scientific Opinion, 1983. 743 p.
9. Krehno T. Nomenclature of taxes, duties and obligations in the Ukrainian language of the XV–XVIII centuries. Kharkiv: Scorpio, 2007. 204 p.
10. Myrnyi Panas. Works: 2 v. Kyiv: Scientific Thought, 1989. V. 2: Tale and Stories. The novel (1897–1918). 640 p.
11. Moskalenko L. Identification formulas for the designation of people in the Act books of the Poltava regimental court (1683–1740) // In the powerful field of the language. In memory of Inna Petrivna Chepiga. Kyiv: KMM, 2011. P. 134–140.
12. Prace P. On Glagolitic script // Journal of the Ministry of National Enlightenment March 1843. St. Petersburg: in the publishing house of the Imperial Academy of Sciences. Part XXXVII. P. 184–238.
13. Seligei P. O. The etymological dictionary of borrowed suffixes and suffixoids in the Ukrainian language. Kyiv: Academiperiodica, 2014. 324 p.
14. Seryakov M. L. Svarog. Winner of evil. Moscow: Algorithm, 2013. 432 p.
15. Dictionary of the Ukrainian language: 11 v. / Ed. I. K. Bilodid. Kyiv: Scientific Opinion, 1970–1980.
16. Dictionary of the Ukrainian language online: Volumes 1–8 (A – Мішурний). <http://test.ulif.org.ua:8000/expl/?wordid=6702&page=245>
17. Ukrainian Dictionary of the XVI – the first half of the XVII century: in 28 editions. / Edited by D. Grinchishin. Lviv, 1998–2006. Issues 1–13.
18. Contemporary Ukrainian Literature: Textbook / Ed. A. P. Grischenko. 3rd edition, added. Kyiv: Higher school, 2002. 439 p.

The name *варунокъ* in the Old Ukrainian language

R. V. Minyailo

Abstract. The name *варунокъ* and its meaning in the Ukrainian language, which were certified in the registers of the first half of the 17th century, have been analyzed in the article. Apparently, the contingency of the etymologically different names *варунок* (← *варо-вати* 'protect') and *варунок* (← *варіти* 'boil') took place during the formation and development of the Ukrainian vocabulary of the feudal legislation time, as far as the two titles functioned within the framework of the thematic group «payments – taxes – duties».

Keywords: fishing vocabulary, names of forbidden fish, old-Ukrainian language, etymon, etymological nest.

Зорі в середньополіських ворожіннях

А. А. Плечко

Житомирський національний агроєкологічний університет, Україна
Corresponding author. E-mail: antonia43@ukr.net

Paper received 05.08.19; Revised 14.08.19; Accepted for publication 19.08.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-17>

Анотація. У статті висвітлено сучасні уявлення поліщуків про ритуал ворожіння по зорях, зафіксовані під час експедицій на Середнє Полісся упродовж 2010–2012 років. З'ясовано призначення таких ворожінь, особливості їх проведення, здійснено лексикографічний аналіз лексеми *ворожіння* та простежено її функціонування в середньополіських уявленнях, установлено різнопланові одиниці плану змісту досліджуваного культурного явища: вербальні, агентивні, акціональні, атрибутивні тощо.

Ключові слова: *ворожіння, зорі, поліські вірування, ритуал, різнопланові одиниці.*

Вступ. Споконвіку людина вдивлялась у зоряне небо, прагнучи визначити свою долю, сприятливий час для виконання робіт, особливо польових, бо саме від урожаю залежала її доля. *А щоб якомога точніше визначити час сіви, а разом передбачити і своє майбутнє, мав він (орій) такий годинник, який ніколи його не підводив. Це – Зоряне Небо Предків* [2, с. 244]. Яскраві зірки означали тривале життя та гарну долю, тьмяні зірки – біду та смерть. За допомогою їх, за віруваннями багатьох народів, спеціальні знахарі-звіздарі передбачали долю людини. З найдавніших часів ворожили по зорях, по нутрощах тварин, по лініях на долоні, по сновидіннях, при цьому використовували різні предмети та речовини: зерно, дзеркала, свічки, віск тощо [4]. Оскільки для ворожіння необхідний контакт із духами, потойбічними силами, померлими, його ритуал тлумачився як щось нечисте, грішне та небезпечне [5, с. 482]. Тому церква не схвалювала ворожіння, оскільки ворожіння й віра є відгомном двовір'я, з одного боку, у фатальність, неминучість того, що має статися, а з другого – віра в можливість оминати майбутні неприємності, якщо про нього наперед знати. [3, с. 114].

В Україні дівчата на виданні ввечері, коли було дозволено ворожити, загадували на зорі, де чия зірка, і спостерігали, у який бік загадана зірка покотиться з неба – звідти прийдуть свати [5, с. 293]. За польськими віруваннями, під час одруження щасливе життя нареченим передбачали саме яскраві зорі: *Szczęśliwe życie małżonków zapowiadają jasne gwiazdy w czasie ślubu* [6, с. 210].

У запропонованій розвідці спробуємо узагальнити матеріали польових досліджень середньополіських вірувань про *ворожіння по зорях*, зібрані на території Середнього Полісся в 55 населених пунктах Житомирської, Київської та Рівненської областей (2010–2012 рр.). Систематизація та узагальнення таких вірувань можуть бути цінним матеріалом для реконструкції традиційної народної духовної культури. Актуальність дослідження зумовлена інтересом науковців до сучасного стану побутування традиційних середньополіських вірувань про *ворожіння по зорях*.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Ритуал *ворожіння* був предметом досліджень російських лінгвістів, зокрема Л.Н. Виноградової. Наприклад, у фундаментальній науковій енциклопедії зі славистики, культури та слов'янської міфології «Славянские древности» окрему розвідку присвячено детальному аналізу ритуалу *ворожіння*, а саме проаналізовано час проведення ворожінь, зміст і мету ритуалу, з'ясовано різні способи ворожінь, описано тлумачення прикмет, пов'язаних із цим ритуалом, специфіку воро-

жінь у різних слов'янських народів тощо [5, с. 482–486].

Особливу інтерпретацію звичаїв та обрядів дохристиянського періоду подає В. Войтович у літературно-художній розвідці «Міфи та легенди давньої України». Описуючи волхвів, автор звертає увагу на високий статус, який мали в суспільстві ці «...давньоукраїнські жерці, обранці богів, віщі люди...» [2, с. 236]. Саме від волхвів пішли інші чарівники: ворожбити, знахарі, відьмаки, відуні, відьми та ін., і саме вони першими за зірками визначили час і місце народження Ісуса Христа [2, с.238]. Заслугує на увагу словник-довідник В.В. Жайворонка «Знаки української етнокультури», у якому автор, описуючи семантику етнокультурного концепту *ворожіння*, систематизував глибинні етнокультурні нашарування українських традиційних уявлень про цей ритуал [3].

Мета статті – дослідити традиційні вірування про ворожіння по зорях у духовній культурі мешканців Середнього Полісся. Мета передбачає виконання таких завдань: здійснити системний опис традиційних вірувань про *ворожіння по зорях* у середньополіському діалекті на основі аналізу цілісного культурного тексту; порівняти функціонування лексеми *ворожіння* в лексикографічних джерелах та сучасних віруваннях поліщуків; установити структуру досліджуваного культурного явища в єдності різнопланових елементів – вербальних агентивних, акціональних, атрибутивних тощо.

Об'єктом нашого дослідження є традиційні уявлення про *ворожіння по зорях* у сучасних віруваннях поліщуків та їх номінація. Предмет розвідки – номінативні й семантичні процеси в системі номінації середньополіських вірувань про *ворожіння по зорях*.

Методи дослідження. У статті використано метод системного опису матеріалу діалектних текстів, зібраного експедиційним методом шляхом опитування інформаторів, та зіставно-порівняльний метод.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Спробуємо систематизувати матеріали польового дослідження середньополіських вірувань про ворожіння по зорях. За результатами нашого дослідження, поліщуки вказують на існування ворожіння по зорях у 22 населених пунктах із 55 обстежених сіл. Зокрема, за допомогою зірок виконували такі дії:

Шукали худобу (н.п. Вст, Тх, Чрв, Кхр, Брст): *У нас д'ед Гр'ігор ум'єў. Шос' пошєпє і в'єрт'аў ііх (худобу) наз'д. По н'єбу знаў, д'є кор'ова. Тут тр'єба замоўл'ат'.* Вони зн'али, де окр'ужност' і зат'інали у той окр'ужност'і твар'іну, шо н'іч'ого ієіє не в'оз'ме: н'і воўк, н'і'яка твар'іна (Вст). *Ум'іли чит'ати по з'брах. Мої д'ад'ко, ііак н'єбо з'ірко, то в'ід'є, погл'ад'іт на н'єбо і ск'аже, іє кор'оўка чи ўже н'єм'а. Так і по л'ўд'ах шу-*

къл'ї, чи ње иче л'уд'їна. У с'ел'е булї ж'їнка, њакї ѓм'ела визначїт' по зор'ах, њак хто дес' загуб'їца. От народїлос' а ѓ л'ес'е тел'їтко. Вона (жїнка) гл'їнула на зор'ї і кїже: «Ід'їт' у так'ето урочїише і там вїша корова уже ѓдох. І так воно ѓ булїо (Гх). Їе так'їе. Розб'їрал'їса по зорах. Хаї худоб'їна пропаде, а њше под'їв'їца на зор'ї та ї кїже: «Пов'єрн'єца, ње жївїї» (Чрв). Булї так'ї л'уде, шо знїли по зорах, у д'їд'ка корова згубїлас' а, н'їч шукаїли, н'їшли до такої бїби, вона подївїлас': «Не хвил'їїтес', вїша кор'їїка жївїа, скоро повернец'а», – і так вїїшло, вернїлас' а (Кхр). Бул'ї так'ї, ѓ мене д'їд мої розб'їраїс' а, њак корова згубїлас' дес', і н'їде д'їд не н'їде з ц'їго м'їсц'а, а подїв'їца і скїже (Брст).

Шукали людеї (Чбн, Блк, Прг, ЧВ, Япл, Глн, Дрзд): Бул'ї так'їе л'уде, шо знїл'ї. Ос' до тепер ѓ Крас'їлоуце н'е стїло Іеїтуховоїї. Поїехал'ї в л'еса до Б'елокорів'їч до д'їда. Вон в'їїшої, под'їв'їса по зорах: «Ви њеїе н'е шукаїт'е, вона н'е жївїа. Вона у р'єцє, у в'єрб'є шукаїт'е». Вона у Нор'їнску булїа (Чбн). Їе так'ї л'уд'ї, шо знїли по зорах, от дес' д'їнеца л'удїна, на т'ї зор'ї дїв'їца і знїїе, ње та л'удїна жївїа чи немїа. От в трїцїат' с'ед'ом брїли чолов'єкої і пов'єзл'ї бєзв'єст'ї, кудї њїх пов'єзл'ї, Бог ѓго знїїе, то бїба вїїде, на зор'ї дївїца: «Їе ц'а л'удїна, т'їл'кї ѓ другїї сторон'є». Їак жївїа л'удїна то зор'а ѓсна, а њак помер, то зор'а тїхне чи т'м'їна (Блк). Кол'їс' л'уд'ї ум'єл'ї, њак в арм'їїу хлїпци або на вїїну њшли, то шукаїл'ї (Прг); шукаїли по зорах л'удї, мої син ѓ Бердїчев'ї пропаї, ња ходїла ворожїт до Кирїла, вон кїже: «Ѓ нїїї двїїе д'їтїї, але иче одїн син буї, вон помер», – а њак вон мог знїт', знїчит, вон бачїї по зорах (ЧВ). Колїс' њак поїшої ња на вїїну да не булїо доїго їзв'єст'її, то моїа ж'їнка ходїла, а волїнка – ж'їнка країїца гадїла на зорах, вона назначїїе зору на мене і так гадїла, то вона сказїла жїнци: «Їе жївїї, но не скоро прїїде». Вона зор'ї назначїла і зор'ї схїдилїса чи не схїдилїса (Япл). Булїо такє, бул'ї во врем'а вїїнї л'удї, ѓм'їли заг'їадїт' на зор'ї, булїо вїїдно тїхне – зорїа л'удїни. Зїре немїа трїт'єї част'ї тих зор, булїо њак мак їсїпане (Глн). Їе л'уд'ї, шо на з'їрк'ї гадїїїт' чи жїїї пїрубок, чи н'е жїїї (Дрзд).

Передбачали долю людини, немовлят (Жрб, Слц, Яцк): Їак народїлос' дїт'а, дївл'їц'а, њак стоїїт зор'ї, опр'ед'їл'їли жїт'їа, маїїтн'є дїтїїни (Жрб). Булї по сїлах так'ї л'удї по зорах, знахарє. Колїс' селїм њшої д'їд'ко, подорїжн'її, а ѓже вєчор, і попросїїс' а в однї хїту: «Пуст'єт на ноч». А воїї ѓмої: «Шо ж ми теб'є пїст'їм, у нас жїнка до рїду заходїлас' а, то вам бїде неспїкої». «Дармїа, – кїже д'їд'ко, – ња н'їдї ѓ с'єно у току, л'їжу да переночїїї. Бо немїа ж де д'їца». Остїїс' а у них. Колї вїхїд'їт хаз'їїн на двор, а д'їд'ко пїтїїе: «Ну шо там у вас в хїт'ї?» «Хлїпчик уродїїс' а», – кїжут ѓмої. А д'їд'ко вїїшов на двор, подївїїс' а на нєбо, на зор'ї і кїже: «Неицїлївїї бїде. Безнїрнїї родїїс', не бїде ѓмої пїри». І вїрос хлїп'єц так'її гїрнїї, а буї їс'єгда нежїнїтїї. Отїк д'їд знїї (Слц). Булї так'ї л'уде, шо знїли, знїли дїл'у, њак дїтїна рїдїца чи розїїмноїї чи нерозїїмноїї. То колдунї маїїт' ѓм'їли, і тепер у нас не стїло хлїпца в сел'їе і дес' њїздиїли, а вона сказїла, шо вон ѓ глїбокої вод'є, шо буї иче з кампїн'їїїї (Яцк).

Приворожували наречених: Дїже пр'їробл'їїїт жєн'їхої до зор (Крс).

Визначали погоду на маїїбутнє: Пр'їм'єчїли по них погоду (Лтк).

Замовляїли на мїцнїї сон дїтям: До зор' вїхїд'їл'ї і шептїл'ї до зор', д'їтїї вїнос'ат' до зор'. Кол'їс' њак д'їт'їтко н'є сп'їт', на порїг ногїїїу прївоїїїу стїїїї, берїїш ѓго од'їжкї њакїс' чи покрївало, од'їїїло, і махїїїш ѓїм: «Зор'ї, зорн'їци-с'єстр'їци, прїс'у вас до хїти мїад'єнца колїхїти», – так трї рїзи. І Бїгу помол'їца. Це прїїїда, рїн'їше н'єл'їночкїїїу помахїїїш, заматїїїш ѓго (дїтя), і воно сп'їт' њак пол'єнцє (Крс). У звертаннї до зїрок простєжєт'єся їх одухотворєннїа, персонїїкїацїа, шо вказє на архїїчнїїст' замовлїннїа, вїруваннїа в сакральнїїст' цих небеснїх свїтил.

Частина рєспондєнтїв пїдтвердїли їснїваннїа людеї, якї знїлїся на зорах, умїли їх читати, але при цїому не конкретїзували мету їхнїх ворожїн (Срк, Стр, Чпв, Кшн, Рдв, Уст, Хрс, Дбв, Мїс, Крч, Ржн, Брв): ѓм'єл'ї, на зор'ї знїл'ї (Срк); булї так'ї л'удї, шо шукаїли, у нас н'є (Стр); шептїл'ї і ворожїл'ї по зор'ах (Кшн); ц'їїе л'удї, шо розб'їралїс' а у посл'євоїїен'є їрїїїа, усе по т'їрмах сїд'єлї, кїторга (Рдв); т'ї, шо мїжут ворож'їт, воїї пон'їмїли і по зорах (Хрс); Їе л'уде, шо ѓгадували по н'єбу, зїре немїа (Мїс); булїа такї бїба Кїцїха, знїїе по н'єбу (Ржн); булї л'уде, шо ѓм'їли пон'їмїт' по зорах, шо їрїнцї бїде, шо то означїа (Брв).

За своїм функцїональнїм прїзначєннїам до ворожїн належали ѓ прїкмети – вїпадковї знакї, якї людеї вїкорїстовували для прїгнозуваннїа маїїбутнїго [5, с. 482]. Важлїве значєннїа у ворожїннїах вїдїгравала темпоральна ознака: для ворожїннїа найкращє пїдходїт вєчїр і нїч. Схїднї слов'їни вважали, шо ворожити можна лїше до першїх пївнїв [5, с. 483].

Рїтуал ворожїннїа по зорах вклїчає трї етапї: пїдгїтовчї дїї – помїченнїа конкретнїї зорї чи зїрок, на якї «прїгнозують» об'єкт ворожїннїа (людину чи тварїну); отрїманнїа знакї – отрїманнїа вїдїмого знакї-вїдповїдї при спїгляданнї за поведїнкою зорї (зїрок); гїлумачєннїа – жїва чи нежїва людина (тварїна).

Порївнїємо функцїонуваннїа лексеми *ворожїннїа* в рїзнїх лексїкографїчнїх джерєлах та у вїруваннїах полїщукїв. Росїїськї лїнгвїстї подають таку семантїку лексеми *ворожїннїа* (рос. *гадание*) – 1) 'рїтуал, спрямованїї на встановлєннїа контактї з потїїбїчнїми сїлами для отрїманнїа знїнь про маїїбутнє' [5, с. 482]. У словнїках сучаснїї українськїї лїтературнїї мовї лексема *ворожїннїа* (заст. *ворожба*) функцїонє з такїми значєннїама: 1) 'дїя за значєннїам *ворожити*'; 2) 'угадуваннїа маїїбутнїго чи мїнулогї на картїах і т. їн.' [1, с. 202]. 3) 'угадуваннїа маїїбутнїго чи мїнулогї по предметїах, зорах, за допомїгою зїлїа, на картїах і т. їн.' [3, с. 114]; 4) 'рїзнї способї передбачати маїїбутнє, простєжувати людськї долю. Переважна бїльшїїст' такїх способїв базєт'єся на посереднїїцтвї потїїїбїчнїх сїл або ж на контактїах їз померлїми предкїама' [4]. Лексема *ворожити* функцїонє в такїх значєннїах: 1) 'вгадувати маїїбутнє чи мїнуле на картїах і т. їн.; прїрокувати шо-небуд'ї'; 2) 'уживати слова, застосовувати прїїїїїї, чародїїїна сїла якїх нїбїто має впїїнїтї на людину, природу і т. їн.; чарувати' [1, с. 202].

Аналїзуєчи фрагментї полїськїх текстїв про *ворожїннїа по зорах*, зазначїмо, шо в середнїїполїськїх вїруваннїах лексема *ворожїннїа* набуває такїх значєн'ї: 1) 'угадуваннїа маїїбутнїго чи мїнулогї людини по зорах'; 2) 'установлєннїа мїсцєзнаходжєннїа загублєнїї

тварини'; 3) 'прогнозування погоди на найближчий час'; 4) 'магічні слова, вислови у формі звертання до зірок, що мають магічну силу'. Бачимо, що функціонування лексеми *ворожіння* у віруваннях поліщукув дещо збігається з визначенням цієї лексеми в лексикографічних джерелах (3 та 4 значення).

З погляду етнолінгвістики поліські вірування про *ворожіння по зорях* становлять систему вербальних і невербальних знаків. Якщо вербальними компонентами вірувань є номінації, пов'язані з переказами про *ворожіння по зорях*, то невербальні компоненти представлені одиницями агентивного (включає обрядових осіб), акціоного (номінація процесу ворожіння по зорях) та атрибутивного планів. Одиниці агентивного (персонажного) плану: *мої д'яд'ко, ж'їнка, баба, баба Куциха, д'ед Гр'їгор, Кирило, волинка – ж'їнка краўця, д'ед, д'яд'ко* – 'безпосередні учасники ворожіння'; *гадальк'ї, знахарє, волиєбн'їк'ї, ворожб'їти, бабк'ї по травах, колдунї* – 'номінація осіб, які займаються ворожінням'; *дитїна, л'удїна, корова, худб'їна* – 'номінація об'єктів ворожіння по зорях'.

Одиниці акціоного (дійового) плану: *ум'їли читати по зорях; по зорах знїла, їм'їла визначат', розб'їрал'їса по зорах, шептал'ї до зор', виход'їл'ї до зор', ворожїл'ї по зор'ах, шукали по зорах л'удєї, бачїу по*

зорах, назначїє зору на мене, їм'їли загл'адат' на зор'ї, гл'їнула на зор'ї, дїїл'їац'ї йак стоїат зор'ї, по н'їбу знаї, їгїдували по н'їбу – 'номінація процесу ворожіння по зорях', *йак стоїат зор'ї, тїхне зор'ї л'удїни, зїрочкї надаїут', зор'ї схїдилїса чи не схїдилїса* – 'номінація поведїнки зорї, зірок під час ворожіння'.

Одиниці атрибутивного плану: *зор'а йїсна, т'м'їна* – 'ознака ясравостї зірки під час ворожіння'.

Дали негативну відповідь щодо ворожїнь по зорях у 23 населених пунктах: Гшв, Ігн, Пшн, Птп, Прж, Лтк, Клш, Мдв, Мкл, Рсн, Срд, Лзн, Мжр, Вшв, Обл, Птв, Млн, Рдн, РдУ, Срн, Мрн, Дтк, Мшв. Значна кількість таких населених пунктів указує на поступову втрату цього ритуалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Полїські ворожїння по зорях здавна функціонували в регіоні, основне їх призначення – прогнозування майбутнього чи минулого людини; установлення місцезнаходження загубленої тварини; прогнозування погоди тощо. У сучасному інформаційному світі наукового прогресу ці ритуали відходять у забуття. Досліджуваний матеріал висвітлює лише фрагментарні знання про ритуал ворожїння, тож системне вивчення таких вірувань залишається перспективним у сучасному мовознавстві, зокрема в етнолінгвістиці.

Список обстежених населених пунктів та їх скорочень:

Вст – Виступовичі Овруцького р-ну **Житомирської області**; Гш – Гошів Овруцького р-ну; Жрб – Журба (Невгоди) Овруцького р-ну; Ігн – Ігнатїпїль Овруцького р-ну; Крс – Красїлївка Овруцького р-ну; Пшц – Пшшаниця Овруцького р-ну; Птп – Потаповичі Овруцького р-ну; Срж – Сорокопенї Овруцького р-ну; Тх – Тхорин Овруцького р-ну; Чбн – Чабан Овруцького р-ну; Чрв – Черевки Овруцького р-ну; Стр – Стирти Черняхївського р-ну; Прж – с. Пірїжки Малїнського р-ну; Чпв – Чоповичї Малїнського р-ну; Блк – Білокоровичї Олевського р-ну; Кшн – Кишин Олевського р-ну; Прг – Перга Олевського р-ну; Рдв – Радовель Олевського р-ну; Уст – Устинївка Олевського р-н; Бвс – Бовсуни Лугїнського р-н; Лтк – Литкї Лугїнського р-н; ЧВ – Червона Волока Лугїнського р-н; Клш – Кулїшї Смілїчинського р-ну; Мдв – Медведове Смілїчинського р-ну; Мкл – Миколаївка Смілїчинського р-ну; Рсн – Рясне Смілїчинського р-ну; Срд – Середи Смілїчинського р-ну; Лзн – Лозниця Народицького р-ну; РБ – Рудня Базарська Народицького р-ну; Слц – Селець Народицького р-ну; Хрс – Христїнївка Народицького р-ну; Мжр – Межирїчка Радомишльського р-н; Вшв – Вишевичї Радомишльського р-ну; Дбв – Дубовик Радомишльського р-ну; Обл – Облїткї Радомишльського р-н; Птв – Потїївка Радомишльського р-н; Млн – Меленї Коростенського р-н; Мїс – Мойсїївка Коростенського р-ну; Рдн – Рудня Коростенського р-н; РдУ – Рудня Ушомїрська Коростенського р-н; Срн – Сарновичї Коростенського р-ну; Крч – Курчїця Новоград-Волинського р-н; РжВ – Рижани Володарськ-Волинського р-н; Кхр – Кухарї Іванкївського р-н **Кїївської області**; Мрн – Мар'янівка Полїського р-н; Дтк – Дитяткї Чорнобильського р-ну; Мшв – Машеве Чорнобильського р-ну (зараз переселене в с. Лукашї Барашївського р-ну); Яцк – Яцковичї Березнївського району **Рївненської області**; Лпк – Лїпки Гошанського району; Брст – Берестя Дубровицького району; Япл – Яполоть Костопїльського району; Чдл – Чудель Сарненського району; Брв – Борове Рокитнянського району; Глн – Глинне Рокитнянського району; Дрзд – Дроздинь Рокитнянського району.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2009. 1736 с.
2. В. Войтович. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль, 2008. 392 с.
3. Жайворонко В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
4. Лепеха Т. В. Українознавство: навчальний посїбник. К.: Про-

- світа, 2005. [Е. ресурс] Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?cat=7>
5. Толстой Н. И. Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Т.1 А-Г. М., 1995. 584 с.
6. Słownik stereotypów i symboli ludowych / Koncepcja całosci i redakcja J. Bartmiski. T. 1. Z. 1. Niebo. Swiatla niebieskie. Ogen. Kamienie. Lublin, 1996. 439 s.

REFERENCES

1. Busel V. T. A great explanatory dictionary of modern Ukrainian language. Kyiv, 2009. 1736 s.
2. Vojtovich V. Myths and legends of ancient Ukraine. Ternopil, 2008. 392 s.
3. Zhajvoronok V. Signs of Ukrainian ethnoculture. Directory dictionary. Kyiv, 2006. 703 s.
4. Lepaha T. V. Ukrainian Studies: Textbook. K.: Prosvita, 2005. [E. source] Access mode: <http://litmisto.org.ua/?cat=7>
5. Tolstoj N. I. Slavic Antiquities. Ethnolinguistic Dictionary. Vol.1 A-G. M., 1995. 584 s.
6. The dictionary of stereotypes and folk symbols / The concept of integrity and the editorial of Yu. Bartmiski. Vol. 1. Z. 1. Sky. Heavenly bodies. Fire. Stones. Lublin, 1996. - 439 s.

Stars in Middle Polissia divination

A. A. Plechko

Abstract. The article covers Polishchuks' modern ideas about the ritual of divination by the stars, recorded during the expeditions to Middle Polissia in 2010–2012. The purpose of such divinations as well as the peculiarities of the divinatory process were clarified, the lexicographic analysis of the token *divination* was made, its functioning in the Middle Polissia beliefs was determined, various units of the content plan of the studied cultural phenomenon – verbal, agentive, actional, attributive, etc. – were established.

Keywords: *divination, stars, Polissia beliefs, ritual, diverse units.*

Ідіостиль авторів газети «День»: основні тенденції та ознаки мовної організації текстів

Н. М. Прокопенко*, О. М. Євтушенко, Т. В. Ковальова, К. А. Хачатар'ян

Сумський державний університет, м. Суми, Україна
*Corresponding author. E-mail: prokopenko3377@gmail.com

Paper received 05.07.19; Revised 17.07.19; Accepted for publication 23.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-18>

Анотація. Актуальність наукової розвідки зумовлена невпинним зростанням ролі ЗМІ в комунікативній практиці та вмотивована необхідністю вивчення способів і прийомів стилізації газетного дискурсу в аспекті формування ідіостилу. Для з'ясування ролі стилістичного потенціалу мовних ресурсів, способів їх використання та взаємодії в медіатекстах у формуванні ідіостилу як цілого видання, так і окремих авторів виявлено стилістичні параметри ідіостилу всеукраїнської щоденної газети «День» та встановлено зв'язок між ідіостилем журналіста та ідіостилем видання. Зроблена спроба визначити основні мовні маркери ідіостилу авторів газети «День».

Ключові слова: дискурс, діалогічність, ідіостиль, текст, фігура мови.

Вступ. Журналіст сьогодні – це фігура, яка впливає на масову та індивідуальну свідомість, інтелектуальний і моральний стан суспільства, формує естетичні смаки людини та її культурні вподобання. Від майстерності медійника, його фахової та активної життєвої позиції залежить рівень зрілості суспільства в цілому. За чим же ми розпізнаємо справжнього журналіста? Окрім відповідності всім стандартам професії, що вже левова частка майстерності, має бути дещо інше, що приходить лише обраним, лише з досвідом і чому в університетах не вчать. Не всім вдається досягти вершини майстерності, стати упізнаваними для аудиторії. Читаючи деяких, ми пізнаємо особу автора навіть без його гносеологізації. Тобто ведемо мову про ідіостиль, сукупність певних навичок і ознак, які вирізняють майстра з натовпу, надають йому поважності, а його роботі – вартісності та шарму. Цим і зумовлена актуальність нашої роботи.

Короткий огляд публікацій по темі. Ідіостиль журналіста трактуємо як «притаманну творам одного автора систему якісних і кількісних показників, що полягає у доборі змістових і формальних лінгвістичних одиниць, їх взаємодії, в унікальному (неповторному, креативному, індивідуальному) втіленні в них власного авторського способу мовного вираження, створенні власної манери письма і відображенні свого світосприйняття» [18, с.69-70].

Мета дослідження – на матеріалах всеукраїнської щоденної газети «День» розкрити стилістичний потенціал мовних ресурсів, способи їх використання та взаємодії в медіатекстах, що дозволяє визначити ідіостиль окремих авторів видання, прослідкувати основні тенденції та ознаки мовної організації текстів. Для цього необхідно виконати такі завдання: з'ясувати стилістичні параметри ідіостилу окремих авторів газети «День»; виявити найбільш уживані мовленнєві прийоми та фігури.

Матеріали і методи. З метою вивчення ідіостилу авторів «Дня» та з'ясування функціонування в ньому стилістичних засобів різних мовних рівнів ми послуговувалися як традиційними, так і інноваційними методами дослідження. Одним із провідних методів дослідження істинності висунутих у роботі гіпотез є традиційний класичний метод – описовий. Він визначає класи одиниць і зв'язків, що існують між ними.

Причому ми послуговувалися як внутрішньомовним описом (зверненням до типологічних закономірностей), так і позамовним, що апелює до когнітивних механізмів, соціальних, культурних, психічних і подчинників. Серед сучасних структурних методів використано *дискурс-аналіз* як сукупність взаємопов'язаних підходів до вивчення газетного дискурсу, які передбачають систему принципів і методів дослідження, а саме: *лінгвістичний аналіз* (лексичний, семантичний, синтаксичний); *прагматичний аналіз* мовленнєвих та комунікаційних актів; елементи *риторичного аналізу* для з'ясування ефекту впливу на читача; *стилістичний аналіз*; елементи *аналізу жанрової специфіки структур дискурсу*.

Результати та їх обговорення. В інтерв'ю виданню «Журналіст України» головний редактор всеукраїнської щоденної газети «День» Лариса Івшина зазначила, що «нинішня журналістика – складне багатогранне явище. Є фрагменти дуже здорового, дуже цікавого, і воно тягнеться ниточкою від усього кращого, що було в українській публіцистиці, як струмочок із джерела.» [17]. Газета «День», безперечно, продукує ці фрагменти дуже здорового, дуже цікавого, що тягнеться від кращого. Справа в притаманному кожному журналісту газети власного ідіостилу, принципів та чіткого «супротиву деградації в будь-яких її проявах».

Характеристику ідіостилу газети «День» на рівні використання одиниць різних мовних рівнів слід розпочинати з манери письма головного редактора Лариси Івшини, яка у своєму інтерв'ю, даючи відповідь на питання щодо концепції створення інтернет-версії газети, демонструє яскраво виражену індивідуальну мовну поведінку, що характеризується ампліфікативним вживанням іншомовних запозичень, розташованих у формі градації, що дозволяє створити напружений, емоційно насичений текст, втілити головну концептуальну ідею видання. Суспільно-політична лексика вживана свідомо, щоб підкреслити значущість пропонованого проекту для сучасного медіапростору.

« – У нас дуже багато років не вирощувався аристократичний *тренд*... І ось моя *ідеологія* – «нове видання української експансії» – зробити так, щоб у всіх шпаринах було якісне українське, заповнити собою все...» [1, с. 10].

Журналістська діяльність Лариси Івщиної характеризується відвертістю, прямою та постійним зіставленням історичних подій. Її думки – це симбіоз окличних та питальних речень, інколи – незавершених, що спонукають до роздумів. Більшість матеріалів журналістики побудовані односкладними, подекуди навіть називними реченнями. Так, наприклад, у статті «*Талант невдячності. І вдячності*» [16] вже сам заголовок вказує на мовний стиль авторки. До речі, парцельовану антитезу Лариса Івщина також часто використовує, аби підсилити сказане чи створити певне тло контрасту в інформації.

Журналістка часто говорить непересічними образами, однак рідко оперує власними неологізмами. Так, у вищезгаданому матеріалі бачимо «*українську пріреву*», «*Рубікон 1999 року*», «*шлях Кучми*», «*шлях Марчука*» тощо.

Кожну мікротему власного тексту редакторка «Дня» здебільшого підкріплює авторитетними думками. В аналізованому нами тексті таким важелем є авторитетна думка Віктора Небоженка, якого Лариса Івщина цитує у статті кілька разів.

Із-поміж інших художніх прийомів журналістка часто використовує паралелізм: на тлі минулого змальовує сучасність, у нашому випадку – зіставляє два Майдани та дві політичні концепції 1999 року.

Вдало Лариса Івщина використовує порівняння («*боролися, як леви*»), «*контрольовану гіперболу*» («*Треба сказати, що багато людей у регіонах були так налякані співпрацею з опозиційною газетою «День», що ще довго відходили, це відитовхнуло потенційних рекламодавців і партнерів на довге десятиліття...*» [16]). Парцеляція – улюблений прийом Лариси Івщиної, який дозволяє зацентрувати увагу читача, виділити важливі тези у тексті, сконцентруватися на головному («*Філософ Сергій Кримський. Для нас – це гуру, вчитель. Або Джеймс Мейс*», «*Наше суспільство багато років було постгеноцидне, постколоніальне, і з нього вийшло багато слабких і покалічених. І це – боязливих*» [там само]). Стилістичний акцент (логічний наголос) зосереджується на парцеляті.

Аналізуючи діяльність Савіка Шустера в Україні, Лариса Івщина зауважує: «*Для такої політики, як наша, і для такої журналістики, як наша, Савік вічний. Він – тест. Він – символ. Він – наш градусник!*» [там само]; саме парцельовані речення з ампліфікацією дозволяють авторці зробити своєрідний акцент, наголосити на ролі цієї постаті в історії української журналістики. Номінанти *тест, символ, градусник* розташовані у формі висхідної градації (клімаксу), яку Лариса Івщина цілком виправдано використовує для підтвердження власної думки про авторитетність ведучого.

Окремої уваги заслуговує професійне мовлення редактора відділу «Політики» Івана Капсамуна. Журналіст виокремлюється тим, що контролює резонансні справи й часто вносить нові подробиці вже історичних подій на розгляд сучасному суспільству. Така справа «Гонгадзе-Подольського», у якій судові засідання тривають понад десять років.

У найсвіжішому матеріалі «*Позиційні бої*» у *Верховному Суді*» [15] спостерігаємо той же паралелізм:

слухання в суді напередодні президентських перегонів. Іван Капсамун також залучає до власних текстів різнобічні думки, тож і ця стаття наповнена кількома коментарями. Наприкінці тексту вжито народну мудрість «*вода камінь точить*», що також притаманно професійній манері письма автора.

Матеріал «*Проблеми «чесних» і чесності*» [11] насичений складними, частіше складнопідрядними реченнями. Іван Капсамун рідко пише простими, а ще рідше – односкладними реченнями. У тексті згадано статистичні дані опитувань «електоральних симпатій». Пишучи про кандидатів у президенти, Іван Капсамун безумовно дотримується стандартів журналістики. Він не вживає закликів, риторичних окликів чи запитань. Усі свої думки автор підкріплює офіційно оприлюдненими даними, а до припущень додає вставні слова та конструкції у вигляді окремих парцельованих структур. Для систематизації думок журналіст використовує порядкові числівники. Журналіст, безперечно, часто апелює до історії, як і вимагає того його редакційний відділ.

Для ідіостилю Івана Капсамуна характерне використання інтригуючих заголовків, при чому йдеться не про «плітки, скандали, розслідування», а про суспільно важливі питання. Власне, такий рівень соціальної взаємодії та підтримки й визначає стратегію всеукраїнської щоденної газети «День» і характеризує її як якісну пресу. Наприклад, у матеріалі під заголовком «*Як не стати жертвою популізму*» [12] журналіст привідкриває завісу головного задуму тексту у ліді: «*Кількість кандидатів у президенти збільшується. Що з якістю?*» І знову ж таки складними реченнями, насиченими статистичними або документальними подробицями починає вводити читачку аудиторію в курс справи. Зрозуміло, що пишучи про політику, називаючи велику кількість людей, журналіст часто оперує прикладками. Але презентативними (з домінуювальним змістом) у таких текстах усе ж лишаються питальні речення. Задля уникнення тавтології вислів *президентська гонка, передвиборчий процес* Іван Капсамун замінює альтернативними перифразами: «*Про свій похід у політику днями оголосила і Юлія Литвиненко – журналіст, телеведуча, продюсер*».

Не лише про президентські перегони останні матеріали Івана Капсамуна. Проаналізуємо й текст журналіста «*Перший про владу*» [8]. Презентуючи нову книгу першого президента України Леоніда Кравчука, приурочену до його 85-річчя, Іван Капсамун не вдається лише до анотації. Він пропонує згадати ще одну книгу автора «*Одна Україна, єдиний народ*» та події, які відбулися після її виходу. А також подає власне авторитетне бачення: «*Для того, щоб адекватно оцінювати ситуацію в Україні, політики і не тільки мають нарешті навчитися бачити в тих чи інших подіях причинно-наслідковий зв'язок. Це піде на користь як їм самим, так і країні. У пропонуваній книзі «Перший про Владу» якраз визначається не лише діагноз нинішній системі влади, а й пропонується рецепт виходу із ситуації від Леоніда Кравчука*». Інформативний матеріал перетворюється в аналітичний завдяки присудку, вираженому дієслівною конструкцією дійсного способу замість наказового (*мають навчитися бачити*), при цьому автор уникає прямого

тиску на читача, надаючи йому простір для власного аналізу та узагальнень.

Розпізнати авторство Івана Капсамуна можна легко й у тексті «*Москва боїться, що Київ знову стане центром світового православ'я*» [13]. Сплетіння простих і складних речень, використання політичної термінології, історична довідка та наведення авторитетних думок – такий різноплановий стилістичний симбіоз засобів, що характеризують індивідуальну манеру автора: «*Підписи членів Синоду Вселенського Патріархату на публічній копії для України – поставлено, – повідомив в середу архієпископ Євстратій (Зоря). Йдеться про підписи на Томосі про надання Православної церкви України (ПЦУ) автокефалії. Відтепер всі юридичні питання вирішені, Україна офіційно остаточно здобула незалежність для своєї православної церкви. Далі не менш, а може, й більш важке завдання – подальше об'єднання, адже УПЦ МП під керівництвом РПЦ протистойть цьому процесу, і, зрозуміло, розбудова ПЦУ. Отже, як може відбуватися подальше об'єднання українського православ'я? Після створення об'єднаної сильної церкви, чи може Київ у союзі з Константинополем стати центром світового православ'я*». В уривку знову зустрічаємо парцеляцію (перше речення), вставні конструкції, що упорядковують думку, конструкцію «питання – авторська відповідь» (як і у вище наведених текстах), синекдоху. Слід відмітити, що в обидвох попередньо аналізованих матеріалах автор у заголовку також використовує синекдоху (*Перший про владу, Москва боїться*). Цей троп – один із найяскравіших стилістичних маркерів ідіостилу журналіста.

Часто Іван Капсамун задля легшого сприймання політичної, статистичної чи історичної інформації вводить слова, вжиті в переносному значенні. Так, наприклад, у матеріалі «*Вороги Президента Порошенка і один великий друг*» [14] автор уживає антитезу та метонімію. Використання вставних слів, висловлення припущення за шаблоном «питання – авторська відповідь», словесний каламбур, яким передається глибокий зміст, спонукає до роздумів: «*Можливо, правильно зробити ставку на найкращих, а не нових? Адже, як показує практика новітньої історії, нові не завжди краці*». Та й тавтологія тут цілком виправдана: *новий* у значенні «який нещодавно з'явився» протиставляється «тому, хто відкриває нову епоху, сучасному». Антонімія сем однієї лексеми породжує висловлювання, що має афористичний зміст.

Прямим, подекуди навіть гострим, можна назвати авторський стиль Валентина Торби, редактора відділу «Web-редакції та новітніх медіа». Його матеріали насичені складними синтаксичними конструкціями, ускладненнями, експресивністю. Іноді довгі журналістські думки «розривають» короткі: «*При цьому аж через п'ять років*», «*Дивна кваліть слідства і дивна вибірковість*» («Суд чи переслідування?» [4]). Часто журналіст оперує прийомом паралелізму («Виклики

для нового президента» [2], «Від ейфорії – до реалій» [6]). Однорідні члени речення, виправдана тавтологія: «Багато інтриг, багато піару, багато шоу, багато слів...» («Нерв другого туру» [5]). Рідко, але влучно автор використовує художні означення, зазвичай – в іронічному контексті («П'ять років ганьби» [7]).

Складні синтаксичні конструкції – провідна риса авторського стилю Алли Дубровик-Рохової: Нерідко авторка посилається на фахові джерела, тож насичує текст вставними конструкціями: «*Також, згідно з даними World Happiness Report за 2018 рік, Україна втратила шість позицій. Україна опинилася на 138-му місці в рейтингу щастя*», «*Відповідно до аналізу Transparency International, Україна набрала 32 бали зі 100 можливих і посіла 122-ге місце за підсумками 2018 року*» («Про пріоритети та правильні фокуси» [9]). Аби дещо «розбити» сказане на складові, представниця «Дня» часто починає речення зі сполучників: «*Адже до цього законодавством не було встановлено вимог до імпорту низки категорій продуктів, що створювала значні труднощі для бізнесу в питаннях міжнародної торгівлі*», «*Проте наказ не встановлює вимог щодо походження сировини для виробництва харчового продукту виключно із території країни-експортера, що слугує значним полегшенням для виробників*» («На це бізнес-спільнота очікувала близько трьох років» [10]).

У роботах журналістки простежується намагання писати про складні речі простими словами. Для цього вона подає інформацію «людською» мовою, не зловживаючи термінами та статистичними даними. Зрозуміло, що й недоречно в аналітичних жанрах експресивність також відсутня.

Висновки. На формування ідіостилу газетного видання «День» впливають суспільно-політичні чинники, способи висвітлення інформації з дотриманням стандартів журналістики, інтелектуальний та професійний рівень авторського цеху, редакторська далекоглядна стратегія видання, структурно-жанрова палітра газети, а також інші прагматичні параметри, що знаходять вияв у мовленні ЗМІ.

Мовностилістична манера авторів «Дня» характеризується широким використанням фігур мови і тропів, що робить газетний дискурс філософсько насаженим, рефлексуючим, інтерактивним. Орієнтована на ментальні знання читача, мова газети набуває ознак глибокої змістовності, виразності, точності, доцільності через системне використання різноманітних стилістичних прийомів, що свідчить про високий інтелектуально-мовний рівень авторів газети і визначає її ідіостиль як концептуальний синергетичний феномен.

Усі компоненти, що визначають ідіостиль газети, забезпечують ідентифікацію її читачами, популярність видання, визначають його провідне місце у формуванні ідейних смислів медіатекстів, формують «модні» тенденції у мові сучасної преси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газета «День»: № 244–245, 2014.
2. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/vyzovy-dlya-novogo-prezidenta>
3. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/article/den-ukrainy/ne-zabyvayte-ovrage>

4. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/sud-ili-presledovanie>
5. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/nerv-vtorogo-tura>
6. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/article/tema-dnya/ot-eyforii-k-realiyam>
7. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/pyat-let-pozora>
8. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrainy/pershyy-provladu>.
9. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/pro-priorytety-ta-pravylni-fokusy>
10. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/na-ce-biznes-spilnota-ochikuvala-blyzko-troh-rokiv>
11. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/problemy-chesnyh-i-chesnosti>.
12. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/yak-ne-staty-zhertvoyu-populizmu>.
13. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/moskva-boyitsya-shcho-kyiv-znovu-stane-centrom-svitovogo-pravoslavlya>.
14. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/vorogy-prezydenta-poroshenka-i-odyn-velykyy-drug>.
15. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/polityka/pozyciyni-boyi-u-verhovnomu-sudi>.
16. День [Е. ресурс] / Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/profile/larisa-ivshina>
17. Лариса Івшина. Давайте разом зі спількою розбудимо апетит до самоосвіти. З головним редактором «Дня» розмовляє головний редактор «ЖУ» Віра ЧЕРЕМНИХ. [Е. ресурс] // Журналіст України – № 1, 2013. – Режим доступу: <http://nsju.org/journals/2013/01/Jurnalist-Ukr-01-13.pdf>.
18. Прокопенко Н. М. Ідіостиль в медіадискурсі: до проблеми дефініції / Н. М. Прокопенко, О. М. Євтушенко, Т. В. Ковальова // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences/ - VII (32), Issue I.: 192, 2019 Feb. – P. 67-70.

REFERENCES

1. Newspaper "Day": № 244–245, 2014.
2. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/vyzovy-dlyanovogo-prezidenta>
3. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/ru/article/den-ukrainy/ne-zabyvayte-ovrage>
4. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/sud-ili-presledovanie>
5. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/nerv-vtorogo-tura>
6. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/ru/article/tema-dnya/ot-eyforii-k-realiyam>
7. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/pyat-let-pozora>
8. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrainy/pershyy-provladu>.
9. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/pro-priorytety-ta-pravylni-fokusy>
10. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/na-ce-biznes-spilnota-ochikuvala-blyzko-troh-rokiv>
11. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/problemy-chesnyh-i-chesnosti>.
12. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/yak-ne-staty-zhertvoyu-populizmu>.
13. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/moskva-boyitsya-shcho-kyiv-znovu-stane-centrom-svitovogo-pravoslavlya>.
14. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/vorogy-prezydenta-poroshenka-i-odyn-velykyy-drug>.
15. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/polityka/pozyciyni-boyi-u-verhovnomu-sudi>.
16. Day [Е. source]. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/profile/larisa-ivshina>
17. Larysa Ivshyna. Let's awake an appetite to self-education with the union together. The editor-in-chief of "ZHU" Vera Cheremnyh speaks with the editor-in-chief of the "Day" (2013), [Е. source]. *Zhurnalist Ukrainy*, no 1, Access mode: <http://nsju.org/journals/2013/01/Jurnalist-Ukr-01-13.pdf>.
18. Prokopenko N., Yevtushenko O. and Kovalova T. (2019) Ideostyle in the media discourse: definition problem, *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences* - VII (32), Issue I.: 192, 2019 Feb. – P. 67-70.

Author's idiostyle of the newspaper "Day": main trends and characteristics of the linguistic organization of texts

N. M. Prokopenko, O. M. Yevtushenko, T. V. Kovalova, K. A. Hachataryan

The relevance of the scientific work is determined by the continuing growth of the role of the media in communication practice and motivated by the need to study the ways and methods of stylization of the newspaper discourse in the aspect of the formation of the idiostyle.

To find out the role of stylistic potential of language resources, their use and interaction in media texts in shaping idiostyle as whole editions and individual authors the stylistic parameters of idiostyle all-Ukrainian daily newspaper "Day" and the relation between idiostyle of journalist and idiostyle of edition were identified. An attempt is made to identify the main language markers of the authors of the newspaper "Day".

Keywords: discourse, dialogue, idiostyle, text, figure of speech.

Конотативний аспект вторинних номінацій штатів, що відображають господарсько-економічний розвиток США

А. В. Шелякіна, О. М. Торосян

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: chemshell@ipnet.kiev.ua

Paper received 02.09.19; Revised 12.09.19; Accepted for publication 15.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-19>

Анотація. У статті проведено лексико-семантичний та конотативний аналіз топонімічних прізвиськ штатів, що відображають господарсько-економічний розвиток США, розглянуто мотиваційне підгрунтя надання певного прізвиська. Встановлено, що проаналізовані вторинні назви штатів можна віднести до групи з абсолютною вмотивованістю, оскільки завжди відоме мотиваційне підгрунтя надання тієї чи іншої назви. Визначено, що вони не втратили своїх позитивних конотацій і в більшості своїй залишаються офіційними прізвиськами.

Ключові слова: *топонім, топонімічне прізвисько, вторинна номінація, конотативний аспект, мотиваційне підгрунтя, американізм тощо.*

Вступ. Особливою рисою американського мовного простору є застосування неофіційних назв штатів, міст, селищ тощо у всіх сферах життя. Сьогодні добре відомо, що кожен штат має декілька прізвиськ, серед яких одне є офіційним, як герб, прапор, емблема (рослина або тварина штату), гімн та девіз. Неофіційні назви (вторинні номінації) становлять значну частину культурно маркованої лексики і відображають національно-специфічне бачення світу і культурні цінності носіїв мови. Зважаючи на те, що «...прізвиська цікаві з точки зору національно-культурної специфіки їх значення, оскільки вони виникали, як правило, в результаті метонімічного й метафоричного переосмислення назв певних подій, традицій, явищ, що історично пов'язані з тим чи іншим місцем» [4, с. 201], вони є вагомим когнітивним компонентом міжкультурної комунікації, без урахування якого акт спілкування часто є неможливим.

Актуальність дослідження підтверджує і той факт, що інтерес до проблеми вторинної номінації і, зокрема топонімічних прізвиськ, не послаблюється, хоча, як слушно зауважує Г. В. Синегубова, більшість сучасних досліджень прізвиськ присвячено вивченню неофіційних антропонімів [2, с. 150]. Крім того, з часом з'явилася певна кількість нових прізвиськ, оскільки екстралінгвістичне підгрунтя для неофіційних назв штатів і міст змінилось (зміни в економіці, культурному житті тощо), що призвело до розширення матеріалу дослідження.

Короткий огляд публікацій. Теоретичним і практичним аспектам дослідження топоніміки (в тому числі й американської) присвятили свої доробки В. Д. Беленькая, В. А. Зорівчак, А. В. Суперанська, Г. Д. Томахін, які вже стали класичними у зазначеній науковій сфері. Актуальність питання, що розглядається, підтверджується також багаточисельними розвідками сучасних науковців. Серед них особливо помітними є праці В. С. Абрамова, О.Б. Алексеевої, О.А. Кропивкіної, І.Т. Піддубного, С.В. Ричкової, Г. В. Синегубової, О.В. Уразметової, Ю. А. Хуснуліної, Є.В. Цветкової та ін.

Метою даної статті є провести лексико-семантичний та конотативний аналіз топонімічних прізвиськ штатів, що відображають господарсько-економічний розвиток США, розглянути мотиваційне підгрунтя

надання певного прізвиська, а також визначити роль вторинних назв у міжкультурній комунікації.

Результати та їх обговорення. Топонімія США має декілька особливих рис. По-перше, ця система найменувань є відносно молодою. Вона почала зароджуватись із колонізацією Америки і набула характерних рис в кінці 18 століття. По-друге, топонімія розвивалась в культурних (історичних, мовних) і географічних умовах, які значно відрізнялись від тих, що впливали на становлення британської системи назв, відображаючи особливості американського варіанту англійської мови. По-третє, американська топонімія розвинулась за дуже короткий строк (18-19 століття), що створило умови для розширення джерел утворення топонімів, до яких належать: 1) назви, що вже існували у Старому Світі і були перенесені поселенцями до Америки; 2) запозичення з європейських мов; 3) імена історичних особистостей; 4) запозичення з мов аборигенів.

Переважна більшість варіантів топонімів (прізвиськ) виникла стихійно, проте зовсім невипадково. На відміну від власне топонімів топонімічні прізвиська є вторинними одиницями, які з'явилися як результат асоціативно-семантичного відображення властивостей об'єкта. Семантика цих вторинних номінацій відрізняється від семантики власних назв вмотивованістю. Мотиваційним підгрунтям надання прізвиська зазвичай слугують екстралінгвістичні фактори. У сучасній лінгвістиці представлена етимологія варіантів топонімів за різними ознаками. На наш погляд, найбільш детальна класифікація запропонована Г. Д. Томахіним у праці «Америка через американізм» [3, с. 54 – 90]. Сучасні автори продовжують свої розвідки у цьому напрямі. Так, Г. В. Синегубова, досліджуючи, які особливості позамовної дійсності слугували основою для надання того чи іншого прізвиська, виділяє дев'ять мотиваційних груп: «Природно-географічне середовище», «Економіка та промисловість», «Скорочені офіційні назви та аббревіації», «Історія», «Туризм та розваги», «Культурне життя», «Характер», «Люди», «Темпи становлення» [2]. О. А. Кропивкіна та І. Т. Піддубний представили класифікацію, що базується на таких основних критеріях: особливості флори і фауни, історичні події, історичні особливості, географічні та ландшафтні особливості, мінеральні ресурси, особливості характеру й звичаїв жителів штату [1].

Прізвиська виконують описову функцію ширше, ніж власно топоніми, оскільки вони містять у собі емоційне і соціальне навантаження, відображаючи національно-культурну специфіку (історію, особливості господарсько-економічного розвитку, природно-географічне середовище, побут, звичаї та традиції тощо) на рівні денотативного й конотативного аспектів значення одночасно.

Ми пропонуємо розглянути конотативний аспект вторинних номінацій штатів, що відображають господарсько-економічний розвиток США.

The Brownstone State або *the Freestone State* (Коннектикут – «Штат коричневого каменя» або «Штат піщаника») нині більш відомий як «Штат Конституції» (*the Constitution State*). Це офіційне прізвисько Коннектикут отримав відносно недавно, у 1959 році. До цього року штат мав декілька прізвиськ, одне з яких – «Штат піщаника». Мотиваційним підґрунтям надання цього прізвиська послужив той факт, що в районі міста Портленд були розташовані каменоломні, де йшов видобуток піщаника для облицювання фасадів приватних маєтків та державних будівель. У 19 столітті каменоломні були дуже прибутковими, на них працювало більш ніж 1500 робітників з різних країн світу. Двадцять п'ять кораблів доставляли камінь у Бостон, Нью-Йорк, Філадельфію, Сан-Франциско і навіть Лондон. Тільки багаті могли дозволити собі таку розкіш, звідси й використання слова *brownstone* у значенні «заможний, аристократичний» (*brownstone district* – район заможних людей, аристократів; *brownstone votes* – голоси багатих виборців). У сучасній американській англійській це значення прикметника є архаїчним. Екстралінгвістична основа прізвиська нині не відповідає сучасному стану економіки штату, де провідними галузями є промисловість, фінанси, туризм, а також непогано розвинуті рибальство й скотарство. Втім, прізвисько зберігає свої позитивні конотації й асоціюється із заможністю штату, підприємливістю й кмітливістю його жителів. Воно фігурує у власних назвах, наприклад *Brownstone Exploration and Discovery Park*.

The Gem State або *Gem of the Mountains* (Айдахо – «Штат-самоцвіт») отримав своє прізвисько завдяки великим покладам корисних копалин у горах Айдахо, як от золото, срібло, свинець, цинк, кобальт, мідь. Крім того, штат багатий на коштовне каміння: зоряний гранат, яшму, опал, нефрит, топаз, циркон і турмалін. В сучасному Айдахо гірничодобувна промисловість дещо поступилась іншим галузям, зокрема сільському господарству (штат забезпечує третину всієї картоплі, що вирощується в США) та науково-технічній сфері. Тому неофіційним прізвиськом Айдахо є *Famous Potatoes*, і воно навіть є на номерних знаках автомобілів. Втім, жителі штату називають себе *Gem-Staters*. Отже, значення офіційного прізвиська не втратило своїх конотацій і продовжує асоціюватись із красою зоряного гранату; із величчю *Hells Canyon* (Хеллс-Каньон), який є найглибшим каньоном на території США; з водоспадом *Shoshone Falls* (Шошоні Фолс), висота якого більша, ніж у відомого Ніагарського водоспаду; з величезними територіями, які не порушені людською діяльністю: засніженими гірськими хребтами, бурхливими річками, порогами, дрімучими лісами, гірськими ущелинами, великими озерами.

The Golden State (Каліфорнія – «Золотий штат») має ще декілька неофіційних назв, як от *the Land of Gold* («Країна золота»), *the El Dorado State* («Штат величезних скарбів»). Етимологія прізвиська пов'язана із видобутком золота, який розпочався у 1848 році, призвівши до «золотої лихоманки», яка у свою чергу сприяла розвитку не тільки Каліфорнії (на той час напівпустинної горбистої країни), а й усього Заходу. Жителі штату також отримали прізвиська *Gold Diggers*, *Gold Hunters*, а також *Forty-niners* (останнє вказує на рік початку «лихоманки»). Родовища із золотом вичерпалися, але значення прізвиська *the Golden State* набуло інших конотацій, які пов'язані із сьогоденням найбільш населеного, найбагатшого, провідного штату країни, з його роллю у житті США. Воно асоціюється із «Силіконовою долиною», яка вже давно відома як місце зосередження високотехнологічних компаній, як от *Apple*, *IBM*, *Intel*, *Advanced Micro Devices (AMD)*, *Nvidia*, *Hewlett-Packard*, *Cisco*, *Google*, *Yahoo!*, *eBay*, *Facebook*, *Adobe*, *Oracle*, *Symantec* та інших; із аерокосмічною промисловістю (тут працюють лабораторії й заводи цієї галузі); з відомим у всьому світі Голівудом; із мостом *Golden Gate Bridge*; із сонячними долинами, де вирощують виноград; із видобутком нафти та інших корисних копалин; із сільським господарством, завдяки якому Каліфорнію називають «сільськогосподарським локомотивом США».

The Granite State (Нью-Гемпшир – «Гранітний штат») розташований у гористій місцевості, колись зовсім не пристосований для сільського господарства. Білі гори Нью-Гемпшира є одними з найбільш вражаючих на східному узбережжі Сполучених Штатів із найвищою точкою – горою Вашингтон. Однією з важливих галузей економіки штату був є залишається видобуток граніту, що і послужило мотиваційним підґрунтям надання прізвиська. Багато важливих історичних будівель і пам'ятників було створено з цього цінного будівельного матеріалу, як от Бібліотека Конгресу США, Бруклінський міст, пам'ятник Томасу Джефферсону, а також багато будівель у Нью-Йорку. Цікавим є і той факт, що штат отримав своє прізвисько досить давно, у 1825 році. 22 червня того року штат приймав дуже важливого гостя — героя Американської Революції генерала Лафаєта. На честь його прибуття була написана пісня, де назва «Гранітний штат» прозвучала вперше:

*“North, and South, and East, and West,
Grateful homage have express'd,
Greeting loud the Nation's Guest:
Son of Liberty;*

*Whom Tyrants curs'd—when Heav'n approv'd,
And millions long have mourn'd and lov'd;
He comes by fond entreaties mov'd,
The GRANITE STATE to see.” [5]*

Прізвисько так сподобалось жителям, що вже через декілька днів воно стало з'являтися у місцевих газетах, а дехто навіть задрив такий надзвичайній його популярності. З'явився вислів *to be granite envy*, тобто заздрити популярності штату. Згодом прізвисько «Гранітний штат» набуло додаткових конотацій і почало асоціюватись із дотриманням міцних традицій, повагою до історії. Воно є частиною сучасних власних назв, наприклад, *Granite State Challenge* (телевізійне шоу-

вікторина на суспільному телебаченні), *Granite State College*, *Granite State of Mind* (радіо шоу, де музиканти співають наживо у студії), *Granite State Electric Company*, *Granite State Communications*, *Granite State Credit Union* та ін. Свого часу жителі штату також отримали прізвисько *Granite Boys*.

The Lead State (Міссурі – «Штат свинцю»). Етимологія прізвиська пов'язана з великими покладами свинцевих руд на території штату, де розташований *Southeast Missouri Lead District* – найбільше у світі родовище свинцю. Цю корисну копалину було знайдено ще задовго до того, як США придбали територію Міссурі в результаті *The Louisiana Purchase* («Купівля Луїзіани» — операція з придбання США французьких володінь у Північній Америці) у 1803 році. Видобуток свинцю відігравав і продовжує відігравати значну роль в економіці та історії Міссурі, перетворивши колись сільську місцевість на великі міста. Він відіграв ключову роль у будівництві дамби Багнелл (*Bagnell Dam*), створивши озеро Озаркс (*Lake of the Ozarks*), одне з найбільших водосховищ у США. Свинець використовувався для виробництва боеприпасів під час світових війн, а у мирний час – у виробництві свинцево-кислотних акумуляторів. Отже, екстралінгвістична основа прізвиська і нині відповідає сучасному стану економіки штату, хоча поряд із гірничодобувною промисловістю з'явилися такі важливі галузі, як сільське господарство, сфера послуг, важка та легка промисловість.

The Silver State (Невада – «Срібний штат») отримав своє прізвисько через великі родовища срібла, які були відкриті на його території в середині 19 століття. Видобуток срібла в той час складав 30% від всього обсягу, що видобувався у США в 1999 році. В останні десятиліття гірничорудна промисловість не є пріоритетною у Неваді, тобто екстралінгвістична основа прізвиська нині не відповідає сучасному стану економіки штату, де значну долю складає сфера послуг (туризм і азартні ігри), а також сільське господарство (скотарство). Не дарма говорять: "*Nevada was founded on mining and refounded on sin—beginning with prizefighting and easy divorce a century ago and later extending to gaming...*" [The Economist, 21.08.2010]. Втім, його жителі шанують історію штату і пишаються нею. Це відображається в офіційних символах штату, зокрема, на Великій печатці зображений рудокоп із візком. І до сьогодні жителів штату інколи називають *Miners*, *Diggers* (шахтарі, рудокопи). Крім того, назва *The Silver State* написана на номерах автомобілів. Отже, американізм *The Silver State* залишається офіційним прізвиськом Невади і містить у собі такі позитивні конотації, як гордість, повага до важкої праці, розуміння її важливості для економіки штату.

The Gem State, *the Bonanza State* (Монтана – «Штат скарбів», «Штат – золота жила») був названий завдяки надрам, які надзвичайно багаті на золото, мідь, свинець, срібло, вольфрам і платину. Мотиваційним підґрунтям надання прізвиська також став той факт, що у другій половині 19 століття Монтана зробила дійсно багатими велику кількість людей. Відомо, що один із перших золотоносних рудників *Last Chance Gulch* зусиллями рудокопів перетворився на місто (нині столиця Монтани Гелена), що забезпечувало житлом, продовольством та приладдям тисячі шахтарів, що

«затопили» цю місцевість. Як результат, у другій половині 19 століття у Гелені проживало більше мільйонів на душу населення, ніж будь-де у світі. Дотепер екстралінгвістична основа прізвиська частково зберігається (гірничорудна промисловість є важливою поряд із сільським господарством і туризмом). Хоча цей варіант топоніма набув інших конотацій і асоціюється ще з одним скарбом – природою. У Монтані розташовані багаточисельні гірські хребти північної частини Скелястих гір (*Rocky Mountains*). Між гірськими хребтами розкинулись родючі й мальовничі рівнини, як от Райська долина (*Paradise Valley*), на півночі штату – парк Глейшер (*Glacier National Park*). Монтана може похизуватись всесвітньо відомим парком Йеллоустоун (*Yellowstone National Park*), який частково розташований на її території.

The Lumber State або *the Pine Tree State* (Мен – «Штат деревини» або «Сосновий штат») вкритий лісами більше, ніж на 80%. Історія й економіка штату тісно пов'язані із деревообробною промисловістю, що й слугувало мотиваційним підґрунтям надання вище зазначених прізвиськ. Біла сосна вважається найбільшим хвойним деревом на північному сході США, яке зіграло важливу роль в історії штату Мен. У перші дні колонізації високі Білі сосни використовувались у будівництві кораблів і, зокрема, корабельних шогл. Дерев'яні кораблі згодом поступились сталевим, а кораблебудування залишається провідною галуззю економіки штату. Втім, Мен виробляє найбільше дерев'яних каное в США, а ліси забезпечують промисловість сировиною для найважливіших продуктів, як от картонні коробки, паперові пакети, целюлоза та папір. Біла сосна отримала відповідне визнання. Вона зображена на прапорі та печатці штату і є офіційним деревом штату. Шишка та китиця Білої сосни були обрані квітковими емблемами штату (хоча вони біологічно не є квітками). Жителі штату отримали відповідні прізвиська – *Lumberjacks* або *Lumbermen* (лісоруби), жартівливе *Pine Trees* (сосни), а також *Foxes* (лисиці – через велику кількість цих тварин, що проживають у хвойних лісах штату).

Висновки. Проаналізовані вторинні номінації штатів, що відображають господарсько-економічний розвиток США, є важливою частиною культурно маркованої лексики і відображають національно-специфічне бачення світу і культурні цінності американців. Зберігаючи відомості не лише про сучасні й актуальні галузі промисловості, а також про такі, що вже повністю або частково припинили своє існування, вторинні назви допомагають відслідкувати географію й історію розвитку певного виробництва на території США. З'явившись в результаті метонімічного й метафоричного переосмислення назв певних економічних та історичних подій на території США, розглянуті прізвиська штатів є вагомим когнітивним компонентом міжкультурної комунікації, без урахування якого спілкування часто може ускладнюватись. З проаналізованого матеріалу випливає, що нині екстралінгвістична основа певної кількості вторинних номінацій повністю або частково не відповідає сучасному розвитку економіки штату. Прикладами є такі прізвиська, як *The Silver State* (Невада), *The Golden State* (Каліфорнія), *The Gem State* (Монтана), *Gem of the Mountains* (Айдахо), *The Brownstone*

State (Коннектикут). До цього можна додати вторинні назви, які не розглядалися у статті саме через їхню неактуальність у сучасному американському мовному просторі. Це, наприклад, прізвиська штату Пенсильванія (*the Coal State, the Oil State, the Steel State*) або Мічиган (*the Auto State*). Це пояснюється науково-технічним, історичним і культурним розвитком країни. Слід

також зауважити, що проаналізовані вторинні назви штатів можна віднести до групи з абсолютною вмотивованістю, оскільки завжди відоме мотиваційне підґрунтя надання того чи іншого найменування. Важливою ознакою є і те, що вони не втратили своїх позитивних конотацій і в більшості своїй залишаються офіційними прізвиськами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поддубный И.Т., Крапивкина О.А. Типология прозвищ американских штатов [Э. ресурс] / И. Т. Поддубный., О.А. Крапивкина // Молодежный вестник Ир ГТУ. – 2014. — №14. – Режим доступа: <http://mvestnik.istu.irk.ru/journals/2014/01/articles>
2. Синегубова Г. В., Коцаренко Є. В. Види мотивації прізвиськ міст англomовних країн [Текст] / Г. В. Синегубова, Є. В. Коцаренко // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету. – 2016. – Том 2. – С. 150–156.
3. Томахин Г. Д. Америка через американізми [Текст] / Г. Д. Томахин. – М. : Высшая школа, 1999. – 256 с.
4. Труфанова Л. А. Национально-культурная специфика фразеологизмов (на материале фразеологических единиц неантропоцентрической направленности в английском и русском языках) [Э. ресурс] / Л. А. Труфанова // Изв. РГПУ им. А.И. Герцена. – 2009. – № 99. – С. 196–202. – Режим доступа: <https://psibook.com/.../natsionalno-kulturnaya-spetsifika>
5. Brown J. How the Granite State Got Its Name [E., source] / J. Brown. – 2007. – Access Path: www.cowhampshire-blog.com/2007/05/19/new-hampshire

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Про США. Энциклопедия США [Э. ресурс]. – Режим доступа: <https://prousa.info>
2. Learn About the 50 States [E. source]. – Access Path: <https://www.netstate.com/index.html>
3. State Nicknames [E. source]. – Access Path: <https://statesymbolsusa.org/categories/nickname>

REFERENCES

1. Poddubny I. T., Krapivkina O. A. Typology of Nicknames of American States [E. source] / I. T. Poddubny, O. A. Krapivkina // Irkutsk State Technical University. – 2014. — №14. – Access Path: <http://mvestnik.istu.irk.ru/journals/2014/01/articles>
2. Syneubova G. V., Kotsarenko E. V. Motivation Types for the Cities' Nicknames of the English Speaking Countries [Text] / G. V. Syneubova, E. V. Kotsarenko // Donetsk National University. – 2016. – V 2. – P. 150–156.
3. Tomakhin G. D. America via Americanisms [Text] / G. D. Tomakhin. – M. : High School, 1999. – 256 p.
4. Trufanova L. A. Culture Specific Features of Idioms (Based on Non-Anthropocentric Phraseological Units in the English and Russian Languages) [E. source] / L. A. Trufanova // The Herzen State Pedagogical University of Russia. – 2009. – № 99. – С. 196–202. – Access Path: <https://psibook.com/.../natsionalno-kulturnaya-spetsifika>
5. Brown J. How the Granite State Got Its Name [E. source] / J. Brown. – 2007. – Access Path: www.cowhampshire-blog.com/2007/05/19/new-hampshire

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. About the USA. Encyclopedia of the USA. [E. source]. – Access Path: <https://prousa.info>
2. Learn About the 50 States [E. source]. – Access Path: <https://www.netstate.com/index.html>
3. State Nicknames [E. source]. – Access Path: <https://statesymbolsusa.org/categories/nickname>

The connotative aspect of the states' secondary nominations which reflect economic development of the USA

A. V. Sheliakina, O. M. Torosyan

Abstract. The article deals with the lexical-semantic and connotative analysis of the toponymic nicknames of the states which reflect the economic development of the USA. The motivational basis for giving a certain nickname is considered. The results suggest that the analyzed secondary names of the states can be attributed to the group with absolute motivation, since the motivational basis for giving one or another name is always known. It is determined that they have not lost their positive connotations and remained official nicknames in most cases.

Keywords: *toponym, toponymic nickname, secondary nomination, connotative aspect, motivational basis, Americanism, etc.*

Лингво-когнитивные аспекты проблемы *ничто* (лексикографический эксперимент)

С. А. Швачко, А. Н. Кобяков, И. К. Кобякова*

Сумской государственный университет, г. Сумы, Украина

*Corresponding author. E-mail: kobyakova@ukr.net

Paper received 25.06.19; Revised 12.07.19; Accepted for publication 16.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-20>

Аннотация. Актуальность темы обусловлена топикальностью, живым интересом ученых к проблеме *ничто*, интенциями авторов. Объектом статьи является концептуальная категоризация синкреты *ничто*, предметом – типологические сходства и различия полярных групп. Методологическое обеспечение состоит в использовании онтогносеологических принципов, законов антропоцентризма, сопоставления и динамизма. Рабочая гипотеза: *ничто*₁ имеет отрицательные реальные референты, *ничто*₂ лишена их. Обозначенные группы имеют общие лексические структуры, их глубинные структуры находятся в полярной позиции; метазнаки выступают абсолютными омонимами.

Ключевые слова: лингвокогнитивные аспекты, *ничто*, референты, *небытие*, *бытие*.

Введение. В статье осмысливается проблема *ничто* в русле концептуализации и категоризации (объект исследования). Фокусируется внимание на моделировании глобальной структуры (поверхностной и глубинной) лексемы *ничто* (предмет исследования). **Актуальность темы** верифицируется ее топикальностью, постоянным интересом к ней ученых, философскими диверсификациями по заявленной теме, валоративностью и димензиональной многомерностью решаемых задач.

Рабочая гипотеза: лингвистическая природа референта *ничто*, ее корневой морфемы – *что* определяется, с одной стороны, семантико-грамматическим дизайном конкретного языка, а с другой стороны – ответственностью парадигматических и синтагматических атрибутов конкретного дискурса.

Цель и задачи лингвокогнитивного поиска состоят в: инвентаризации лексико-семантического поля отрицания; философском обзоре релевантного вопроса; типологизации силы отрицания; методологическом обеспечении лексикографического эксперимента; моделировании групп бытия и небытия; проспекции дальнейшего исследования заявленной проблемы.

Материалы и методы. Методологическое обеспечение лингвистического поиска обуславливается в работе природой искомым референтов отрицания. Основным является онтогносеологический подход к референтам.

Краткий обзор публикаций по теме. Познавая мир, человек как языковая личность обращает внимание на объекты действительности, мыслит ими, использует сквозные тренды концептуализации и категоризации. На дискуссионном поле философской мысли проблема *ничто* отличается разными подходами – из *ничто* возникает *ничто* – сизифов труд (I), из *ничто* возникает *ничто* (II), из *ничто* возникает *ничто* (III). В парадигме мнений существуют разные воззрения: *ничто* – это объект референтов, это образ идей о стране Урании, это улыбка Чеширского кота [4], это образ страха человека, летящего в бездну [10], это стихия мысли, которую следует искать в самом мышлении [3].

Тайны реального и ирреального миров человек ищет в загадках, сказках, мифологемах, религиозных писаниях, в легендах. Человек стремится к познанию

мира. Дискуссионными в научной картине мира резонируют фразы *бытие – есть, небытие – нет*. Экзистенциальность феномена обнаруживается в церковных ересьях, в учении о богочеловеческой личности Христа, об эмердженте научной концепции картины мира. Философские аспекты проблемы представлены широкой амплитудой воззрений на феномен неуловимого, ирреального, неопределенного, безмерного хаоса – в русле трансцендентности, символики и веры [4, с.132]. Главенствующими здесь являются вопросы бытия в мире и человека в мире [7, с.126]. В поиске ответов срабатывает триада осмысления: быть или не быть / познать или не познать / место человека в познании сущего. Рождаются новые образы, видения действительности, концепты и средства оязыкования. Virtuозные размышления мыслителей остаются открытыми для понимания загадочной сущности *ничто*.

Все, что в мире нам радует взоры, – ничто.

Все стремления наши и споры – ничто,

Все вершины Земли, все просторы – ничто.

Все, что мы волочем в свои норы, – ничто (О. Хайям) [14].

Греческий термин *философия* обозначает любовь к мудрости – «любомудрие». Этот метазнак в античной философии обозначался метафизикой. Аристотель называл метафизику теологией, Х. Вольф предметом общей философии подразумевал существующий мир, а предметом частной философии – вымышленный мир. Философская мысль, таким образом, гетерогенно представлена, в разных студиях. Парадигма познания включает слово *nihil*, этимологические параллели которого восходят к лексеме *ничто* и корневая морфема которого резанируется в термине *нигилизм*. Над этой корреляцией следует задуматься [4, с. 133]. Нигилизм скорее всего представляет запрет на концепцию тренда, на девиацию этой теории в дискуссионном поле.

Н.М. Солодухо замечает, что небытие преследует нас по пятам, грозит нам разрушением и смертью, а наука не дает нам ответы на вопросы о небытии [7, с.127]. Обыгрывается проблема *ничто* в идентификации А.Н. Чанышевой: *ничто* основано на бытии, а бытие основано на *ничто*. Гегель по своему исследует вопрос «ничто имеет бытие в мышлении, представле-

нии оно субъективно [3, с.162]. М. Хайдегер: «О ничто наука знать ничего не хочет» [10, с. 16]. Таким образом философы обращают внимание на способ существования – нечто – это бытие, а небытие – ничто.

Результаты и их обсуждение. Обращаем внимание на семантическую дистанцию групп N_1 и N_2 , используя при этом слово- и текстоцентрические подходы к предмету исследования – референту. Под референтом подразумевается в научной картине предмет мысли – реальный или вымышленный, осознанный и неосознанный, в положительном или отрицательном языковом декоре.

Мир, отраженный в мировоззрении – это не только окружающий человека мир, но и мир, созданный самим человеком – мир его эмоциональных и ментальных состояний [6]. Но аспектные маркеры отражают процесс познания вещей и явлений. Ментальная деятельность человека маркируется на линейных, вертикальных – ризоматичных векторах оязыковления проблемы быть или не быть, познать или не познать. Скалярные оценки референта свидетельствуют о тернистом пути понимания «образа мира в слове явленного» (Б. Пастернак). На то она и мысль, что не всегда «приходит», а когда «приходит», следует глубоко задуматься о референте. Метазнаки оязыковления категории отрицания, как и другие слова, появляются, модифицируются, «опустошаются», меняют свои параметры, сохраняют свою диахроническую память – в научных картинах мира, являются ключом к осмыслению единства концептуализации и категоризации.

В нашем лингвистическом эксперименте выделяется две группы ничто: *ничто*₁ (N_1) и *ничто*₂ (N_2). Эти группы соответственно семантизируют осознанные и неосознанные референты. Внешние формы N_1 и N_2 имеют идентичные морфемы. Истоки секундарной деривации N_1 скрыты в корневой морфеме *-что*. N_2 в первичной форме имеет композиту *ничто* с несемантизируемым референтом. Лексикон N_1 имеет лингвистические атрибуты – аттракторы типа *отрицания, пропуск, запрет, недостаток, ничто*.

Группа N_1 изучается в экспериментах по аутентичным англоязычным и русскоязычным словарям. Словари не только сообщают о мире в алфавитном порядке (Вольтер), они знакомят адресатов с культурами, лингворемами языковой макросистемы, помогают распознать скрытые семиотические парадигмы, свидетельствуют об результатах научных поисков. В работе использованы Британско-английский словарь (D_1), американско-английские словари (D_2 , D_3). D_1 опубликован в 1958 г. (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. – London: Oxford University Press), D_2 – в 1993 г. (New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / The United States of America: Lexicon Publications, INC), D_3 – в 2005 г. (Longman Dictionary of English Language and Culture / Pearson Education Limited). Слово *nothing* в указанных словарях толкуется единообразно по принципу наличия леммы (заглавного слова) и лингвистической справки – аллонимов. В D_1 , D_2 , D_3 семантизируется идея N_2 в словесном образе *nothingness*:

– *non-existence as in pass into nothingness* [13 p.852];

– *The absence of any thing whatsoever, total insignificance realization of one's own nothingness* [12, p. 686];

– *the state of being nothing; not be in Is there only nothingness after death?* [11, p. 958].

Категория Ничто проявляется в эндозонах лексики, грамматики и фразеологии, в модусах языка, речи и речевой деятельности. Успешное познание этого корпуса зависит от человеческого фактора, от компетенции, интенции, статуса, ментальных возможностей носителей языка. В словаре Ожегова можно найти утверждение, что отсутствие – это почти негация. По традиции, легализованными являются интернациональное слово *негация* и его варианты. Ср.: англ. *negative words*; русс. *негативное предложение*. Слово *негация* сохраняет свой буквенный образ частично или полностью в разных языках. Ср.: англ. *never, no, no more*; русс. *некто, никто, нигде, никогда*. Алогические суждения, нестандарты генерируют комические эффекты, которые восходят к серьезным ситуациям, абсурдным толкованиям отдельных явлений, небуквальным представлением бытовых сцен, амбивалентности шуток, стилистическим приемам иронии, гиперболы, литоты.

Идентифицирующим критерием объективности категории негации является процесс сравнения того, что есть, и того, что отсутствует. Результаты сравнения верифицируются в знаках «+», «-», «≈», семантизирующихся в номинативных и коммуникативных единицах. Номинативные представлены моноксемными и полилексемными единицами, а полилексемные – свободными и фразеологическими словосочетаниями. Следует заметить, что в языках обособляются лексические поля негации, которое включает разные уровни – морфемный, лексический, грамматический и текстовой.

Ничто многомерная димензиональная величина, которая раскрывается в атрибутах незнания, отсутствия, пустоты, недостатка, умолчания и т.д. Модус *ничто* универсально проявляется в триаде язык – речь – речевое поведение [1, с. 8]. Познаваемый мир представлен объектами мысли, в языке он имеет свои референты (бытие). В другом случае референты отсутствуют, бытие не присутствует. Непознаваемые объекты, несущественные и реальные, могут познаваться в эндозоне артефактов. Таким образом *ничто* представлено двумя корпусами – *Ничто*₁ – с референтами, *Ничто*₂ – без референтов. Ничего не возникает в мышлении, чего бы не было в сознании. *Nihil est in intellectu, quod non fuerit prius in sensu*.

В английском языке синтаксис довлеет над морфологией. На материале английского художественного дискурса в 10 000 ситуаций с аттракторами отрицания N_1 реализовалась в блоках сказуемого 1/5 часть эмпирического материала, в блоках определения 2 части, обстоятельства 1,5 части, подлежащего 1 часть и дополнения 0,5 части. Мононегативность в этом языке является ведущей - в 9 из 10 частей лингвистического эксперимента.

В английском языке, в частности, частотным является примыкание, прямой порядок слов в предложении и мононегативность в речи. Идиоматичным пред-

ставлен семантический дизайн в обоих языках. Действенным есть принцип pars pro toto (какая система, такая и подсистема). Общим является то, что *ничто*₁ восхоти к секундарной деривации, корневой морфеме – что₁. В группе *ничто*₁ наблюдается первооснова композита *ничто*₂. В английском и русском языках *ничто*₁ семантизирует референты – существующие, осознанные, опознанные и оязыковленные. Образ Н₁ Помогает раскрыть глубинную структуру, которая отрицается префиксом *ни-*. Конкретные не-суждения коррелируют с атракторами бытия, отсутствия, недостатка, пропуска, лакуны, запрета, ничто. Действенность, валоративность, стабильность, универсальность подвластно доминантным методологическим принципам антропоцентризма, сопоставления и динамизма.

В русскоязычных словарях богаче представлена морфологическая парадигма Н₁, что обуславливается его синтетическим строем [8] [9].

Ничто, ничего, ничему, ничем, ни для чего, ни у чего, ни с чем, ни о чем. 1. мест. отриц., с последующим отрицанием. Ни один предмет, ни одно явление. Его не волнует. 2. ничто, за ничто, ничем, ср. О том, кто (что)ничего собой не представляет, не имеет значения для кого-н. Он для меня н.Был ничем, а стал всем. 3. ничто, за ничто, ничем, ср. То же, чтоничтожество. Ом к. в глазах людей. Ничего подобного (разг.) – выражение категорического отрицания, несогласия. Без ничего (разг.) о кушаньи: без начинки, без приправы, без заправки. Пирог без ничего. Булочка без ничего. Всего ничего (разг.) - очень мало. Денег осталось всего ничего. Из ничего(разг.) - 1) по пустякам, зря., Много шуму из ничего; 2) ничего не имея длячего-н., на пустом месте. Из ничего смастерил шкатулку [8].

Небытие – отсутствие жизни, первоначально о смерти как отсутствии бытия. Перейти в н. (умереть: устар.) Из небытия возникнуть (возродиться)

Ничто (что), Ничего, ничему, ничем, ни о чём, ср., местоим. отриц.1. Ни один (предмет, дело, явление). Из Ничего не выйдет Ничего. Пословица. Ничто не трогало его. Пушкин. Уж если делать – так всё или Ничего. А. К. Толстой. Сегодня он ничем не занят. Ни о чем не думать. 2. перен., в знач. суц. ничто (что), Ничего, ср. Ничтожество, то, что лишено всего, всякого значения. Превратиться в ничто. Ничто иное или ничто другое (кроме) – то же, что ничто в 1 знач. (не смешивать с не что иное, как...). Ничто иное меня не занимает. ничем Ничего (обл.) – совсем Ничего. Нету ничем ничего-то, кроме трясины и мхов! [9]

Небытие – небытия, мн. нет, ср. (книжн.). Несуществование, отсутствие бытия [9].

В реферируемых словарях Н₁ представляется в богатых лингвистических образах, а именно частеречных, номинативных синтаксических и фразеологических синонимических и парадигматических корпусах к этим значения добавляется группа *ничто*₂ изображаете в статусе заключительного значения.

noth-ing [nɒθɪŋ]. n. not anything. He had nothing to say. It you take six from six you have nothing left. Nothing pleased him. He has nothing in him (i.e. he has no good qualities ; he's a weak or worthless fellow). That's nothing to (i.e. compared with) what followed. Nothing doing!

(Colloq. an expression used either to confess failure or to refuse a request.) He's five feet nothing (i.e. exactly five feet) **for nothing**. (1) without payment or reward. I got it for nothing. (2) without reason. They quarrelled for nothing. (3) uselessly ; in vain. We had all our trouble for nothing. **come to nothing**, fail completely ; have no result. **make nothing of**, (1) be unable to understand. I can make nothing of this book. (2) treat as important. He makes nothing of a few mistakes. (3) fail to do or use. **hear nothing of**, receive no news from. **think nothing of**, consider lightly. **have nothing to do with**, not be concerned with. It has nothing to do with me (i.e. it's not my business). **little or nothing (of)**, very little (of). There's little or nothing the matter with him (i.e. he is not really ill). **nothing much**, not much; very little. **to say nothing of**, without meaning; let alone. **nothing like**. There's nothing like hard work (doing things at once, etc.) (i.e. Hard work's a good thing ; it's a good thing to do things at once, etc.) – adv. not at all. It's nothing like what it used to be. **noth-ing-ness** [nɒθɪŋɪs] n. being nothing: non-existence, as to pass into nothingness[13, с.852].

Семантическая дистанция между Н₁ и Н₂ представлена в количественных оценках по формуле

$$SD = 1 - \frac{2 \cdot q}{A+B}$$

в которой q – общее значение, а (A + B) – суммарное значение конституентов (см. Табл.1).

Таблица 1 – Семантическая дистанция между группами Н₁ и Н₂

Семантические атрибуты	Ничто ₁	Ничто ₂	Семантические расхождения
1.Референты	+	-	$SD = 1 - \frac{2 \cdot q}{A+B} = 1 - \frac{2 \cdot 0}{6+0} = 1$
2.Частеречные аспекты			
3.Грамматические аспекты	ас+	-	
4.Фразеологические аспекты	ас+	-	
5.Эпидигматические аспекты	+	-	
6.Не-суждение	+	-	

Димензиональная разница между группами Н₁ и Н₂ объясняется их абсолютной дивергенцией и отсутствием реального, невымышленного референта в группе Н₂. Таким образом лексемы Н₁ и Н₂ представлены омографично и омофонетично. Группа Н₂ представляет вечную проблему вечных поисков.

Группа Ничто₁ атрактирует реальные референты с атрибутами отрицания, запрета, недостачи, пропуска, уничтожительности. В группе Ничто₂ отсутствуют реальные референты, а также - идея *mentalese* («язык» и «мысль»). Вербальные маркеры отрицания реализуются в конкретных дискурсах речи.

Выводы. В научной картине мира, в частности в толковых аутентичных словарях разных школ и трендов представлены словарные статьи с леммой *ничто* / *nothing*. Полисемантика этих слов представлена в образцах синтаксических и фразеологических номинативных единиц. Зависимость детерминации семантического-грамматического дизайна коррелирует с языковыми макросистемами и их дискурсами.

Методологическое обеспечение состоит в использовании онтогнесеологических принципов, законов

антропоцентризма, сопоставления и динамизма. Рабочая гипотеза: *ничто*₁ имеет отрицательные реальные референты, *ничто*₂ лишена их. Обозначенные группы имеют общие лексические структуры, их глубинные структуры находятся в полярной позиции; метазнаки выступают абсолютными омонимами.

Перспективным представляется осмысление лингвокогнитивного бытия неологизмов – референтов

разных дискурсов и языков, а также адгерентности феноменов лакунарности и негации в модусах языка / речи / речевой деятельности; поливалентности полнозначных и служебных слов с семантикой негации; скалярной представленности; моделирования языковой парадигмы маркеров.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анохина Т. О. Корпусний лакунікон англійської мови: лексикографічний аналіз // Філологічні трактати. - 2018. - Т. 10, № 2. - С. 7-12. - DOI: 10.21272/Ftrk.2018.10(2)-01
2. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М.: ЯСК, 2001. – 272 с.
3. Гегель Г. Наука логики / Г. Гегель // Соч. в 3 т. Т. 1. – М.: Мысль, 1970. – 501 с.
4. Дмитриева В. А. Соотношение категории ничто и нигилизма // Вестник ПАГС, 2012, №4 (33). – С.131–135.
5. Корольова А. В. Когнітивна лінгвокомпаративістика: від реконструкції правових форм до реконструкції структур свідомості // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 17. №2. 2014. – С. 94–100.
6. Пименова М. В. Языковая картина мира - Москва: Флинта, 2014. – 109с.
7. Солодухо Н. М. Понимание онтологического статуса небытия. – Известия КГАСУ, 2006, №1(5). – С.126–128
8. Толковый словарь Ожегова онлайн <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=16329>
9. Толковый словарь русского языка Ушакова. <https://slovar.cc/rus/ushakov/416760.html>
10. Хайдеггер М. Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
11. Longman Dictionary of English Language and Culture / Pearson Education Limited, 2005. – 1620 p.
12. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language/ The United States of America: Lexicon Publications, INC, 1993. – 1144 p.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. – London: Oxford University Press, 1958. – 1527 p.
14. Рубаи Омара Хайяма о смысле жизни on-line <https://omar-khayyam.eu/rubai-o-smysle-zhizni/>

REFERENCES

1. Anokhina, T.O. Korpusny`j lakunikon anglijs`koyi movy` : leksy`kografichny`j analiz [The Corpus-based lacunicon of the English language: the lexicographic analysis]. Filologični traktati, Volume 10, No 2 '2018. Sumy: SumDU publishers, 2018. P.7-12.
2. Vezhbitskaya, A. Sopostavleny`e kul`tur cherez posredstvo leksy`ky` y` Sopostavleny`e kul`tur cherez posredstvo leksy`ky` y` pramaty`ky` [Comparison of cultures through the vocabulary and Comparison of cultures through the use of vocabulary and pragmatics] / The English translation by A.D. Shmelev. Moscow: Yask, 2001. 272 p.
3. Hegel, G.W. F., Science of Logic/ V .1. – Moscow: Musl', 1970. 501p.
4. Dmitrieva, V.A. The Correlation of the Category of Nothing to Nihilism // Vestnik PAGC, 2012, 4(33). P. 131-135.
5. Korol`ova, A. V. (2014). Kohnityvna linhvokomparatyvistyka: vid rekonstrukcii pravovnyx form do rekonstrukcii struktur svidomosti. In Visnyk KNLU. Seriya Filolohiya. Tom 17. №2. 94–100
6. Pimenova, M.V. InguisticView of the World. Moscow: Flint, 2014. – 109p.
7. Soloduhu, N.M. Ponimanie ontologicheskogo statusa nebutija [Understanding ontological status of non-existence]. Isvestie KGASU, 2006, №1(5). – P.126–128.
8. Ozhegov's Dictionary on-line <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=16329>
9. Ushakov's Dictionary on-line <https://slovar.cc/rus/ushakov/416760.html>
10. Heidegger, M. Time and being. Moscow: Pesbuvlika, 1993. – 447 c.
14. Pubai Omar Khayyam Jun the Meaning of Life on-line <https://omar-khayyam.eu/rubai-o-smysle-zhizni/>

Lingo-cognitive Aspects of Nothing Problem (Lexicographical Experiment)

S. A. Shvachko, A. N. Kobayakov, I. K. Kobayakova

Abstract. Research theme is urgent and topical due to its eternal vitality and importanceю Subject of the article is problem of nothingness, its deviations in different languages and discourses. The material of the paper is being attracted from the English and Russian dictionaries. The textual approach is illustrated by the discursive analysis. Actuality of the paper is objectivized by its topicality, by the stable interest of researchers and their great expectance. The working hypothesis: *nothing*₁ has referents to negate, *nothing*₂ is referentless. Both groups are correlated in their outer aspects; their deep aspects are diverse. Their metasigns are absolute homonyms.

Keywords: *lingo-cognitive aspects, nothingness, referents, non-being, being.*

Категорія хронотопу в австралійських художніх текстах для дітей: лінгвокультурний аспект (на матеріалі казки Мей Гіббс *Snugglepots and Cuddlepies*)

О. В. Ставенко

Херсонський державний університет, Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: evstavenko@gmail.com

Paper received 08.08.19; Revised 16.08.19; Accepted for publication 21.08.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-21>

Анотація. Статтю присвячено висвітленню лінгвокультурних особливостей реалізації категорії хронотопу в австралійських художніх текстах для дітей. На матеріалі казки *Snugglepots and Cuddlepies* Мей Гіббс з'ясовано, що виразально-зображальні засоби актуалізації категорії хронотопу реалізують етнокультурні смисли, характерні для австралійської лінгвокультури. У статті охарактеризовано особливості вербалізації хроноса та топоса в казці Мей Гіббс та виявлено способи вираження їх етнокультурної специфіки.

Ключові слова: текстова категорія, хронотоп, етнокультурна специфіка, художні тексти для дітей, казка.

Вступ. Одним із напрямів сучасних досліджень з лінгвістики тексту є вирішення проблеми глобальної семантичної зв'язності тексту. У річищі текстової семантики з'ясуванню універсальних змістових категорій тексту присвячені численні праці як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців. Звертаючись до проблеми цілісності й зв'язності саме художніх текстів, учені виокремлюють категорію хронотопу як взаємодію художнього простору й часу в літературному творі [3; 8; 9; 10; 14; 18]. Хронотоп художнього тексту є авторським відображенням часу й простору, у засобах вербалізації якого містяться маркери тої чи тої лінгвокультури. Зокрема, в австралійських художніх текстах для дітей реалізація категорії хронотопу має свої етноспецифічні особливості, що потребують ґрунтовного вивчення.

Стислий огляд публікацій із теми. У лінгвістиці тексту існують різні погляди на те, які текстові категорії слід вважати базовими. Здебільшого найважливішою називають категорію *зв'язності*. Зокрема, Т. ван Дейк, учений у галузі теорії тексту та дискурсу, характеризує *глобальну зв'язність* тексту через послідовність як речень і пропозицій, так і мовленнєвих актів, розробляє теорію семантичної і прагматичної текстових макроструктур [5, с. 41-67]. Р. Богранд та В. Дресслер тлумачать текст як комунікативну єдність та виокремлюють такі властиві йому стандарти текстуальності: *когезія, когерентність, інтенціональність, сприйманість, інформативність, ситуативність та інтертекстуальність*, де центральними є перші дві категорії. Когезія є зв'язністю тексту, сукупністю способів граматичного й лексичного поєднання компонентів тексту (слів, речень) у лінійну послідовність, а *когерентність* – текстовою цілісністю, взаємозв'язком і співвіднесеністю складових тексту з компонентами, що лежать у їх основі – концептами як конфігурацією всіх знань про той чи той об'єкт або явище [25, с. 11-17].

Проблема зв'язності художнього тексту займає окреме місце в ракурсі вивчення сучасної наукової парадигми. Зокрема, із погляду стилістики *художній текст* трактують як призначене для передавання й зберігання інформації та емоційного впливу на читача вербальне, внутрішньо зв'язне, завершене ціле, для якого характерною є ідейно-художня єдність [2, с. 153]. Найважливішими властивостями художнього тексту, як зазначає зокрема І. Арнольд, є *інформативність, цілісність оформлення та зв'язність*, що охоплює логічність тексту, його тематику, структуру та прагматичний аспект і реалізується на всіх мовних рівнях [2, с. 154-157].

Україн значущою для формування зв'язності й цілісності художнього тексту є *категорія хронотопу*, до висвітлення особливостей реалізації якої повсякчас звертаються як у літературознавстві, так і в лінгвістиці. Зазначимо проте, що подекуди, аналізуючи той чи той літературний твір, учені відокремлюють один від одного топос, художній простір, і хронос, художній час. Наприклад, Ю. Лотман увагу фокусує на проблемі *художнього простору* та трактує його як модель структури реального простору в художньому тексті, де просторові поняття типу «високий – низький», «правий – лівий», «близький – далекий» та інші слугують матеріалом для створення культурних моделей із непросторовим значенням «цінний – нецінний», «гарний – поганий», «свій – чужий» [16, с. 211-212]. Взаємозв'язок простору й тексту ґрунтовно висвітлено й В. Топоровим, який у праці «Простір і текст» кваліфікує текст як просторовий, а простір – як текст та як еквівалент реального простору в непросторовій свідомості [23, с. 227]. Окремо поетику художнього простору й поетику художнього часу вивчає також Д. Ліхачов. *Художній час* учений тлумачить як сам час, у тому вигляді, у якому він відтворений і зображений у літературному творі [15, с. 210], а *художній простір* – як певний, створений автором простір, де відбуваються події твору і який, будучи безпосередньо пов'язаним із художнім часом, у певний спосіб організовує дію твору [15, с. 335]. Дослідження художнього часу та простору проводили й на вітчизняній арені [7; 11; 12; 13].

Попри численні розвідки окремо часу, або окремо простору літературного твору, відомо, що в художніх текстах вони є невіддільними один від одного. Ознаки часу й простору в їх синтезі втілюються в категорії хронотопу, дослідження якої беруть свій початок ще з наукового доробку М. Бахтіна [3]. *Хронотоп* учений визначає як формально-змістовну категорію художнього тексту, суттєвий взаємозв'язок часових і просторових відносин у творі. Нерозривність простору й часу в художньому хронотопі полягає в тому, що ознаки часу розкриваються у просторі, а простір осмислюється й вимірюється часом [3, с. 234-235]. М. Бахтін також зазначає, що хронотоп художнього тексту є організаційним центром його ключових сюжетних подій та основою для їх зображення, конкретизації, наповнення й матеріалізації часу в просторі [3, с. 398-399].

Хоча первинно хронотоп є категорією художнього твору, що зумовлює широке його вивчення в галузі літературознавства, зокрема й вітчизняними науковцями [8; 10; 18], до його дослідження повсякчас звертаються

лінгвісти. Категорію хронотопу аналізують з погляду теорії мови [17; 22], лінгвістики тексту [9], когнітивної лінгвістики [4; 14; 19], психолінгвістики [22]. Матеріалом же досліджень особливостей мовної експлікації категорії хронотопу слугують художні тексти різних прозових жанрів, зокрема оповідання [4], повісті, романи [4; 14], фентезі [19] та інші.

Аналітичний огляд теоретико-практичних досліджень з вивчення хронотопу як категорії художнього тексту засвідчив, що науковці фокусують свою увагу здебільшого на особливостях хронотопу, характерних для певного літературного жанру, наприклад, або ідіостилію автора. Проте не можна заперечувати, що категорії хронотопу властиві й певні етнокультурні ознаки. У дослідженні висуваємо гіпотезу щодо властивості категорії хронотопу реалізовувати етнокультурні смисли в австралійських художніх текстах для дітей.

Особливості національної мовної картини світу, етнокультурної зокрема, що є ментальним відбиттям культурного досвіду етносу, його уявлень про світ і людину за допомогою вербалізованих етнокультурних символів й етноспецифічних концептів [6, с. 24], як відомо, відображаються в художньому тексті. Категорія хронотопу є одним із засобів вираження, певним тлом реалізації етнокультурних смислів.

Одиницями аналізу сучасних лінгвокультурних досліджень постають мовні знаки, основою яких слугують когнітивні категорії, що поєднують універсальні та ідіоетнічні узагальнення дійсності [1, с. 97; 29; 6 та ін.]. У певному дискурсивному просторі, як зазначає Н. Алефіренко, мислення людини здатне створювати знаки непрямої номінації (фразеологізми, тропи тощо), для яких характерними є певні мовні, когнітивні та культурні ознаки. Культурний компонент знаків непрямої номінації створюється їхньою семіотичністю, символічністю та зв'язком із етнокультурною свідомістю народу [1, с. 98-99]. Зокрема, у контексті досліджень особливостей мовної репрезентації австралійської лінгвокультури було з'ясовано, що їй властиве поєднання двох різних поглядів на навколишній світ – аборигенного та не-аборигенного населення, які залежать від сприйняття та відображення стосунків між людиною і природою [21, с. 50]. Це й обумовлює наявність в австралійських художніх текстах для дітей стійких опозицій, типу «свій – чужий», «урбаністичний – руристичний» [21, с. 54-55; 24], опредметнену зокрема й у вербалізації категорії хронотопу. Із огляду на це спрямовуємо наше дослідження на виявлення етнокультурних смислів у засобах актуалізації категорії хронотопу в австралійських художніх текстах для дітей (далі – ХТД).

Мета наукової розвідки – охарактеризувати виразально-зображальні засоби реалізації категорії хронотопу в австралійських ХТД на матеріалі літературної казки Мей Гіббс *Snugglepote and Cuddlepote* [26]. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких науково-дослідних завдань: висвітлити особливості вербалізації хроноса та топоса в австралійських ХТД; виявити способи вираження етнокультурної специфіки актуалізації категорії хронотопу в казці *Snugglepote and Cuddlepote* Мей Гіббс.

Об'єктом дослідження є етнокультурна специфіка категорії хронотопу в австралійських ХТД, **предметом** – лінгвостилістичні засоби актуалізації етнокультурних

особливостей категорії хронотопу в казці Мей Гіббс *Snugglepote and Cuddlepote*.

Методи дослідження зумовлені метою та завданнями наукової розвідки. *Метод інтерпретаційно-текстового аналізу* австралійських ХТД було використано для виокремлення текстових фрагментів, у яких реалізовано категорію художнього хронотопу. *Лінгвостилістичним методом аналізу* відібраних текстових фрагментів послуговувалися з метою виявити виразально-зображальні засоби, що актуалізують категорію хронотопу. Для з'ясування ж етнокультурних смислів у засобах вербалізації категорії хронотопу застосовано методи *контекстного, семантичного та концептуально-ого аналізу*.

Результати та їх обговорення. У контексті нашого дослідження *хронотоп* розуміємо як категорію австралійських ХТД, у якій відбито етнокультурну специфіку австралійської лінгвокультури.

У сюжеті твору Мей Гіббс *Snugglepote and Cuddlepote* йдеться про подорож головних героїв, двох флористичних мешканців австралійського бушу Снаглпота й Кадлпая, з метою побачити людину на власні очі. Художній хронотоп казки осмислюється як життєвий шлях героїв. У тексті твору образи річки (*river*), шляху (*way*), або дороги (*road*), символізують мандри і випробування, які долають головні герої задля здійснення своєї мрії. Наприклад, художній образ річки у текстовому фрагменті, де описано сплавляння героїв у невеликому човні, опредметнено за допомогою гідронімних маркерів *river, stream, current, pool*, що є індикаторами буш-топоса як місця, у якому розгортаються події казки: “*He hurried down the bed of the creek till they came to a big river. There, under the rushes lay a little boat. They jumped in. He pushed out into the stream and away they went, twirling and bobbing along with the current. After rushing down the stream at a great rate for some time, Mr. Frog guided the little boat into a quiet pool and pushed her onto the bank.*” [26, с. 83]. Сильний потік спочатку підхоплює човник, крутить і підкидає його, несе з шаленою швидкістю, проте зрештою героям вдається направити його у спокійне озерце й урятуватися у такий спосіб від переслідувачів. Семантика номінативних одиниць *to twirl* «вертїтися», *to bob* «підстрибувати» та виразів *to rush down* «поспішати вниз», *at a great rate* «з великою швидкістю», а також створений за допомогою синтаксичних стилістичних прийомів інверсії та вставних конструкцій ефект динаміки перебігу подій і певного збентеження персонажів твору активізують сприйняття образу річки як стрімкої, бурхливої, небезпечної й мінливої стихії. Переносючи характеристики образу річки на життя як царину мети, вилучаємо концептуальну метафору ЖИТТЯ є БУРХЛИВА РІКА.

У ХТД Мей Гіббс подорож головних героїв починається від їхнього дому й триває аж до зустрічі з людиною, що проілюстровано в такому фрагменті: “<...>*they were travelling far to see a Human, he said he would like to go with them<...>*” [26, с. 16]. Характерними ознаками художнього образу шляху в тексті постають його протяжність і довготривалість, виражені через лексичні одиниці *journey* «довга подорож», *travel* «подорожувати», *long* «довгий», *far* «далеко», як наприклад у фрагменті, поданому вище, або в такому: “‘*Where are you going?*’ asked Cuddlepote. ‘*To see the Humans,*’ said Snugglepote. ‘*Only in the distance,*’ pleaded Cuddlepote. Then

they began **their journey**. When they have walked a **long way Snugglepote said**<...>” [26, с. 5]. Образові ж дороги у казці Мей Гіббс властиві ознаки напруження, неспокою. У ХТД дорогу персоніфіковано за допомогою епітета *busy* «зайнятий, метушливий», наприклад: “*All day they walked upon a busy highroad.*” [26, с. 6]. Саме на дорозі, або біля неї, трапляються всілякі негаразди, зокрема головні герої твору нарешті зустрічають людину: “*Well,*” said Snugglepote, when they were at last **on the road again by themselves**. <...> “*Well!*” he said, “*we have seen a Human.*” [26, с. 61]. У казці образи шляху й дороги, подібно до образу річки, метафорично осмислюються як саме життя героїв. Із огляду на основні засоби вербалізації цих художніх образів вилучаємо концептуальну метафору ЖИТТЯ є ДОВИГИЙ ШЛЯХ, де такі ознаки царини джерела, як довготривалість, швидкоплинність, складність, напруженість переносяться на царину мети – життя.

Для категорії хронотопу в австралійських ХТД характерною ознакою є етнокультурна специфіка реалізації художнього простору та художнього часу. Зокрема, і в казці Мей Гіббс *Snugglepote and Cuddlepote* особливості австралійського світосприйняття набувають вираження в топосі й хроносі художнього тексту.

Вербалізація хроноса в казці *Snugglepote and Cuddlepote* Мей Гіббс. Художньому часові австралійських ХТД різних жанрів, подібно до хроноса фольклорних казок, властиві абстрактність і невизначеність меж. Проаналізувавши літературну казку Мей Гіббс, виділяємо такі лексичні індикатори часу: *one day* [26, с. 1], *one very hot night* [26, с. 5], *now* [26, с. 2, 6, 9, 60, 74], *presently* [26, с. 15, 31, 74, 82], *that night* [26, с. 16, 20], *that very night* [26, с. 85], *soon* [26, с. 61], *soon after* [26, с. 68], *all the time* [26, с. 45, 59, 77, 84], *just about this time* [26, с. 20], *by this time* [26, с. 62], *some day* [26, с. 86] та інші. Часто часовими маркерами у ХТД слугують номінативні одиниці із семантикою дня, ночі, або певного їх періоду, у поєднанні з займенниками, прикметниками або прийменниками, зокрема: “*All day*” [26, с. 6], “*early morning*” [26, с. 10], “*till daybreak*” [26, с. 19], “*a big dinner party*” [26, с. 20], “*after dinner*” [26, с. 20], “*late in the afternoon*” [26, с. 81], “*all night*” [26, с. 15, 20], “*in the night*” [26, с. 19], “*In the middle of the night*” [26, с. 16].

Час у ХТД *Snugglepote and Cuddlepote* виражено й за допомогою синтаксичних конструкцій, зокрема через вживання поширених підрядних речень (“*When Cuddlepote was very small*<...>” [26, с. 1], “*As all this was happening*<...>” [26, с. 62]), або безособових сурядних (“*It was quite dark now, and Blossom was hungry*<...>” [26, с. 68], “*It was nearly sunrise by the time she reached the city.*” [26, с. 73]). Зазначимо також, що в таких конструкціях, вказуючи час, автор подекуди посилається на положення світил на небі. Наприклад, пригоди головних героїв починаються з речення: “*When the Sun rose they were far from home.*” [26, с. 5]. Відомо, що сонце є символом життєвої сили, хоробрості, пристрасі й молодості [20, с. 58]. Усі ці чесноти головні персонажі твору з готовністю проявляють під час їхньої подорожі.

У казці Мей Гіббс характерними ознаками індикаторів художнього часу є абстрактність і невизначеність, що не лише створюють ефект розмитості меж між часом зображених у творі подій та сучасністю читача, а й сприяють формуванню в читача відчуття певного зв'язку зі священною для австралійського етносу давни-

ною, міфологічним періодом *the Dreaming*, коли в тілесній подобі на землі жили й творили пращури аборигенів [27, с. 65-66]. Ще М. Бахтін стверджував, що взаємозв'язки між різними хронотопами одного художнього тексту одночасно належать світам автора, виконавця, слухача, читача. Ці світи можуть бути в різних часах і просторах, проте вони є нерозривно пов'язаними один з одним і постійно взаємодіють, здійснюють обмін у соціальному світі, що історично розвивається [3, с. 401-402]. Зв'язок хроноса художнього тексту із міфологічним часом простежуємо, наприклад, у фрагменті ХТД *Snugglepote and Cuddlepote*, де описано як головні персонажі казки, щоб налагодити відносини з норавливими ведмедями, влаштували для них свято: “*That night, when the moon was up, they danced before the big Bears. Mr. and Mrs. Bears were so amused that they laughed all night. Mrs. Kookaburra heard the fuss and came to see what was happening. She, too, laughed all night, and the Bush rang with laughter.*” [26, с. 20]. Часові маркери, якими є вирази *That night, when the moon was up* «тієї ночі, коли на небі сяяв місяць» (переклад наш) та *all night* «протягом усієї ночі», що повторюється двічі, не характеризують час як сучасність або недалеке минуле. Хронос описано через положення на небі місяця, що символізує достаток, відродження й безсмертя [20, с. 48]. Про ці блага завжди просили своїх пращурів аборигени Австралії, проводячи різноманітні церемонії, подібним до яких є зображене в казці свято. Текстовий фрагмент ніби переносить нас у часи, коли племена аборигенів під сяйвом місяця влаштовували шалені корроборрі з танцями, піснями й веселощами, що тривали всю ніч [27, с. 54-55].

Ще більш розмитим час є в описах сновидінь персонажів твору. Так само як представники корінного населення Австралії, літературні персонажі ХТД Мей Гіббс сприймають сон як реальність, або як певне провидіння чи настанову. Прикладом такого світосприйняття є текстовий фрагмент, де змальовано, як Кадпай сниться ніби його хтось кличе і як він, не прокидаючись, іде на голос й опиняється біля річки, де вже насправді чує прохання про допомогу опосума, що опинився в біді: “*While he was asleep he had a dream. He thought someone was calling him, so he got up and followed the voice; and he really did get up and walked along, though he was fast asleep all the time. ‘Cuddlepote, come here!’ the voice kept calling, and, as it called, Cuddlepote followed him, with eyes wide open, yet fast asleep, till by and by he came to a little stream. When his foot touched the water, he woke up. ‘Help me, help me,’ called a faint voice near him.*” [26, с. 55-56]. Хоча у наведеному прикладі й ужито індикатори часу (*while, all the time, yet, till, by and by, when*), вони вказують лише на послідовність подій і жодним чином не описують, коли саме все це відбувалося. За допомогою повтору виразу *fast asleep* наголошено, що ці події тривали протягом сну героя, проте зазначено й, що він не сприймав те, що з ним відбувалося як сон. Кадпай ніби чув голос всемогутнього і всевидючого духу, одного із пращурів часів *the Dreaming*.

Отже, хронос казки *Snugglepote and Cuddlepote* Мей Гіббс вербалізовано в художньому тексті за допомогою як лексичних мовних засобів, так і синтаксичної будови тексту. Для індикаторів художнього часу твору характерними є абстрактність і невизначеність, що обумовлено його зв'язком із міфологічним часом *the Dreaming*, не-

від'ємним складником австралійської автохтонної етнокультури. Специфіка ознак часу австралійських ХТД, проте, не обмежується аналізом засобів його вербалізації. Хронос розкривається в художньому тексті й через його просторові характеристики.

Особливості реалізації топоса в австралійських ХТД на матеріалі казки Мей Гіббс *Snugglepote and Cuddlepote*. Топос австралійських ХТД репрезентовано здебільшого зображеннями бушу, що є унікальною австралійською місцевістю зі специфічною флорою та фауною. Зокрема, у казці *Snugglepote and Cuddlepote* Мей Гіббс натрапляємо на локалізацію місця перебігу подій межами австралійського бушу, що опредметнено лексичними одиницями прямої номінації: назвою міста в Австралії (Сідней): *"I have some relations living in the Sydney Domain..."* [26, с. 2], та притаманної континентові території (буш): *the Bush* [26, с. 20, 49, 60]. Буш як топос в художньому тексті також реалізовано через словосполучення, де лексема *bush* виступає у функції атрибутива: *Bush Cabmen* [26, с. 42], *the Bush creatures* [26, с. 59, 60, 61], *good bush manners* [26, с. 74].

Сприйняття художнього простору як австралійського бушу активується в казці *Snugglepote and Cuddlepote* й через низку етноспецифічних індикаторів топоса, серед яких: номінативні одиниці на позначення характерних природних явищ (*wind, breeze*), гідроніми (*brook, stream, river, creek, lake, pool*), ороніми (*cave, hill, rock*), зооніми (*bird, owl, bees, beetle, Cicadas, crickets, pink mouse, possum, a spotted cat, snake, spiders, ants, grubs, glow worms*) та флороніми (*Boronia bush, grass, grass-root bun, ferns, mauve orchid, moss, rush, tea trees, wattle gum*). Навіть більше, іменами героїв твору, анімалістичних і флористичних персонажів із антропоморфними характеристиками, слугують здебільшого назви поширених у Австралії тварин (*Mr. Blue-cap Wren, Mrs. Fantail, Mr. Frog, Mrs. Kookaburra, Mr. Lizard, Mr. and Mrs. Bears, Mrs. Snake*) і рослин (*Banksia men, the Blossom and the Nuts, Blossom Lady, Gumnut Babies, Gumnut Editors*). Відбувається цілковите занурення читача в австралійський буш, що сприяє формуванню думки про унікальність цієї країни, багатство її флори та фауни.

Для топоса австралійських ХТД, як засвідчує аналіз, характерним є наявність стійких опозицій з просторовою семантикою, актуалізованих за допомогою різнорівневих виражально-зображальних засобів. У казці Мей Гіббс, наприклад, основним є протиставлення «сільський – міський», що доповнюється реалізацією опозицій «всередині – зовні», «внизу – вгорі», «ззаду – попереду», «малий – великий» та ін. У ХТД ці опозиції переосмислюються автором, набуваючи непросторового значення, й у певний спосіб транслують етнокультурне світобачення австралійців.

Зокрема, на **фонографічному рівні** у казці *Snugglepote and Cuddlepote* простір актуалізовано шляхом відтворення звуків природи бушу за допомогою алітерації й асонансу, що мають ономотопеїчний характер, наприклад: *"The Sun was warm and all the bees round the tea trees were singing a lazy tune."* [26, с. 15]. Повтор дзвінків приголосних [ð] і [z] у поєднанні з голосним звуком [i:] імітують дзижчання бджіл, що створює враження умиротворення й єднання з природою, властиві цьому місцю. У такий спосіб, як щось приємне й гармонійне осмислюється саме сільський буш, про що стає відомо з

тексту трішки згодом (*"By and by they entered a village"*) [26, с. 15]. Уперше з'являється опозиція «сільський – міський», актуалізована більш детально в подальшому перебігові подій твору через топоси села, містечка, міста.

В аналізованому тексті художній простір опредметнено й за допомогою **морфемних стилістичних засобів**. Зокрема, натрапляємо на повтори морфеми *out* у текстовому фрагменті: *"<...>he and Cuddlepote crept out of bed and out of the house."* [26, с. 5], що реалізують протиставлення таких просторових характеристик, як «всередині – зовні». Мова йде про втечу головних героїв з дому в буш, де живуть хижакі й зустрічаються люди. Усе, що стосується домівки персонажів, осмислюється як безпечно, а те, що знаходиться зовні – потенційно небезпечно. Виходячи з цього контексту, опозиція «всередині – зовні» набуває значення «безпечно – небезпечно». За допомогою морфемних повторів актуалізовано також і орієнтири «внизу – вгорі», наприклад: *"Mr. Lizard sprang up and, seizing Snugglepote, placed him on his back and dashed up and out of the cave, catching up Cuddlepote as he went."* [26, с. 32]. Частка *up*, що додається до дієслів у текстовому фрагменті, втілює непросторове значення «безпечно», оскільки йдеться про втечу головних героїв і містера Лізарда з печери лихої місис Снейк (*out of the cave*) на поверхню землі. Тобто опозиція «внизу – вгорі» також художньо переосмислюється як «небезпечно – безпечно». Як відомо, автохтонному населенню Австралії не властиво порушувати межі інших поселень, або племен. Сприйняття дому й рідної землі як безпечної території є однією з рис менталітету австралійців.

Серед **лексичних виражально-зображальних засобів** у ХТД натрапляємо на вживання неологізмів. Ними слугують загальні номінації жителів бушу, зокрема головних героїв твору кваліфіковано як *the Gumnuts (the Nuts)*. Пряме значення лексичної одиниці – насіння (горіхи) евкالیпту. Трапляються також герої, що належать до *the Blossoms*, або лихі *Banksia men*. У такий спосіб у казці поширеними в Австралії флоронімами названо вигаданих персонажів твору, які у свою чергу зовнішньо нагадують ту рослину, ім'я якої вони носять.

Для вербалізації топоса в ХТД Мей Гіббс широко використовує й **синтаксичні виражально-зображальні засоби**. Трапляються еліпси, емфатичні конструкції, паралельні конструкції, інверсія, асиндетон і полісиндетон, різні види повторів, анафора й епіфора та ін. Лінгвістичні засоби вжито окремо або в поєднанні з іншими засобами, прийомами, тропами. Зокрема, описуючи художній простір, автор часто послуговується інверсією, звертаючи в такий спосіб увагу читача на довкілля, а вже потім на подію, що в ньому відбувається, як наприклад у фрагменті: *"Then from out a bank of rushes scrambled a big-eyed Frog."* [26, с. 26]. Інверсія сприяє тому, що у свідомості читача спочатку виникає образ берега, заповненого очеретом, і лише після цього з'являється один із персонажів твору. Увагу на специфічній рослинності бушу автор фокусує й, застосовуючи прийом полісиндетону, наприклад: *"Cuddlepote scrambled, and pushed, and tore his way through the sticks, and leaves, and ferns till he came to an open space at the foot of a big tree."* [26, с. 56]. У першій частині фрагмента за допомогою полісиндетону створено ефект напруги й наполегливості героя в його намаганнях пробратися вперед, тоді як у другому – через перерахування номіна-

тивних одиниць *sticks, leaves, ferns* змальовано буш-топос, особливостями якого є низькі дерева, кущі, посушлива погода, і як результат – гілки й листя, розкидані довкола.

Подієвість, і відповідно постійні зміни топоса, є однією з базових ознак ХТД. У казці Мей Гіббс часті переміщення персонажів відбуваються як за горизонталлю, так і за вертикаллю. Одним із засобів реалізації просторових змін в аналізованому тексті є лінгвостилістичний прийом повтору, зокрема номінативних одиниць з семантикою напрямку руху, або положення в просторі. Трапляються як прості повтори, наприклад: “*Cuddleprie followed, to argue with him [Snugglepot], and they went up higher and higher*...” *Snugglepot and Cuddleprie were safely out on the roof.*” [26, с. 77], “*When he saw his mistake he was so shocked that he let Snugglepot fall. Down, down, down he tumbled, right through the window into an Ant’s house.*” [26, с. 9], так і розширені, зокрема: “*The spotted cat fled, and down the tree slid two large Native Bears.*...” *Snugglepot and Cuddleprie were very scared as the big Bears fought over them, then a huge foot kicked them over and they rolled down the tree to the ground.*” [26, с. 19]. У наведених прикладах реалізовано просторову опозицію «внизу – вгору», представлену номінативними одиницями *higher, on the roof* та *down, to the ground*. Це протиставлення, виходячи з контекстів, у яких воно вжито (наприклад, коли герої підіймаються на дах будівлі аби уникнути небезпеки, коли Снаглпот випадає з лап сови й летить у нору мурах, або коли герої скочуються з дерева через бійку ведмедів), набуває значення «небезпечно – безпечно», що наприклад чітко вербалізовано лексичною одиницею *safely* в одному з фрагментів.

Зображаючи топос художнього тексту, авторка ХТД *Snugglepot and Cuddleprie* подекуди поєднує різні синтаксичні виражально-зображальні засоби. Наприклад, в описові міста в межах одного речення застосовано еліпсис, емфатичну конструкцію, перерахування та полісиндетон: “*When they came out into the street Snugglepot said, ‘What a large town!’*...” *Snugglepot and Cuddleprie looked about. Such a lot of houses, and people, and streets! It was very bewildering.*” [26, с. 36], що створює враження величчя й наповненості одного з містечок, незвичної для мешканців сільського бушу. Протиставлення «сільський – міський» набуває у виразах *large town* та *such a lot of* значення «малий – великий». Також у казці містяться змалювання міста й за допомогою поєднання перерахування, асиндетону та паралельних конструкцій, наприклад: “*It was nearly sunrise by the time she reached the city. Already it was getting warm, and the air was full of nice noises and sweet scents; the streets were crowded; busy Ants were running about everywhere; Beetle carts were laboring along; gay Nuts and fresh Blossoms were walking and chatting; Wood-cutters were at work in the bark; everyone seemed busy and happy.*” [26, с. 73]. У такий спосіб опозиція «сільський – міський» осмислюється в цьому фрагменті як «спокійний – метушливий», де останній складник протиставлення, вербалізований номінативними одиницями *crowded, busy, running, laboring, walking, at work*, має переважно позитивну конотацію, що впливає з вживання лексичних одиниць *gay* та *happy*. Також, у наведеному вище прикладові натрапляємо на словесний синестезійний образ *the air was full of nice noises and sweet scents*, створений за рахунок вербалізованої взаємодії сприйняття звуків, запахів і

смаку в словосполученнях *nice noises* «приємні звуки» та *sweet scents* «солодкі аромати». Такі засоби реалізації топоса сприяють осмисленню читачем міста як метушливого, енергійного, проте такого, де панує щастя й гармонія, що відповідає австралійській етнокартині світу.

У ХТД Мей Гіббс топос міста має як негативні, так і позитивні характеристики. Зокрема, трапляється актуалізація міста як осередку розваг: “*‘Have you seen the White City?’* <...> *Snugglepot and Cuddleprie were simply in love with the White City. They had honey sticks and dew drinks at the refreshment stall. They went on the switchback over and over again. They saw the Lucky Devil dance and everything there was to see*...” [26, с. 42]. Використання анафори й паралельних конструкцій для перерахування того, що встигли за короткий час спробувати й побачити в місті головні герої (*the refreshment stall, the switchback, the Lucky Devil dance*), сприяє формуванню враження численності подібних елементів індустрії. Із позитивного боку місто охарактеризовано також в описах різноманітних магазинів, що в ньому знаходяться, наприклад: “*I believe we are in the hat shop.*...” *it certainly did look like a hat shop, with lots of people buying hats. Snugglepot and Cuddleprie were charmed.*” [26, с. 35]. Зачарованість героїв цим місцем автор передає лексичною одиницею *charmed*, а також через повтори словосполучення *hat shop* та вживання вставної конструкції *with lots of people buying hats*. У такий спосіб опозицію «сільський – міський» можна трактувати як «нецікавий – цікавий», «непривабливий – привабливий». В Австралії є навіть вираз *Sydney or the bush*, що означає «все або нічого». Одне й те саме для представників цього народу завжди має як недоліки, так і певні переваги. Австралійці прагнуть у всьому знаходити красу.

Поширеним в реалізації топоса казки *Snugglepot and Cuddleprie* є використання різноманітних тропів. **На рівні стилістичної семасіології** в ХТД застосовано метафору, персоніфікацію, іронію, художнє порівняння, епітет, антитезу. Зокрема, важливе значення для моделювання художнього простору тексту має антитеза, що найточніше передає властиву топосові опозиційність. Наприклад, у текстовому фрагменті: “*‘Are there any Human near here?’ he asked the Cabbie, when they stopped for a rest. ‘Why, yes,’ said the driver, pointing with his whip, ‘there’s tons of ‘em over there.’ ‘Could you drive us there?’ asked Snugglepot. The Cabman shook his head. ‘Not safe,’ he replied. ‘They’d kill you or shut you up till you die.’*...” *‘We must see one,’ he said, ‘after coming all this way.’ ‘Yes, but only in the distance,’ answered Cuddleprie.*” [26, с. 41] за допомогою протилежних за значенням прислівників *near here:: over there*, а також виразу *in the distance* реалізовано опозицію «близько – далеко», що трансформується в низку протиставлень непросторового характеру, таких як: опозиція «свій – чужий», вербалізована займенниками *we:: they*, «безпечно – небезпечно», определена еліптичним реченням *Not safe*, та «життя – смерть», репрезентована номінативними одиницями *kill* та *die*. Ці опозиції відбивають особливості історично-культурного розвитку Австралії, у результаті якого австралійцям властиві такі якості, як обережність, недовіра до представників інших культур і націй, міцний зв’язок із вузьким колом близьких людей.

Також за допомогою антитези в творі Мей Гіббс реалізовано й характерну для топоса австралійських ХТД

опозицію «сільський – міський», наприклад у фрагменті, де йдеться про засудження мешканцями міста селян, які мають невідповідний вигляд: “*What a dirty little Blossom, and the Nut has no clothes on. They ought not to be allowed in. Snugglepot was filled with pity for the poor little girl. I’m sorry I’ve no clothes,*” he said; *‘where I come from they don’t wear any.’ ‘That doesn’t matter,’ said little Ragged Blossom. ‘It’s better to be a kind Nut with no clothes than an unkind one all dressed up.*” [26, с. 55]. У творі мешканці сільського бушу не носять одяг, що викликає обурення городян під час танців, де випадково опиняються Снаглпот і Блоссом. Проте насправді засудження потребують не вони, а ті, хто дозволяє собі висловлюватися у такий спосіб. Саме тому автор використовує антитезу, опредметнену в антонімних парах *with no clothes:: all dressed up* та *kind:: unkind*, за допомогою якої опозиція «сільський – міський» набуває значення «добрий – лихий». Мешканці міста описані як такі, що мають гарний вигляд, проте є невихованими та злими. Поверхневистість вважається стереотипною ознакою всіх городян, що за зовнішністю не помічають душевної краси, проте яка не властива сільським жителям. У такий спосіб художній простір казки актуалізовано не лише у просторових індекаторах, а й за допомогою описів персонажів, які цей топос наповнюють.

Як засвідчує аналіз, у системі персонажів ХТД *Snugglepot and Cuddlepipie*, окрім опозиції «сільський – міський», реалізовано також протиставлення «свій – чужий». До «своїх» належать усі мешканці бушу, тоді як «чужі» – це ті, хто живе за його межами (люди). Описуючи того чи того героя казки, авторка послуговується різноманітними стилістичними тропами. Зокрема, для характеристики майже всіх жителів бушу використано стилістичний прийом антономазії. Імена, наприклад, головних персонажів *Snugglepot* та *Cuddlepipie* містять синонімічні лексеми *snuggle* «притискатися, затишно розташовуватися» та *cuddle* «пригортати до себе, міцно обіймати», що описують їх як доброзичливих, безпосередніх малюків. Лексеми *pot* «горщик» та *pie* «пиріг» характеризують їх як таких, що певними чином відрізняються, проте доповнюють один одного. Снаглпот завжди щось вигадує, скрізь іде першим, тоді як Кадлпаю доводиться слідувати за ним, підтримувати його й навіть рятувати. І лише разом вони здатні подолати всі перешкоди на своєму шляху.

Також, Мей Гіббс використовує антономазію, даючи іншим персонажам імена загальних назв тварин, спираючись на їх універсальну та етнокультурну символіку. Наприклад, *Mr. Frog* за сюжетом казки виконує функцію помічника головних героїв, супроводжує їх у пошуках людини та неодноразово рятує від лиходіїв, потрапляючи в їх лапи, проте завжди визволяючись із полону. Містер Фрог діє відповідно до символічного значення, характерного для жаби. Як відомо, жаба символізує відродження, а також приховану за зовнішньою потворністю душевну красу [20, с. 145]. Численні приклади підтверджують притаманність таких ознак цьому персонажеві, як наприклад: “*Then they heard a faint voice calling from the distance. ‘Go on, I’m quite safe,’ so they went on. But alas! Brave Mr. Frog! He had purposely stayed behind, hopping from place to place to entice Mrs. Snake to follow him instead of them, and even as he called ‘I’m quite safe,’ the great Snake caught him by his hind legs and swallowed him up.*” [26, с. 32]. Очевидно, що містер Фрог є дуже

сміливим і відданим, заради друзів він ладен пожертвувати собою. В австралійській етнокультурі жаба відзначається своєю здатністю до трансформацій, вмінням адаптуватися до будь-яких умов, оскільки вона може жити як у воді, так і на суходолі [28, с. 44-51]. Зокрема, здатність до виживання цієї тварини простежується у текстовому фрагменті, де описано як герой казки вибирається із під землі й каміння: “*<...>she saw the earth and stones moving. Then a big hand came out of earth, then another hand, then a face and two big eyes.<...> and then the earth and stones heaved and out stepped a big Frog.*” [26, с. 82]. Відчуття страху героїні Блоссом передано за допомогою виражально-зображального засобу градації, що у свою чергу створюється шляхом використання анафори, перерахування, асиндетону та інверсії. Як з’ясується згодом, містер Фрог зміг вижити після того, як його проковтнула змія: “*<...>Snugglepot and Cuddlepipie saw the big thin Frog. ‘Why,’ they exclaimed, shaking his hands, ‘where have you come from?’ ‘From inside that Snake,’ said Mr. Frog. ‘When you left the dungeon she swallowed me; but when she went to sleep I scratched her throat and she coughed, so I jumped out and have lain hidden there ever since.’*” [26, с. 85]. Цей фрагмент є також алюзією на міфи австралійських аборигенів про райдужного змія, у яких після вбивства останнього, з його тіла завжди виходять ті, кого від нещодавно проковтнув [28, с. 109-111]. Отже, у ХТД *Snugglepot and Cuddlepipie* характери персонажів розкриваються повністю лише з урахуванням їх етнокультурної специфіки.

В описах героїв казці Мей Гіббс натрапляємо й на використання інших тропів. Зокрема, за допомогою метонімії у текстовому фрагменті, де змальовано як мешканці бушу разом розважаються та сміються: “*She, too, laughed all night, and the Bush rang with laughter.*” [26, с. 20], автор лексемою *the Bush* заміщує персонажів твору, й у такий спосіб передає їх згуртованість та спільну для всіх любов до веселощів. Подекуди письменниця використовує іронію, характеризуючи чесноти жителів бушу, наприклад щодо ввічливості як однієї з їхніх ознак у текстовому фрагменті: “*In the Bush everyone is polite when they are asked to be<...>*” [26, с. 49]. Остання частина виразу по доброму натякає на те, наскільки дійсно ввічливими й вихованими є жителі австралійських сільських місцевостей. Поширеним у зображеннях «своїх» є також художнє порівняння, наприклад: “*Blossom had just strength enough to crawl under a dead gum leaf and lie there as still as the moss.*” [26, с. 69]. Автор порівнює непомітність і непорушність Блоссом із мохом, що є індикатором топоса австралійського бушу.

Для зображення в ХТД персонажів, які належать до «чужих», Мей Гіббс також використовує різноманітні виражально-зображальні засоби. Наприклад, метонімію та персоніфікацію у текстовому фрагменті, де йдеться про несподівану зустріч головних героїв твору з людьми: “*Now, as everyone stood there weeping for pity, a great noise came sounding on the breeze. All the Bush creatures turned pale. ‘Humans! Humans!’ they cried<...> Snugglepot and Cuddlepipie stood spellbound as the great noise came nearer.*” [26, с. 60]. Звук, який вони видають, заміщує самих людей, а також наділяється антропоморфними характеристиками – він іде, наближається до місця подій. Це створює ефект напруги й передає від-

чуття страху анімалістичних і флористичних персонажів перед невідомим, зокрема людиною. За допомогою ж епітета *great*, що уособлює «чужих» людей, актуалізується просторове значення «великий». Виникає опозиція «малий – великий», що додатково розкриває значення опозиції «свій – чужий», та містить у собі етнокультурний смисл страху, обачності автохтонних австралійців стосовно всіх, хто не входить до їх етноспільноти.

У казці *Snugglepot and Cuddlepie* людей описано й через використання художніх порівнянь, наприклад: *“Humans are strong as the Wind, swift as the River, fierce as the Sun. <...> They whistle like birds; they are cruel as the snake. They have many skins which they take off many times. When all the skins are off the Human looks like a pale frog.”* [26, с. 1]. Об’єкти або створіння, з якими порівняно людей, мають своє символічне та етнокультурне значення. Шляхом порівняння людини з реаліями буденного життя австралійців, створено зрозумілий для представників цієї етнокультури образ сильної, швидкої, жорстокої істоти. У такий спосіб опозиція «свій – чужий» починає набувати значення «добрий – поганий» і прямо реалізується у фрагменті: *“These Humans,” said Mr. Kookaburra, ‘are as bad as bad, but there must be bad things in this world as well as good. It would be very awkward for me if there were no snakes to eat.”* [26, с. 2]. Як зазначає художній персонаж, людина погана, проте вона має таке ж право на існування, як і добрі жителі бушу. Проявляється етнокультурна філософія автохтонних австралійців, що полягає у вірі в правильність задуму першотворів, у важливість і цінність існування кожної істоти та предмета на землі. Урешті рещт, наприкінці казки, коли Снагглпот і Кадлпай зустрічають людину, очевидною стає її подібність: *“Why, it [human] looks like a giant Nut,” said Snugglepot, ‘and it’s got eyes like ours.”* [26, с. 60]. Велич людей, а також опозицію «малий – великий», опредметнено за допомогою епітета

giant, проте порівняння вигляду людини із зовнішністю флористичних персонажів твору (*like a giant Nut*), зокрема їх очей (*eyes like ours*), які прийнято вважати дзеркалом душі, елімінує різницю між «своїми» й «чужими». У такий спосіб в аналізованому тексті реалізовано дидактичну функцію літератури для дітей. Автор ніби радить читачеві спочатку уважно придивлятися до людей, а вже потім формувати про них свою думку, бо попри відмінності в національності, культурі, моралі, завжди є щось спільне.

Отже, художній простір казки *Snugglepot and Cuddlepie* Мей Гіббс має складну структуру. У описах топосів бушу, села, містечка, великого міста, а також через систему персонажів твору, за допомогою різнорівневих виражально-зображальних засобів художній простір актуалізовано як такий, що містить стійкі опозиції, зокрема «сільський – міський», «близький – далекий», «всередині – зовні», «внизу – вгорі», «малий – великий». Ці протиставлення в ХТД набувають непросторової семантики, зокрема «свій – чужий», «добрий – лихий», «безпечний – небезпечний» та ін., що передають етнокультурну специфіку світосприйняття австралійців та сприяють ідентифікації їх як представників багатого й самобутнього народу.

Висновки. Виходячи з проведеного аналізу реалізації категорії хронотопу в австралійських ХТД, можна зазначити, що часові індикатори та способи вираження просторових характеристик у текстах слугують засобами транслювання етнокультурних смислів. Часові межі осмислюються і як безпосередня для читача сучасність, і як вічний час *the Dreaming*. Топос же австралійських ХТД є синтезом протиставлень, у яких містяться маркери австралійської етноспецифіки. Перспективним убачаємо вивчення інших категорій художнього тексту та етнокультурної специфіки вербальних засовів їх реалізації в австралійських ХТД.

ЛІТЕРАТУРА

- Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. М.: Флинта, Наука, 2010. 224 с.
- Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сборник статей / Науч. редактор П.Е. Бухаркин. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. 444 с.
- Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. // Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. М.: «Художественная литература», 1975. С. 234-407.
- Березина Н. В. Хронотоп ранней прозы М.А. Булгакова: автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата филол. наук: 10.02.01. СПб., 2006. 20 с.
- Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Б.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
- Воробей Н. В. Етнокультурна картина світу в афроамериканській поезії: лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: 10.02.04. Херсон, 2011. 260 с.
- Врублевська Т. В. Проблема категорії художнього простору у діахронному аспекті // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. / Хмельницький національний університет, 2013. Вип. 6 (1). С. 53-62.
- Гарачковська О. О. Українська літературна казка 70 – 90-х років ХХ ст.: сюжетно-образна структура, хронотоп: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: 10.01.01. Кіровоград, 2008. 24 с.
- Давидюк Ю. Б. Універсальні категорії художнього тексту // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2012. № 65. С. 229-232.
- Дибовська О. В. Особливості хронотопу в літературній казці // International scientific journal. 2016. № 7. С. 172-174.
- Дудко І. В. Часові параметри художнього тексту: лінгвістичний аспект // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць / Відп. редактор М. Я. Плющ. Вип. 11. К., 2014. С.189-193.
- Кардашук О. В. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Том 98, Вип. 85. Сер.: Філологія. Мовознавство. Кіровоград, 2009. С. 35-38.
- Копилянська Н., Григораш Н. Напрями вивчення часу і простору в літературознавстві слов’янського світу // Слов’янські літератури. Доповіді. XIII Міжнародний конгрес славістів. Любляна, 15-21 серпня 2003 року. К., 2003. С. 5-35.
- Кузнецова В. А. Языковая экспликация хронотопа в постмодернистском тексте (на материале повести Саши Соколова «Школа для дураков»): автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата филол. наук: 10.02.01. СПб., 2006. 20 с.
- Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы. 3-е изд. М.: Наука, 1979. 360 с.
- Лотман Ю. М. Структура художественного текста. СПб.: «Искусство – СПб», 1998. 285 с.
- Наконечна-Роганіна Л. Синтез семантики часу і простору в українській мові // Лінгвістичні студії. Вип. 22. Донецький нац. ун-т ім. В. Стуса, 2011. С. 32-36.
- Овдійчук Л. М. Хронотоп як жанротворчий чинник у сучасній фантастичній прозі та фентезі для дітей // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.

- О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки. 2015. № 2. С. 202-207.
19. Павкін Д. М. Образ чарівної країни в романах Дж.Р. Р. Толкієна: лінгвокогнітивний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 34 с.
  20. Рошаль В. М. Энциклопедия символов. Москва, 2008. URL: http://www.universalinternetlibrary.ru/book/roshal/jenciklopedija_simvolov.shtml (дата обращения: 08.02.2019)
  21. Свірідова Ю. О. Пейзажний образ в австралійській поезії ХХ ст.: лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: 10.02.04. Житомир, 2015. 312 с.
  22. Сергієва Н. С. Хронотоп жизненного пути в русском языковом сознании: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук: 10.02.19. М., 2009. 44 с.
  23. Топоров В. Н. Пространство и текст // Текст: семантика и структура. М., 1983. С. 227-284.
  24. Цапів А. О. Міфопоетика австралійських літературних казок крізь призму їх нарративної структури: лінгвокультурологічний аспект // "SCIENCE and EDUCATION a NEW DIMENSION: Philology". Будапешт, 2018. Issue 177. P. 63–66.
  25. Beaugrande, R. de and Dressler, W. Introduction to Text Linguistics. Longman, 2002. 243 p.
  26. Gibbs, May Snugglepot and Cuddlepie. Their adventures wonderful. Sydney-Angus & Robertson Ltd. URL: <https://www.maygibbs.org/stories-and-characters/> (date of reference: 16.01.2019).
  27. Historical Dictionary of Australian Aborigines / Mitchel Rolls, Murray Johnson ; introduction by Henry Reynolds. The Scarecrow Press, Inc. Lanham. Toronto. Plymouth, UK, 2011. 214 p.
  28. Reed, A. W. Aboriginal Fables and Legendary Tales. Hong Kong: Everbest Printing Co. Ltd, 1965. 144 p.
  29. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations. New York: Oxford University Press, 1992. 488 p.

REFERENCES

1. Alefirenko, N. F. Cultural and Linguistic Studies. Axiological and Meaning Space of the Language: textbook. M.: Flinta, Science, 2010. 224 p.
2. Arnol'd, I. V. Semantics. Stylistics. Intertextuality: Collection of articles / scientific editor P.Ye.Bukharkin. SPb.: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 1999. 444 p.
3. Bakhtin, M. M. Forms of Time and Chronotope in the Novel. Essays on Historical Poetics. // Questions of Literature and Aesthetics. Studies of different years. M.: "Khudozhestvennaya literatura", 1975. p. 234-407.
4. Berezina, N. V. Chronotope of the Early Prose of M.A. Bulgakov: avtoref. of thesis for a candidate degree in philology: 10.02.01. St. Petersburg, 2006. 20 p.
5. Van Dejk, T. A. Language. Cognition Communication. B.: BGK im. I. A. Boduena de Kurtene, 2000. 308 p.
6. Vorobei, N. V. Ethnocultural Picture of the World in the African American Poetry: Linguistic, Cognitive and Cultural Aspects: thesis for a candidate degree in philology: speciality 10.02.04. Kherson, 2011. 260 p.
7. Vrublevska, T. V. The Problem of the Art Space Category in the Historical Aspect // Actual problems of philology and translation studies / Khmelnytskyi National University, 2013. Issue 6 (1). P. 53-62.
8. Garachkovska, O. O. Ukrainian Literary Fairy Tale in 70s – 90s of the 20th Century: Plot and Image Composition, Chronotop: avtoref. of thesis for a candidate degree in philology: 10.01.01. Kirovograd, 2008. 24 p.
9. Davydiuk, Yu. B. Universal Categories of the Literary Text // Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University, 2012. № 65. P. 229-232.
10. Dybovska, O. V. Special Features of Chronotope in Literary Fairytales // International scientific journal. 2016. № 7. C. 172-174.
11. Dudko, I. V. Temporal Parameters of the Literary Text: Linguistic Aspect // Scientific journal of M.P. Drahomanov NPU. Series 10. Problems of Grammar and Lexicology of the Ukrainian Language: col. of scientific works / resp. editor M.Ya. Plyushch. Issue 11. K., 2014. P. 189-193.
12. Kardashchuk, O. V. Semantic Field of Space as a Fragment of the Linguistic Image of the World // Scientific Papers [Peter Mohyla Black Sea State University]. Volume 98, Issue. 85. Series: Philology. Linguistics. Kirovohrad, 2009. P. 35-38.
13. Kopystianska, N., Hryhorash, N. Directions of the Slavic Literary Studies of Time and Space // Slavic literatures. Reports. XIII International Congress of Slavists. Ljubljana, August 15-21, 2003. K., 2003. P. 5-35.
14. Kuznetsova, V. A. The Language Explication of the Chronotope in the Postmodern Text (Case Study of Sasha Sokolov's "A School for Fools"): avtoref. of thesis for a candidate degree in philology: 10.02.01. St.P., 2006. 20 p.
15. Likhachev, D. S. Poetics of Ancient Russian Literature. 3rd ed. M.: Nauka, 1979. 360 p.
16. Lotman, M. Yu. The Structure of the Literary Text. St.P.: "Iskusstvo – SPB", 1998. 285 p.
17. Nakonechna-Rohanina, L. Synthesis of the Semantics of Time and Space in the Ukrainian Language // Linguistic Studies. Issue 22. / V. Stus Donetsk National University, 2011. P. 32-36.
18. Ovdijchuk, L. M. Chronotope as a Factor of Genre Formation in Modern Fantastic and Fantasy for Children // Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv State University. Series: Philological Sciences. 2015. Issue 2. P. 202-207.
19. Pavkin, D. M. Fairy Land Image in the Novels by J.R.R. Tolkien: A Cognitive Linguistic Analysis: avtoref. of thesis for a candidate degree in philology: 10.02.04. Kyiv, 2002. 34 p.
20. Roshal', V. M. Encyclopedia of symbols. Moscow, 2008. URL: http://www.universalinternetlibrary.ru/book/roshal/jenciklopedija_simvolov.shtml
21. Sviridova, Yu. O. Landscape Image in the 20 Century Australian Poetry: Linguistic, Cognitive and Synergetic Aspects.: thesis for a candidate degree in philology: 10.02.04. Zhytomyr, 2015. 312 p.
22. Sergiyeva, N.S. Chronotope of Life Path in the Russian Linguistic Consciousness: avtoref of thesis for a Doctor of Philology: 10.02.19. M., 2009. 44 p.
23. Toporov, V. N. Space and text // Text: semantics and structure. M., 1983. P. 227-284.
24. Tsapiv, A. O. Mythpoetics of the Australian Literary Fairy Tales via their Narrative Structure: Linguistic and Cultural Aspects. // "SCIENCE and EDUCATION a NEW DIMENSION: Philology". Budapest, 2018. Issue 177. P. 63–66.

The category of chronotope in Australian literary texts for children: linguistic and cultural aspects (case study of the fairy tale *Snugglepot and Cuddlepie* by May Gibbs)

O. V. Stavenko

Abstract. The research deals with revealing linguistic and stylistic means of realisation cultural specificity of the category of chronotope in Australian literary texts for children. It has been proved that the means expressing the category of chronotope in these texts realise ethnical specificity of Australian culture. In the article it has been revealed the ways of verbal expressing ethnic and cultural specificity of chronos and topos in the fairy tale *Snugglepot and Cuddlepie* written by May Gibbs.

Keywords: text category, chronotope, ethnic and cultural specificity, literary texts for children, fairy tale.

Фольклорно-етнографічне підґрунтя модерної художньої прози Гната Хоткевича (за матеріалами першого видання повісті «Камінна душа», 1911 р.)

М. М. Васильчук

Коломийський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет» імені Василя Стефаника;
кафедра філології; м. Коломия Івано-Франківської обл., Україна
Corresponding author. E-mail: mykolavasylychuk@ukr.net

Paper received 10.07.19; Revised 21.07.19; Accepted for publication 27.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-22>

Анотація. У статті розглянуто особливості художнього відтворення Гуцульщини в повісті Гната Хоткевича «Камінна душа» (1911). Акцентовано увагу на трактуванні автором єдності між духовним світом горян і природним оточенням. Розкрито роль і значення фольклорно-етнографічної складової у відображенні автором регіонального колориту Карпат. Показано, як автор вибудовує модерний художній текст, базуючись на показі традиційних реалій регіону.

Ключові слова: фольклор, етнографія, міфологія, гори, повість, колорит.

Вступ. Значний внесок у художнє осмислення Гуцульщини своєю творчістю зробив український письменник Гнат Хоткевич (1877–1938). Він не був гуцулом (народився на Харківщині), але перебування на Гуцульщині (1906–1912 рр.) стало доброю нагодою для пізнання фольклорно-етнографічних особливостей мешканців Карпат. Про це Гнат Хоткевич написав так: «як роззявив я рота від здивування, прибувши до Гуцульщини, то так із роззявленим ротом і ходив шість літ» [9]. Враження про гори і горян лягли в основу низки художніх текстів Гната Хоткевича: циклу малої прози «Гірські акварелі», повістей «Камінна душа» і «Довбуш», драматургії. Глибшого вивчення потребує перший великий твір Гната Хоткевича про Гуцульщину – повість «Камінна душа» (1911) [8].

Короткий огляд публікацій за темою. Гуцульському ракурсові творчості Гната Хоткевича, а зокрема й повісті «Камінна душа» (у пізнішій редакції – «Камінна душа»), присвячено цілу низку публікацій (на це вказує багата бібліографія досліджень про творчість Гната Хоткевича [14]). На думку літературознавця Федора Погребенника, «найбільшу популярність принесли Г. Хоткевичу твори з життя гуцулів, що становлять окрему, може, найоригінальнішу сторінку його літературної спадщини» [7, с. 19]. Михайло Наєнко класифікує повісті Гната Хоткевича так: «Камінна душа» (1911) – твір неоромантичний, «Авірон» (1917) – небароковий, «Довбуш» – соціалістичний (створена на межі 20–30-х рр.). Найвизначнішим серед цих творів дослідник вважає повість «Камінна душа» [6, с. 678]. Василь Яременко відзначає, що в «перші два десятиліття ХХ ст. в українській літературі в річищі неоромантизму постає дивовижна *орнаментальна*, точніше орнаментально-декоративна проза, представлена творчістю Архипа Тесленка, Гната Хоткевича, Марка Черемшини» [13, с. 35]. Тут ідеться про «явище значно фундаментальніше, ніж словесна гра в тексті. Воно має своє коріння в світорозумінні і менталітеті символізму й авангарду, тобто в тому мисленні, яке по праву слід називати міфічним. [...] в орнаментальній прозі медернізму і розповідний текст, і відтворюваний світ підпадає під дію поетичних структур, які відображають лад міфічного мислення» (В. Шмід) [11, с. 263–264]. І саме «Камінна душа», яка

базується на вдячному ґрунті гуцульської міфології, помноженої на поетичне авторське бачення, стала яскравим зразком художньої прози такого типу.

Мета. Попри те, що існує цілий масив досліджень, у яких мовиться про повість «Камінна душа», не до кінця з'ясованим і осмисленим у плані літературознавчому видається питання про глибину засвоєння та особливості передачі письменником у тексті повісті автентичних гуцульських фольклору та етнографії. Метою цієї статті є поглиблення розуміння письменницького дискурсу фольклору та етнографії в повісті «Камінна душа».

Матеріали й методи. Базуватимемося в цій статті на першодруці повісті «Камінна душа» (Чернівці: З друк. тов. «Руска рада», 1911) [18]. Це принципово важливо, оскільки переважна більшість дослідників працювала з текстами пізнішої редакції (вона здійснена 1932 р.; тоді автор, під впливом певних обставин, зробив виправлення і зміни у восьми розділах повісті) [9]. Звертаючись до першодруку твору, ми маємо змогу простежити перші, свіжі враження автора від Гуцульщини. У статті застосовуємо головним чином такі методи літературознавства: філологічний, компаративний, біографічний, культурно-історичний, порівняльно-історичний.

Результати і їх обговорення. Гуцульський фольклор Гнатові Хоткевичу служить «будівельним матеріалом» повісті. Він звертається до коломиїнок, цитування яких дає змогу коротко і влучно висловитися про певні моменти людських стосунків. Переповідаючи історію, яка призвела до зміни в селі священика, автор за допомогою коломиїнки окреслює канву сцени: «А хто любить гриби-гриби, а я печериці, а хто любить гівки-гівки, а я молодиці» [8, с. 5].

Матеріальне становище священичої праці на Гуцульщині тісно пов'язане з автентичними гірськими традиціями. Хоткевич показує, що своєрідною компенсацією за одруження з небагатою нареченою для молодого пароха стала вигідна парафія на Гуцульщині, «де за похорон дають вола, а за шлюб і пару» [8, с. 6]. Софрон Витвицький, який працював священиком у Жаб'ю-Ільцях (неподалік від Криворівні, про яку веде мову Гнат Хоткевич) 1863 р. писав про звичай давати поману. *Помана* – це «те, що дають на

помин душі» [3, с. 154]. У Витвицького читаємо: «роздають поману худобою, а саме: білого барана із вкладеними у роги двома свічками або теля чи лоша. Хто ж багатший, то дає родині за поману і коня» [2, с. 60]. Гнат Хоткевич, знаючи місцеві традиції, пояснює читачеві, що доля нового священика заповідалася безмарна.

Для молоді і наївної попаді Марусі, яка опинилася в чужій для себе обстановці, порятунком від життєвої сірости стають гори. Гнат Хоткевич вкладає в уста героїв повісті власне бачення Карпат. Стара їмость каже: «як прийде весна, як укриються верхи зеленню новою, позацвітають трави, як вилізуть гуцули зі своїх кожухів та розсиплються маком червоним по узгір'ях – от коли наші гори красні!» [8, с. 9]. Коли Хоткевич творив повість, Олександр Олесь у поемі про Гуцульщину «На зелених горах» так само писав про гедани і чічки червоні у гуцулів, що йдуть з гір на доли [1, с. 315]. Ці барви, які різко контрастували з природними кольорами гір, впадали в око людям з-поза Гуцульщини. Подібний опис знаходимо й у Хоткевича – в епізоді поїздки Марусі на храм до Яворова. Тут введено у художній текст яскравий з мистецького та колористичного поглядів опис гуцулів, які сходяться до церкви із зелених гір: «ярко світяться черлені, переткані сухозлотою запаски молодниць, кричать фустки яскраві, переблискують на сонці стародавніми прикрасами на головах дівчат, легіники топірцями, а поважні газди сардаками пишними» [8, с. 73].

У повісті «Камінна душа» присутній мотив Янчика, великого розбійника, який певно є варіантом Яносіка [8, с. 15]. Автор здійснює коментований переказ співанки про розбійника і його дружину, переमेжовуючи авторську мову цитатами з самого тексту. Це, власне, одна з ознак стилю Хоткевича-письменника. Такий підхід дає змогу авторові творити художньо яскравий текст, позначений цілою низкою елементів фольклорного походження.

Вводячи у твір другорядні персонажі, Гнат Хоткевич отримує змогу наповнити тло повісті більшою кількістю рефлексій на тему гуцульського життя, міфології того. Так, про Яносіка співала й розповідала Марусі стара служниця Гафійка. А тему весни автор розкриває через сприйняття старого церковного вартівника Дмитра. Тобто, письменник ніби не довіряє враженням своєї молоді героїні Марусі: розуміння цієї пори року, за задумом Гната Хоткевича, краще пасує старому гуцулові, який у горах не раз спостерігав весняне пробудження природи. Водночас автор веде мову не лише про поетичне сприйняття весни старим гуцулом, а й ненав'язливо говорить про поганський підтекст його світогляду. Старий підмовляє попадо: «Віходьте д'мені, їмостечку, на сету ніч Благовіщенне: мемо ворожити вбоє» [8, с. 21]. Володимир Шухевич подає опис цілої низки вірувань й обрядів, які пов'язані на Гуцульщині з відзначенням цього свята. Їхній характер свідчить про дохристиянські витoki одного з найбільших гуцульських свят. Пов'язане це свято з пробудженням землі, магичними діями і гаданнями, спрямованими на отримання доброго врожаю, успіху у веденні господарства, ремесел тощо [12, с. 218]. От і старого Дмитра Хоткевич зобразив як людину, яка надавала святові великого зна-

чення у провіщенні погоди, а, отже, й результатів господарювання на цілий рік.

Сприйняття весни самою Марусею автор показує через «гуцульську» призму: це період оновлення, наповнений міфологією Карпат, перемежованою з філософією світосприйняття горян. Письменник використовує легенду про те, що Гуцульщина очікує часу, коли верхи на коні приїде лицар святий Юрій: «іде він, пишний та годний царевич, в блискучім лудінню сяйливім і здалеку ще кричить: "Мечі ключі, брате Миколо, бо відіб'ю"!..» [8, с. 22]. Відійшовши від показу долі своїх героїв, автор, вводячи у тло повісті елементи гуцульської міфології, захоплюється глибиною і красою народного світосприйняття. У цьому фрагменті використано поширену легенду про протистояння святого Миколая (зимове свято припадає на 19 грудня, отож символізує холод, зиму) і його брата лицаря Юрія (символ весни, відзначають 6 травня). Насправді ж, тут маємо відображення поганського світогляду, добре збереженого на Гуцульщині. На це звертали увагу багато дослідників: Раймунд Кайндль у праці «Гуцули» (1894) в огляді релігійних поглядів і святкового календаря гуцулів приділяє увагу описові «Георгієвого дня» [4, с. 107] (Георгій Побідоносець – інша назва Юрія Змієборця). А Володимир Шухевич у четвертій частині монографії «Гуцульщина» (1908) навіть вмістив цілий розділ «Свято Юрія» [12, с. 250–252]. З цим святом пов'язано низку скотарських обрядів (світські тварини – основа життєдіяльності гуцулів). Отже, цілком вмотивованим є те, що Гнат Хоткевич приділив цьому святові увагу в своїй повісті. Він дав художню інтерпретацію початку весни у горах, «перепустивши» її і через світогляд гуцулів, і через сприйняття Марусею, яка була новою людиною у гуцульському світі (як власне і сам Гнат Хоткевич), тож по-особливому свіжо сприймала місцеvu обрядовість. Бачимо, що Хоткевич певною мірою переніс своє розуміння Гуцульщини на образ Марусі. Ремінісценцією на текст знаної пісні Миколи Устияновича «Верховино, світку ти наш» можемо розглядати фразу Марусі: «Господи, Господи – як же ж то гарно, як же ж то мило!» [8, с. 22] (в Устияновича: «Верховино, світку ти наш! / Гей, як у тебе так мило!» [10, с. 189]). Письменник демонструє, що гуцули – сонцепоклонники, про що згодом скаже й Михайло Коцюбинський (його почують і теж називатимуть Сонцепоклонником). Хоткевич же, описуючи благодать весни у сприйнятті гуцулів, передає їхні слова: «От і Юрій, ситив би си!.. Сонця Великого празник предвічний!» [8, с. 23]. Акцентуючи на сонцепоклонництві гуцулів, Гнат Хоткевич вдається до пояснення: «З незнаних країв, з понадмір'я невідомого принесли гуцули честь сьому празнику і, як грань темної ночі, березуть з покоління в покоління. Поумерли старі боги, нові народилися – а сонце все лишлося сонцем, а плоть плотію» [8, с. 23].

У повісті автор не просто констатує сонцепоклонництво, а говорить про взаємопов'язаність життя, побуту, вірувань гуцулів. У художньому відображенні, через авторські відступи, він дає читачеві усвідомлення доцільності всього того, що оточує гуцула і що становить зміст його традиційного побуту і світоглядних уявлень. Таким чином, маємо поєднання у ху-

дожньому тексті Гната Хоткевича як духовної складової, так і матеріальної. Духовна складова – це віра в трансформованих на християнський манер давніх язичницьких божеств (Юрій Змієборець – це вже християнська інтерпретація). Матеріальна складова – худоба, в симбіозі з якою гуцул спроможний вижити в гірських умовах. Сонце – це водночас і матеріальна, і певною мірою духовна сутність, бо ж саме небесне світило своєю енергією спричиняє до циклічності оживання, воскресіння природи. Але якщо на Сонце гуцули не мають реального впливу, то на худобу – мають. Тому й так тісно переплелися на Гуцульщині обрядовість, пов'язана із зустріччю весни (вшануванням Сонця), з обрядовістю, спрямованою на забезпечення і підтримання скотарства. Хоткевич підмічає: «І маржина святкує. Весь добуток гуцула в маржині. Без неї гуцул ніщо, з нею – все. Богацтво рахує на голови скота або на сіна: про газду кажуть, що він «у дванадцятіро сін соїт» – і се вже повна міра заможности. Зустрівшись, гуцул, по привітанню, питає: ”єк маржинка?”» [8, с. 24]. Гнат Хоткевич описові того, яку роль у житті гуцулів відіграє худоба, приділяє в тексті повісті багато уваги. Це ж зустрічаємо і в інших творах самого Гната Хоткевича (зокрема й повісті «Довбуш»), і в творах авторів, які писали про Гуцульщину (Михайло Коцюбинський, Антін Крушельницький).

Марусю автор робить учасницею обряду палення «ватри глогової». Він через сприйняття жінки яскраво, мальовниче передає перші враження від святкового дійства. Водночас, давній обряд-ритуал неможливо передати без автохтонів Гуцульщини. І письменник знову вводить у текст «одноразових» персонажів – приятельку Марусі Анницю Дименчючку та її чоловіка. Маруся спостерігає за тим, як господар, гадаючи на ватрі, передбачає перспективи розвитку скотарства. Гнат Хоткевич описує обряди, дає коментарі. Маруся виступає в ролі спостерігачки. Ця сцена створена лише для того, аби автор міг глибше розкрити етнографічний колорит Гуцульщини.

В епізоді відзначення Юрїївської ночі Хоткевич детально описав цілий жмут вірувань гуцулів, які за своєю суттю є язичницькими. Цей регіон Гната Хоткевича вабив живими залишками прадавньої, не цілком зрозумілої тепер культури. Через художнє відображення свят й обрядів він намагався проникнути у таємниці світосприйняття гуцулів, їхньої філософії. Маруся як героїня змальована схематично, блідими фарбами. А ніби другорядні персонажі, гуцули Анниця та її чоловік Штефан, насправді є головними дійовими особами, які провадять обряд. Вони, обізнані з традицією й міфологією, замінюють тут первісних волхвів і діїв (дослідники підмічали, що з утратою інституту волхвів, заміною їх на ідеологічно інших священиків, прості люди старшого віку перебрали на себе їхні функції щодо проведення дохристиянських магічно-ритуальних дійств [5, с. 28]. Маруся ж, спостерігаючи за обрядом, ніби відбуває посвячення у гуцули.

Безбарвному існуванню Марусі в колі сім'ї священика автор протиставляє світ дохристиянський. І Хоткевичеві, і його героїні Марусі тут все бачилося веселим, життєрадісним, бадьорим. Автор описує піднесення і запал, з яким Маруся брала участь у паленні ватри й інших обрядах напередодні свята Юрія: «Маруся плескала в долоні, як дитина, і тупотіла ногами, регочучи, тішучися й скачучи від радості. І довго сиділа потім, часу від часу підкладаючи патики в огонь, задумливо слухаючи, як Анниця оповідає усяке ворожінє на святого Юрія» [8, с. 28].

Весну на Гуцульщині, пов'язану з приходом свята Юрія, Гнат Хоткевич показує як час оновлення, торжества життя. Наступає благодатна пора для любові, радості, продовження роду, воскресіння приспаних інстинктів. «Прийшов свят Юрій – і розрішив. Сказав: «плодіться і розмножайтеся і наповняйте землю, радуючися» – і жажда життя, жажда любові, жажда єднання розлилася в повітрі» [8, с. 31]. Не випадково Хоткевич влітає долю Марусі в контекст весняного пробудження Гуцульщини. Його героїня, не отримуючи любові вдома, особливо гостро відчуває її потребу. Хоткевич говорить про напівснів-напів'яв, де сплітається гуцульська символіка, образність: *легіники, пістолети-двійки, верхи, прізви, потоки, ватра, трембіта*. Тобто те, що творить гуцульський світ. Яскраво відчуті свою самотність і спрагу любові Марусі допомогла Гуцульщина.

У повісті Гнат Хоткевич дає сплав етнографії й психології. Обидві ці грані творять неперевершений національний колорит повісті. Здається, автор послідовно буде показувати одне свято за іншим, аби повною мірою розкрити особливості життя й побуту горян. Подібний підхід – показ життя гуцулів від народження й до смерті – використовували «чисті» етнографи, зокрема й Раймунд Кайнль у книзі «Гуцули» (1894). Але у Хоткевича-письменника інший матеріал, інша сюжетна канва твору, інше художнє завдання. Тому перед читачем постає в детальному описі з елементами фольклору та етнографії лише фрагмент гуцульського року, який відповідає відносно спокійному періоду життя героїні. Інша складова – опришківство.

Висновки. За Хоткевичем, Гуцульщина має здатність акумулювати старовину, надавати певного характеру і способу поведінки. Повість перемежована авторськими спостереженнями про характер світогляду і вірувань гуцулів. У Гната Хоткевича практично кожне речення, кожен абзац повісті виписаний так, що яскраво проступають особливості ментальності і побуту горян. По суті, перші декілька розділів «Камінної душі» – це етнографічно наснажений текст. Усе це слугує авторові для створення відповідного колориту, для пояснення логіки вчинків героїв. Інколи письменник прагне просто передати своє захоплення цим краєм, роблячи героїв (передусім, попадя Марусю) звичайними спостерігачами. Тут для письменника головну роль уже відіграє не стільки сюжет, як бажання передати дух Гуцульщини і світогляд гуцулів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі XIX – початку XX ст.: монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.
2. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / перекл., передм., приміт. М. Васильчука. Коломия: Світ, 1993. 96 с.
3. Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська; уклад. Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська та ін. Львів, 1997. 232 с.
4. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / перекл. з нім. З. Пенюк; післям. О. Масан. Чернівці: Молодий буковинець, 2000. 208 с.
5. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2006. 591 с.
6. Насенко М. Художня література України: від міфів до модерної реальності. Вид. 3-є з доп. й уточн. Київ: ВЦ «Просвіта», 2012. 1088 с.
7. Погребенник Ф. Гнат Хоткевич // Хоткевич Г. Твори в двох томах / упоряд., підгот. текстів, вст. ст. Ф. Погребенника. Київ: Дніпро, 1966. Т. 1. С. 5–31.
8. Хоткевич Г. Камінна душа: повість. Чернівці: З друк. тов. «Руска Рада», під зарядом Івана Захарка, 1911. 376 с.
9. Хоткевич Г. Твори в двох томах / упоряд., підгот. текстів та приміт. Ф. Погребенника. Київ: Дніпро, 1966. Т. 2. 604 с.
10. [Шашкевич М., Головацький Я., Устиянович М., Могильницький А.]. Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. У Львові: Вид. т-ва «Просвіта»; 3 друк. Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1906. 624 с. (Руска писемність. III).
11. Шмид В. Нарратология. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
12. Шухевич В. Гуцульщина / передм. Д. Ватаманюка. 2-ге вид. Верховина, 1999. Част. четверта. 304 с.
13. Яременко В. Панорама української літератури ХХ століття // Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття. В чотирьох книгах / упоряд., фахове ред. та бібліограф. довідки Василя Яременка. Кн. 1. Київ: В-во «Аконіт», 2001. С. 15–44.
14. Гнат Мартинович Хоткевич (1877–1938). Бібліографічний покажчик / Складачі: Ганна Єрофеева, Тетяна Бахмет. Харків, 1994. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Khotkevych/Bibliografichniy_pokazhchyk.pdf

REFERENCES

1. M. Vasylychuk Art discourse of Hutsulshchyna in the Ukrainian literature of the XIX and early XXth cent.: monograph. Ivano-Frankivsk, 2018. 464 p.
2. S. Vytvytskyi Historical essay about the Hutsuls / trans., foreword, notes. by M. Vasylychuk. Kolomyia: The World, 1993. 96 p.
3. The Hutsul dialects: short dictionary / respons. edit Y. Zakrevska; struct. G. Huzar, Y. Zakrevska, U. Yedlinska and others. Lviv, 1997. 232 p.
4. R. Kaindl The Hutsuls: their life, traditions and folk retellings / transl. from Germ. Z. Penyuk; epilogue O. Masan Chernivtsi: The Young Bukovynets, 2000. 208 p.
5. M. Lanovyk , Z. Lanovyk Ukrainian Oral Folk Art: Tutorial. Kyiv: Knowledge-Press, 2006. 591 p.
6. M. Nayenko Fiction of Ukraine: from myths to modernist reality. 3rd edition with additions and refinements. Kyiv: Prosvita Publ.House, 2012. 1088 p.
7. F. Pogrebennyk Gnat Khotkevych // G. Khotkevych Works in two volumes / comp., prepared. texts, forew.by F. Pogrebennyk Kyiv: The Dnipro, 1966. Vol. 1. Pag. 5-31.
8. G.Khotkevych The stone soul: a story. Chernivtsi: From print. house of "Ruska Rada"com., under the charge of Ivan Zaharko, 1911. 376 p.
9. G.Khotkevych Works in two volumes / comp., preparation. of texts and notes. by F. Pogrebennyk Kyiv: Dnipro, 1966. V. 2. 604 p.
10. M. Shashkevych, Y. Golovatskyi, M. Ustyianovych, A. Mohylnytskyi]. The works of Markiyana Shashkevych, Yakiv Golovatskyi, Mykola Ustyianovych, Anton Mogylnytskyi. In Lviv: "Prosvita" publ.house; Out of print of Shevchenko Scientific Society under the charge of K. Bednarskyi, 1906. 624 p. (Russian Writing III.)
11. V. Shmyd Narration. Moscow: Languages of Slavic Culture, 2003. 312 p.
12. V. Shukhevych Hutsulshchyna / foreword by D. Vatamanyuk. The 2nd edit. Verhovyna, 1999. The fourth part. 304 p.
13. V. Yaremenko Panorama of Ukrainian Literature of the XXth century // Ukrainian word: the textbook of Ukrainian literature and literary criticism of the XXth century. In four books / comp., professional ed. and a bibliograph. refer. by Vasyl Yaremenko. Book 1. Kyiv: "Akonit" publ. house, 2001. P. 15-44.
14. Gnat Martynovych Khotkevych (1877–1938). Bibliographic Index / Compilers: Hanna Erofeieva, Tetyana Bahmet. Kharkiv, 1994. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Khotkevych/Bibliografichniy_pokazhchyk.pdf

Folklore and ethnographic background of Modern Art Fiction by Gnat Khotkevych (according to the materials of the first edition of the story "The stone soul", 1911)

M. M. Vasylychuk

Abstract. The article deals with the features of the artistic reproduction of Hutsulshchyna in the story of Gnat Khotkevych "The stone soul" (1911). The focus is on the interpretation of the author of the unity between the spiritual world of the highlanders and the natural environment. The role and meaning of folklore and ethnographic component in the author's reflection of the regional colouring of the Carpathians are revealed. It is shown how the author builds up modern artistic text, based on showing the traditional realities of the region.

Keywords: folklore, ethnography, mythology, mountains, story, colouring.

Грані міфосвіту поезії Юрія Федьковича: «гуцульський» аспект

М. М. Васильчук

Коломийський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет»
імені Василя Стефаника; кафедра філології; м. Коломия Івано-Франківської обл., Україна
Corresponding author. E-mail: mykolavasylychuk@ukr.net

Paper received 19.09.19; Revised 25.09.19; Accepted for publication 27.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-23>

Анотація. Статтю присвячено розглядові одного з аспектів поетичної творчості українського письменника-романтика Юрія Федьковича – міфологічного. Розкрито шляхи засвоєння ним і передачі у художніх текстах фольклору та міфології Карпат. Наголошено на тому, що автор не просто запозичує дохристиянські сюжети й образи, які збереглися до XIX століття, а й трансформує їх, творить власний художній світ, органічно пов'язаний з міфосвітом регіону. Звернено увагу й на вплив європейського романтичного контексту на творчість українського поета.

Ключові слова: фольклор, етнографія, міфологія, поезія, вірш, поема, Карпати.

Вступ. Особливе бачення Гуцульщини український письменник-романтик Юрій Федькович (1834–1888) продемонстрував у своїй поезії. Ми вбачаємо декілька основних проблем, які цікавили поета, і які він так чи інакше розробив з «гуцульського» погляду. Зокрема це: проблема співця і його долі; реконструкція історії Гуцульщини на підставі народної міфології і творення власних міфів; осмислення життя, діяльності, смерті, посмертної слави народних героїв-месників Гуцульщини (Довбуш, Гінда, Кобилиця). Все це, звісно ж, у Федьковича наповнене глибокою любов'ю до рідного краю, який він ідеалізує, протиставляючи чужині; побудоване на доброму знанні фольклорно-етнографічних особливостей Гуцульщини, що дає змогу творити поезію, наповнену невідомим народним колоритом.

Короткий огляд публікацій за темою. Про Гуцульщину в житті і творчості Юрія Федьковича написано порівняно багато. Різні грані цього питання не раз порушували Іван Франко [11, т. 26, 27, 29, 32, 33], Осип Маковей (1911) [3], Михайло Нечиталюк (1963) [4]. Взагалі, про рівень уваги до життя і творчості Федьковича свідчить семінарий [13], впорядкований Миколою Юрійчуком та Зінаїдою Івашкевич. Цінною з точки зору розуміння зв'язку Федьковича з фольклором Гуцульщини є монографія Михайла Пазяка (1974) [6]. І нарешті найновіша робота – монографія Лідії Ковалець (2011) [2] про історію розвитку творчої індивідуальності Юрія Федьковича. При цьому нез'ясованими залишилася низка питань, а серед них – сучасне прочитання поезії Федьковича, наснаженої гуцульською міфологією.

Мета. Метою статті є розгляд однієї з прикметних особливостей поезії Юрія Федьковича – її міфологічної складової. Завдання автора цієї статті – показати зв'язок художніх текстів з автентичною дохристиянською міфологією Карпат, а також розглянути шляхи засвоєння і передачі письменником у його творах фольклорно-міфологічного матеріалу.

Матеріали й методи. Базовими для розгляду художньої спадщини Юрія Федьковича є видання «Твори. В двох томах» (1960, упорядник Михайло Нечиталюк [10]) та збірка «Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи» (1985, упорядкування, примітки і коментарі Михайла Шалати; передмова – Федора Погребенника [9]). У цій статті ми застосуємо такі мето-

ди літературознавства: філологічний, міфологічний, психологічний, компаративний, культурно-історичний; метод аналогії, бібліографія.

Результати і їх обговорення. Гуцульською тематикою позначені вже ранні українські поезії Юрія Федьковича, вперше опубліковані 1861 р. у Чернівцях [8, с. 300]. Так, у вірші «На день добрий» помітно стилізацію під давню народну колядку, де є традиційні форма, образи, хоч і не запозичені прямо, а трансформовані та збагачені авторським баченням: «Летів-прилетів сивий голубойко / А з гори Чорногори; / На день добрий ти, чесний господар, / Та й ти, славний суборе» [10, с. 45]. Гуцульщина прочитується на рівні стилю та образів-символів (гора Чорногора, орли, співаночки). Цей вірш нагадує дохристиянські колядки, зафіксовані на Буковині різними фольклористами, зокрема й самим Юрієм Федьковичем [7, с. 12–15].

У багатьох своїх творах Федькович розробляє тему співця. Він показує (вірш «До руського боянства») власне розуміння літературної творчості як певного магічного дійства, заснованого на використанні сталих фольклорних формул: «До вашого престолу, віщуни, приходжу, / Три рази по три рази вам ся поклонити, / Три рази по три рази волі в вас просити, / Почувши в моїх грудях пісні силу божу» [10, с. 60]. Це магічне дійство впливає зі знання фольклорно-етнографічних реалій Гуцульщини.

У вірші «Співацька доля» образність пісень, колядок, дум, колорит української фольклорної старовини множиться на авторське бачення проблематики, творячи багатобарвний мистецький сплав індивідуального художнього слова українського поета, близького і зрозумілого (передусім через фольклорність) широкому читацькому колові.

На Гуцульщину з точки зору мешканців рівнинних територій Буковини Федькович намагається подивитися у поемі «Волошин». Гуцульщина їм бачиться краєм, де збереглася народна магія, і де нібито реально існують вияви демонізму, за допомогою яких можна впливати на долі людей. Це яскраво розкрито в монолозі волоха Манолія, закоханого в українську дівчину Катрусю, але розлученого з нею через невідповідність майнового стану: «О ні, мамо, я зберуся / Та в Гуцули піду. / Там ворожити великі, / Они мені, мамо, / Анцихриста визвуть з пекла, / Я гроші дістану, / І висипю гору срібла / На нашій подвір'ю!» [10, с. 384]. За леге-

ндами, існувала практика придбання «слуги», тобто нечистої сили, яка допомагала людям збагатитися, взамін того, що після смерті людина готова була віддати себе на вічне служіння нечистому. Це досить поширений фольклорний мотив, відображений і в багатьох творах художньої літератури. Водночас тут же Федькович звертається і до мотиву чарування. Вважалося, що за допомогою магічних дій можна привернути людину, давши їй напитись спеціального напою. Поет показує закоханого Манолія, який, однак, не має змоги бути разом зі своєю коханою: «О серце Катрусю, / Що ти мені се вчинила?... / Так, мамо, вчинила! / Она, мабуть, у Гуцули / До баби ходила / За чарами та дала ми / У меду напитись!» [10, с. 384]. Ввівши в поему елементи народної демонології та чарувань, Федькович дав твір, який образ Гуцульщини збагачує особливим колоритом.

1876 р. Юрій Федькович уклав збірку поезій «Дикі думи». Але вона не вийшла книжкою за життя поета. Лиш у періодиці з'явилися окремі твори. «Збірка «Дикі думи» чи не найоригінальніша в усьому творчому доробку Федьковича [...]. У кожному вірші збірки віддзеркалюються грані індивідуального «я» творця. А тому можна говорити, що з усіх збірок ця є найбільш суб'єктивною, найбільш психологічно поглибленою збіркою Федьковича. Не випадково автор назвав її своєю «поетичною автобіографією» (Михайло Нечиталюк) [5, с. 26]. Федір Погребенник дає збірці свою, дещо відмінну оцінку: «Суперечливий характер має також укладена поетом 1876 р. збірка віршів «Дикі думи». В окремих її віршах чутно відгомін раніше розроблюваних поетом мотивів (вірші «Дикі думи»). [...] Більшість віршів збірки – це поетична сповідь ліричного героя, який борсається у внутрішніх суперечностях – то занепадає духом, то відроджується, світиться надією. Збірка «Дикі думи» – найбільш складна в спадщині письменника» [9, с. 24–25]. Дослідниця Лідія Ковалець відзначає: «Поетично інтерпретуючи власне життя, свої різні соціальні ролі, закономірно надаючи їм трохи іншого змісту, Федькович найбільше уваги (у трьох із п'яти циклів: двох перших і в заключному) звертає на свій головний особистісний простір – Гуцулію, та й у збірці «найбільше» таки Федьковича-гуцула» [2, с. 315].

Однією з граней поетичної творчості Юрія Федьковича була реконструкція історії Гуцульщини через розробку народної міфології і творення власних міфів. На думку Лідії Ковалець, «поет оперує унікальним міфологічним матеріалом гуцульської тематики» [2, с. 315].

Карпати у Федьковича символізують свободу. Оповідаючи про те, чому тепер у горах не виводяться соколи (вірш «У горах»), він веде мову про несвободу політичну і соціальну: «І славно в нас було, / Доки наші не приймили / За короля круля / Краківського» [10, с. 351]. Мовлячи про вплив колонізації, поет закликає скинути цей тягар, бо лиш тоді повернуться соколи у гори, і «ті гори свою волю / Соколю дістануть» [10, с. 352]. Федькович проблеми Гуцульщини вбачав не лиш у німецькій адміністрації Австрійської монархії, а й у польському правлінні в Галичині, яке прийшло на зміну князівській добі, асоційованій з соколиною волею.

Федьковича тема соколів цікавила в контексті розробки ним легенд та міфів Гуцульщини, передусім тих, що торкаються Сокільського хребта. У вірші «Гуцукобзар» з циклу «Недуг» (збірка «Дикі думи») яскраво простежується зв'язок з народною культурою та дохристиянськими віруваннями і демонологією. Через розмову батька з Марком Федькович показує Гуцульщину; тут є місце для язичницького свята розігри, персонажів народної демонології (маявок), народної медицини гуцулів (воскарки, примівниці), магічної ролі папороті. Дотримуючись теорії про походження гуцулів від племені уців, Федькович гуцульського коника називає татариним. Але все це поетом мовлено принагідно, бо ж головне – розповідь про те, як Марко проїнявся творчістю. Розкриває це Федькович, описуючи перебування Марка в якомусь особливому стані. Поетичне натхнення Марка описано через його оповідь, в якій співець відчуває себе кесарем, спроможним на пряму спілкуватись з місяцем, сонцем і горами. У переліку світу, що розкрився перед Марком як митцем, названо й Гуцульщину. Відтепер хлопцеві, який став співцем Гуцульщини, до снаги говорити «про плаї той красноїльській... / І про камінь у Біскові, / І про гордий той Сокільський... / І про Німчич той кровавий...» [10, с. 400]. Тобто, оспівувати Гуцульщину.

Вірш Федьковича «Сокільський» входить у цикл «Ліпше!». Поетичне тло твору Федькович виповнює візією «біломаймурного легіня» на вершині Сокільського хребта (про цього легіня Федькович писав у декількох поезіях, у т.ч. й у вірші «До мармурового ангела»: «Ти що се моргаєш на мене, / Крилатий, маймуровий легіню?» [10, с. 401]). «Сокільський – хребет у Покутсько-Буковинських Карпатах (частина Українських Карпат), у межах Косівського району Івано-Франківської області. [...] Простягається з північного заходу на південний схід між річками Рибницею та Черемошем, від села Соколівки до села Великий Рожин» [17]. Очевидно в образі «біломаймурного легіня» на вершині Сокільського хребта химерно сплелися легенда про Білобога («біломаймурний легінь!.. / І сам як з мармуру він кутий, / І з маймуру на нім одінь» [10, с. 402]) і легенда з Біскова, в якій мовиться, що там на скелі «щось грає» («І гуслі маймурні тримає / У маймурових він руках... / І грає він на них... а грає. / Що сум збирає тя та жах!...» [10, с. 402]). За легендою, «щороку на Івана Купала саме на Сокільському хребті гуцули здійснювали жертвоприношення двом богам – Білобогу і Чорнобогу. Однак одного разу принесених дарів виявилось замало, і між богами розгорілась сутичка. Коли Білобог почав програвати, то тутешній король Гуцул, який спостерігав за сутичкою, насмілився з нього покепкувати. Та Білобог зібрав усю волю і переміг Чорнобога, а короля Гуцула закликав, закинувши його до самого дна гори. Тепер король оживає раз на рік у ніч на Івана Купала, коли бог випускає зі своєї світлиці сім разів по сім соколів, що сім разів облітають Сокільський хребет» [15]. Однак ми не знаємо, чи ця легенда оригінальна, чи – похідна від творчості Федьковича.

У примітці до вірша «Бісків» з циклу «Недуг» автор зазначив: «Бісків – велика скала в Усте-Путилові» [10, с. 400]. Нині Бісків – село у Путильському районі Чернівецької області, а «мешканці села – українці, котрі

належать до етнографічної групи гуцулів» [14]. В основу свого вірша Федькович поклав гуцульську народну легенду, пов'язану з дохристиянськими віруваннями. «Бісків називається так, бо кажуть, як в Усть-Путилі багачка скам'яніла, то під каменем коло кринички щось завжди грало на скрипці, – мовиться в легенді. – То люди говорили, що коли йшли отако вночі, то так грало, що мож було плакати. Говорят, що то грав біс. І з-за того назвали Бісків» [16]. Юрій Федькович, скориставшись народною легендою, наповнив свій вірш новими барвами, надавши йому більшої чіткості і повноти. Він говорить, що там не біс грає, а: «Чорний скрипник у жемчугі / Та у оксамитах, / Та на гусях вигравас, / Аж скеля ся коле!..» [10, с. 400]. І саме ця гра зваблює прочан, які йдуть до Сучави. Зачаровані музикою, люди піднімаються на скелю, зриваються з неї і гинуть. У Федьковичевому трактуванні можна сприймати цей сюжет як зваблення нечистою силою тих, хто наважується відхилитися від праведної дороги і зацікавитися музикою. Водночас, і вірш, і загалом поема «Недуг» сприймається як алегоричне осмислення таланту, що є явищем гріховним. Таким чином, скориставшись гуцульською легендою, Федькович створив вірш з філософським підтекстом.

До циклу «Домів!» Федькович відніс і вірш «Король Гуцул». Як й у вірші «Гуцул-невір», поет торкається версії походження гуцулів, але має дещо інакше її бачення. Уже до заголовка вірша «Король Гуцул» автор подав примітку: «Гуцули покликаються все на якогось короля та на Чорне море» [10, с. 429]. Очевидно, це відгомін теорії Софрона Витвицького про походження гуцулів з Норвегії та Швеції, де фігурує холодне Північне море, помноженої на теорію Ернеста Нойбауера, який услід за Вагилевичем говорив про уцїв, а також про інше море – Каспійське [1, с. 14]. Федькович пішов ще далі, запропонувавши як місце походження гуцулів – Причорномор'я.

Федькович говорить про безсмертя короля Гуцула, який не помер, а дримає в Сокільськ. Мотив вірша суголосний легенді про Фрідріха Барбароссу. Про це свого часу написав ще Марко Черемшина [10, с. 206]. Фрідріх I Гогенштауфен (1122–1190), імператор Священної Римської імперії, за свою руду бороду в Італії отримав прізвище Барбаросса. За легендою, він не помер, а спить у печері під горою Унтерсберг, чекаючи часу свого повернення [18]. Федькович, пояснюючи невмирущість короля Гуцула, відтворює легенду, яка сягає своїми коренями дохристиянської доби. Мова про те, що колись на Сокільському стояла «Ладидаждбога святиня» [10, с. 429]. Поет дає барвистий опис капища, в якому знаходилися ідоли Білобога й Чорнобога. Власне, письменник на підставі фольклору та етнографії гуцулів намагається подати поетично осмислену реконструкцію давніх вірувань та звичаїв Гуцульщини. Очевидно, цьому сприяє не лише гуцульський фольклор, а й знання Федьковичем сучасних йому європейських тенденцій, для яких були притаманні відтворення слов'янської історії, зокрема й через реконструкцію дохристиянських вірувань. Центром свого гуцульського світу Федькович робить Сокільський, куди сходилися «Гуцули з усього світа» [10, с. 430] на чолі з королем Гуцулом. Здається, поет захоплений

силою і вдатністю свого героя («Кріль же Гуцул перший з ними, / Перший він на всі Гуцули, / У рицарстві, богатирстві / Пари в світі му не було» [10, с. 430]). Рушійною силою в поезії виступає конфлікт між мурованими божками. Його можна трактувати як боротьбу між добром і злом. Вибір короля Гуцула – участь у боротьбі на боці Білобога – логічний, але це й порушення вічних законів ієрархії («де бог ся з богом боре, / Не мішатись чоловіку!» [10, с. 431]). За це його залято і вержено всередину гори разом зі всім почтом. Пророцтво каже: Гуцул доти спатиме в горі, доки одного разу її сімсот разів не облетять сімсот по сімсот соколів. Пробудження Гуцула і його сторожі має статися на свято Купала. Лише раз на сім років пробуджується Гуцул, аби наказати слугам, щоб подивилися, чи немає ще обіцяних божком соколів. У цьому вірші поет втілює ідею про приспану долю гуцулів, які мають колись пробудитися для кращого життя.

Доречно сказати, що до теми «Короля Гуцула» автор звернувся й у циклі «Співанки». Тут – інший розвиток сюжету, де немає місця опису дохристиянського вшанування Білобога й Чорнобога, суперечки між ними і, врешті, прокляття. Натомість є констатація того, що «в Сокільк. всередині цар Гуцул дримає» [10, с. 466]. Поет розкриває зміст пророцтва, за яким «цар Гуцул» прокинеться тоді, як на Сокільськ. з'являться соколи. Текст цього вірша позначений слабшою розробкою автором сюжету, отож його можна вважати наближеним до фольклорного переказу. «Король Гуцул» має вищий художній рівень, позначений сучасними йому науковими тенденціями в осмисленні історії і культури слов'ян, залученням інформації про теорії походження гуцулів. Тоді як вірш з циклу «Співанки» – це ніби якийсь фрагмент, або ранній варіант.

Вірш Юрія Федьковича «Чермська цариця» – гуцульська варіація теми Лорелі. Поетичне тло вірша – майстерно виписаний діалог між керманичем молоденьким і Чермською царицею (царицею Черемошу). Рікою Черемошем сплавляли ліс, і тут траплялися смертельні випадки – гинули плотогони. Опис зваби плотогона Чермською царицею і є основою вірша. Гуцульські елементи цієї поезії – річка Черемош, дараби, керманич-плотогон тощо. З віршем Юрія Федьковича «Чермська цариця» можна зіставити його поезію «Сокільська княгиня», який стоїть ближче до німецького оригіналу («Лорелі» Гейне). Мотив з «Лорелі» автор намагається поєднати з місцевим колоритом (Сокільський хребет, Черемош, сокіл, керманич, кедрова дараба).

Висновки. Юрій Федькович, уродженець буковинської Гуцульщини, світ сприймав через призму Карпат. Гуцульські фольклор та міфологія, які мають глибинний зв'язок з дохристиянським світобаченням, наснажували поетичну фантазію автора, ставали «будівельним матеріалом» для його художніх текстів. Від простого перенесення фольклорно-міфологічних мотивів і сюжетів у свою поезію, Юрій Федькович переходить до творення власної поетично організованої міфології. Окремим штрихом, що доповнює творчість Юрія Федьковича, є засвоєння та перенесення ним на гуцульський ґрунт тем і мотивів європейського романтичної поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильчук М. Профілі: література і краєзнавство. Коломия: Вік, 2012. 400 с.
2. Ковалець Л. Юрій Федькович: історія розвитку творчої індивідуальності письменника: монографія. Київ: Видавничий центр «Академія», 2011. 440 с.
3. Маковей О. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича / за ред. Б. І. Мельничука, Л. М. Ковалець, О. В. Добржанського, К. М. Лук'янюка; передм. Б. І. Мельничука. Чернівці: «Золоті литаври», 2005. 432 с.
4. Нечиталюк М. Буковинський Кобзар: літературно-критичний нарис. Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1963. 96 с.
5. Нечиталюк М. Буковинський співець // Федькович Ю. Твори: в 2 т. / упоряд., вст. ст. та приміт. М. Нечиталюка. Київ: ДВХЛ, 1960. Т. I. С. 5–42.
6. Пазяк М. Юрій Федькович і народна творчість. Київ: Наук. думка, 1974. 176 с.
7. Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття: хрестоматія / за ред. Б. І. Мельничука, М. І. Юрійчука. Чернівці: Вид-во «Прут», 2001. Ч. 1. 800 с.
8. Українські письменники. Біо-бібліографічний словник: У п'яти томах. Київ, 1963. Т. 3. 807 с.
9. Федькович Ю. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи / упоряд. і автор передм. М. Шалата; передм. Ф. Погребенника. Київ: Наук. думка, 1985. 576 с.
10. Федькович Ю. Твори. В двох томах / упоряд., вст. ст. та приміт. М. Нечиталюка. Київ: ДВХЛ, 1960. Т. 1. 532 с.
11. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. ТТ. 1–50. Київ: Наук. думка, 1976–1986.
12. Черемшина М. Твори в двох томах / упоряд. та приміт. О. Мишанича. Київ: Наук. думка, 1974. Т. 2. 304 с.
13. Юрійчук М., Івашкевич З. Юрій Федькович: семінарії. Київ: Вища шк., 1981. 232 с.
14. Бісків. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
15. Косівщина на карті. URL: <http://mapakosiv.if.ua/376/>.
16. Легенди України: Бісків. URL: http://legendsukraine.at.ua/publ/pokhodzhennja_nazv_mist_i_sil_ukrajini/chernivecka/pokhodzhennja_nazvi_sela_biskiv/35-1-0-93.
17. Сокільський. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
18. Barbarossa. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/%CF%E2%84%80%ED%E8%ED_%C1%EE%F0%E6%E0%E2%E0.

REFERENCES

1. M. Vasylychuk Profiles: literature and regional studies. Kolomyia: Age, 2012. 400 p.
2. L. Kovalets Yuriy Fedkovych: History of development of the writer's creative personality: a monograph. Kyiv: "Academy" Publishing Center, 2011. 440 p.
3. O. Makovey Biography of Osyp Yuryi Gordynskyi-Fedkovych / ed. by B. I. Melnychuk, L. M. Kovalets, O. V. Dobrzhanskyi, K. M. Lukyanyuk; the foreword by B. I. Melnychuk. Chernivtsi: "Gold Kettledrums", 2005. 432 p.
4. M. Nechytyalyuk Bukovynian Kobzar: literary-critical essay. Lviv: Book and Magazine publ.house, 1963. 96 p.
5. M. Nechytyalyuk The Bukovynian singer // Y. Fedkovych Works: in 2 vol. / compil., forewords and notes by M. Nechytyalyuk. Kyiv: DVHL, 1960. Vol. I. P. 5-42.
6. M. Pazyak Yuriy Fedkovych and the folk arts. Kyiv: Science thought, 1974. 176 p.
7. Writers of Bukovyna of the second half of the XIXth and first half of the XXth century: textbook / ed. by B. I. Melnychuk, M. I. Yuriychuk. Chernivtsi: "Pрут" publ.house, 2001. Part 1. 800 p.
8. Ukrainian writers. Bio-Bibliographic Dictionary: In five volumes. Kyiv, 1963. V. 3. 807 p.
9. Y. Fedkovych Poetic works. Prose works. Dramatic works. Letters / comp. and the author of the foreword M. Shalat; the forew. by F. Pogrebennyk Kyiv: The Science Thought, 1985. 576 p.
10. Y. Fedkovych Works in two volumes / comp. forew. and notes by M. Nechytyalyuk. Kyiv: DVHL, 1960. V. 1. 532 p.
11. I. Franko Collection of works: in 50 vol. Vol. 1-50 Kyiv: The Science Thought, 1976-1986.
12. M. Cheremshyna Works in two volumes / comp. and notes by O. Myshanych Kyiv: The Science Thought, 1974 V. 2. 304 p.
13. M. Yuriychuk, Z. Ivashkevych, Yuriy Fedkovych: Seminar. Kyiv: Higher School, 1981. 232 p.
14. Biskiv URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
15. Kosiv district on the map. URL: <http://mapakosiv.if.ua/376/>.
16. Legends of Ukraine: Biskiv. URL: http://legendsukraine.at.ua/publ/pokhodzhennja_nazv_mist_i_sil_ukrajini/chernivecka/pokhodzhennja_nazvi_sela_biskiv/35-1-0-93.
17. Sokilskyi URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

The Borders of the mythological world of Yuriy Fedkovych poetry: «the Hutsul» aspect

M. M. Vasylychuk

Abstract. The article is devoted to the consideration of the mythological aspect of the poetic creativity of Yuriy Fedkovych, which is the Ukrainian writer-romanticist. The ways of his learning and transmission in the artistic texts of folklore and mythology of the Carpathians are revealed. It is emphasized that the author not only borrows pre-Christian plots and images that have been saved until the XIXth century, but also transforms them, creates his own artistic world, which is organically linked with the mythological world of the region. The attention is also paid to the influence of the European romantic context on the art of the Ukrainian poet.

Keywords: *folklore, ethnography, mythology, poetry, poem, poem, the Carpathians.*

Особливості модифікацій фразеологічних біблійних одиниць у сучасному французькому публіцистичному дискурсі

I. М. Вигнанська

Львівський національний університет імені Івана Франка
Corresponding author. E-mail: irene_baytsar@yahoo.fr

Paper received 16.07.19; Revised 28.07.19; Accepted for publication 02.08.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-24>

Анотація. У статті досліджено особливості використання фразеологічних модифікацій, відхилення від семантики узуальних фразеологічних біблійних одиниць (ФБО). У роботі окреслено фразеологічні модифікації як один із способів інтенціонального нормативного вживання ФБО та відмежовано модифікації від суміжних мовних явищ. На матеріалах сучасної французької друкованої преси проаналізовано моделі модифікування ФБО за рахунок зміни форматива (структурні фразеологічні модифікації) або шляхом специфічної інтеграції у контексті (контекстуальні фразеологічні модифікації). Прослідковано оказіональні перетворення семантики та/або структури ФБО, які автор застосовує з певною інтенцією для конкретного тексту.

Ключові слова: фразеологічна біблійна одиниця, фразеологічна модифікація, узуальна фразеологічна одиниця, оказіональний фразеологічний варіант.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасного мовознавства є вивчення питань, пов'язаних із дослідженням структурно-семантичних особливостей функціонування фразеологічних біблійних одиниць (ФБО), закономірностей їхнього трансформованого фразеотворчого розвитку.

Матеріалом дослідження слугували сучасні французькі періодичні видання (текстові фрагменти французького публіцистичного дискурсу).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю здійснити комплексний аналіз фразеологічних модифікацій (ФМ), структурно-семантичних та комунікативно-прагматичних аспектів функціонування ФБО в сучасному французькому публіцистичному дискурсі; визначити головні чинники, що впливають на ступінь активності вживання ФБО та сприяють процесу їх фразеологізації.

Основна мета полягає у тому, щоб на конкретних прикладах виявити семантичні процеси, що супроводжуються структурною модифікацією ФБО, а також впливом текстового та контекстуального оточення на їх подальше використання, що дозволяє здійснити порівняльний аналіз традиційної біблійної форми ФБО з її оказіональним варіантом, визначити кореляцію їх тлумачень, залежність між активізацією функціонування ФБО у текстах Біблії та сучасному французькому публіцистичному дискурсі; з'ясувати джерела оновлення структури ФБО та чинники переходу до загального фразеологічного фонду мови, а також вплив структурно-семантичних змін на процеси дефразеологізації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування основних результатів дослідження. Особливу увагу дослідників явище ФМ привертало після так званого "прагматичного перевороту" у мовознавстві, коли в центрі уваги мовознавців стояли проблеми не мовної системи, а її вживання на рівні мовлення. Якщо йдеться про ФМ, то це перш за все торкається виключно рівня мовлення ("parole", згідно з термінологією Ф. де Соссюра). Під ФМ розуміють таке вживання ФБО, при якому відбуваються відхилення від семантики узуальних ФБО. Ці семантичні альтернативи можуть спричинитися змінами структури та

компонентного складу базисних ФБО, специфічною інтеграцією у контексті: актуалізація фразеологічного значення у поєднанні з прямим значенням; домінантна актуалізація прямого значення на фоні образного; одночасна реалізація прямого та фразеологічного значення. У сучасному французькому публіцистичному дискурсі чимало ФБО вживаються у модифікованому вигляді, отож "ФМ не слід розглядати як відхилення від норми, порушення закономірностей мовної системи, а, навпаки, як реалізацію властивого їм потенціалу можливостей" [7, с.6]. Отже, ФМ – особливий спосіб інтенціональної реалізації ФБО у мовленнєвому акті, за якого автор вносить зміни у компонентний склад ФБО або інтегрує ФБО у контексті. Адресат виходить із того, що змінена ФБО краще реалізує прагматичну установку, а через неї і комунікативне завдання, оскільки ФБО пристосовані до тексту та тісно з ним пов'язані. ФМ є одним із засобів «мовної економії»: сприяє ущільненню тексту та компресії інформації. Зберігаючи номінативні, конотативні та образні властивості вихідних ФБО, ФМ інтегрують додаткові конотації, розбудовують первісний (узуальний) образ.

Аналіз французького публіцистичного дискурсу засвідчує, що одна з найважливіших функцій ФМ полягає у пристосуванні узуальної ФБО до конкретного публіцистичного контексту як у тематичному, так і в граматичному планах, що дає змогу продуцентів з обмеженої кількості ФБО творити "необмежену" кількість ФМ.

Одним із перших мовознавців, хто розглядав ФМ як закономірне та системне мовне явище, був О. Кунін. "У разі оказіонального вживання фразеологічних одиниць, – зазначав дослідник, – можлива заміна компонентів, уклінювання слів і перемінних сполучень, часто ускладнене лексичними змінами, додавання перемінних компонентів, синтаксична деформація..." [5, ст.10]. І. Арнольд згадує про "релевантні зміни в лексичному складі, синтаксичній структурі, семантиці, при яких узуально-стала форма ФБО протиставляється його оказіональній формі" [1, ст 89].

Для того, щоб зрозуміти причини утворення ФМ, слід розглянути такі властивості ФБО, як стійкість, полілексичність та ідіоматичність [13, ст 67]. Більшості

ФБО властива ідіоматичність, коли загальне значення не відповідає сумі значень окремих його компонентів. ФБО має своє цілісне фразеологічне значення, з одного боку, а з іншого, це одиниця полілексична, оскільки налічує кілька лексем, де кожен компонент ФБО може виступати у ролі самостійної лексики і реалізувати своє самостійне, нефразеологічне значення. Не тільки окремі компоненти, а й цілі ФБО мають здатність до реалізації фразеологічного та прямого значення. Можливість фразеологічних компонентів реалізувати їхнє самостійне значення і співреалізувати фразеологічне значення є однією з підстав для утворення семантичних і структурних ФМ, в результаті яких порушується фразеологічна стійкість. Ще один важливий критерій ФБО - це стійкість, що проявляється у стійкості структури, компонентного складу та значення. Заміна компонента ФБО чи заміна її структури спричинюють зміну семантики. Таким чином, ФБО мають обмежену здатність до змін компонентного складу (це можливо у рамках фразеологічних варіантів) та трансформацій структури ФБО. Стійкість ФБО виявляється насамперед у тому, що вони існують не як окремі лексеми, не як довільна сукупність кількох слів, а репродукуються як усталені ФБО. Саме між матеріальною та семантичною стійкістю існує тісний взаємозв'язок. Коли видозмінюється форма ФБО, це призводить до трансформацій загального значення. А тому будь-яке порушення фразеологічної стійкості призводить до змін семантики ФБО, до утворення ФМ. ФМ свідчать про те, що ФБО піддаються моделюванню, і що фразеологічна система мови має власну динаміку розвитку.

У мовознавчій літературі існує ціла низка термінів для позначення перетворень ФБО: індивідуально-авторські перетворення, авторські неологізми, фразеологічні деривати, трансформація ФБО, актуалізація ФБО, ФМ, розчленовування ФБО та ін. На думку В.Н. Вакурова, причиною такого термінологічного хаосу є недостатнє опрацювання проблеми [3 с.101]. Основою утворення ФМ є узуалізована ФБО чи ФБО, яка піддається лексикографічній кодифікації. Термін "модифікація" доцільно вживати по відношенню до всіх можливих типів перетворень ФБО, як на рівні семантики, так і на рівні структурного складу. В процесі утворення ФМ йдеться про перетворення на рівні семантики, незалежно від того, чи вони спричинені структурними перетвореннями базисної ФБО, чи впливами контексту - результатом обидвох випадків є певні зміни загального значення ФБО - відхилення від узуального значення, а отже і його модифікація. ФМ - явище okazionale і водночас надзвичайно гетерогенне, адже йдеться про видозміну ФБО з різною структурою та різними семантичними характеристиками. Під ФМ розглядають "маніпуляції", що призводять до порушення стійкості. З одного боку, це порушення стійкості - від заміни фонетичного складу до зміни конститuentів, розширення лексичного складу аж до порушення певних норм вживання ФБО, причому компонентний склад ФБО може залишатися незмінний. З іншого, проходить порушення внутрішньої семантичної стійкості, що і є порушенням семантичної єдності ФБО [12, с.287]. Третя можливість - порушення зовнішньої стійкості (тексто-лінгвістичних норм чи

правил). Часто вже самі визначення мають негативну конотацію внаслідок визнання ФМ як "порушення" норм і властивостей, як мовленнєва реалізація ФБО, спрямована проти її фразеологічних властивостей. А тому ФМ слід розглядати не як порушення певних норм, а як типовий спосіб вживання ФБО, адже кожна ФБО може піддаватися ФМ. Російські фразеологи А.М. Мелірович та В.М. Мокієнко [6, с.253] виділяють два типи ФМ: це семантичні перетворення, до яких автори зараховують семантично-стилістичні перетворення, які не торкаються лексико-граматичної структури ФБО і другий тип - це структурно-семантичні перетворення, або ж такі смислові перетворення, які пов'язані зі зміною лексичного складу та/або граматичної форми ФБО. Отже, ФМ - особливий спосіб інтенціональної реалізації ФБО у мовленнєвому акті, при якому автор вносить зміни у компонентний склад ФБО або особливим чином інтегрує ФБО у контексті, наслідком чого є певні трансформації семантики ФБО.

Залежно від того, чи модифікація змінює структуру ФБО, чи тільки торкається семантики, виділяють: 1) контекстуально-семантичні модифікації; 2) структурно-семантичні модифікації.

Необхідність модифікацій зумовлюється передусім прагматичною метою, а саме - прагненням досягнути чітко визначеного стилістичного ефекту, який можливий за наявності контрасту між традиційною формою ФБО та її модифікованим варіантом. ФБО, перенесені в публіцистичний контекст, набувають нових змістових відтінків, незважаючи на збереження співвіднесеності з початковою ФБО. Автори публіцистичних видань, трансформуючи ФБО, у пошуках більшої виразності вислову надають їй несподіваного, незвичного змісту, щоб посилити увагу читача. Причому в основі своєї це має асоціативні, часто випадкові зв'язки.

Однією із суперечливих залишається проблема розмежування фразеологічних варіантів (ФВ) та ФМ. Поняття ФВ застосовується по відношенню до різних мовних явищ: від компонентів ФБО, які можуть замінювати один одного у складі ФБО і кількість яких обмежена, аж до okazionale вживання. Болдирева Л.М. вживає поняття "okazionale ФВ", які утворюються внаслідок перетворення стійких словосполучень у мовленні задля досягнення певного прагматичного ефекту [2, с.17].

Необхідно розрізняти ФВ і зміни компонентного складу ФБО, що спричиняють зміни семантики ФБО. Про ФВ йдеться тоді, коли допустимі формальні зміни ФБО, при яких одиниця не втрачає свого ФЗ і піддається реестрації у словниках, а ФМ на відміну від ФВ не піддаються лексикографічному кодуванню. ФМ - це явище на рівні мовлення, а не на рівні системи. На відміну від ФВ модифікаціям властива okazionale. ФМ - okazionalizmi, які виявляються у певних мовних актах та яким притаманна інтенціональність, оскільки в процесі перетворення узуальної ФБО в модифіковану автор має на меті досягнення певного прагматичного ефекту. Також слід зазначити, що ФМ не обов'язково характеризується формальними змінами ФБО, адже їх форма може залишатися без зміни, однак значення може зазнавати змін за рахунок контексту. У випадку варіантів доцільно говорити про "нормативне", а не

оказіональне вживання ФБО, а у випадку ФМ - відхилення від узуальної ФБО, що призводить до зміни семантики ФБО. Морфо-синтаксичні та парадигматичні зміни не підпадають під поняття модифікації. ФБО володіють певною валентністю, реалізацію якої не варто прирівнювати до ФМ, адже у першому випадку жодних семантичних трансформацій ФБО не відбувається.

Важливою проблемою є також розмежування узуальних ФБО, їх мовних варіантів та okazіональних ФБО (мовленнєвий варіант) - авторський неологізм. Більшість фразеологів визнає, що межа між узуальним та okazіональним вжитком мовної одиниці досить умовна. І.І Чернишова розрізняє два види варіювання компонентного складу ФБО: це узуальні варіанти як закономірні явища на рівні мовної системи та okazіональні варіанти на рівні мовлення. Значній кількості ФБО властива варіативність у межах узусу, та й "сама норма характеризується динамічністю, що ускладнює кваліфікацію варіанта, оскільки ступінь вірогідності твердження про авторську видозміну залежить від чіткого усвідомлення можливих варіантів, визнаних суспільною мовною практикою" [10, с.146]. Чітко визначених меж між узусом та okazіональністю важко простежити. Вчені висловлюють думку про те, що критерієм узуальності є форма ФБО та її кодифіковані лексикографічною практикою значення. Представники ширшого погляду на узус вважають традиційні рамки занадто вузькими і пропонують розширити рамки узуальності, не погоджуючись з думкою, що будь-яка зміна формату ФО та семантичної структури призводить до okazіональності. Отже, узуальність виходить за межі кодифікованої ФБО, й до неї зачисляють ті зміни формату та окремих компонентів ФБО, які не впливають на загальне значення ФБО. В основу розмежування узусу та okazіональності покладено семантичний та прагматичний критерії, відповідно до яких всі морфологічні, лексичні, синтаксичні зміни структури ФБО є узуальним використанням. Межа між узуальним та okazіональним вжитком є мобільною - будь-яка ФБО з часом потенційно може стати узуальною, оскільки фразеологічна система мови є відкритою і перебуває в постійному розвитку.

А. В. Кунін вважає, що ФБО і її фразеологічний контекст створюють фразеологічну конфігурацію, яка в свою чергу поділяється на узуальну та okazіональну [5, с.6]. Узуальна конфігурація: ФБО реалізуються з їх стилістичним забарвленням без будь-яких відхилень від узусу. Okazіональна конфігурація: ФБО, які піддалися okazіональній зміні (відхилення від мовної норми). Обидва види складають новоутворення на базі фразеології, проте ФВ мають мовний статус, вони кодифіковані і є, відповідно, узуальними ФБО. Проте їх особливістю є "чітко виражений вторинний характер, вони сприймаються як одиниці залежні, корелятивні своїм висхідним одиницям, а нерідко і вміщують у собі частину цих висхідних одиниць". На противагу їм, okazіональні ФБО є одиничними утвореннями для конкретної мовленнєвої ситуації, фактами мовлення. ФВ різняться між собою певними формальними змінами, які не спричинюють будь-якої зміни ФЗ (кількість ФВ у мові обмежена). ФМ не

супроводжуються обов'язковими змінами форми, їх кількість у мовленні необмежена і вони не можуть бути зафіксовані у словниках, хоча потенційно можуть перейти в розряд одиниць мови і бути в перспективі кодифікованими. З цього приводу ще І.І Срезневський зауважив: "Будь-який вдалий вислів може закарбуватися в пам'яті слухачів, може бути ними повторений, і не один раз, може перейти таким чином у загальне надбання та примножити засоби виразності мови" [8, с.4]. ФМ як похідні від узуальних ФБО, "реалізуються у мовленні, знову потрапляють у мову, реєструються словниками".

Вважають, що узуальні варіанти покривають такий "простір, у межах якого можливі формальні зміни ФБО і при яких не втрачається ФЗ". Оскільки ФМ - це зміни ФБО, які виходять за межі варіантів, то про варіанти йдеться лише тоді, коли ФБО мають ідентичне ФЗ, коли вони не різняться між собою ні денотативно, ні конотативно, тобто містять у собі достатньо формальних відповідностей, щоб ідентифікувати їх як одну і ту ж ФБО.

Проблема розмежування ФМ та ФВ досить складна, тому що певною мірою перетинаються схожі між собою мовні процеси, адже і в першому, і в другому випадках йдеться про зміну компонента ФБО. Слід зважати й на те, що в один період певна ФБО може сприйматися як okazіональна, а в інший - може стати загальноновживаною, закріпленою суспільною мовною практикою.

Для інвентаризації пояснень ФБО варто керуватися такими критеріями: 1) якщо в текстах трапляються семантико-фразеологічні варіанти, то їх можна вважати узуальними; 2) якщо, відповідно до окремих ФВ, які зареєстровані в одному словнику, в текстах не виявлено достатньої кількості біблійних значень, то лексикографічні дані слід перевіряти за показниками інформантів (якщо інформанти підтверджують визначеність сформованих контекстів із передбаченим біблійним наповненням, то даний ФВ можна вважати узуальним); 3) якщо з ФВ жоден з інформантів не підтверджує визначеність контекстів, сформованих із певних ФБО, то цей ФВ не є узуальним.

Варіантність ФБО розглядаємо як закріплені нормою видозміни ФБО, не порушуючи при цьому її семантичної належності, що передбачає наявність у ФВ наступних ознак: єдність образу; єдине джерело виникнення; спільне денотативне значення; співпадіння кількості значень та виконуваних у мові функцій категоріальних (лексико-граматичних) значень; співпадіння (часткове або цілкове) лексичного складу при неспівпадінні граматичної структури або навпаки. Відповідно до перелічених властивостей ФВ розглянемо їхні характерні ознаки:

1. ФВ часто походить із одного й того ж самого джерела, що і його базова ФБО. Під варіантністю розглядаємо змінюваність, яка не спричинює виникнення нової сутності і внутрішня форма яких сприймається мовцем: *Le pain venu du ciel* → *manne céleste* (Exode 16, 15): *La Russie continuera de profiter de sa manne pétrolière tant que les cours des matières premières resteront élevés, et ils semblent se stabiliser autour de 125 dollars* (Le Figaro, 31 juin 2008). *Une véritable manne occidentale s'abat sur l'Allemagne de l'Est*

(La 5, 1er. Juillet 2015)- lors de l'union monétaire allemande.

2. Наявність спільного денотативного значення. ФБО в семантичному плані рівноцінні, хоча можуть мати різне етимологічне забарвлення та відноситися до різних мовних стилів. Наприклад: синонімічні ФБО *Monter au Golgotha / Monter au Calvaire* (Math. 27, 33); *Arche d'alliance / arche sainte* (2 Samuel 6, 7); *aux quatre coins du monde / de la terre* (Essaie 11, 12) не є ФВ, хоча й побудовані на одному образі та й за змістом нічим не відрізняються. Подібне членування ФВ та синонімічної ФБО ґрунтується на зменшенні ролі семантичних чинників у становленні ФБО, оскільки в такому випадку ігноруються єдність образу, спільність походження, семантична рівноправність ФБО. Проте ця ознака не може слугувати критерієм виділення об'єкта біблійної фразеології, адже, якщо ФВ – різні форми одного й того ж самого ФЗ, то синонімічні ФБО є окремими, самостійними одиницями мови.

3. Якщо ФВ володіють єдністю образу, походять від одного джерела та рівноцінні за змістом, то кількість їхніх значень також збігається. Трапляються випадки, коли значення розвивається лише в одному варіанті, внаслідок чого останній формує окреме значення в межах полісемантичної ФБО та продовжує залишатися варіантом цієї ФБО в її попередньому значенні. Наприклад, ФО *faire la cour à qn. / faire sa cour à qn.* мають однакову образну основу і є ФВ однієї ФБО, що означає *люб'язно говорити з кимсь, виявити свою увагу до чогось*. Однак перший варіант має ще й інше значення – *упадати біля когось*, не притаманне другому варіанту. В цьому значенні *faire la cour à qn.*, зазвичай, не належить до варіантних відношень з формою *faire sa cour à qn.*

4. У ФВ присутній один спільний компонент за їхніх структурно-граматичних відмінностей. У ФБО *ange de lumière; bon ange; ange gardien* [14, ст 29]. спільним компонентом, що слугує лексичним варіантом, є іменник *ange*. Це закріплені нормою різновиди ФБО, що характеризуються єдністю образу та спільністю змісту і збігаються згідно з функціями та категоріальними значеннями. Важливими критеріями варіантної ФБО визнають: єдність образу та значення, спільність походження. Щодо прагматичної структури до ФВ зачисляємо ті ФБО, що збігаються за лексичним складом, але різняться граматичною структурою. Серед варіантів цього типу виділяють:

1. Морфологічні варіанти

а) вживання однини та множини в іменниках: *Dieu regarde la main pure et non pas la main pleine (les mains pures et non pas les mains pleines)* (Math. 17, 13);

б) вживання різних артиклів: *trembler comme une (la) feuille;*

в) пропускання артикля: *Etre blanc comme neige* (Psaumes 51, 9); *Beau comme (un) Dieu* (Isaïe 8, 17); *L'aumône est (une) soeur de la prière* (Proverbes 14); *Tout travail mérite salaire* (Luc 10, 7); *Ce que (une) femme veut Dieu le veut;*

г) заміна артикля детермінативом: *Job sur le (son) fumier; Porter (une) sa croix* (Math. 15, 13); *Aimez le (votre) prochain* (Math. 5, 43); *Manger comme Samson s'escrime des (ses) armes* (1.Samuel 16); *A qui se lève le matin Dieu prête la (sa) main* (Proverbes 19, 17); *Du miel*

et du lait sous la (ta) langue (Cantique des Cantiques 4, 11);

д) вживання прийменників або пропускання прийменника: *(de) lin blanc; (de) pur sang; jeter de l'huile dans (sur) le feu; être en deuil pour (de) qn.;*

е) вживання часових дієслівних форм: *Innocent comme l'enfant qui naît (qui vient de naître); Dieu est une tour forte, le juste s'y réfugie et y est / sera en sûreté;*

ж) вживання займенникової форми дієслова: *S'en laver les mains comme Pilate* (Math. 27,24); *Qui se connaît connaît Dieu* (Genèse 4,1); *Le Verbe s'est fait chair* (Jean 1,14).

2. Синтаксичні варіанти. Автори передають ФБО різними семантико-синтаксичними структурами, зі збереженням їхнього загального значення. Семантичної інтерпретації може зазнавати не вся ФБО, а лише певна її частина: *Changer l'eau en vin – l'eau est changée en vin; Se mettre au pied du crucifix – Etre mis au pied du crucifix* (Luc 23, 33); *Se prendre à son propre piège – Etre pris à son propre piège* (Proverbes 11, 6).

Морфологічні розбіжності між ФВ такі ж, як і синтаксичні, що спричинює утворення морфолого-синтаксичних варіантів: *juger (sur) ses grands dieux*. На морфологічному рівні варіативність семантико-синтаксичної структури ФБО виявляється в тому, що певний компонент з однаковим лексичним значенням репрезентований: 1) різними словоформами; 2) різними варіантами однієї й тієї ж словоформи. Вживання різних ФВ однієї словоформи не впливає як на відношення компонентів у семантико-синтаксичній структурі ФБО, так і на значення всієї ФБО. Коли ж відкрита предикатом позиція заповнюється різними формами одного слова, тоді спостерігається відмінність у семантико-синтаксичній структурі ФБО.

3. Позиційні варіанти різняться порядком слів, який не впливає на синтаксичні відношення між компонентами: *Jour et nuit – nuit et jour; lampe allumée et lampe éteinte*.

Елементи розглянутих типів фразеологічної варіантності можуть з'єднуватися у групи, що дає змогу виокремити такі комбіновані типи:

1. Лексико-граматичні ФВ. Їхні взаємозамінні компоненти можуть бути ідеографічними синонімами: *Tomber (s'abatre) comme une masse; Aux audacieux Dieu donne (prête) la main; Manger (prendre) le bon Dieu; Fête carillonnée (grande fête); fête paroissiale (patronale)*. У ФВ такого типу взаємозамінними можуть бути декілька компонентів, а інколи й усі компоненти: *Fendre (couper) un cheveu (des cheveux) en quatre; Rendre visite (aller chez) à saint Pierre (Jésus);*

2. Стилістико-граматичні ФВ: *Rire (rigoler) comme un bossu; Etre (se trouver) sur la brèche / monter à la brèche;*

3. Лексико-квантитативні ФВ: *Mettre en ligne – faire entrer en ligne de compte;*

4. Стилістико-квантитативні ФВ: *Faites ce que je dis – il faut faire ce que je dis, pas ce que je fait* (Math. 23,3); *Sortir par le nez – sortir par les trous du nez* (Nombres 11, 20).

Можлива двоступенева взаємна заміна компонентів у деяких ФВ, коли третій варіант може не налічувати спільного компонента з першим варіантом, але варіюватися з ним через посередництво другого,

четвертий може варіюватися з другим через посередництво третього, і т.д.: *Détourner qn. de son chemin* “звести когось на манівці, з істинного шляху” – *écarter qn. de son chemin; écarter qn. de sa voie*. Приналежність до різних функціональних стилів виключає можливість взаємозаміни подібних ФБО у синтагматичі. Аналіз ФВ, утворених заміною компонентів, засвідчує, що варіативність не відтворює розбіжності в змістовому значенні ФБО, а характеризує її тільки з боку стилістичної приналежності чи експресивної забарвленості.

5. *Орфографічні варіанти ФБО: Pays de Cocagne – Pays de cocagne; Ouvrier d'onze heure – ouvrier de onze heure.*

Семантичний інваріант здатний забезпечити існування ФБО і зберегти їх подібність навіть в умовах відсутності лексичного інваріанта. Тому, ФВ - закріплені нормою різновиди ФБО, які характеризуються як єдністю образу, спільністю змісту, виконуваних у мові функцій, так і категоріальним значенням.

Варіантність пов'язана з поняттям мовної норми. Звісно, якщо варіантність впливає з диспозиційної норми мови, то вона, законна і навіть бажана та відтворює гнучкість мови, її багатство, розмаїття виразових засобів. Інша річ, коли варіантність є наслідком відхилення від норми, тоді вона не бажана, бо зумовлена помилковим слово- або формовживанням. Головними ознаками ФВ є єдність внутрішнього мотивування, образу ФЗ та відносна спільність синтаксичної конструкції, в межах якої відбуваються лексичні зміни. Головними типами ФВ є формальні трансформації та лексичні заміни компонентів ФБО. Формальне варіювання компонентів ФО визначається фактом генетичної спільності слова та фразеологічного компонента. У структурі ФБО вирізняють константні (постійні) та змінні елементи. Константні елементи створюють основу подібності одиниць, змінні – можливість варіативності. Нарізаноформленість та цілісність образу ФБО забезпечує взаємозамінність їхніх компонентів і семантичну стабільність ФБО за її варіювання. Саме завдяки цим властивостям можна створювати нові ФБО чи “квазіфразеологізми”, на основі вже існуючих у мові авторським варіюванням компонентів. Авторські варіювання змінюють закріплену словникову конотацію. ФБО у мові газет реалізуються шляхом зміни лексичного складу та граматичної структури через заміну окремих компонентів ФБО, що спричинює створення лексичного варіанта ФБО. Отже, досягається більша виразність ФБО, відмова від трафарету.

Трапляються випадки, коли журналісти часто свідомо відступають від мовних норм. У мові “завжди існують чинники, які гризуть норму”, стимулюють розвиток нових форм і засобів вираження. Надмірна приналежність до норм може гальмувати процес розвитку мови, позбавляючи її гнучкості. Отже, в мові спостерігається протидія двох протилежних тенденцій. З одного боку, це прагнення фразеологічного фонду до недоступності задля адекватного функціонування, з іншого – саме в процесі такого функціонування змінюється та збагачується фразеологічний фонд.

Живання змінених форм варто розглядати не як випадковий факт, а як явище, закономірне для мови експресивної, як норми, що є вираженням мовних тенденцій. Життя новоутворень залежить від того, наскільки велика потреба в цьому утворенні. Лише пройшовши період перевірки у мовній практиці, отримавши поширення, новоутворені ФБО набувають чинності у фразеологічному фонді, стають або узуальними варіантами, структурними синонімами, або ж новими ФБО, сприяючи тим самими збагаченню біблійної фразеології.

Незважаючи на семантичні порушення, модифікації в комплексному складі, значення ФБО залишається незмінним, змінюється лише та частина інформації, яка потрібна авторові для відтворення точнішого образу та за якої актуалізуються образно-емоційні та функціонально-стилістичні можливості мовних засобів [11, с.204]. Часте вживання ФБО в публіцистичному дискурсі сприяє її закріпленню як одиниці загальноновживаної. У цьому випадку біблійна архісема проникає в семантичну структуру нової ФБО, зумовлюючи та значною мірою визначаючи характер конотації останньої. Як наслідок, здійснюється перехід біблійного образу до складу публіцистичних, часто зі збереженням біблійного компонента первинної тематики. Вираз *Conclure une Alliance* [14, с. 24], який сягає витоків біблійного ФС *arche d'alliance* (Генеза 9, 8), пройшов шлях від загального значення *укласти союз* до політичного *укласти міждержавну угоду: Ce pays (l'Afrique de Sud) va changer...de table de la loi, mais aucune force au monde...ne pourrait contraindre la tribu Afrikaner aller au bout de sa démarche, si la "nouvelle alliance" avec les Noirs...ne lui paraissaient pas le plus sûr garant de son destin* (Le Quotidien de Paris, 27 février 2002).

Спостерігаються випадки коли слово набуває морфологічних показників і змінює синтаксичні властивості шляхом переходу в іншу частину мови: *angélique* (ангельський; *patience angélique* — ангельське терпіння) / *angélique officinale* (дудник, ангеліка, цукат з листків дягеля) (прикметник / іменник); *vierge* (діва) / *pays vierge* (недосліджена земля, *métal vierge* - самородок) (іменник / прикметник). Будь-яка граматична категорія є носієм певного значення, а заміна граматичної категорії спричиняє появу нового значення.

ФБО, запозичена з Біблії, та її сучасне відтворення не є синонімічно абсолютними еквівалентами і часто супроводжуються втратою елементів значення (редукуванням компонентів ФБО). Оказіональне редукування компонентів ФБО пояснюється їх внутрішніми властивостями і поділяють на власне еліптичне та відносно еліптичне. Власне еліптичні ФБО функціонують як редуковані варіанти цілісного за своїм лексичним складом фразеологічного сполучення. Цитата з Біблії (Лук 6, 20) *Bienheureux les pauvres en esprit car le royaume des cieux est à eux* є зредукованою до *les simples (pauvres) d'esprit* [14, с.50]. У сучасній мові вираз вживають для позначення *людей, убогих духом, позбавлених духовних цінностей: Il s'agit de libérer les hommes de l'obscurantisme imposé par l'Eglise, toujours au nom du même Dieu, qui n'aime que les simples*

d'esprit (Conversation de M. Durkheim et Weber, les Eperonniers)

До відносно еліптичних належать ФБО, в яких втрачений компонент замінюється придієсловним об'єктом займенником в препозиції (le, la, les, en, y): *Dieu est une tour forte, le juste s'y réfugie et y est en sûreté* (une tour forte □ y); *Faire comme saint Jean qui donnent le baptême sans l'avoir reçu* (le baptême le); *Si Dieu n'existait pas il faudrait l'inventer* (Dieu le).

Уживання частини ФБО *le Bon Dieu* замість *être comme le bon Dieu vous a fait* має оказіональне використання. Відокремлений фрагмент перетворюється на ФБО, проте не обов'язково, щоб будь-яке оказіональне вживання ставало новою ФБО, хоча для мови характерне “перетворення оказіональних явищ на мовний узус”. Оказіональне редукування ФБО є не аномалією, не випадковим порушенням чи відхиленням від мовної норми, а чітко вираженою тенденцією, характерною для стилістичної структури ФБО, і нерідко економією мовного вираження.

Утворення та функціонування ФБО супроводжується, з одного боку, тим, що компоненти ФБО втрачають свої конкретні значення, а з іншого – отримують нові, додаткові смисли. Внаслідок відокремлення структура ФБО не лише порушується, але й змінюється їхня синтаксична відтворюваність. Звідси й різні способи трансформації: ті, що порушують структуру ФБО з послабленням чи посиленням значення інваріанта (розширення структури з додаванням перемінних компонентів) та ті, що не порушують структуру ФБО та пов'язані з семантичною двоплановістю. Так, у ФБО *Envoyer aux calendes.....*, поява елемента *grecques* вірогідна, а у ФБО *Envoyer aux calendes saoudiennes* (L'Express 13 juillet 2007), основна інформація міститься в новому елементі. Структурні чи структурно-сміслові трансформації забезпечують збільшення інформативності висловлення.

На підставі характеру змін у структурі, що пов'язані зі зміною плану вираження ФБО зі збереженням чи модифікацією її плану значення, представимо способи структурних та структурно-сміслових трансформацій ФБО: 1) заміна одного чи декількох елементів у структурі ФБО; 2) розширення структури ФБО шляхом введення нових елементів (додавання); 3) усічення структури ФБО пов'язане з алюзією.

Ефект заміни залежить від величини відстані взаємозамінних компонентів у системі мови. *Reconnaître l'arbre à son fruit → Reconnaître un homme à ses actes / reconnaître une entreprise à son résultat*. Лексико-граматична цілісність ФБО зберігається, проте новий контекст вживання, не нейтралізує звичних асоціацій, пов'язаних з біблійним образом ФБО, хоча надає їй нового змісту. Нові компоненти сприяють збільшенню семантичної сутності і збагаченню образності. Якщо слово з розширеним значенням переходить із біблійної лексики в загальноживану, то унаслідок такої семантичної заміни відбувається узагальнення значення. Власна назва *Philistins* (Genèse 10, 14) – вороги давніх євреїв, войовничий народ, який у XII ст. до н.е. з острова Крит здійснив нашествя на південне узбережжя Палестини. Слово *philistin* стало означати “зайда, чужинець,

зухвала, брутальна, невихована людина”. Врешті *Philistins* [14, с.196] асимілювалися з місцевими семітами. Щойно чужак стає своїм, він перестає бути *philistepom*. При заміні біблійного слова загальноживаним відбувається концептуальне перенесення старих елементів на нові елементи. Вираз *Dieu créa le monde* піддається трансформації між компонентами: *Le Français créa le restaurant* (Marianne, 25 novembre 2002); *Elle créa la femme* (le Nouvel Observateur, 23 juillet 2006); *Saint-Laurant créa la femme* (Marianne, 2 septembre 2005).

У реченні *Mais plus de territoire: les socialistes l'en ont chassé. Sus au lion émissaire, comme il est des boucs* (Marianne, 31 mai 2004) використовується два значення елемента *émissaire*: буквальне «емісар, посланець» та актуалізоване лексевою *boucs* – «цап відбувайло». Спостерігаємо відношення дисемії — одночасна реалізація в контексті двох значень одного слова, внаслідок чого виникає семантичне подвоєння (пряме і переносне значення).

Трансформація базується на відношенні обсягу понять: *L'habit ne fait pas le bonze* (le moine) (Marianne, 27 novembre 2001): *le bonze* – бонза, будиський монах є гіпоронімом до гіпоніму *le moine* – монах; *Prenez ce bretzel (pain) c'est le corp du Christ...* (Marianne, 17 décembre 2004): *le bretzel* – солоний крендель із кмином, що відноситься до гіпоніму *le pain* – хліб.

У реченні *Rendons à César.....sa galère* (Le Monde, 7 juin 2006) спостерігаємо демегафоризацію внаслідок заміщення метафори на трансформант, що прив'язує ФБО до конкретної комунікативної ситуації. Трансформант демегафоризує ФБО на користь конкретної комунікативної ситуації.

В процесі трансформації замінюються два або більше елементи, що приводить до того, що від ФБО залишається мінімальний для впізнання “скелет”. У ФБО *A père avare enfant prodigue* «один недолік чи вада породжує інший, протилежний йому недолік чи ваду»: *A agriculteur distrait, machine active* (Marianne, 3 octobre 2007); *A père de l'Église, fils de personne* (Marianne, 27 mars 2009). *A problème tordu, solution bancale* (Marianne, 3 décembre 2002). ФБО *Dieu créa le monde* трансформується у реченнях *Et Mel Gibson filma la passion* (Marianne, 25 avril 2004); *Et Hossegor prit la vague* (Le Nouvel Observateur 24 août 2008) і виступає як авторитетний, етичний та естетичний аргументи, а концептуальний смисл елемента *Dieu* переноситься на нові елементи *Hossegor, Mel Gibson*.

Значимість ФБО може змінюватися залежно від контексту, словесного оточення, в якому вони знаходяться. ФБО вживаються в новому контексті + пояснення значення без порушення структури: *Le gouvernement a accouché cette loi comme Eve après avoir mangé le fruit défendu* (le Drapeau, 12 mai 2003) □ *Accoucher dans la douleur* (Genèse 3, 16) – *la punition d'Eve* [14, с.20].

Зустрічається і порушення стилістичної дистрибуції + обігрування образного значення останнього компонента. ФБО *vendre son droit d'ânesse pour un plat de lentille* (Genèse 25,3) вжито у реченні для позначення виразу *l'aide humanitaire américaine*, що утворився внаслідок редукування останнього компонента: *Vous avez vendu votre droit d'ânesse. Les Etats-Unis*

admettront-ils que nous utilisons leur matériel à des fins purement nationales? (Le Monde, 16 mars 2001).

Виявлено: що тісніший зв'язок ФБО з публіцистичним дискурсом, то більш структурним і семантичним змінам вона підлягає (подекуди до певного злиття з контекстом) [16, с.235]. Все ж, у публіцистиці важко знаходити щоразу унікальну експресію, необхідну сему з конструктивною метою, тому журналіст часто вимушений досягати виразного ефекту винятково завдяки формі викладу.

Такий вид трансформації, як додавання, базується на введенні у структуру ФБО нових елементів, які несуть у собі найбільше інформаційне навантаження у новоствореному висловленні, уточнюють смисл не всієї ФБО, а лише одного з її елементів. У виразі *Boire le calice* (Psaumes 7, 5) додавання компонентів *les deux* та *jusqu'à la lie* як уточнення до номінативного компонента ФБО *calices* посилює семантику цього компонента та спричинює максимальний контраст, унаслідок чого посилюється сприйняття ФБО. *Histoire que les Tricolores boivent les deux calices jusqu'à la lie, Richard Gasquet a également mordu la poussière face au Russe Dmitry Tursunov* (Le Figaro, 31 juin 2008).

Алюзією є різновид натяку, який є посиленням через відповідний знак на певний культурний денотат, що супроводжується прирощенням тексту у якому вона використовується [13, с.206]. Алюзія може функціонувати як засіб розширеного переносу властивостей та якостей предметів, осіб, явищ, що мають місце у ФБО, на предмети, осіб, явища, що описуються. У заголовку статті *les faucons et les colombes* (Le Nouvel Observateur, 21 novembre 2002) алюзивна метафора відтворює ідею, що політиків варто розмежовувати на голубів (мир, спокій) та соколів (агресивність, брутальна сила): *Chez les électeurs israéliens, l'épreuve de force des territoires occupés pourrait bien transformer les colombes en faucons*. Вдаючись до алюзивної метафори автор спонукає читача до прочитання статті. Текст компенсує недостатність інформації, закладеної в заголовку, цілковито актуалізує інноваційну семантику ФБО. Алюзивні ФБО характеризуються додатковими конотативними прирощеннями до їхніх значень в авторському контексті, що поглиблює оцінний та експресивний аспект оповіді. У реченні *Mais on peut être victime sans être haineux, et gravir comme lui la butte Montmartre avec la croix de Lorraine sur le dos pour finir crucifié à côté du voleur en maudissant «J.C.»* (Marianne, 25 février 2001) введено власну назву «J.C.» (Ісус Христос), що створює прийом абсурду, завдяки якому, а також лапкам актуалізується лексема *Jacques Chirac*. Апеляція до Ж. Ширак через «J.C.» набуває ознак клішованості у сучасному публіцистичному дискурсі [9, с.98] *Une vie après J.C.* (L'Express, 7 décembre 2006).

Активні процеси в семантичному розвитку найбільше виявляються в тих випадках, коли різні типи трансформації спричинюють до розпаду всієї ФБО, а, отже, дефразеологізації. Це процес, за якого: компоненти ФБО можуть функціонувати як окремі мовні одиниці, отримувати повну семантичну автономію, а також можливість самостійного синтаксичного розвитку поза межами ФБО. Відповідно, що більш віддалений такий зв'язок, то швидше слово сприймають як окреме і

виокремлюють в лексичну одиницю, що й прискорює процес дефразеологізації. І навпаки, поява нового значення від впливом ФБО хоча й робить його форму прозорішою, не зумовлює розщеплення цієї ФБО, навіть якщо ще відчувається зв'язок між новим і старим значеннями. Процес дефразеологізації є завершеним тоді, коли отримане нове самостійне значення ФБО настільки віддалене у змістовому відношенні від свого прототипу (перемінного слова), що сприймається вже як омонім. У словосполученні *pape (f) au riz* лексема *pape (f)* (каша) є омонім іменника *pape (m)* (понтіфік, папа). Розрив зв'язку між двома значеннями призводить до того, що сполучення позбавлене можливості співвідноситися зі своїм генетичним джерелом. Як наслідок, між компонентами встановлюються семантично-синтаксичні відношення, характерні для модельованих утворень. Процес дефразеологізації залежить від ступеня та характеру семантичного розвитку компонента ФБО. Елементи дефразеологізації накопичуються всередині ФБО, готуючи тим самим умови для її розщеплення та переходу в розряд загальноживаних [10, с.9]. Деякі елементи дефразеологізації можуть існувати в прихованій формі, а фразеологічна деривація, залежно від ступеня характеру семантичного розвитку компонентів, по-різному відтворюється у ФБО. Фразеологічна деривація в деяких випадках не зумовлює розпаду ФБО, хоча і змінює відношення між її компонентами; вона спричинює втрату головної ознаки, що і сприяє її дефразеологізації. З'ясувалося, що за розширено-переносного використання спеціальної лексики остання підлягає процесу газетно-публіцистичної спеціалізації, яка полягає: у розширенні (узагальненні) значення ФБО, набутті виразом експресії та соціально-оцінного забарвлення, спеціалізації семантики ФБО часто з зміною значення. ФБО, які перейшли у розряд загальноживаних, дають підстави стверджувати, що біблійна фразеологія є складовою виражальних засобів газетно-публіцистичної мови, а оказіональну трансформацію розглядають як особливий авторський прийом, завдяки якому виявляють складні мовні процеси у французькій періодиці.

Проведене дослідження ФМ усіх структурних та семантичних типів у сучасному французькому публіцистичному дискурсі дало змогу дійти **наступних висновків:**

ФМ – це оказіональні перетворення семантики та/або структури ФБО, які автор застосовує з певною інтенцією для конкретного тексту, один із способів нормативного вживання ФБО у мовленні. Здатність ФБО до модифікування впливає як із конститутивних (полілексичність та стійкість), так і з факультативних (ідіоматичність, образність, мотивованість, семантична подільність) властивостей ФБО. Вивчення ФМ робить значний внесок у дослідження сутності структурно-семантичних та прагматичних ознак ФБО, розширює уявлення про еволюційні процеси сучасної французької фразеології та культурно-комунікативну концепцію мовця, сприяє розкриттю взаємодії мовних та позамовних чинників у формування нових значень, ілюструє системні вияви трансформованих процесів ФБО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И.В. Арнольд. – 2-е изд. – М.: Книжный дом „ЛИБРИКОМ”, 2010. – 448 с.
2. Болдырева Л. М. Речевые стилистические варианты фразеологических единиц / Л. М. Болдырева // Ученые записки МГПИИЯ им. М.Тореза. – 1964. – 29 с.
3. Вакуров В.Н Основы стилистики фразеологических единиц (на материале фельетона). / В.Н. Вакуров. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 175 с.
4. Данелян Ю.В. Структурні і смислові трансформації логоепістем у французькому медіа-дискурсі: комунікативно-прагматичний і лінгвокогнітивний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Юлія Володимирівна Данелян. – К., 2009. – 196 с
5. Кунин А.В. Фразеологические единицы и контекст // Иностранные языки в школе. – 1971. – № 5. – С. 2-15.
6. Мелерович А. М., Мокиенко В. М. Семантическая структура фразеологических единиц и компоненты их формы = Opuscula lingüistica Georgio Treder Dedicata. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2007. -P. 244-259.
7. Пташник С. Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькому газетному тексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови” / С.Б. Пташник. – Львів, 2003. – 18 с.
8. Срезневский И.И Заметки об образовании слов из выражений // Заметки Импер.Акад.Наук. - Спб., 1893. - Т.30. - Кн.2.
9. Чекалина Е. М. Язык современной французской прессы (лексико-семантический аспект) / Чекалина Е. М. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та., 1991. – 167 с.
10. Чернышева И.И. Фразеологическая номинация и коммуникация (на материале немецкого языка) / И.И. Чернышева // Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. – 1985. – Вып. 252. – С.180–189.
11. Barr J. The Semantics of Biblical Language / James Barr. – Oxford: Oxford University Press, 1961. – 245 p.
12. Erickson J.F. Biblical Semantic Structure and Biblical Lexicology: Ph. D. Diss. / J.F. Erickson. – Fuller, 1980. – 325 p.
13. Isabel González Rey La phraséologie du français / Isabel González Rey.– Toulouse.: Presses universitaires du Mirail, 2002. – 268 p.
- 14: Jean C. Bologne Expressions d’origine biblique / Jean Claude Bologne – Paris.: Larousse., 1999. – 290 p.
15. Welte W. Englische Semantik / Werner Welte. – Frankfurt a.M; Berlin ; New York: P. Lang, 1993. – 405 p
16. Whetmore E. J. Mediamera. Mediaworld. Form, Content and Consequence of Mass Communication / E. J. Whetmore. – Belmont ; Wardworth, 1993. – 362 p.

REFERENCES

1. Arnold I.V. Semantics. Stylistics. Intertextuality / I.V. Arnold. – 2 nd ed. – М.: Book House «LIBRIKOM», 2010. – 448 p
2. Boldyreva L. M. Language stylistic variants of phraseological units / L. M. Boldyreva // Scientific notes. - 1964. - 29 p.
3. Vakurov V.N. The basics of the stylistics of phraseological units (on the material of feuilleton). / V.N. Vakurov. - М.: Publishing House of Moscow. University, 1983. - 175 p.
4. Danelian Yu.V. Structural and Semantic Transformations of Logoepestemes in French Media Discourse: Communicative, Pragmatic, and Cognitive Perspectives.: Sciences: 10.02.05 / Yuliya Volodimirivna Danelian. - K., 2009. - 196
5. Kunin A.V. Phraseological units and context // Foreign languages at school. - 1971. - № 5. - p. 2-15.
6. Melerovich A.M., Mokienko V.M. Semantic structure of phraseological units and components of their form = Opuscula lingüistica Georgio Treder Dedicata. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2007. -P. 244-259.
7. Ptashnyk C. B. Structural-semantic peculiarities of phraseological modifications and their functions in the German newspaper text: Sciences: 10.02.04 "Germanic languages" / C. B.Ptashnyk - Lviv, 2003. - 18 p.
8. Sreznevsky I.I. Notes on the formation of words from expressions // Notes Impers.Akad, of Science 1893. - V.30. - Kn.2.
9. Chekalina E.M. The language of the modern French media (lexico-semantic aspect) / Chekalina E.M. - Leningrad: Leningrad Publ. University., 1991. - 167 p.
10. Chernysheva I.I. Phraseological nomination and communication (on the material of the German language) / I.I. Chernysheva // Collection of scientific works of MGPI them. M. Toreza. - 1985. - Vol. 252. - p. 180–189

Peculiarities of Modifications of Biblical Phraseological Units in Modern French Mass-media discourse

I. Vygnanska

Abstract. This article explores the peculiarities of the use of phraseological modifications and divergences from the semantics of usual biblical phraseological units in Modern French Mass-media discourse. In this contribution, phraseological modifications are described as one of the methods of the intentional normative use of biblical phraseological units, and a distinction is made between phraseological modifications from related language phenomena. Based on cases from the contemporary French media, the models of the modification of biblical phraseological units resulting from the change of the formative (structural phraseological modifications) or a specific integration into the context (contextual phraseological modifications) are analysed, and the occasional transformations of the semantics and/or the structure of biblical phraseological units, as used by the author with a certain intention in a specific text, are traced.

Keywords: the Bible Phraseological Units, phraseological modification, usual phraseological unit, occasional phraseological variant.

Вокатив як виразник змін у сучасному українському просторі (на матеріалі прози Оксани Забужко)

С. І. Єрмоленко, Т. В. Сіроштан

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Corresponding author. E-mail: cvitlana.lana@gmail.com

Paper received 05.09.19; Revised 12.09.19; Accepted for publication 16.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-25>

Анотація. У статті авторами досліджується вокатив як виразник соціальних змін у сучасному українському просторі на матеріалі прози Оксани Забужко. Авторами описуються найчастіші форми вживання вокатива, аналізуються нелітературні звертання, причини виникнення таких форм, вплив російськомовного середовища, а також узагальнення ситуації, яка існує нині в Україні з точки зору вокативів. Окрім того, автори досліджують, якими вокативами найчастіше послуговується письменниця Оксана Забужко у своєму романі «Музей покинутих секретів» та в збірці «Тут могла б бути ваша реклама».

Ключові слова: вокатив, кличний відмінок, звертання, апелятив, персоніфікація.

Актуальність статті зумовлена тим, що вокатив як кличний відмінок, який в українській мові використовується у функції звертання, або апелятива, цікавить багатьох мовознавців як з формально-граматичного, функціонально-структурного, так і комунікативного й прагматичного аспектів вивчення. У зв'язку з тим, що вокативи вивчаються з різних боків, тому нині єдиної думки серед учених-мовознавців щодо них не існує.

Це питання у своїх працях розробляли такі мовознавці як, О. Безпояско, П. Дудик, О. Ветрова, І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, І. Кучеренко, І. Матвіяс, О. Єсперсена, О. Потебня, М. Скаб, Є. Тимченко, К. Шульжук, В. Явір та ін. (із формально-граматичного і семантико-синтаксичного боку); І. Бойко, Ю. Вольська, М. Гринишин, Н. Данилюк, О. Межова, А. Карагаєва та ін. (із функціонально-структурного боку), Ф. Бацевич, В. Парашук, О. Семенюк, С. Єрмоленко та ін. (із комунікативного й прагматичного боків).

На наш погляд, С. Єрмоленко має рацію стверджуючи, що «у сучасних прозових творах часто трапляються вокативи на позначення істот і майже не трапляються вокативи на позначення неістот» [6, с. 16]. Це, по-перше, пов'язано з тим, що «функцію звертання (апелятивну), яка співвідноситься зі слухачем» [9, с. 255] важко перекласти на неістоти, які тільки в метафоричному сенсі можуть ставати реципієнтами монологу. Нині сучасні українські прозові твори є дзеркальним відображенням навколишнього життя. «Когнітологічний підхід до вивчення мови є провідним у сучасному мовознавстві та лінгвофілософії» [2, с. 16]. Мова подається як простір думки й оселя людського духу. Апелятиви як виразники персоніфікації особистості, пов'язані з її мобільністю, культурою, почуттям власної гідності, її духовними та матеріальними потребами. Звертання відображає зміни настроїв комунікантів та їхніх соціальних ролей. Ф. Бацевич уважає, що «персоніфікація об'єктивно стала причиною ускладнення міжособистісного спілкування, збільшення комунікативних конфліктів та інших типів непорозуміння у спілкуванні людей» [1, с. 47]. На думку С. Єрмоленко, «основне смислове значення звертання в сучасних прозових творах – привернути увагу того, до кого звертаються, до висловленої думки» [4, с. 19]. У своїх попередніх дослідженнях С. Єрмоленко вказувала на те, «наше

дослідження вокативів підтвердило думку про те, що засоби звернення відображають соціальний і духовний стан суспільства, тому подальші наукові розвідки передбачають ґрунтовне вивчення актуального членування висловлювань із вокативами у сучасних прозових творах українських митців, що дасть змогу здійснити вичерпний функціональний аналіз синтаксичних одиниць» [3, с. 33].

Метою нашого дослідження є визначення специфіки вокатива (апелятива, звертання) у сучасному українському просторі на матеріалі прози Оксани Забужко.

Методи дослідження: описовий, статистичний аналіз вокатива (апелятива, звертання) сучасної української літературної мови.

Грамматична функція вокатива – це синтаксична роль звертання, або апелятива. Ми у нашому дослідженні “звертання” тлумачимо за визначенням П. Дудника: “Звертання – слово або словосполучення слів, яке називає особу чи предмет, до яких звертається мовець” [9, с. 63]. Звертання виражається іменником у кличному відмінку (в однині) або у формі називного відмінка (у множині).

В українській мові звертання функціонує у двох морфологічних різновидах: у номінативі (*Морозива, Машенька...* [7, с. 300]; *Дарина Гоциньська! – вона не питає, вона тріумфує* [7, с. 727]) і вокативі (кличний відмінок) (*Фантастичний ти чоловік, Вадиме...* [7, с. 597]; *Це мій перший серйозний виступ, пані Дарино, прийдіть, будь ласка, якщо можете, дуже вас прошу!* [7, с. 729]).

Природним для української мови є апелятив у кличному відмінку (сьомий відмінок іменника). На жаль, не всіх слов'янських мовах цей сьомий відмінок зберігся, так, наприклад, він зник в російській мові. Тільки деякі вигуки зберегли в російській мові форми кличного відмінка (російською буде «Господи!», «Отче наш!»). Тому наявність морфологічного показника кличного відмінка не є єдиним виразником синтаксичної функції звертання (апелятива) в українській мові. Часто у формі звертань трапляються вигуки, напр.: *Господи, за що?; ... або, крий Боже, зоставатися наодинці* [8, с. 248].

На вокатив (звертання, апелятив) великий вплив має позиція в реченні та його інтонаційне оформлення. Тому вокатив часто графічно виділяється комою,

знаком оклику, три крапками, поєднанням цих пунктуаційних знаків (знак оклику і три крапки). Пор.: ... *щоб показати – дивись, Андріяне, оце наш дім* [7, с. 431]; *Лайно ти, Вадиме!*... [7, с. 433]; *Антуане, ти не почув?* [7, с. 810]. Щодо позиції вокатива в реченні, то, коли апелятив стоїть в постпозиції, він акцентує увагу на дії або стані; коли апелятив стоїть у препозиції, то на реципієнті; коли в інтерпозиції – тоді адресат мовлення нібито відходить на другий план, увага концентрується на змісті повідомлення.

Вокативи в реченні з позиції граматичної та семантичної на позначення реципієнтів мають різні форми вияву в залежності від характеру висловлення-звертання. Власне звертання, що виступають як назви конкретних адресатів мовлення, як форми вольових виявлень мовця, набирають цих властивостей у зв'язку з тим, що є компонентами безпосереднього звернення однієї особи до іншої. Стаючи формами вольових виявлень мовців, такі звертання повинні викликати реакцію-відповідь, особливо при звертанні до живих істот (персоніфіковані предмети і явища як адресати мовлення є, як правило, тропеїчними поетичними або уснопоетичними засобами). Напр.: ... *і поїхали, полетіли, сестрички-голубочки*... [8, с. 91].

Звернення як активний процес комунікації має кілька форм вираження у мові, що зумовлює різні синтаксичні форми власне звертань у реченні. Найвиразнішими є власне звертання в імперативно-наказових реченнях, у яких присудки стоять у наказовій формі, напр.: ...*і тому, знову й знову, вийди з класу, Скальковська!* [8, с. 250]; *Адька, та давай уже швидше, я здохну з голоду!* [7, с. 234]; *Мамо, вибач, я тебе перепроб'ю* [7, с. 346]; *Дай спокій, Дарино!* [7, с. 609].

В імперативно-наказових реченнях при підметах – особливих займенниках звертання вживаються рідко і мають переважно оцінне значення (як прикладки). Напр.: *Глуна ти, глуна, встань!* [8, с. 27]; *Дарицю, Дарицю, ти чуєш мене?* [8, с. 91]. Для прози Оксани Забужко речення, в яких займенник входить до звертання, не є характерними, але іноді трапляються. Паузне виділення подібних звертань незначне, крім тих випадків, коли вони стоять на початку речення або вжиті як прикладка до особового займенника в ролі підмета. Але препозитивне звертання в імперативно-наказових реченнях не має, як правило, такої інтонаційної виділеності, яка зумовлювала б його відокремлення від речення, що властиво іншим формам власне звертань. Власне звертання функціонують також у питальних реченнях з модальним значенням прямої питальності. Напр.: *Тату, що ти таке дурне кажеш?!* [7, с. 668]; *Ну й не дурпа ви після цього, пані Дарино, Дарино Анатолійвно?* [7, с. 723].

Звертання в подібних конструкціях мають виразніше інтонаційне виділення. На них частіше припадає інтонаційна вершина речення, особливо помітна тоді, коли звертання стоїть у кінці, що деякою мірою порушує висхідно-спадний інтонаційний контур речень прямої питальності. Інтонаційне виділення звертань, вжитих у конструкціях прямого питання, зумовлює їх можливе відокремлення від речення. Напр.: *Хто він, у біса, такий, Вадиме?..* [7, с. 581]; *Вип'ємо за що, Вадиме?* [7, с. 612]; *Нащо ти мені все це розкажеш, Вадиме?..* [7, с. 604]. Власне звертання функціонують

як позначення конкретних адресатів мовлення і в ситуаціях розповідного діалогічного мовлення. Напр.: – *Привіт, дорогуша. – Привіт, Антосю. Рада тебе чути* [7, с. 802].

Звертання, вжиті в індикативі, частіше виступають як прикладки при особових займенниках, маючи яскраве емоційне забарвлення (як засіб кваліфікації об'єкта звернення). Пор.: *Так і знав, я ж тебе, гадюку, знаю... ах ти, відьма! Задушив би. В обіймах. Ніжно. Ні, скидаю капелюха. Цілую ручки ясній пані, респект, повний респект. Гоциньська, підла ти бабо, візьми мене до себе, га?* [7, с. 810].

К. Шульжук різновидом субстанціальних синтаксем вважає «вокативні синтаксеми, в яких морфологічна непохідність часто поєднується із семантико-синтаксичною ускладненістю. Ці синтаксеми є результатом об'єднання двох елементарних із семантико-синтаксичного погляду речень у просте ускладнене речення». Це передусім конструкції, в яких кличний відмінок поєднується з наказовим способом дієслова, напр.: *Дівчино, прощай; Дівчата, прощайте*. «Синтаксеми у формі кличного відмінка за семантико-синтаксичною природою є складними, оскільки, з одного боку, вказують на адресата вольової дії мовця, а з іншого – на суб'єкта потенційної дії співрозмовника» [10, с. 204].

Часто для підкреслення важливості сказаного Оксана Забужко у прозі послуговується однорідними членами речення або повторами, які ще часто виступають у позиції прикладки, напр.: Препозиція: 1) повтори, напр.: *Ах, Нусю, Нусічко* [7, с. 147]; *Боже мій, Боже* [7, с. 93]; *Миколо, Миколо* [8, с. 46]; *Дарицю, Дарицю* [8, с. 91]; *Сестро, сестро*... [8, с. 160]; 2) однорідні, напр.: *Господи, Влада!* *Владуська* [7, с. 123]; *Псих, еротоман* [7, с. 161]; *Мамо, мамочко, Адю, Адюсю* [7, с. 462]; *Гелюська! Лялюська* [7, с. 498]; *Лялечко, людинюнько* [8, с. 88]; 3) прикладки, напр.: *Дарусю, доцю* [7, с. 118]; *Владухо, Матусевичко* [7, с. 90]; *Адічка, рідний, чудо має* [7, с. 533]; *Брате мій, чорнокнижник* [8, с. 48]; *сестричко-голубочки* [8, с. 91]; *О сліпуче, прекрасне і дике!* [8, с. 123]; *Мілечко, доцю* [8, с. 203].

Інтерпозиція: 1) прикладки, напр.: *Вілсоне, друже* [8, с. 92]; *синочок, Данилко* [8, с. 40]; *молодичка-ченурушичка* [8, с. 176]; *пане-брате* [8, с. 177]; 2) однорідні, напр.: *Ленцю, Леню-Оленко* [8, с. 225];

3) повтори, напр.: *Ленцю, Ленцю* [8, с. 238].

Крім неускладнених вокативів у творчості Оксани Забужко, наявні також багатокомпонентні, ускладнені, вокативи 266 (26,4%), де опорні слова-вокативи найчастіше доповнюються різноманітними означеннями, вираженими прикметниками і присвійними займенниками, внаслідок чого набувають здебільшого оцінного характеру. Отже, подібні вокативи виконують не тільки номінативну функцію, а й передають емоційно-оцінне ставлення мовця до адресата, певною мірою, характеризують названого адресата. І чим більше компонентів містить такий ускладнений вокатив, тим більше він насичений інформативно.

У постпозиції переважно використані двокомпонентні такі вокативи 193 (вокативів – 74%):

1) словосполучення «іменник + прикметник», напр.: *ведмежа мале*... [7, с. 234]; *чоловіче добрий* [7,

с. 677]; *біденьке дитя* [8, с. 75]; 2) словосполучення «іменник + іменник»: *товариш капітан* [7, с. 519]; *отче капелане* [7, с. 184]; *друже командир* [7, с. 188]; 3) вокативи, ускладнені власною назвою, напр.: *Адріан Амброзьч* [7, с. 172]; *Адріане Амбросійовичу* [7, с. 251]; *Адріан Ортинський!* [7, с. 228]; *Мишко Грицюк* [7, с. 419]; *Микола Семеновичу* [7, с. 423]; *пані Гелю* [7, с. 555]; *Василію Мусійовичу* [7, с. 688]; *Дарино Гоцинська* [7, с. 721]; *Дарино Анатоліївно* [7, с. 727]; *Дарина Гоцинська!* [7, с. 727]; *пані Дарино* [7, с. 746]; 4) словосполучення «прикметник + іменник», напр.: *молоді люди!* [7, с. 750]; *моя пані* [8, с. 41]; *жінко вербова* [8, с. 57]; *Летючий Голландець* [8, с. 279];

5) словосполучення «займенник + іменник», напр.: *моя дівчинка!* [7, с. 161]; *твій тато* [8, с. 131]; 6) словосполучення «іменник + займенник»: *чудо моє* [7, с. 533]; *любов моя* [8, с. 46]; 7) словосполучення «прикметник + прикметник», напр.: *прекрасне і дике* [8, с. 123]. 8) словосполучення «прикметник + займенник», напр.: *солодке моє* [8, с. 221].

В інтерпозиції вживані двокомпонентні вокативи типу: 1) вокативи, ускладнені власною назвою, напр.: *пані Дарино* [7, с. 729]; *бабо Тетяно* [7, с. 801]; 2) словосполучення «іменник + прикметник», напр.: *Боже коханий* [7, с. 138]; *Лялюсю дорогенька* [7, с. 169]; 3) словосполучення «прикметник + іменник», напр.: *бориспільський дядьку* [7, с. 178]; *старий дурню* [7, с. 193]; *пречудовий світе* [8, с. 140]; 4) словосполучення «займенник + іменник», напр.: *моя друженько* [7, с. 122]; *моя дівчинко* [7, с. 163]; *мій брате* [8, с. 49]; *моє золотко* [8, с. 167]; 5) словосполучення «займенник + прикметник», напр.: *мій любий, мій найдорожчий* [7, с. 225]; *моє маленьке* [8, с. 167]; 6) словосполучення «іменник + займенник», напр.: *серце моє* [8, с. 29]; *братіку мій* [8, с. 62]; *хлопчику мій* [8, с. 157]; *сестри мої* [8, с. 220]; 7) словосполучення «іменник + числівник», напр.: *дурню один* [7, с. 181]; 8) словосполучення «іменник + іменник», напр.: *пасторе Кольбе* [8, с. 119]; *пане офіцере* [7, с. 193]; *леді й джентльмени* [8, с. 120].

Використовувані в сучасній прозі Оксани Забужко препозиційні ускладнені вокативи виражені:

1) словосполучення «прикметник + іменник», напр.: *Мале дитя* [7, с. 330]; *Коханий Адріане* [7, с. 384]; 2) словосполучення «іменник + прикметник», напр.: *Синку мій* [7, с. 206]; *Боже коханий* [7, с. 513]; 3) словосполучення «займенник + іменник», напр.: *Мій Лялюсь* [7, с. 698]; *мій смутку, мій падку* [8, с. 57]; 4) словосполучення «іменник + займенник», напр.: *Боже мій* [7, с. 433]; *Дурнику мій* [7, с. 534]; *Біднятко моє* [7, с. 791]; 5) словосполучення «іменник + іменник», напр.: *Леді й джентльмени* [8, с. 118]; 6) словосполучення «прикметник + займенник», напр.: *Кохане моє* [7, с. 533]; *Глупа ти* [8, с. 18]; *Любий мій* [8, с. 199]; *Кохані мої* [8, с. 220]; 7) вокативи, ускладнені власною назвою, напр.: *Адріан Амброзьч* [7, с. 172]; *гаспадин Адріан* [7, с. 172]; *Адріане Ватаманюк* [7, с. 369]; *Господи Боже* [7, с. 410]; *пане професоре* [7, с. 526]; *Друже командир* [7, с. 564]; *капітан Бухалов* [7, с. 567]; *пані Оксано* [8, с. 14]; 8) словосполучення «займенник + прикметник», напр.: *моє маленьке* [8, с. 129].

3-поміж двокомпонентних вокативів у препозиції вживається також вокатив, ускладнений вигуком або часткою, напр.: *О боже коханий* [7, с. 663]; *Ех, Дарино Анатоліївно, Дарино Анатоліївно...* [7, с. 725]; *Боже же мій!* [8, с. 40]; *о Боже коханий* [8, с. 65].

Іноді двокомпонентні вокативи утворюють однорідні ряди або повтори, напр.: у інтерпозиції – *мій любий, мій найдорожчий, моє... моє...* [7, с. 225]; у препозиції – *пані Дарино, Дарино Анатоліївно...* [7, с. 727]; *Глупа ти, глупа* [8, с. 27]; у постпозиції – *пані Дарино, Дарино Анатоліївно* [7, с. 723].

Окрім того, Оксана Забужко у своїй прозі часто послуговується мовленнєвими формулами (переважно це звернення до Бога), які є вигуками (мовленнєвими формулами), які первинно були вокативами, напр.: в інтерпозиції – *прости Господи* [7, с. 235], *Боже борони* [7, с. 236]; *ради Бога* [7, с. 245]; *прошу пана* [7, с. 526]; *бігме-Боже* [7, с. 527]; *борони Боже* [7, с. 531]; *крий Боже* [7, с. 119]; *Боже збав* [7, с. 221]; *слава Богу* [8, с. 268]; у постпозиції – *крий Боже* [7, с. 527]; у препозиції – *Слава Богу* [7, с. 632].

3-поміж трикомпонентних вокативів виділяємо вокативи, виражені словосполученнями (70 вокативів – 25%) типу:

Препозиції: 1) словосполучення «прикметник + займенник + займенник», напр.: *Дорогий ви мій* [7, с. 423]; *Малятко ти має* [7, с. 462];

2) словосполучення «іменник + займенник + прикметник», напр.: *доцічок мій золотий* [8, с. 129];

3) словосполучення «займенник + займенник + прикметник», напр.: *Ой ти ж моє бідолашиненьке* [7, с. 537].

Інтерпозиції: 1) словосполучення «займенник + іменник + іменник», напр.: *моя доцю чи синоцю* [8, с. 167];

2) словосполучення «іменник + займенник + іменник», напр.: *підла ти бабо* [7, с. 810];

3) словосполучення «іменник + займенник + прикметник», напр.: *Гелюню моя єдина* [7, с. 548];

4) словосполучення «займенник + прикметник + іменник», напр.: *моя люба сестра* [8, с. 220];

Постпозиції: 1) словосполучення «прикметник + займенник + займенник», напр.: *дорога ви моя* [7, с. 779];

2) словосполучення «іменник + займенник + прикметник», напр.: *Дівчатко моє яблунове* [7, с. 513];

3) словосполучення «іменник + іменник + іменник», напр.: *дочка отця владика* [8, с. 178].

Трикомпонентні структури у прозі Оксани Забужко також можуть вступати як поєднання вокатива і прикладки або повторення вокативів в одному реченні, напр.: інтерпозиція – *Гоцинська, підла ти бабо* [7, с. 810]; *Лялюська моя ти, Лялюська* [7, с. 513].

У кінці речення функціонують вокативи і складнішої конструкції (3 вокативів – 1%). Це такі вокативи, які виражені словосполученнями типу: Препозиції: 1) словосполучення «іменник + іменник + прикметник + іменник», напр.: *Панно з очима більшими за айстри* [8, с. 239];

2) словосполучення «прикметник + прикметник + займенник + іменник», напр.: *Найдорожчі, найсолодші мої глядачі* [8, с. 220];

Інтерпозиції: 2) словосполучення «іменник + іменник + займенник + іменник», напр.: *глядачки, браття мої й сестри* [8, с. 220].

Іноді неелементарні багатокомпонентні вигуки утворюють однорідний ряд у прозі Оксани Забужко, напр.: *Прости, моє маленьке, моє золотко, моя доцю чи синоцю* (ТМР: с. 167).

Висновок. Отже, у прозі Оксани Забужко найпоширенішими, після однокомпонентних – простих елементарних, є двокомпонентні у постпозиції речення, напр.: ... *і все, що я хотіла сказати, дякую за увагу, леді й джентльмени* [8, с. 136]; далі ідуть за частотністю двокомпонентні речення в інтерпозиції, напр.: ... *в цій країні, леді й джентльмени, з її дедалі рясніше множеннями по підпіллю сатаністичними сектами* [8, с. 12]; найменше трапляються речення в препозиції, напр.: *Леді й джентльмени, в цій країні, котра від початку була людським творінням ...* [8, с. 118]. Наведені приклади, взяті із збірки Оксани

Забужко “Тут могла бути ваша реклама”, чітко окреслюють специфіку вживання вокативів письменницею: вона одні й ті ж самі двокомпонентні вокативи використовує як у препозиції, так і постпозиції, а також і в інтерпозиції. Мовлення письменниці різнобарвне, двокомпонентні вокативи мають аж вісім видів поєднання: це іменника з прикметником і навпаки, іменника із займенником і навпаки – найпоширенішим є поєднання іменника з іменником як загальною назвою, так із власною; найменш поширеною є форма поєднання субстантивованого прикметника з займенником або числівником. Щодо трикомпонентних або багатокомпонентних вокативів, то у прозі Оксани Забужко вони трапляються нечасто.

Таким чином, апелятиви у прозі Оксани Забужко трапляються часто, переважно в кличному відмінку, іноді в називному через мовну інтерференцію – накладання російської мови на українську.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ: Видавничий цент «Академія», 2004. 344 с.
2. Бачевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 240 с.
3. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення: Просте речення, еквіваленти речення. Київ: Наук. думка, 1973. 288 с.
4. Єрмоленко С. І. Вокатив як виразник змін у мовленнєвій комунікації (на матеріалі сучасної української прози) / Закарпатські філологічні студії. Випуск 7. Том 1. Ужгород, 2019. С. 15–19.
5. Єрмоленко С. І. Вокатив у сучасній українській мові (на матеріалі прози Оксани Забужко) / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. Випуск 36. Том 1. Одеса, 2018. С. 30–33.
6. Єрмоленко С. І. Вплив персоніфікації на вокатив (на матеріалі сучасної української прози) / Південний архів. Збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск LXXVIII. Херсон. 2019. С. 14–18.
7. Забужко О. С. Музей покинутих секретів: Роман. Київ: Факт, 2010. 832 с.
8. Забужко О. С. Тут могла б бути ваша реклама: збірка. Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2014. 320 с.
9. Семенюк О. А., Парашук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
10. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

REFERENCES

1. Batsyevych, F. S. Basics of communicative linguistics: Textbook. Kyiv: Publishing centre “Akademia”. 344 p.
2. Batsyevych, F. S. Philosophy of language: History of linguo-philosophical teachings: Textbook. Kyiv: Publishing centre “Akademia”. 240 p.
3. Dudyk, P.S. The syntax of modern Ukrainian conversational literary speech: a simple sentence, equivalents to sentence. Kyiv: Nauk. dumka, 1973. 288 p.
4. Yermolenko, S. I. Vocative as an expression of changes in speech communication (based on contemporary Ukrainian prose) / Transcarpathian philological studios. Is. 7. Vol. 1. Uzhgorod, 2019. P. 15–19.
5. Yermolenko, S. I. Vocative in modern Ukrainian (based on prose works by Oksana Zabuzhko) / Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology. Collection of scientific works. Is.36. Vol 1. Odesa, 2018. P. 30–33.
6. Yermolenko, S. I. The impact of personalization on the vocative (based on contemporary Ukrainian prose) / Southern Archives. Collection of scientific works. Philological Sciences. Is. LXXVIII. Kherson. 2019. P. 14–18.
7. Zabuzhko, O. S. Museum of Abandoned Secrets: Novel. Kyiv: Fakt, 2010. 832 p.
8. Zabuzhko, O. S. Your advertising could be here: collection. Kharkiv: Book Club “Family Leisure Club”, 2014. 320 p.
9. Semeniuk, O. A., Parashchuk, V. Yu. Fundamentals of the theory of language communication. Kyiv: VTs “Akademia”, 2010. 240 p.
10. Shulzhuk, K. F. Syntax of the Ukrainian language: textbook. Kyiv: Publishing centre “Akademia”, 2004. 408 p.

Vocative as an expression of changes in modern Ukrainian space (based on prose works by Oksana Zabuzhko)

S. I. Yermolenko, T. V. Siroshstan

Abstract. In the article the authors study vocative as an expression of social changes in contemporary Ukrainian space on the material of Oksana Zabuzhko’s prose works. The authors describe the most common forms of vocative use, analyze non-literary kinds of address, the causes leading to such forms, the impact of the Russian-speaking environment, as well as a generalization of the current situation in Ukraine in terms of vocatives. In addition, the authors investigate what kind of vocative the writer Oksana Zabuzhko most often uses in her novel *The Museum of Abandoned Secrets* and in the collection *Your Advertising Could Be Here*.

Keywords: vocative, Vocative case, address, appellative, personification.

Петраркічна любов Володимира Сосюри

Г. І. Юзків

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: yuzkiv@gmail.com

Paper received 14.05.19; Revised 01.06.19; Accepted for publication 05.06.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-26>

Анотація. У статті розкрито основні принципи петраркізму як стильової тенденції у діяхронічному вимірі літературного процесу, його визначальні характерологічні особливості, що позначилися на європейській любовній ліриці з високими показниками сублімованості й платонічності, зокрема українській, передусім на творчих пошуках Володимира Сосюри, висвітлено визначальні риси його інтерпретації жіночого образу як приводу переживань ліричного героя, патріархального моделювання коханої в гарно оздобленій рамі, але без її портрета – на прикладі Констанції Рудзянської, Віри Берзіної, Олени Журливої, Марії Данилової.

Ключові слова: любовна лірика, петраркізм, сублімація, платонізм, ідеалізація жінки, ліричний герой.

Літературознавство, історія літератури, літературна історіографія завжди тяжіють до сталих стильових моделей, об'єднаних динамікою письменства, зумовлених нею. Йдеться про класицизм, бароко, романтизм, реалізм, модернізм тощо, пов'язані з синусоїдним рухом діонісійського й аполлонійського начал у літературі. Ця модель іноді зазнає певних трансформацій, відповідно порушуються нормативні схеми, які спричинені й іншими чинниками – поетикою того чи іншого автора (гетеанство, байронізм) або твору (вертеризм), що пронизують різні, часом відмінні стильові утворення. Спостерігається зміщення стильових проекції із синхронного рівня на діяхронний вектор, що призводить і до перерозподілу методологічних принципів аналізу, бо компаратив не завжди може адекватно відобразити літературний процес, тому поступається перед можливостями інтертекстуальних практик. Така тенденція властива петраркізму – стильовій течії ренесансної лірики, яку започаткував Франческо Петрарка (1304–1374) у двох циклах «Канцоньєре («На життя мадонни Лаури», «На смерть мадонни Лаури»). Її характеризують «ідеалізація коханої жінки, відображення сердечних, здебільшого платонічних переживань, невіддільних від страждання, осмислення суперечностей людської природи, емпіричного світосприйняття та християнського спиритуалізму, трагізм протистояння життя і смерті, драма душевного світу людини [1, с. 210].

Конкретним приводом сонетів і канцон була реальна Лаура, яку поет вперше побачив в церкві Санта-К'яра (6 квітня 1927 р.), але, стежачи за нею до часу її смерті через 21 рік, не спілкувався з нею, реальною жінкою, радше комунікативне поле розгорталось у віршах, де висвітлювалося прагнення ліричного героя порозумітися з ідеалізованою коханою. Її образ, виписаний в душі *dolce stil nuovo* (солодкий новий стиль), не був відкриттям Франческо Петрарки, котрий спирався не тільки на досвід Данте Аліг'єрі, а й на провансальських трубадурів з їхнім культом «дамі серця», андалузських поетів (ібн Кузман), що мали суфійські джерела. Їхня любовна лірика засвідчувала власні характеристики, означені не так лібідозною енергією, як високим рівнем сублімації, тому виявляла ознаки шляхетного платонізму, коли крізь постать коханої проступає божественна істина. Часто поезії такого типу нехтували конкретною земною жінкою з її плоттю і кров'ю, наділеною іменем. Вона подавалася переважно через артистично оздоблену раму, але без портрета. Усередині рами перебував ліричний герой зі своїми освідченнями, стражданнями, ревнощами, переживаннями тощо,

приводом яких лишалася кохана, зазначена в натяку. Такою була патріархальна інтерпретація жінки, окресленої в ідеалізованих формах.

На сучасників й нащадків Франческо Петрарки справило велике враження не тільки таке трактування жіночого образу, а й філігранна довершеність сонетів і канцон, тому його любовна лірика мимоволі перетворилася на петраркізм – універсальну стильову тенденцію європейської поезії від Джованні Бокаччо, Анджело Поліціано й Мікеланджело до XXI ст., що пронизувала напрями класицизму, романтизму, модернізму тощо, не минаючи творчості й українських поетів (Іван Франко, Олександр Олесь, Павло Филипович, Василь Симоненко, Микола Вінграновський та ін.). Серед них опинився й Володимир Сосюра, у любовній ліриці якого треба шукати не так впливів, як визначальних ознак петраркізму на інтертекстуальній основі, на принципах аналогічного образного моделювання фабули любові. Його лірика мала різні рівні сублімації, які символізували ідеалізовану любов, втілену в архетипі Діви. Невипадково у його творах з'являється образ Беатріче (не Лаури) як зразок коханої поета, яка перебуває на певній відстані («В синє вікно виглядаю...»), приходить йому переважно вві сні, і її дотик вражає його як «електричний ток», викликає юнацькі фантазії, що мають сублімативний характер («О кучері ясні і очі Беатріче...»), компенсують нереалізовані лібідозні потяги.

Осучаснення вічної теми любові іноді наділене іншими смисловими нюансами, наприклад, у вірші «Маки» із сюрреалістичними видіннями, навіяними спогадом про трагедію національно-визвольних змагань, подане через фантазмагоричне видіння як обрамлення:

Мені хочеться ходити з одрізаною головою
Данте на руках
і слухать про любов до Беатріче.

Крім інтертекстуальних стимулів, які живили любовну лірику Володимира Сосюри, у ній чимало творів, зумовлених реаліями життя, що складають фабулу закоханості, розгорнуту в багатьох еротичних сюжетах. Ідеться про різні стани сердечного переживання від першої, ще цнотливої закоханості, драматичної ініціації, щасливих злетів, гірких розчарувань, осмислення суті любові в порівнянні її ідеалу і дійсності, молитовного одкровення («Я води наберу на долоню...»). Така модель здавна властива любовній ліриці. На щастя, вона не перетворилася на схему, тому що кожен автор додає до жанру свої неповторні нюанси, власне бачення вічної і разом із тим найіндивідуальнішої любові.

льнішої проблеми, яка має свої зразки (петраркізму) і неповторні варіанти.

У першому разі йшлося про перші сердечні переживання, пов'язані з Констанцією Рудзянською, про яку згадано у вірші «Сніг». Поет познайомився з нею 1918 р. перед від'їздом на фронт як козак петлюрівського війська. Вона не вийшла його проваджати, під час бойових буднів одружилася з іншим, що боляче вразило душу юнака після його повернення: «В твоїм серці нічого немає, / ти давно одружилася з другим» («Скільки днів пролетіло над нами!...»). «Як ти могла, як ти могла, / не будь тепер моєю», – дивується ображений Володимир Сосюра у вірші «Як ти могла...», вкотре зізнаючись, що «Ніхто тебе так не любив / і так любить не буде».

У поезії «Далеке місто повітве...» мабуть востаннє згадано болісне кохання юнака, який стояв «над багнетом, схиливши чоло», ще не усвідомлюючи свого останнього прощання і не передбачаючи її зради, ще раз апелюючи до мотивів Данте Аліґ'єрі, які інтерпретував в особистісному значенні («Моя душа – на крик, на кров / У тузі Дантової конає»), хоча любов лишається вічною: «а роки йдуть... і все минає... / Та не мина моя любов». По суті відбулося переміщення десексуалізованого лібідо з об'єкта любовного страждання на творче Я поета, реалізувалася проекція на «об'єкт сублімованої діяльності – художній твір» [2, 54].

Знехтувана любов боляче вдарила по вразливій душі поета. Очевидно, то була не перша й не остання його любов тих літ, коли поет зізнавався «Я не хочу ні Налі, ні Майї... / Я нікого не можу любити, / бо тебе до нестями кохаю», тобто Констанцію Рудзянську. Він ніби мимохідь в багатьох віршах згадує й інші миттєві любовні пригоди, зокрема з молодого шахтаркою на станції Яма («Наближається споминів повільно і затоплює душу мою...»), любовницею Ганною, яка «любить океанно» («Ганна»), касиршею книгарні, яка загинула під колесами трамваю («На розі»), Мариною, з якою він зустрічався «під крилом вітряка» («Як проходжу я мимо»), Наталочкою, у якій була любов з іншим ліричним героєм, яку поет мусив споглядати сповненим ревності, («Кожен раз, коли приїду, одчине...»), товаришкою Женею, з якою міг «розв'язати муку» свою. Очевидно, пристрасний чоловік, який, відчуваючи в собі еротичну силу Дон Жуана, «колекціонував» жінок («Ну, чому ті хвилини кохання...»: «Ліза, Оля, і Вера, і Ніна, / поцілунки і сльози в гаю...»), вважав, що тільки він може зробити їх щасливими.

Поета проймала «До всіх любов... нема їй дна...» («П'янь»), хоч він усвідомлював, що віддатися любовному шалу з ними всіма він не може, тому йому лишалося «лиш плакати і жаліти / та кликати Інн або Марій...» («Любов»). Ліричний герой, доповнюючи послідовників Дон Жуана, кидається в пошуки тієї єдиної, вдвляючись у галерею жінок, шукає серед них єдину серед багатьох своїх коханок, але не знаходить серед них жодної, яка б втілювала високі закони любові.

Сублімовані переживання Володимира Сосюри набували гіперболічного змісту, що притаманне петраркізму, на підставі поезики якого закоханий автор змальовував свої почуття та обрану жінку в космічних масштабах, вкладав у них універсальний сенс, про що свідчить вірш «Так ніхто не кохав», присвячений дружині Вірі Берзінній, з якою мав шлюб 1922 р. Ставши хрестоматійним, цей твір є зразком світлої, досконалої людської природи,

окриленої любов'ю, здатної одуховнювати світ, адже саме «в день такий на землі розцвітає весна / і тремтить од солодкої муки». При цілком очевидному перебільшенні свого стану неабиякого душевного піднесення («Де ви бачили більше кохання?»), поет мав рацію, вдаючись до узагальнень, тому що воно в даний момент відбувається у ньому, а не в комусь іншому, як-не-як «через тисячі літ / лиш приходе подібне кохання». Разом із тим поет у вірші «Так ніхто не кохав...» мимоволі вказує на «подібне», тобто схоже у своїй несхожості сердечне почуття, бо закохані у всі часи переважно поводяться однако, на хвилі внутрішнього піднесення прагнуть до одчайдушних, неординарних вчинків, вдаються до обіцянок, наприклад, дістати зірку чи місяць з неба. Володимир Сосюра, як і його ліричний герой, поводить як типовий закоханий, заявляючи «Я для неї зірву Оріон золотий». Можна сказати, вдавшись до оксюмору, що він типовий у своїй нетиповості, у прагненні декларативно осучаснити тему кохання в її найчистішому, сублімованому вигляді.

Гіпербола як ефективний засіб відтворення внутрішнього стану закоханих має лише варіативні метафоричні уточнення в різних творах Володимира Сосюри. Так, вірш «Сьогодні на морі безодні немає...» переповнений видіннями замріяної екзотичної Індії, синьооких брамінів, що сніться ліричному героєві, архетипами дитинча-молодика, храму голубого, поглинутий маревом синім і «солодкою тривоною», тому що «кулю земною пробило, / мов серце, кохання твоє». Образна система лірики поета наділена кардіоцентричними властивостями, він мислить почуттями, емоціями, яким підпорядкований розум.

Апеляція до фантазійного мислення зумовлена невдоволенням Володимира Сосюри реальними. Поет звертався до нього не для компенсації обмежених можливостей любовного самоствердження. Зигмунд Фройд називав фантазії «снами наяву», з яких письменник розбудовує власні твори, роблячи героєм себе, або опосередковано виводить себе в іншому. Володимир Сосюра переважно був прототипом свого ліричного героя, який відображав авторське, переповнене любовними видіннями Я.

Ідеалізована жінка набувала гіперболічного значення, заповнила світ ліричного героя, що він ради неї ладний повірити «І в чорта, і в Бога», стрибнути зі скелі «униз головою», уявляв себе травинкою біля її ніг («Небо і хмари – мов листя торішне»). Разом із тим він усвідомлює свою чоловічу інакшість у порівнянні з жінкою, але не протиставляв фемінне і маскуліне начала, заявляючи «ми з тобою не різні», тому що прагнув душевної й тілесної гармонії обох статей, їх єдності в духовному значенні, що підпорядковує тілесну субстанцію («Моя рука – / руки продовження твоєї»), утворює нерозривне буття в любові, що набуває одночасно земного й метафізичного значення: «Не плач... Я – твій, а ти – моя... / До смерті це – на віки вічні...» («Сумні акації цвітуть...»).

Сублімований образ коханої блокував розгортання лібідо, тому Володимир Сосюра не міг дозволити собі визволення підсвідомої енергії, реалізуватися в еротичній ліриці, на межі якої постійно зупинявся. Натомість у його любовних віршах відкривався простір для платонічних переживань в душі петраркізму («Ми казали про вічну любов, / і хотів я такої любові»), запевнень («Я нікого не можу любити, / бо тебе до нестями кохаю...»), нарікань

(«Милий образ і мій, і не мій, / весь залитий сльозами любови...»), клять («Я тебе не забуду, а ти / одрубала до себе дорогу...»), страху втрати «єдиної» жінки («Я боявся тебе розлюбить / після того, що буде між нами...»), розчарувань («С слово ніжнеє на «лю», / та і його я вже не знаю») тощо.

У віршах спостерігається поступова деідеалізація жінки як об'єкту еротичного інсайту. Почувши від неї самозінання, що діяло як холодна вода на гарячу голову, «Ну, прощай. Я тобі тільки жінка», погоджується з її твердженням: «Так. Для мене вона тільки жінка, / як для неї я тільки поет». Аналогічна думка промайнула й у вірші «В клубі»:

З кожним днем інші очі ясні
лиш для тебе і квітнуть, і линуть...

Я ж хотів, щоб любили в мені
не поета, а просто людину.

Справжнє почуття не потребує надзвичайних талантів, слави, а істотних людських якостей взаєморозуміння, що не завжди властиві смертним. Любовна лірика має багато прикладів, коли поети, зневірені у земних жінках, зверталися до їх ідеалізованих образів, здатних досягнути глибини любові. Данте Аліг'єрі не задовольняла Беатріче з крові й плоти, так само Лаура – Франческо Петрарку, тому вони зробили з жінок зразкові фемінні істоти на рівні найвищої сублимації, що стали знаковими фігурами платонічної лірики як визначальної для петраркізму. Володимир Сосюра, на підсвідомому рівні спираючись на їхній творчий досвід, не приховував розчарування жінками, які, будучи обмежені земними інтересами, «карі очі крізь славу / бачать зором сп'янілим своїм», тобто сприймають лише зовнішню принадну оболонку, а не сутність:

Наша слава для нас, наче грижа.

не для нас те заковане «лю»...

От чому я жінок ненавиджу
і ні одну із них не люблю.

Відкидаючи тілесну жінку, Володимир Сосюра в душі петраркізму створив собі її ідеальний образ, використовував його як міру жіночої сутності, не сприймав будь-якого відхилення від неї, особливо в непманських обставинах, чужих для «поета робітничої рани», навіть погрожував: «О, скільки, скільки біля муру / таких, як ти, я розстріляв!» («Любов»). У такому разі йдеться небезпечно для любові класові схеми, а не про суперечливі зв'язки між еросом і танатосом.

Сердечний роман, як подружнє життя, з Вірою Берзіною минув досить швидко («Але ти не така, як учора, / не такий, як учора, і я»), як і короткочасне захоплення поетесою Оленою Журливою. Але й вона не відповідала його ідеалам. Згодом, у 1931 р, йому зустрілася актриса Марія Данилова, яка справді заповонила пристрасного коханця. Невдовзі їхня любовна пригода перетворилася на глибоку любов, закріплену тривалим шлюбом. Згадка про Марію вперше з'явилася у ліриці Володимира Сосюри безвідносно до конкретної жінки у вірші «Іду», протиставленої індустріальній Україні, як і загадкова Інна, що могла бути натяком і на образ з поезії «О панно Інно, панно Інно...» Павла Тичини.

Особливий інтерес викликає написаний 1925 р. вірш «Марія», коли ще поет не знав про існування Марії Данилової, з якою познайомився через чотири роки. Вони одружилися. Твір викликає враження збірного поняття іде-

альної жінки, засвідчує втілену в ній повноту життя, просвітлення, самодостатність, викликає асоціації як з Богородицею, так і з культом дами. Разом з тим цей образ має значно ширший зміст, концентрує в собі вітальну енергію світу, цілісного у багатоманітних формах, відображену у різних символах, наділених смисловою повнотою. Жито завжди означало повноту життя, волошка – красу, мак – енергію світотворення, гай – земний і небесний рай. Дихання ліричного героя, наділене світлою силою людської душі, безпосередньо пов'язане з символом маку та «іменем печальним – Марія».

Жінка існує поки що у вигляді названої досконалої ідеї, а не тілесно, тому вона мовчить, бо не може говорити. Поет досягнув вищого рівня сублимації, коли еротичні переживання набули дистильованого сенсу, чистої краси, втіленої в ідеалізованій жінці, емблематично названій Марією. Впадає у вічі, що Володимир Сосюра трактує її з погляду патріархальної культури як покірну, навіть сентиментальну істоту: «Я дивлюсь на заплакані очі твої, / на покірно похилені плечі...». Поет посилається і на значення імені Марії, тобто у перекладі з давньоєврейської – «та, що плаче».

Ліричному героєві поряд з нею комфортно, його охоплює гармонія з навколишнім світом, дисонанси відлунюють за межами його свідомості як здогад ймовірного дисонансу, що загрожує світлому раю: «В небі хмари біжать... може буде гроза!?! / Зацвіли блискавиці над гаєм...». Він перебуває у стані споглядання зразкової жінки, яка ставить її в один ряд з провансальською Дамою серця, з образами Беатріче, яка вже з'являлася у віршах Володимира Сосюри, з Лаурою, з Прекрасною дамою Олександра Блока, з Блакитною панною Миколи Вороного тощо. Це дає підстави говорити про платонічну лірику поета у найвиразнішому її оформленні, про реалізацію стильової тенденції петраркізму у конкретній творчості українського митця.

Однак варто зазначити певну відмінність у трактуванні сублимованого розуміння жінки у творчості поетів, які перебували в різні віки на стильовій хвилі петраркізму. Адже Франческо Петрарка (як і Данте Аліг'єрі) у циклах «Канцоньєре», зображаючи ідеальний образ Лаури, спирався на конкретного прототипа. Натомість образ Марії в інтерпретації Володимира Сосюри має книжну, інтертекстуальну основу, передбачаючи появу у своєму житті реальної жінки, яка не зовсім збіглася з ідеалізованим зразком.

Інтуїтивне профетичне чуття поета вибухнуло на рівні підсвідомості, адже він ще не міг забути Констанції Рудзянської («Скільки днів пролетіло над нами!»), в його пам'яті ще були свіжі інтимні стосунки з Вірою Берзіною та любовний спалах до Олени Журливої, про що свідчать натяки у віршах «Жовтіє лист», «Дівчина на розі». Проекція ідеальної Марії на конкретну земну жінку зі збірки «Вибрані поезії» (1936), «Люблю» (1939) усувала розрив між платонічним й лібідозним переживаннями: «Я ждав тебе так довго, / Мою любов, мов зірку я беріг» («І ти прийшла»). Володимир Сосюра вбачає в ній тілесну і духовну субстанцію, що зазнає сакралізації у вірші «Марія», звертається до неї у молитовному просвітленні, повторюючи як рефрен її ім'я.

Поет знову вдається до авторемінісценцій гіперболи особистого сердечного почуття, що фокусує в собі всі часові й просторові координати любові, однак вони заслабкі

переважити його ні з чим не порівнянне кохання:

Якби помножити любов усіх людей,
ту, що була, що є, що потім буде, –
то буде ніч, моя ж любов, як день,
не знають ще чуття такого люди.

Володимир Сосюра усвідомлює себе творцем власної любові, уособленої в образі Марії, який відбито в астральних символах зірок, сонця, планет, а також квіток й очей, характерних для поетизмів петраркізму:

Якби зібрати красунь усіх віків,
повз мене хай ідуть вони без краю,
Марії я на них не промінюю,
ні одній з них не вклониться мій спів.

Марія заповнює тексти багатьох поезій Володимира Сосюри, який прагне метаморфоз, перевтілюється в солов'я, аби виспівати їй свою любов «на весь світ» («Соловей»), сфокусований тільки і тільки на ній, єдиний і неповторний: «...і зелень запашна / в твоїх очах відсвічує, Маріє, немов не тебе молиться вона, а й з нею – й я, квітки й рожеві води» («Дошч одшумів»). Сублімований у своїй довершеності образ цієї жінки лише зрідка набуває тілесного значення, наприклад, як у «Айстри», смуглої лілеї на золотому пляжі, стає джерелом енергетичного наповнення:

Ллється в губи вогонь,
з губ у серце моє, о Маріє,
з серця – в скроні мої й до нервових долонь, –
і в огні тім щасливо я млію...

Архетип вогню як одного з елементів світотворення, що постійно притягує до себе одержимих світлом, вимагає постійних жертв, не випадковий у поетичному арсеналі петраркізму, що ним послуговується Володимир Сосюра. Політ метелика на магічний «вогонь із тьми» в однойменній алегоричній мініатюрі викликає паралель з людьми, які «в шуканні щастя верховить» прагнуть «в огні кохання серце спопелить».

Магія еротичної повноти життя стає визначальною, тому любов приголомшує, викликає антитетичні враження, душевну бурю: «Як дивно! Любить і не вірить в любов / і жити, Маріє, з тобою...». Кохана перетворюється на епіцентр духовно-тілесного космосу:

Ти ідеш, мов пливеш над землею,
завойоване щастя в бою,

і просвічує тіло зорею
крізь одежу шовкову твою.

Вона присутня в просторі любовних віршів, навіть коли не названа, або зашифрована під займенником Ти, але переважно трактована у метафізичному значенні, отождоженна з «вечності небом», з найкращою піснею («Ти»), криницею, з якої ліричний герой п'є кохання («Криниця»).

Порівняння безсилі передати авторське захоплення, жіночу суть Марії, тому ні небо, ні квіти, ні самоцвіт-каміння, ні задумані ріки не можуть відтворити сутності її очей у вірші-блазоні «Твої очі». Здається, між інших частин жіночого тіла в поезії Володимира Сосюри найчастіше йдеться про очі, що мають вже не тілесний, а духовний сенс, незмінний у віках: «В душі моїй ці очі сині / завжди, завжди» («Завжди»), «У морі відбилися зорі, / в душі моїй – очі твої» («На півдні»), «зір вогні» – «твої очі / в мою душу світять мені» («Ніч. І»). Вони постійно бентежать ліричного героя та його вразливого прототипа, викликають сердечні переживання: «...і, як птиця, солодко тріпоче, / серце від кохання у груді моїй» («Скільки раз»). Особливе магічне значення відведено символіці губ як безпосередньому виразу тілесних і душевних характеристик, місткої еротичної значущості: «Це губ твоїх малиновим соком / ти душу залила мою» («Дивлюсь на очі, сині й добрі...»).

Ці символи найчастіше в образній системі петраркізму. Серед них зустрічаються й сонце, без якого неможливо уявити любовної лірики. Хоч воно перетворилося на поетичний штамп, його й надалі застосовують для визначення жіночої досконалості. Не минув цієї традиції й Володимир Сосюра («Ти, як сонце, що встало з тумана...»), намагався навіть замінити небесне світило: «...і сонцем хотів і я стати, / щоб вічно світити тобі» («Я хочу, мов лагідний вітер...»). Зужитий троп для нього мав особистісний сенс, як й інші поетизми, що іноді взаємонакладалися, тому поет навіть дивувався власному відкриттю: «Невже це сонце – ти, моя Маріє, / що айстрою колись я називав?!» Попри те, що образ Марії став визначальний у любовній ліриці Володимира Сосюри, він не набув того домінуючого значення, що мала Лаура для Франческо Петрарки, ставши у ліриці флорентійського поета єдиним фактором розгортання ліричного сюжету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство / Н. В. Зборовська. – К.: «Академвидав», 2003. – 392 с.
2. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. [автор-укладач Ковалів

Ю. І.] / Літературознавча енциклопедія. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 607 с.

REFERENCES

1. Zborovska N. V. Psychoanalysis and Literary criticism / N.V. Zborovska. – K.: "Academvydav", 2003. – 392 p.

2. Literary Encyclopedia: In 2 v. [author and writer Kovaliv Y.I.] / Literary Encyclopedia. – K.: PC "Academia", 2007. – V. 1. – 607 p.

Petrarchan Love in Sosiura's poetry

H. I. Yuzkiv

Abstract. This paper described the basic principles of Petrarchism as a stylistic trend in a diachronic dimension of the literary process and its defining characteristic features, which affected European love lyrics with high rates of sublimation and Platonism – Ukrainian literature especially, and Sosiura's creative thinking in particular. The key features of Sosiura's interpretation of the image of a woman as the reason of the lyrical hero's feelings and the ancient modeling of the beloved woman in a well-decorated frame, but without her portrait, for example Konstantiia Rudzianska, Vira Berzina, Olena Zhurlyva, Mariia Danylova are highlighted.

Keywords: love lyrics, Petrarchism, sublimation, platonism, idealization of a woman, lyrical hero.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu